

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 48 том 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 15.03.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

*Aheicheva A. O.,
PhD,*

*Dean of the Faculty of Humanities
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

Rozhenko I. V.,

*Lecturer at the Department of Foreign Languages with Latin and Medical Terminology
Ukrainian Medical Stomatological Academy*

*Pshychkina N. H.,
Lecturer*

*Poltava Applied Oil and Gas College
of the National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

Vypovska A. Ye.

ICT USAGE PECULIARITIES IN TRANSLATION

Summary. The article views the opportunities of information and communication technologies as a method for interpreters and translators' professional motivation formation. The main components of modern information technology in the translation business are studied: information and reference; accumulation, archiving, search and restoration tools of fragmented translations; formatting and conversion means of text data; translation texts localization means; tools for translation quality control. Main problems in translation are investigated and found out that the greatest problems in machine translation are associated with semantics, since the semantic constructions translation requires databases that are not currently developed in all online translation tools. In addition, translations of complex grammatical, syntactic and lexical structures cause considerable difficulties as well. The usage of information and computer technology in the translation process was explored. It is determined that it is important for a startup project translator to understand all the features of using the software, choose the appropriate programs or online tools and develop a strategy for the project translation process. The results of this work are very important and necessary for further study. A large amount of research is conducted in the field of statistical machine translation and machine translation based on examples. The article views the opportunities of information and communication technologies as a method for interpreters and translators' professional motivation formation. The article deals with the problem of computer technology application during the translation process. The article considers the state of professional translator ICT skills training in higher educational institutions. Owing to the need of adapting educational programs to the new global modernization requirements the problem and practical aspects of using ICT technologies in the process of professional translation using smart technologies and machine translation systems are analyzed. Main translation aspects using ICT is described in the article. Main peculiarities of ICT translation application is studied.

Key words: information and communication technologies, professional motivation.

Problem statement. Today innovations play a big role in the country's economy development, as well as in the globalization process around the world. In Ukraine, ICT usage in translation has

increased in recent years. A translator is an important part in any team. The growth of the computer technology capabilities, establishing relations with foreign partners-investors, and the desire to bring an innovative solution to the world creates the preconditions for a large volume of technical documentation development, which must be translated into English and requires regular updates, adaptation, improvement, and localization. In these conditions, the issue of ICT usage in translation efficiency and quality becomes especially relevant.

The interest of linguists, as well as specialists in various science and technology fields to the ICT usage peculiarities in translation is constantly growing. This is also explained by the international integration and communication processes. The study of the peculiarities of the use of ICT as a tool to improve the quality and speed of the translation process is a relevant and promising area of modern linguistics.

Recent publications and research analyses. According to translation industry experts, if a translation contains a large number of errors, it may take as much time to finalize it as to translate a text from scratch, that is, without the help of appropriate computer programs. In this regard, the professional translators requirements for the quality of machine translation are much higher than those of non-professionals. These figures indicate that some translators are really interested in using automatic translation tools to increase labor productivity and reduce time costs.

Since machine translation requires subsequent editing by the translator, some researchers suggest optimizing this process [1–3].

The aim of the article. The aim of the study is to identify the modern ICT usage peculiarities in the translation.

Main material. Globalization has a tremendous impact on all knowledge areas and human activity types. It makes our life easier, but in many cases, complicates it as well. The ICT development contributes to more active international cultural contacts, intensification in all communication areas. Technological advances also stimulate the translation industry development. The growth of the computer technology capabilities and the transnational corporations number

growth, the increasing products focus on consumers at the same time in a number of countries creates the preconditions for a large volume of technical documentation development, which must be translated into a significant number of languages and requires regular updates, adaptation, improvement, and localization. In these conditions, the issue of ICT usage in translation efficiency and quality becomes especially relevant.

The translators faced new tasks:

- large texts translation in a short time and without compromising the quality of translation;
- providing the Customer with a set of services for the translated documentation preparation for printing (formatting and layout of the text, including illustrations, diagrams);
- organization of effective and coordinated work of a specialists team involved in translation (translators, editors, specialists with subject area knowledge, quality specialists), planning and coordination of all work processes, project management;
- terminological and stylistic uniformity of all translated materials, as well as ensuring quality control at all translation stages and material preparation for printing [3].

Nevertheless, the information technology development has transformed the conditions the translator's work so much that the information volume processed during translation process, the aforementioned technical difficulties of the texts (terminology, the subject area specificity), the forced versatility of activities, the tendency to increase the translation speed put the modern translator in difficult conditions [4].

Today, computer technology helps to facilitate human life in many areas of its activities. It optimizes our work, helping to reduce both physical and intellectual costs.

There are software products and online services that belong to the field of so-called machine translation. These are all kinds of programs or websites that to some extent provide machine translation services. Machine translation is an action performed on a computer to convert text in one language into equivalent content in another language, as well as the result of such action [5].

At machine translation the following forms of computer and the human-translator interaction are possible:

- with post-editing (the source text is translated by the machine, and the human-translator edits the received result);
- with pre-editing (first, the person formatting the text for further processing by the machine. At the same time, it simplifies the text as much as possible, replacing complex words with synonyms and eliminating possible ambiguous readings);
- with interrediting (the source text is translated by the machine, but at the same time the human-translator interferes in its work and solves difficult cases);
- mixed systems.

In general, the machine translation scheme includes the following stages [6]:

- 1) source language text input into the computer;
- 2) its morphological analysis, the speech parts definitions and each word morphological characteristics;
- 3) syntactic analysis of each sentence in the source text (search for the main sentence members and determining syntactic connections types between them, expressed in the form of a tree of dependencies or a tree of direct components);
- 4) semantic analysis of each sentence, as a result of which a semantic representation of this sentence is created;

5) syntactic synthesis of sentences (sentences creation with the correct syntactic structure, corresponding to the source language rules and the type of syntactic sentence structure in translation language);

6) morphological synthesis of each word as part of individual sentences of the text (setting the words of the TL in the desired morphological forms);

7) the text output on the TL.

Machine translation has both obvious advantages and disadvantages [7].

The first advantage is the high translation speed. In just a few seconds, machine translation is ready. One do not have to spend hours flipping through dictionaries to translate each word or wasting time waiting for a translation from a professional translator.

The next advantage of machine translation is its relative low cost. There are many online translators who provide their services for free. While the professional translator services cost money.

Another machine translation advantage is accessibility. Anyone who has the Internet access or installs an offline machine translator's version can use it at any time from anywhere and receive a translation.

The fourth machine translation advantage is its versatility. Machine translators can usually translate text from almost any language into any other language. While professional translators most often specialize in one or more languages.

The main disadvantage of machine translation is its poor quality. Automatic translation services mostly translate text verbatim, without understanding the information and taking into account the context. They can convey the general essence of the text, however, they make lexical and grammatical errors. In some cases, the meaning of a single sentence or even the entire text may be completely distorted after translation [3].

Machine translation cannot consider context and decide how to deal with uncertain situations. While a professional translator can analyze the context and use his experience.

The word "automatic" is often used instead of the word "machine", which does not distort the meaning. However, the term "automated translation" has a different meaning. It is a programs complex that helps to translate texts, but does not perform the complete translation process instead of a human.

The translation industry around the world has grown several times over the past decade. The nature of the translator's work and the requirements for him have changed. First of all, the changes concerned the written translation of scientific and technical documentation.

In our opinion, the translator is also required to apply other important work skills in practice:

- knowledge of international standards for the design and translation of documentation for start-up projects to achieve the best result in localization;
- the right tone choice of information transfer in order to successfully convey the energy of the startup project team and their idea.

The professional image of the project in the international arena depends on the work of the translator.

If a translator fails, the following consequences may arise for a startup project:

- misunderstandings on the foreign partners and investors part, which may hinder the transaction in the future;

- the wrong impression about the team representatives, which affects the repulsive image;
- poor translation quality (the translated phrases in the text do not sound familiar to the target language) may indicate that the project is not ready for launch.

The translation industry around the world has grown several times over the past decade. The nature of the translator's work and the requirements for him have changed. First of all, the changes concerned the written translation of scientific and technical documentation.

A competent translator, unlike a machine-translator, is guided by a large number of criteria when choosing a foreign language equivalent. These include not only the meaning of each word and the meaning of the grammatical constructions used, but also the concept of the value, novelty of the information offered, the possibility of compressing information, using standard formulas, clichés. A professional translator can, depending on the audience of listeners or readers to whom the translation is intended, make corrections, clarifications, substitutions in the translation text, and also maintains a style of presentation defined for a particular genre, builds equivalents of terms that are not in dictionaries.

Possession of information technologies and automated translation tools is an important component of translation competence, including linguistic, communicative, extralinguistic, text-forming and other competencies.

The use of Internet technologies greatly facilitates the work of the translator and saves time, allows to speed up the process of exchanging information, and quickly resolve emerging problems in the translated text. However, none of the existing electronic programs is capable of providing high-quality translation without the participation of a human translator, which makes it relevant to training in translation for representatives of various professional fields.

Thus, it can be concluded that computer translation systems make a significant number of errors. Nevertheless, MT based on neural networks have significantly fewer errors. The analysis shows that at the moment the Google system provides the most adequate and equivalent version of the translation, but nevertheless there are still problems with the translation of rare words and terms among them, as well as the mismatch between the number of words of the original and translation affects the meaning.

Some conclusions about the ICT usage in the translation are displayed. It is highlighted the following disadvantages of computer translation that require human correction:

- lack of meaning in individual sentences;
- wrong translation choice of some ambiguous words;
- incorrect word order;
- disagreement between the sentence parts.

At the same time, we note the advantages of machine translation:

- it is time-saving;
- correct translation of individual parts of the text;
- general text meaning conveying.

The main components of modern information technology in the translation business should primarily include: information and reference; accumulation, archiving, search and restoration tools of fragmented translations; formatting and conversion means of text data; translation texts localization means; tools for translation quality control.

Our online-translators analysis showed that at the moment the Google system provides the most adequate and equivalent version of the translation, but nevertheless there are still problems with the translation of rare words and terms among them, as well as the mismatch between the number of words of the original and translation affects the meaning. Thus, it can be concluded that computer translation systems make a significant number of errors.

On this basis, it is concluded that computer translation systems are developing very rapidly and their further development is associated with the continuation of careful consideration of the context and topics. That is why today the study of texts translation performed using computer translation systems is one of the most promising areas of linguistic research. It allows to develop algorithms for translator work at the stage of post-editing scientific and technical text, received after MT.

Further development of automatic translation is associated with the possibility of a holistic assessment of texts made with the help of computer translation systems. It is an adequate and complete assessment that will help to identify and systematize all the shortcomings of the program so that in the future these problems are resolved.

Conclusions. Expansion of international cooperation makes the problem of business proposals and contracts, prompt translation of correspondence, etc. especially applicable. The creation and development of automatic machine translation systems, which could become an essential tool in the work of specialists of various profiles can be one of the best solutions to this problem.

The possibility of automating such seemingly routine mental work as translation has been attracting attention for a long time. Machine translation has undergone significant changes over the past few years. A large amount of research is conducted in the field of statistical machine translation and machine translation based on examples.

The professional translators' requirements for the machine translation quality are much higher than those of non-professionals. These figures indicate that some translators are really interested in using automatic translation tools to increase labor productivity and reduce time costs. At the present time, new programs are constantly appearing, the already known ones are being updated or radically revised.

References:

1. DePalma D. Business without Borders. A Strategic Guide to Global Marketing. New York : John Wiley & Sons, Inc., 2002. 267 p.
2. Esselink B. A Practical Guide to Localization. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. 488 p.
3. Esselink B. A Practical Guide to Software Localization. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. 309 p.
4. Hutchins J.H. Somers: An Introduction to Machine Translation. London : Academic Press, 1992. 362 p.
5. Lagoudaki E. The Value of Machine Translation for the Professional Translator. URL: <https://www.aclweb.org/anthology/2008.amta-srw.4.pdf>.
6. Yunker J. Strategies. Boston ; Indianapolis ; London ; New York ; San Francisco : New Riders, 2003. 552 p.
7. Kay M. The Proper Place of Men and Machines in Language Translation. *Machine Translation*. 1997. Vol. 12. P. 3–23.

Агейчева А. О., Роженко І. В., Пшичкіна Н. Г., Виповська А. Є. Особливості застосування ІКТ в перекладі

Анотація. Компетенція перекладу включає лінгвістичну, комунікативну, текстоформувальну, технічну компетентність, а також особистісні характеристики перекладача. Перекладач повинен не лише добре орієнтуватися та розуміти тематичний словник, а й застосовувати інші важливі навички роботи на практиці.

Зроблено ґрунтовні висновки щодо використання ІКТ під час перекладу. Виділено такі недоліки комп'ютерного перекладу, які вимагають корекції людиною: а) відсутність значення в окремих реченнях; б) неправильний вибір перекладу деяких багатозначних слів; в) неправильний порядок слів; г) неузгодження частин речення.

Водночас виокремлено й переваги машинного перекладу, зокрема: а) економія часу; б) правильний переклад окремих частин тексту; в) передання загального змісту тексту.

Основні компоненти сучасних інформаційних технологій у перекладацькому бізнесі повинні включати насамперед загальну та довідкову інформацію, інструменти накопичення, архівування, пошуку й відновлення фрагментованих перекладів, засоби форматування та перетворення

текстових даних, засоби локалізації текстів перекладів, інструменти для контролю якості перекладу.

Аналіз онлайн-перекладачів показав, що на цей час система Google надає найбільш адекватну та еквівалентну версію перекладу, однак ще спостерігаються проблеми з перекладом деяких слів і термінів, а також невідповідність між кількістю слів оригіналу та перекладом, що впливає на значення. Тому можна констатувати, що системи комп'ютерного перекладу допускають значну кількість помилок.

На підставі аналізу зроблено висновок, що системи комп'ютерного перекладу розвиваються дуже швидко, їх подальший розвиток пов'язаний із продовженням ґрунтовного розгляду контексту та тем. Ось чому сьогодні вивчення перекладу текстів, що виконується за допомогою комп'ютерних систем перекладу, є одним із найбільш перспективних напрямів лінгвістичних досліджень. Це дає змогу розробити алгоритми роботи перекладача на етапі постредагування науково-технічного тексту, отриманого після машинного перекладу. У статті описані основні аспекти перекладу з використанням ІКТ. Вивчено основні особливості застосування ІКТ-перекладу.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, професійна мотивація.

*Алиєва А. Д.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземної та української філології
Луцького національного технічного університету*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ДІЛОВА АНГЛІЙСЬКА МОВА»

Анотація. У статті досліджується формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» як одного з важливих елементів у навчальній системі закладів вищої освіти України. Проаналізовано трактування сутності категорій «компетентність» та «іншомовна комунікативна компетентність», досліджено основні характеристики та цілі вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». Забезпечення відповідного функціонування дисципліни «Ділова англійська мова» розглядається як одне з пріоритетних державних завдань, як важливий структурний елемент забезпечення ринку праці професійними фахівцями. Визначено головну мету формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». Результати дослідження показують те, як дисципліна «Ділова англійська мова», у яку впроваджено компетентнісний підхід до навчання іноземних мов студентів різних спеціальностей у закладах вищої освіти, допомагає інформувати студентів про необхідні навички для соціально компетентного фахівця. Підкреслено, що розвиток комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей у закладах вищої освіти може бути оптимізовано в курсі «Ділова англійська мова» завдяки принципу дискусійного вирішення проблемних бізнес-ситуацій та обговорення стратегій співпраці з урахуванням міжкультурних відмінностей учасників полілогу, де ступінь успішності самого бізнесу багато в чому залежить від грамотно побудованої ділової комунікації, а також від уміння почати діалог і спроектувати варіанти його імплементації. Відображено важливість розвитку професійної комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» у закладах вищої освіти шляхом застосування тематичних досліджень. Розглядаються та аналізуються компоненти та рівні професійної комунікативної компетентності студентів. Відображено результати формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». Визначено, що професійна комунікативна компетентність є важливою рисою характеру, необхідною фахівцеві у XXI столітті.

Ключові слова: комунікативна компетентність, студенти, заклади вищої освіти, дисципліна, «Ділова англійська мова».

Постановка проблеми. Інтеграція в міжнародне світове співтовариство сприяє розвитку міжнародних відносин та встановленню контактів між представниками різних національностей в економічній, соціальній та політичній сферах на різних рівнях. У зв'язку із глобалізаційними процесами, які відбуваються у світі, формується потреба у соціально і професійно активному

спеціалістові, котрий має високий рівень кваліфікації, володіє професійною мобільністю, самостійністю, вмінням повсякчасно вдосконалювати свої фахові навички, реалізовувати подальше професійне зростання. Сучасне навчальне середовище має бути спрямоване на розвиток особистих інтелектуальних здібностей, навичок критичного мислення, комунікативних навичок, важливих для розуміння культурного різноманіття, співпраці з представниками різних транснаціональних організацій. Протягом останніх кількох десятиліть центральне місце у вищій освіті посідає професійна комунікативна компетентність. На практиці комунікативна компетентність виявляється в умінні бути ініціатором комунікативних контактів, вступати в ділове спілкування, висловлювати і відстоювати свою позицію. Розвиток професійної комунікативної компетентності робить випускників закладів вищої освіти надзвичайно конкурентоспроможними для роботи у своїй галузі, оскільки конкурентоспроможні спеціалісти повинні володіти фаховими вміннями та навичками, що базуються на сучасних спеціальних знаннях відповідної галузі, та високим рівнем професійної кваліфікації, що базується на критичному мисленні та здатності використовувати теоретичні надбання на практиці, тому актуальним є дослідження особливостей формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» досліджує значна кількість науковців. Так, наукові праці І.А. Зимньої, С.М. Хоцькіна, Т.Г. Бортникова, D.G. Vashieva, E. Frendo, J. Boehrer, O.A. Kalugina, Hà Thị Kim Hằng присвячені аналізу формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова», які вплинули на генезис та становлення студентів як конкурентоспроможних спеціалістів своєї галузі.

Метою статті є дослідження формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». Для досягнення мети визначено такі завдання: в загальних рисах проаналізувати формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова»; визначити основні методи формування комунікативної компетентності студентів; визначити результат від застосування заходів для формування комунікативної компетентності студентів. Під час дослідження використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, педагогічний і соціологічний аналізи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний фахівець повинен вільно володіти розмовною англійською мовою та діловою професійною англійською мовою для активного використання як у повсякденному житті, так і у сфері діяльності таких фахівців. У сучасному діловому світі однією з головних проблем, яка існує у будь-якій компанії чи організації, є підбір висококваліфікованого персоналу, який може забезпечити виживання на ринку. Вчені, які базуються на компетентнісному підході, зазначають, що різниця між компетентним та висококваліфікованим експертом полягає в тому, що раніше існував не просто певний рівень знань і навичок, а й те, як вони можуть використовувати їх у своїй професійній діяльності [1, с. 36].

У вітчизняній та міжнародній науковій думці існує чимало трактувань поняття «компетентність». Серед них найбільш влучними, на нашу думку, є:

1) знання, вміння, навички та поведінка, необхідні працівникам для задоволення вимог роботодавця, є фактором, який допомагає людині ефективніше працювати, ніж іншим [2, с. 68].

2) відповідність вимогам, критеріям та стандартам у дійсних сферах професійної діяльності та здатність отримувати очікувані результати професійної діяльності і володіти ситуацією [3, с. 4].

3) здатність людини бути кваліфікованою, щоб виконати роботу [4; 5].

Іншомовна комунікативна компетентність є частиною загальної компетентності та визначає здатність фахівця спілкуватися, читати та писати іноземною мовою у сферах професійного та ділового спілкування [6, с. 11].

Відповідно до вимог компетентнісного підходу в межах міжнародних стандартів та вимог до вищої освіти до освітньо-професійної програми бакалавра імплементовано сучасний навчальний матеріал на професійній діловій англійській мові для майбутніх фахівців, які вивчають бухгалтерський облік (економіку), лінгвістику, менеджмент та психологію. Надзвичайно гнучка модульна структура для професійного вивчення ділової англійської мови та значний обсяг матеріалів дозволяють викладачам обирати та комбінувати навчальні матеріали відповідно до потреб навчального ступеня бакалавра та умов державної освітньої стандартної програми. Кожен навчальний

підрозділ охоплює розвиток мовних навичок та аудіювання, письма, читання, говоріння та ознайомлення із сучасною професійно-діловою інформацією. На рис. 1. відображено основні цілі вивчення дисципліни «Ділова англійська мова».

Компетентнісний підхід заснований на знаннях, оскільки він інтегрує рефлексивну оцінку та усвідомлення меж професійної компетентності, передбачає зв'язок між навчальним процесом та його осмисленням, те, як результат розвиває професійну ідентичність студентів, а також позитивне ставлення до навчання. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що фрагментовані фактичні знання та вміння є не головними цілями вищої освіти, а здатністю та готовністю випускника ефективно працювати в різних професійних ситуаціях. Нині більшість університетів застосовують підхід, заснований на компетентностях, де використовуються активні та інтерактивні навчальні стратегії навчання, які включають ділові зустрічі, рольові ігри, тематичні дослідження, психологічне та інше навчання [7, с. 61]. Перехід до освіти, заснованої на формуванні комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова», приносить користь як студентам, так і викладачам (див. рис. 2).

Найважливішими завданнями в межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» для формування комунікативної компетентності студентів є такі: накопичення, закріплення та відпрацювання словникового запасу, пов'язаного з професійним середовищем; формування навичок ділового професійного спілкування в діловому середовищі (активна участь у зустрічах, переговорах, презентаційні навички тощо); розвиток навичок монологічного мовлення у діловому спілкуванні; вдосконалення навичок опанування діалогу на спеціальні теми; розвиток мовленнєвих навичок тематик; опанування та створення навичок аналізу англійського тексту загальної ділової теми; розвиток навичок ділового письма [2, с. 68].

Рівні професійної комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» засновані на сучасній методології дослідження, які класифікуються за низьким, середнім та високим рівнями володіння англійською мовою. Таким чином, той, хто навчається, повинен набути середнього або високого рівня володіння англійською

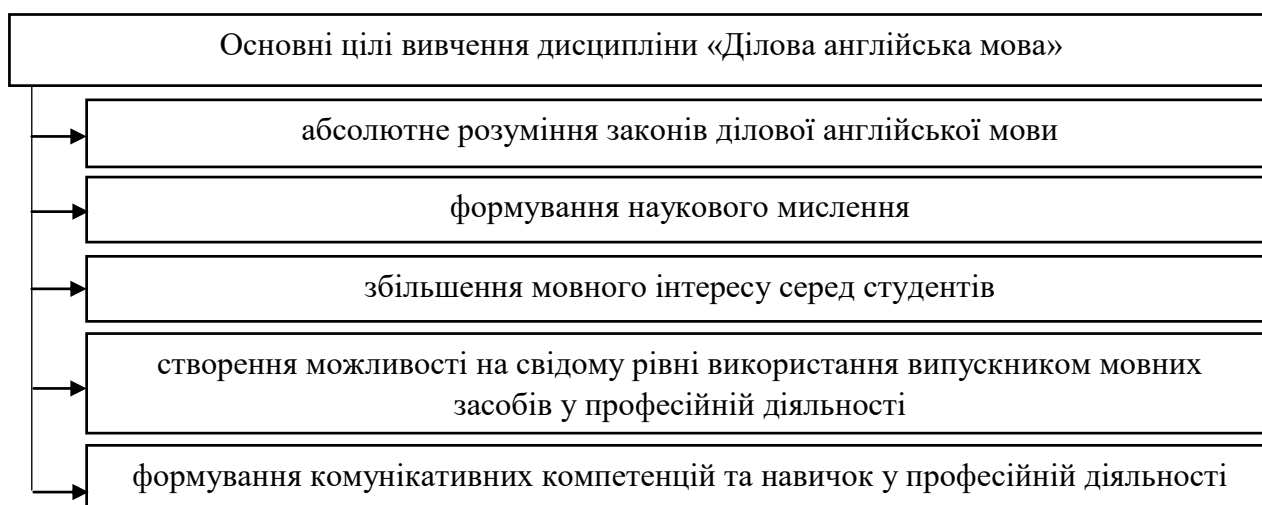

Рис. 1. Основні цілі вивчення дисципліни «Ділова англійська мова»

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [2, с. 68].

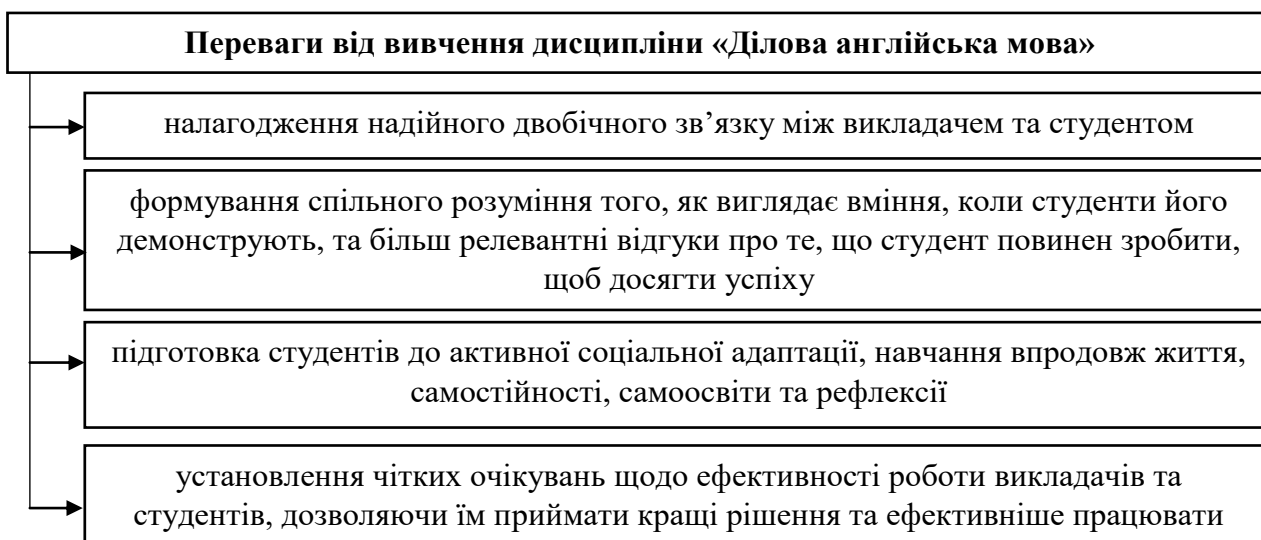

Рис. 2. Переваги вивчення дисципліни «Ділова англійська мова»

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [8, с. 38].

мовою в межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова». Так, за цих обставин існує гостра потреба у використанні технологій з високим ступенем інновацій у педагогічному процесі, з очевидною домінантною взаємодією теоретичних та практико орієнтованих форм навчання, що відповідають сучасним потребам, оскільки традиційні методи не дають достатніх можливостей для розвитку професійної комунікативної компетентності студентів, тому що вони тренують комунікативні навички, але не в достатній мірі. Основні складники професійної комунікативної компетентності в межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» можуть бути найкраще розроблені за допомогою методу тематичного дослідження у закладах вищої освіти. Тематичні дослідження надзвичайно багаті за змістом і можуть допомогти студентів закріпити вже набуті знання та навчити застосовувати конкретні мовні та управлінські навички. Тематичне дослідження визначається як аналіз практичних ситуацій, що включає спосіб розгляду, аналіз справи, пошук рішень, оцінку на основі критеріїв. Тематичні дослідження викликають жваву дискусію та пропонують реальні уроки управління, які студенти можуть застосовувати на практиці у своєму професійному житті, тобто студенти обговорюють реальні ділові ситуації в штучно створеному професійному середовищі [9, с. 77–78].

Використання тематичного дослідження дозволяє студентам поглянути на певну проблему з різних точок зору, яка може не мати нічого спільного з їх спеціалізацією. Тематичні дослідження підходять для розвитку професійних комунікативних компетенцій для всіх студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» (крім, можливо, тих, хто все ще має низький рівень володіння англійською мовою). Викладачі, які формують власні тематичні дослідження, можуть адаптувати ситуації до конкретних потреб своїх студентів, проте можуть не витратити багато часу та зусиль на підготовку до тематичного дослідження, якщо кожен випадок буде використаний лише одноразово [10, с. 42].

Метод кейсів заснований на філософії професійної освіти, яка безпосередньо пов'язує знання з дією [11]. Ця філософія

відкидає вчення про те, що студенти повинні спочатку вчитися пасивно, а потім, вивчившись, застосовувати знання. Кейс-метод ґрунтується на принципі, згідно з яким реальна освіта складається із сукупного та нескінченного набуття, поєднання та впорядкування навчального досвіду [8, с. 40].

Відмінну рису зазначеного активного навчання комунікації ми бачимо в тому, що навчання проводиться в ситуаціях, максимально наближених до реальних. Як показує практика, такий підхід до навчання сприяє розвитку умінь, пов'язаних з управлінням і корекцією власних поведінкових стилів. Опанування різних поведінкових стратегій розвиває такі особисті якості, як чутливість, сприйнятливості до психічного стану людського оточення, їх установок і прагнень. Знання етнокультурної специфіки дозволяють налагоджувати успішну бізнес-комунікацію із зарубіжними партнерами.

В основу опанування різних поведінкових стратегій можна покласти такі етапи роботи:

1) у процесі введення в нову тему необхідно визначити рівень знання студентів за новою темою шляхом застосування опитувальників, тестів, щоб виявити ступінь елементарного знання матеріалу і навичок стосовно побудови мовних стратегій із теми;

2) основне завдання опанування мовних знань і умінь вирішується в процесі виконання лексико-граматичних вправ із відповідної теми, де вправи повинні обов'язково включати і мовні зразки побудови дискусії з теми.

3) розширення і поглиблення сфери професійних умінь і обговорення обраної теми, де студенти здійснюють пошук нової або недостатньої інформації та самостійну перевірку своїх ідей;

4) опанування міжкультурних комунікативних стратегій має будуватися на фрагментах професійного спілкування в різних ділових і управлінських стилях діяльності, де значна увага приділяється культурним нормам мовної поведінки з використанням конкретних мовних засобів;

5) дослідження та обговорення проблемних ситуацій, щоб знайти адекватні шляхи її вирішення для співпраці

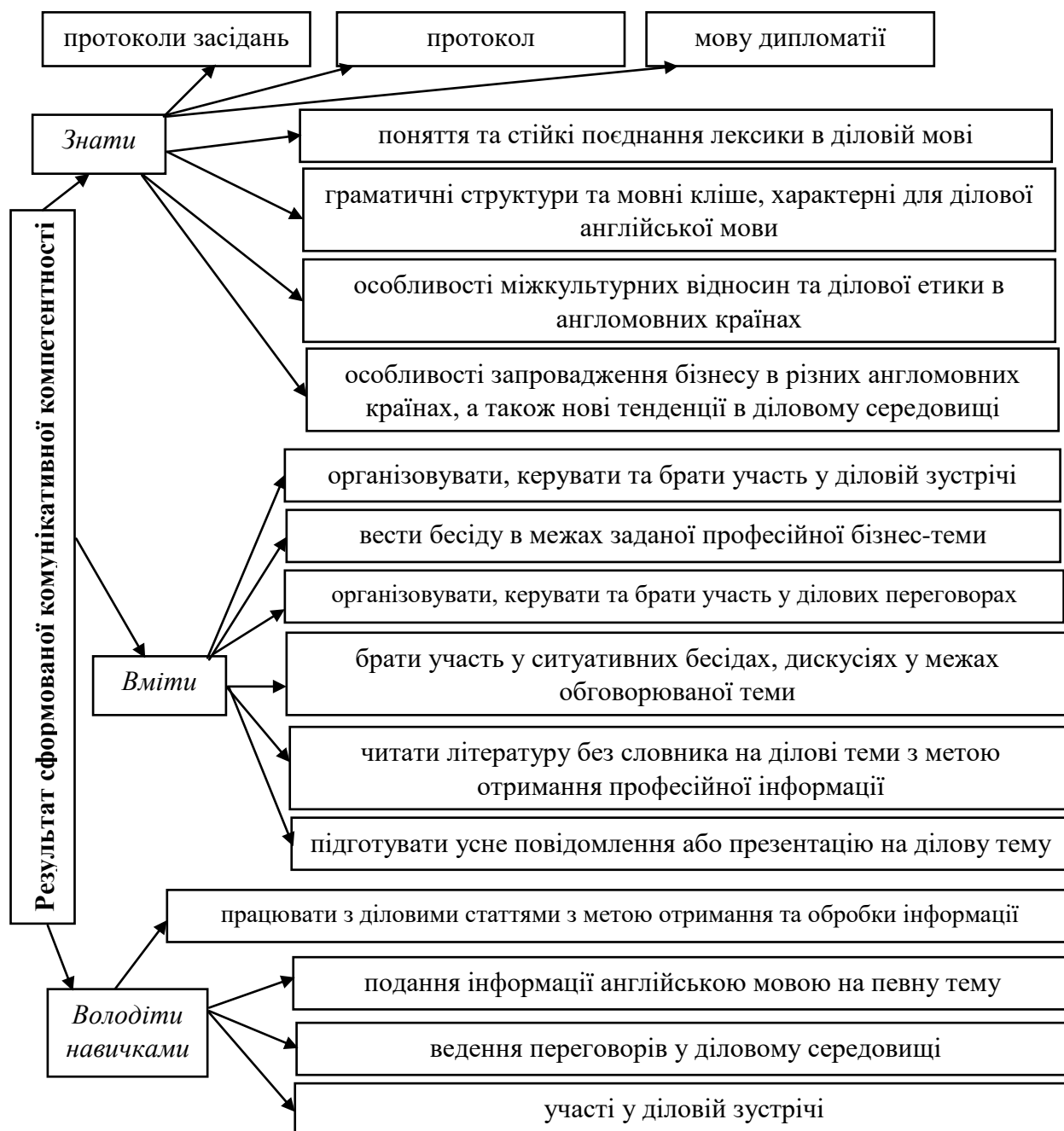

Рис. 3. Результат від формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова»

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [8, с. 38–39].

з представниками різних ділових культур [12, с. 44–45]. На рис. 3. відображено результат від формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова».

Отже, можна зробити висновок, що формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» сприяє адаптації до успішного працевлаштування після закінчення навчання та фаховій відповідності вітчизняному та міжнародному ринку праці.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що в умовах інтенсифікації інтеграційних процесів формування комунікативної компетентності студентів

у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» набуває все більшої актуальності. Забезпечення відповідного функціонування галузі освіти розглядається як одне з пріоритетних державних завдань, як важливий структурний елемент забезпечення ринку праці професійними фахівцями відповідних галузей. Професійна комунікативна компетентність є життєво важливою та вирішальною для розвитку особистості студента у XXI столітті. Важливість формування комунікативної компетентності студентів сконцентрована на отриманні якісно нового результату в системі вищої освіти, який відповідав би стану та тенденціям світового освітнього суспільства. В результаті компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов

студент набуває здатності працювати з професійно значущим матеріалом іноземної мови, самостійно здобувати нові знання та розвивати особистий творчий потенціал.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення навчальної системи задля формування комунікативної компетентності студентів у межах вивчення дисципліни «Ділова англійська мова», що дасть змогу покращити поточну якість вищої освіти під час навчання майбутніх фахівців.

Література:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
2. Hà Thị Kim Hằng. Influence of business english on formation of professional competence of students. *The European Journal of Humanities and Social Sciences, Philology and linguistics*, 2020. Issue 1. pp. 68 – 70. DOI: <https://doi.org/10.29013/EJHSS-20-1-68-70> (дата звернення: 28.03.2021).
3. Хоцкіна С.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти. Київ : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2013. 20 с.
4. Oxford dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/competence> (дата звернення: 28.03.2021).
5. Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/competence> (дата звернення: 28.03.2021).
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Київ, 2008. 69 с.
7. Vasbieva D.G., Kalugina O.A. An Analysis of Students' Intercultural Competence Levels in a Non-Linguistic Higher School. *XLinguae Journal*, 2016, Volume 9, Issue 3, pp. 58–69.
8. Kalugina O.A. Development of students' professional communicative competence in an economic higher school. *XLinguae Journal*, 2016, Volume 9, Issue 4, pp. 37–45. DOI: 10.18355/XL.2016.09.04.37-4 (дата звернення: 28.03.2021).
9. Vasbieva D.G. 2014. A Lean Approach as a Means of Achieving Communicative Competence. *XLinguae Journal*, 2014, Volume 7, Issue 4, pp.75–82.
10. Frendo E. How to Teach Business English. Pearson Educational Limited, England. 2005. 162 p.
11. Boehrer J. How to Teach a Case, Kennedy School of Government Case Programme. 1995.
12. Бортникова Т.Г. Формирование коммуникативной компетентности студентов в рамках курса «Деловой английский». *Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки*. 2018. Т. 23, № 172. С. 43–48. DOI: 10.20310/1810-0201-2018-23-172-43-48 (дата звернення: 28.03.2021).

Alyieva A. Formation of communicative competence of students in the study of the discipline “Business English”

Summary. The paper studies the formation of communicative competence of students in the study of the discipline “Business English” as one of the important elements in the educational system of higher education in Ukraine. The interpretation of the essence of the categories “competence” and “foreign language communicative competence” is analyzed, the main characteristics and goals of studying the discipline “Business English” are investigated. Ensuring the proper functioning of the discipline “Business English” is considered as one of the priority state tasks, as an important structural element of the labor market by professionals. The main purpose of formation of communicative competence of students within the limits of studying of discipline “Business English” is defined. The results of the study show how the discipline “Business English”, introducing a competency-based approach to teaching foreign languages to students in various specialties in higher education, helps to inform students about the necessary skills for a socially competent specialist. It is emphasized that the development of communicative competence of students of different specialties in higher education institutions can be optimized in the course “Business English” due to the principle of discussion of problem business situations and discussion of cooperation strategies taking into account intercultural differences of polylogue participants. depends on a well-constructed business communication, as well as on the ability to start a dialogue and design options for its implementation. The importance of developing students' professional communicative competence in the framework of studying the discipline “Business English” in higher education institutions through the use of case studies is reflected. The components and levels of professional communicative competence of students are considered and analyzed. The results of formation of communicative competence of students within the framework of studying the discipline “Business English” are reflected. It is determined that professional communicative competence is an important character trait necessary for a specialist in the XXI century.

Key words: communicative competence, students, institutions of higher education, discipline, “Business English”.

*Andreiko L. V.,
PhD,*

*Associate Professor at the Foreign Languages Department
Education and Research Institute for Business, Economics, and Management
of the Sumy State University*

Medvedovska D. O.,

*Teaching Assistant at the Foreign Languages Department
Education and Research Institute for Business, Economics, and Management
of the Sumy State University*

Skarloupina Yu. A.,

*Teaching Assistant at the Foreign Languages Department
Education and Research Institute for Business, Economics, and Management
of the Sumy State University*

Turchyna T. V.,

*Teaching Assistant at the Foreign Languages Department
Education and Research Institute for Business, Economics, and Management
of the Sumy State University*

BENEFITS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES (ICT) FOR DEVELOPING LANGUAGE SKILLS

Summary. The article below is devoted to the usage of information and communication technologies (ICT) in foreign languages teaching and learning in the 21st century higher education. The expediency and practicality of smart usage of the interactive platforms in the process of mastering foreign language is substantiated in the article and the educational functions which are accomplished through the use of information and communication technologies are considered. The higher education sector has been constantly changing; transformational processes in education include the introduction of various innovations, thus providing a great number of opportunities which, as our practical experience shows, are hard to overestimate. The presence of information and communication technologies in contemporary education allows to create new ways of self-development for both students and teachers, optimizes the organization of the educational process by constantly involving modern digital technologies as a natural part of learning. The potential of ICT, as well as some advantages of ICT, for the development of language skills in the process of mastering a foreign language are identified in the article with the help of examples taken directly from the materials used in 2020–2021 academic year, so that it is possible to consider the impact of distant learning, which became relevant because of quarantine restrictions. The article focuses on the ways of implementing blended learning and flipped classroom methods, when ICT are considered to be an integral part of the 21st century teaching and learning. The idea is that ICT should be integrated into the learning process, not sporadically but constantly, in order to make them not just a way to entertain students, but means to break psychological barriers, encourage students' creativity, teamwork and, obviously, to develop language skills: listening, reading, speaking and writing. Moreover, it should be mentioned that, last but not least, using ICT is absolutely necessary nowadays for development students' autonomy, which, in its turn, is a crucial part of life-long learning.

Key words: information and communication technologies, language skills, educational resources, learning process.

Introduction. Integration of information and communication technologies (ICT) with scientific and industrial spheres is a distinctive feature of modern society which requires from all members of the information society to be ready to use ICT in their professional activities. In this regard, one of the priority areas of informatization in modern society is the process of informatization of education, the main direction of which is the introduction of information and communication technologies in the learning process. As one of the ways to modernize secondary and higher education many researchers consider a rational combination of traditional educational technologies and modern ICT. The higher education sector is constantly changing. Today's learning environment is more interactive than ever. Technology and digital tools are transforming teaching methods which improve teaching in colleges, institutes and universities. Moreover, information and communication technologies make interaction possible not only in the classroom but online as well. One of the main reasons why many businesses are still running effectively (education, administration, banks, insurance, etc.) is the use of information and communication (ICT) technologies that facilitate working and studying remotely. Educational institutions are using ICT to create alternative learning ways through digital technologies and online educator resources. Video calls, file sharing, remote access to a learning center, and platforms enable students and teachers of all age groups to cooperate. Information and communication technologies (ICT) make students' common work mutually beneficial. There are a lot of convenient tools which can be used during online learning. Open educational resources are not limited with the usage of such educational platforms as British Council, BBC and Cambridge English. Explaining grammar, introducing new vocabulary or a topic for brainstorming discussion can be also done with the help of such platforms as Flippity, Visia, LyricsTraining, Audacity, Moodle and others. The thing is that ICT

let users create their own content which is a valuable opportunity for both a teacher and a student.

Analysis of recent research and publications. Undoubtedly, the presence of information and communication technologies is becoming more noticeable in the field of education, as can be seen from numerous publications in recent years in domestic and foreign methodological literature. Globally, this problem is considered in the works of V.Yu. Bykov, R.S. Gurevich, M.M. Kozyara, V.G. Kremenya, N.G. Nichkalo, S.O. Sysoeva, V.A. Travneva, M. Ally, J. Trexler, G. Davis, R. Dimock, M. Burns and others. Since the modern specialist cannot exist without knowledge of a foreign language, its in-depth study has become one of the most important tasks of the training system in the developed countries.

One of the effective ways to solve the above mentioned problem is the integration of creative activities for both teachers and students. Of course, creativity has always been an integral part of the process of teaching foreign languages, but modern conditions, in particular, the rapid development of information and communication technologies provide many new educational opportunities.

The **purpose of the article** is to substantiate the relevance and determine the benefits of using information and communication technologies in the process of learning foreign languages.

Discussion and results. According to UNESCO (2002) "ICT is a scientific, technological and engineering discipline and management technique used in handling information, its application and association with social, economic and cultural matters".

The introduction of these technologies allows you to more accurately assess the level of language proficiency, get a significant number of additional tasks for self-completion, automate the implementation and verification of homework and improve the learning process and the level of foreign language proficiency in general.

Students who have different levels of language competence have different needs as well as different expectations of a language course, such as getting the basic understanding of grammar rules, having an opportunity to practice speaking, getting ready for an exam, preparing for their future job, etc. This may lead to some kind of misunderstanding and embarrassment if all of them have to study in the same group.

Information and communication technologies (ICT) make students' common work mutually beneficial, for instance by giving access to multi-levelled interactive exercises (learnenglish.britishcouncil.org can be a good example of such a platform). Students of any level can benefit from practicing grammar or vocabulary as many times as they can without getting bored, seeing the results immediately without having to wait for checking, receiving a feedback etc. The platform also provides students with huge amount of authentic materials (video and audio podcasts, reading materials) which make the learning process relevant, efficient and interesting for students.

Even such a usual activity as reading can be transformed and optimized with the help of ICT. Reading, of course, is present in our lesson plans both for classroom (now distant) lessons and as self-study materials. But in fact, we usually pay much more attention to the other kinds of activities, listening or speaking for instance. As a result, some students see texts just as some kind of food for thought, an idea for future discussion, so they do not make much effort to understand every detail of it. Reading can be "updated" by using hyperlinks instead of glosses or just encouraging students to use online dictionaries, e. g. <https://dictionary.cambridge.org/>, as it can be seen in the following example:

When your job hinges on how well you talk to people, you learn a lot about how to have conversations – and that most of us don't converse very well. Celeste Headlee has worked as a radio host for decades, and she knows the ingredients of a great conversation: Honesty, brevity, clarity and a healthy amount of listening. In this insightful talk, she shares 10 useful rules for having better conversations. "Go out, talk to people, listen to people", she says. "And, most importantly, be prepared to be amazed".

Source: https://www.ted.com/talks/celeste_headlee_10_ways_to_have_a_better_conversation

In this text, which is an introduction to a video exercise, unknown words are introduced in the form of hyperlinks, so students can find the meanings in the dictionary quickly in order to save time for further discussion. In fact, reading of any text can be enriched by using such common methods as Google search or online dictionaries. The next series of exercises followed by the task show how we can make reading activity relevant and meaningful.

THE MOST INSTAGRAMMABLE VILLAGES IN BRITAIN FOR YOUR NEXT STAYCATION

Source: <https://metro.co.uk/2020/07/18/instagrammable-villages-britain-next-staycation-13007792/>

Who need a plane ride when so much beauty is on the doorstep? (Picture: Getty Images)

It's the year of the staycation for most people, with travel restrictions still in place putting a halt to many holiday plans and other people simply feeling a little too nervous to go too far from home. It's also the year that cottagecore has really taken over our Instagram feeds, as people find beauty in nature and homely touches, which has spilled into our travel plans as well as our day-to-day.

When it comes to British beauty spots, there are loads to choose from, but Bankrate has made things a little easier with a research project looking at the destinations we hashtag most. From their data, they've found the most Insta-friendly staycation locations in the UK, and they're all stunning. While summers past might have seen us posting pics of a suite in Mykonos or an infinity pool in Marbs, we're all about the rolling hills and B&Bs this time around.

Clovelly, Devon

The fishing village was referenced in the Katy series by Susan Coolidge (Picture: Hoberman Collection/ Universal Images Group via Getty Images)

This Devon village got top spot, which is no surprise when you see the twee cobbled roads and winding, cliffside streets.

It is a surprise when you realise there are just two hotels and two pubs in the village, which shows that sometimes exclusivity and secludeness are what sell. In Susan Coolidge's in the High Valley, part of the Katy series, a walk into Clovelly is described: "A more extraordinary thing in the way of a street does not exist in the known world. The little village is built on the sides of a crack in a tremendous cliff; the "street" is merely the bottom of the crack, into which the ingenuity of man has fitted a few stones, set slant-wise, with intersecting ridges on which the foot can catch as it goes slipping hopelessly down".

Portmeirion, Wales

This colourful destination was designed with colour in mind (Picture: Dan Kitwood/Getty Images)

Portmeirion is known for pottery and The Prisoner (as the setting for the 1960s drama). Despite being located in Gwynedd in Wales, you might feel like you were in Lake Como, as the village was designed to look like something in Italy. The tourist village is in a postmodern style and makes a perfect spot for getting colourful shots for the gram.

	<p style="text-align: center;">Castle Combe, Wiltshire</p> <p>How many likes do you reckon this would land you? (Picture: Geography Photos/Universal Images Group via Getty Images) The Castle Combe motor racing circuit is no doubt a pull for some of the tourists who visited the location, but the views probably helped sell it too. The village has seen crews come to use it as a family location for movies and shows such as War Horse, Dr Doolittle, and Downton Abbey.</p>
	<p style="text-align: center;">Castleton, Derbyshire</p> <p>So picture-perfect (Picture: Geography Photos/Universal Images Group via Getty Images) This Peak District village dates back to as far back as the Domesday Book in 1086, and is the location of Peveril's Castle. Tourists can visit the local museum or any of the caverns in the area, staying at one of the many guests. If you visit on 29 May you'll also get to witness the traditional Garland Day, where a Garland King is paraded around the streets wearing an extremely large garland of flowers.</p>
	<p style="text-align: center;">Grasmere, Lake District</p> <p>Grasmere is a big spot for walkers (Picture: Jeff Greenberg/Universal Images Group via Getty Images) Right in the heart of the Lake District, this village was the home of William Wordsworth who called Grasmere "the loveliest spot that man hath ever found". There's plenty going on here throughout the year, from the annual Rushmere procession to the Grasmere Sports event featuring Cumberland wrestling and fell running. The locally-made gingerbread is also a must-try.</p>
	<p style="text-align: center;">Bourton-on-the-Water, The Cotswolds</p> <p>A haven for water-loving pups (Picture: JUSTIN TALLIS/AFP via Getty Images) Bourton-on-the-Water is known as Venice of the Cotswolds due to its extensive waterways that line the streets. Despite only having just over 3 000 residents, around 300 000 people a year descend on the village to stay. Most of the area is a nature reserve, meaning wildlife spotters and photographers have plenty to look at.</p>
	<p style="text-align: center;">Robin Hood's Bay, North Yorkshire</p> <p>Picturesque and full of cultural references (Picture: Ian Forsyth/Getty Images) Head to the North Yorkshire Moors to see Robin Hood's Bay right on the coast. This former smuggler's hotspot now gets by through tourism mostly, along with a little bit of fishing. The village featured in the films Wild Child and Phantom Thread, as well as in scenes in Bram Stoker's Dracula.</p>
	<p style="text-align: center;">Bamburgh, Northumberland</p> <p>Bamburgh Castle off in the distance (Picture: Tom Welsh/PhotoPlus Magazine/Future via Getty Images) The award-winning beach in Bamburgh is sure to excite anyone heading for a staycation here, as well as the huge castle that's features in countless novels and films. There's a lot to do in the area memorialising Victorian seafaring heroine Grace Darling, as well as simply chilling by the seaside and walking in the country.</p>
	<p style="text-align: center;">Bibury, The Cotswolds</p> <p>If you can't use your passport, visit where it's set (Picture: Getty Images) Another Cotswolds village makes the cut here, with people clearly loving cottages and nature. The Arlington Row cottages you see above are located in Bibury and are used in the British passport, drawing hundreds of visitors from the UK to see the cottages for themselves. If you choose to visit, expect cute tea houses and pubs galore.</p>
	<p style="text-align: center;">Corfe Castle, Dorset</p> <p>Is this what Americans see when they think of the UK? (Picture: Bloomberg via Getty Images) Corfe Castle was a Saxon stronghold and Norman fortress, so definitely a staycation for any history buffs. The Dorset village has an adorable model of itself from past years in the middle of the square, and you can visit the castle and other National Trust attractions along with taking walks and enjoying country pub pints.</p>

Pre-reading activities

1. Think about the following questions:

- Did you have a chance to travel this summer?
- What was the best place you've visited? Why did you like it?
- Do you have photos of this place in your smartphone's memory? Did you post them in Instagram?
- Where would you like to go if you have a chance?
- What do you think a "staycation" is?

2. Match the words with their meanings.

- destination	- a holiday that you take at home or near your home rather than travelling to another place
- spot	- a particular place
- staycation	- a small addition or detail that makes something better
- to feature	- artificially attractive or too perfect
- to take over	- the place where someone is going or where something is being sent or taken
- to witness	- to show or advertise someone or something as the most important or most obvious part
- touch	- to begin to have control of something
- twee	- to see something happen

Source: <https://dictionary.cambridge.org/>

While-reading activities

Have you heard about these places before?

Do you see any familiar facts in the article (e. g. books or films titles)?

Post-reading activities

- Would you like to visit any of these places? Why?
- Find the adjectives the authors use to describe British beauty spots.
- Can you think of more adjectives to describe a location? Make a word cloud of them (using wordart.com)

Task

Write a short article about staycation destinations in your country.

You will work together (using Google Document). Each of you is expected to write about 1 destination. You can add a photo to your text.

Firstly (pre-reading activity) students are expected to refresh their background knowledge or expand it (they can use their phones or computers to show some photos, use Google search to find out the meaning of the word "staycation", etc. The vocabulary introduced in the second task is supported with a link to an online dictionary. By the way students have the link to the original authentic article, so they its date and relevance. The while-reading activity is aimed to keeping students interested (actually, hyperlinks to the information about the places mentioned in the article can be provided as well, but this might make the activity too long). The aim of the post-reading activity is, obviously, to practice adjectives, and here ICT can be of great help. Making a word cloud with the help of Wordart is usually an engaging group activity. Finally, the task of creating a "travel guide" reveals the potential of Google Documents for productive team work.

Speaking about students', creating their own content is an issue of great importance, as far as it turns an exercise into a task. By a "task" we mean a clearly formulated, meaningful situation based on some everyday or professional activities when learners need to use their second language competences in order to achieve a certain result. This brings us to the idea that open educational resources

are not limited with the usage of educational platforms (British Council, BBC, Cambridge English, etc.). The thing is that ICT let users create their own content which is a valuable opportunity for both a teacher and a student.

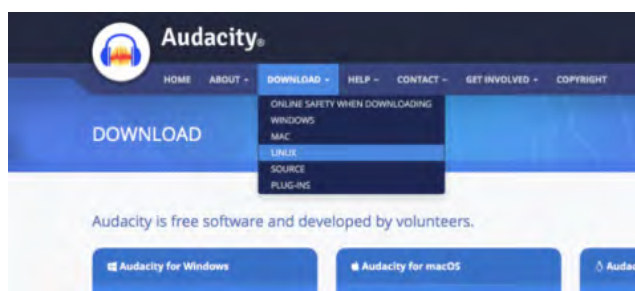
Explaining grammar, introducing new vocabulary or a topic for brainstorming discussion can be done with the help of a game platform Flippity (flippity.net) which allows turning a usual Excel sheet into an interactive activity, e. g. <https://www.flippity.net/mg.php?k=1B9APL1QLUrMTs75bZWAsczKzvCKTgRBt7O55U8SfSkw>.

Any video can be turned into a language learning tool, an interactive exercise, with the help of such platforms as Vizia which allows to insert questions into the video (an example can be found here: <https://vizia.co/videos/6538c9a827a2f82932d30f/share>).

Moreover, information and communication technologies make interaction possible not only in the classroom but online as well. Of course, video conferences via Zoom, Google Meet or Microsoft Teams are of great help, but it is important for language learners to be able to share their works with the others, either for peer review or just for exchanging ideas, for instance, using padlet "walls" (examples: https://padlet.com/skarloupina/fem1_e_1_20_21, https://padlet.com/skarloupina/1_20_21_ie_01a).

Listening comprehension is one of the most ignored skills in English language teaching. Also, it is a difficult skill that learners must face when learning a foreign language. Many factors may influence the understanding of unfamiliar words such as speed of speech, accent, slang words, etc.

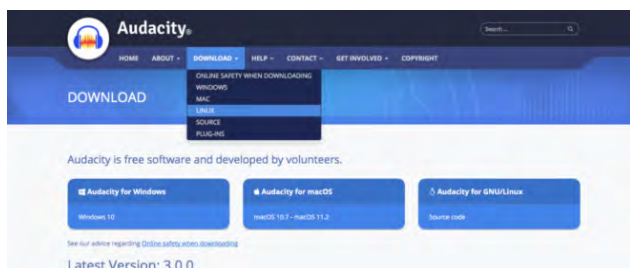
That is why if you want to entertain your students and to practice new vocabulary or pronunciation you would like to use such resource as LyricsTraining (<https://lyricstraining.com/play/ed-sheeran/perfect/HbW8nMdfKb>). LyricsTraining mentions that their site is "<...> an easy and fun method to learn and improve your foreign languages skills through the music videos and lyrics of your favorite songs". This platform turns popular songs into a lesson on spelling, listening, and vocabulary.

Your students only see the lyrics line by line, as they are sung, and this is the challenge with the second and third options: they have to try to type or select the correct words before the next line starts. If they are fast and don't make many mistakes, students score will be higher. Of course, it's not enough to put a song on for your students. The song which your student's practice should have a language or grammar target allowing the student to discover, identify or reinforce something that you have on your curriculum and in your lesson plan.

Although you should remember to keep in mind your student's likes in music. The wrong song can turn your student off and he'll miss the point of the activity completely. It may be a good decision to give such task as a home task, and then you can organize some sort of competition.

For training students' listening skills it is also possible to use the Audacity application <https://www.audacityteam.org/download/>. It is a free program designed to create, edit and export audio files. It can be used to record texts, dictations, transfer them to other programs, to create music videos, add sound effects.

One of the tasks for such workout may be the following. You choose the text which you would like to work with and download it to the application. With the help of Audacity app cut the text into several parts and place them at the any virtual board you work with (Padlet, Jamboard). Then you may ask your students to organize all the parts of the text into the correct order, they can listen several times if it is necessary. Also, you can ask them to name the text, to discuss it, etc.

Another useful tool which can be used during online learning is Moodle. Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) is a modular object-oriented dynamic learning environment, also called a learning management system, course management system, virtual learning environment or simply a learning platform that provides teachers, students and administrators have a large set of tools for computer-based learning, including distance learning [1].

Moodle provides the ability to create and manage its own information and training resources. This is completely flexible system: you can create and manage a distance course yourself, control access to your courses yourself, use time constraints, create your own knowledge assessment systems, control sending students to check tasks, record tasks sent late, allow or to forbid students to retake control tasks (modular or final – tests, exams), etc. Tasks or activities in the Moodle distance learning system are learning objects that provide quick communication between teacher and student, their feedback, and active interaction between students, which in our opinion is one of the most important components of distance learning. Extensive communication capabilities are one of Moodle's advantages. You can use the forum and hold group discussions, rate messages, attach files of any format. During communication in private messages and comments there is an opportunity to discuss a specific problem with the teacher in person. In the chat,

the discussion takes place in real time. Moodle provides a wide range of opportunities to use multimedia in the system. The use of video and audio materials, drawings significantly increases the productivity of teaching and students' interest in learning new material. Because these elements of learning involve students working with them, each of the course objectives can be assessed on an arbitrary scale. The teacher can assign the task any number of times, but in this case the type of assessment is determined: the maximum score, the average score of several attempts, the first or last attempt.

Conclusions. Students around the world are free to use technology for everyday communication, creativity and information exchange. Today the first generation of students has grown up for whom mastery of digital instruments is a habit. With the help of these tools students receive information and form their knowledge. Digital tools, many of which are collaborative are available whenever and wherever the Internet is. Students expect education to be similarly authentic, relevant and interactive.

ICT is one of the major factors for producing the rapid changes in our society. It can change the nature of education and roles of students and teacher in teaching learning process. The prospect of further research is to conduct experimental studies of the practical application of different types of ICT in the process of learning English in order to select the most effective of them.

References:

1. Davies G., (N.D.). CALL (Computer assisted language learning). URL: <https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/61>.
2. Dimock K.V., Burns M., Heath M., Burniske J. Applying technology to restructuring learning: How teachers use computers in technology assisted constructivist learning environments. *Austin, TX: SEDL*. 2001. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/72285/.
3. Mills D.J. LyricsTraining.com. *The Electronic Journal for English as a Second Language*. 2010. Vol. 14. P. 2–10. URL: <http://www.tesl-ej.org/pdf/ej54/m3.pdf>.
4. Rodríguez-Bonces M., Rodríguez-Bonces J. Task-Based Language Learning: Old Approach, New Style. *A New Lesson to Learn – Profile: Issues in Teachers' Professional Development*. 2010. Vol. 12. № 2. URL: <https://revistas.unal.edu.co/index.php/profile/article/view/17691/36825>.
5. UNESCO. Information and Communication Technologies in Teacher Education, A Planning Guide. Paris : UNESCO, 2002. 240 p.
6. Walden University. Educators, technology and 21st century skills: Dispelling five myths. 2010. URL: www.waldenu.edu/Degree-Programs/Masters/36427.htm.
7. Триус Ю.В., Герасименко І.В., Франчук В.М. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: методичний посібник. Черкаси, 2012. 220 с.
8. Сысоев П.В., Евстигнев М.Н. Создание авторских учебных Интернет-ресурсов по иностранному языку. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2008. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2008/0516-4.htm>.

Андрейко Л. В., Медведовська Д. О., Скарлупіна Ю. А., Турчина Т. В. Переваги інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) для розвитку мовних навичок

Анотація. Статтю присвячено використанню інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти. Обґрунтовується доцільність і практичність їх використання у процесі оволодіння іноземною мовою. Розглядаються навчальні функції, які реалізуються через використання інформаційно-комунікаційних технологій. Присутність інформаційно-комунікаційних

технологій в освіті дає змогу створювати нові способи навчання для студентів та викладачів, оптимізує організацію навчального процесу шляхом постійного залучення сучасних цифрових технологій як невід'ємного складника навчання. Визначені переваги інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку мовних навичок у процесі оволодіння іноземною мовою. Сектор вищої освіти постійно змінюється. Трансформаційні процеси в освіті включають упровадження різноманітних інновацій. Більше того, інформаційно-комунікаційні технології роблять можливою взаємодію не лише в класі, а й в Інтернеті. Однією з головних причин того, чому багато підприємств досі ефективно працюють (освіта, адміністрація, банки, страхування тощо), є використання інформаційно-комунікаційних технологій, які полегшують дистанційну роботу й навчання. Навчальні заклади використовують інформаційно-комунікаційні технології для створення альтернативних способів навчання за допомогою цифрових технологій

та інтернет-ресурсів для викладачів. Відеодзвінки, обмін файлами, віддалений доступ до навчального центру та платформ дають змогу співпрацювати студентам і вчителям усіх вікових груп. Інформаційно-комунікаційні технології роблять спільну роботу студентів взаємовигідною. Є безліч зручних інструментів, якими можна скористатися під час онлайн-навчання. Відкриті освітні ресурси не обмежуються використанням таких освітніх платформ, як Британська Рада, BBC та Cambridge English. Пояснення граматики, введення нової лексики або теми для обговорення мозкових штурмів також можна зробити за допомогою таких платформ, як Flippity, Vizia, LyricsTraining, Audacity, Moodle тощо. Річ у тім, що інформаційно-комунікаційні технології дають змогу користувачам створювати власний контент, що є цінною можливістю як для вчителя, так і для студента.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, мовні навички, освітні ресурси, навчальний процес.

Балацька О. Л.,*кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛІЦИТНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню лінгвокультурної специфіки застосування імпліцитних засобів вираження аксіологічного змісту в критиці у статті – провідному жанрі сучасного англomовного наукового дискурсу. Матеріалом цього дослідження є 1 027 критичних зауважень, відібраних із 350 наукових статей з антропології, економіки, історії, лінгвістики, літературознавства, педагогіки, політології, правознавства, психології та соціології, котрі було опубліковано в електронних наукових журналах США та Великої Британії. До імпліцитного типу критичних зауважень у науковій статті належать такі критичні зауваження, в яких наявні вербальні індикатори, що застосовуються для виведення смислу, тобто негативної оцінки. До таких індикаторів зараховуємо мовні засоби, котрі позначають відсутність знання та/чи його необхідність, а також мовні засоби, які вказують на потребу у внесенні змін у наукове дослідження. Проведене дослідження показало, що імпліцитні засоби вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях у статтях з усіх проаналізованих дисциплін використовуються рідше, ніж експліцитні засоби. Проаналізовано типові імпліцитні засоби вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях. Виявлено, що частотність використання тих чи інших імпліцитних засобів у статтях із різних дисциплін дещо варіює, тобто застосування імпліцитних засобів з метою вираження негативної оцінки у критиці піддається впливу групового чинника. У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено, що найчастіше у критичних зауваженнях в англomовних наукових статтях застосовуються такі імпліцитні засоби вираження негативної оцінки, як дієслова, модальні дієслова, що позначають необхідність здійснення подальших дій, питальні речення, прикметники позитивної семантики у порівняльному ступені застосовані з модальними дієсловами або дієсловами, котрі позначають потребу в здійсненні подальшого вивчення проблеми. Натомість такі імпліцитні засоби, як мовні одиниці футуральної семантики у поєднанні або з дієсловами, модальними дієсловами, прикметниками, що вказують на необхідність здійснення дій або з мовними одиницями, котрі позначають елементи концептосфери наукове дослідження, одиниці футуральної семантики у поєднанні з прикметниками зі значенням необхідності здійснення подальших дій, а також дієслова та іменники, що позначають необхідність здійснення подальших дій, застосовуються рідше або не зареєстровані в англomовних наукових статтях із деяких проаналізованих дисциплін.

Ключові слова: англomовний науковий дискурс, жанр, стаття, критика, критичне зауваження, негативна оцінка, імпліцитні засоби, лінгвокультурна специфіка.

Постановка проблеми. У сучасному світі, в якому англійська мова отримала статус міжнародної мови науки та спостерігається зростання значущості наукових розвідок для розвитку людства, посилюється увага мовознавців до вивчення різноманітних особливостей сучасного англomовного наукового дискурсу, зокрема і його жанрів [1; 2 і т.д.], провідним із-поміж яких вважають наукову статтю [2; 3]. Одним із обов'язкових компонентів сучасної англomовної наукової статті є наукова критика, яка реалізується у статті у вигляді критичних зауважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фокусі уваги фахівців уже поставали лінгвальні особливості наукової критики у науковому дискурсі [4–7], досліджувалися засоби вираження аксіологічного змісту в критиці, зокрема імпліцитні [6–9], втім ще немає детального вивчення лінгвокультурної специфіки вираження аксіологічного змісту в критиці за допомогою використання імпліцитних засобів в англomовних наукових статтях із різних дисциплін.

Метою статті є вивчення лінгвокультурних особливостей застосування імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях англomовної наукової статті.

Матеріалом роботи постали 1 027 критичних зауважень, відібраних із 350 наукових статей з антропології, економіки, історії, лінгвістики, літературознавства, педагогіки, політології, правознавства, психології та соціології, які було опубліковано в електронних наукових журналах США та Великої Британії.

Виклад основного матеріалу. Критику/критичне зауваження (далі – КЗ) визначаємо як «вербально виражене негативне ставлення автора до певного (фрагмента) наукового дослідження» [11, с. 1].

Аксіологічний зміст критики – негативна оцінка у КЗ може бути виражена експліцитним способом (прямо) або імпліцитним (непрямо).

До імпліцитного типу зараховуємо КЗ, у яких є індикатори (тут – вербальні), які використовуються для виведення смислу, тобто негативної оцінки. До них належать мовні засоби, що позначають відсутність знання та/або його необхідність, а також мовні засоби, що вказують на потребу у внесенні змін у наукове дослідження.

Аналіз фактичного матеріалу продемонстрував, що застосування імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях у статтях з усіх проаналізованих дисциплін має меншу питому вагу, ніж використання експліцитних засобів вираження негативної оцінки. Так, у найбільшій кількості випадків імпліцитні засоби вираження негативної оцінки застосовуються в англomовних наукових статтях (далі – АНС) з економіки (45,97% усіх засобів вираження

негативної оцінки), а в АНС із соціології (34,03%), правознавства (32,38%), антропології (31,76%) та психології (30,77%) зазначені засоби застосовуються дещо рідше, тоді як в АНС з історії (28,52%), політології (27,69%), педагогіки (26,38%), літературознавства (23,35%) та лінгвістики (21,57%) використання імпліцитних засобів актуалізації імпліцитного змісту найменш поширене.

Серед імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у КЗ в АНС з проаналізованих дисциплін зафіксовано:

– модальні дієслова, які вказують на необхідність здійснення подальших дій:

(1) *It logically follows that if courts are not the single object of access to justice research, other remedies must be explored as well, such as mediation agreements, police orders, municipal council decisions, etc.*

(*must be explored = are not explored → is not studied (enough)*)

Найбільшого поширення використання модальних дієслів, що позначають необхідність здійснення подальших дій як імпліцитних засобів вираження негативної оцінки, у КЗ набуло в АНС із психології (28,57% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критиці) та політології (26,12%). Частотність їх використання була меншою у КЗ в АНС із лінгвістики (20,34%), правознавства (19,61%) та соціології (14,29%). Найменша кількість таких засобів була виявлена у КЗ в АНС із педагогіки (11,63%), історії (10,34%), літературознавства (10,26%), антропології (7,41%) та економіки (7,02%);

– питальні речення:

(2) *In university circles too there can be little doubt of the role ICT has in the development of future academic practice <...> What infrastructure is there to support digital projects in the same discipline, let alone those in different disciplines or across institutions and nations, and, in its absence, how can projects speak to each other in the face of the growing multiplicity of media? <...> And what impact will these new forms of media, these new ways of gathering, representing and interpreting data, have on approaches to Classics or the Humanities more generally?*²⁶

(*питальне речення = відсутність інформації → is not studied (enough)*).

Найбільшу кількість таких засобів було зафіксовано у критиці в АНС з антропології (50% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки), помітно менше – у КЗ в АНС з історії (26,44%), економіки (21,05%) та правознавства (12,75%), натомість в АНС із лінгвістики (6,78%), психології (4,76%), педагогіки (4,65%), соціології (4,08%), літературознавства (2,56%) та політології (2,24%) вони застосовувалися оказіонально;

– прикметники позитивної семантики в порівняльному ступені використані разом із модальними дієсловами чи дієсловами, котрі позначають необхідність подальшої розробки проблеми:

(3) *New Jersey and African American historians should be more attentive to the racial politics in interracial suburbs.*

(*should be more attentive = are not attentive enough → is not studied (enough)*).

Частотність використання таких імпліцитних засобів найвища в КЗ в АНС із педагогіки (20,93% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки) та літературознавства (12,82%), тоді як у КЗ в АНС із соціології (7,14%), антропології (5,56%), політології (5,22%), лінгвістики (5,08%), історії (3,45%), правознавства (2,94%), економіки (1,75%) і психології (1,19%) вони мають меншу питому вагу;

– дієслова, котрі вказують на необхідність здійснення подальших дій, наприклад:

(4) *<...> much work remains to be done to fully explore the relationships between emotional intelligence and stress in students in various health professions.*

(*much work remains to be done = there has not been enough work → is not studied (enough)*).

Дієслова, котрі позначають необхідність здійснення подальших дій як імпліцитні засоби вираження аксіологічного змісту у критиці виявилися найбільш частотними у КЗ в АНС з економіки (8,77% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки), літературознавства (7,69%), педагогіки (6,98%) та правознавства (6,86%). Рідше вони застосовуються у КЗ в АНС з історії (4,6%), лінгвістики (2,54%), політології (2,24%), соціології (2,04%), антропології (1,85%) та психології (1,19%);

– мовні одиниці футуральної семантики (*further, future*) у поєднанні з дієсловами/модальними дієсловами, що вказують на необхідність здійснення дій:

(5) *Finally, future research should consider individual differences and the potential moderating role of such differences.*

(*future research should consider = are not considered (enough) → is not studied (enough)*).

Використання мовних одиниць футуральної семантики у поєднанні з дієсловами/модальними дієсловами, що вказують на необхідність здійснення, дій набуло найбільшого поширення в КЗ в АНС з економіки (12,28% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критиці), психології (11,9%), педагогіки (9,3%) та соціології (7,14%). Меншого поширення набули такі засоби в КЗ в АНС з лінгвістики (4,24%), політології (3,73%) та правознавства (1,96%). Натомість у критиці в АНС з антропології, історії та літературознавства їх зареєстровано не було;

– мовні одиниці футуральної семантики (*further, future*) у поєднанні з мовними одиницями, котрі позначають елементи концептосфери наукове дослідження:

(6) *The association between credit card debt and other health-risk characteristics deserves further research to confirm these findings.*

(*deserves further research = has not been researched enough → is not studied (enough)*).

Такий тип імпліцитних засобів ми найчастіше фіксували у критиці в АНС із психології (4,76% від усіх імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у КЗ), дещо менше – у КЗ в АНС з економіки (3,51%), соціології (3,06%), політології (2,99%) та антропології (1,85%). У КЗ в АНС з правознавства, історії, педагогіки, літературознавства та лінгвістики зазначені імпліцитні засоби вираження оцінки не зафіксовано;

– дієслова та іменники зі значенням необхідності здійснення подальших дій, наприклад:

(7) *Nevertheless, there remains a need for medical sociology to focus on the critically ill from the patient's perspective.*

(*remains a need to focus = has not been focused (enough) → is not studied (enough)*).

Аналіз фактичного матеріалу показав, що іменники та дієслова, що вказують на потребу в здійсненні подальших дій, використовуються лише у КЗ в АНС з економіки (3,37% від усіх імпліцитних засобів вираження оцінки), соціології (3,2%) та психології (2,81%). У критиці в АНС з решти проаналізованих дисциплін таких імпліцитних засобів не було зареєстровано;

– одиниці футуральної семантики у поєднанні з прикметниками на позначення необхідності здійснення подальших дій:

(8) *Further research in large samples across a variety of industries is necessary for greater generalization.*

(further research is necessary = there has not been enough research → is not studied enough).

Такі імпліцитні засоби як одиниці футуральної семантики у поєднанні з прикметниками, що позначають необхідність здійснення подальших дій було зареєстровано лише в КЗ в АНС із психології (2,38%) та соціології (1,25%). У КЗ в АНС з інших дисциплін, а саме в АНС з антропології, економіки, історії, літературознавства, лінгвістики, правознавства, політології та педагогіки, таких імпліцитних засобів не зафіксовано;

– інші мовні одиниці нейтральної або позитивної семантики, котрі разом надають висловленню значення необхідності у внесенні змін у дослідження або здійснення подальших дій, наприклад:

(9) *While observers will sometimes recognize that New Orleans was declining in population and facing many problems before the storm (see, for example, Fussell 2007), most commentators have tended to concentrate on the changes brought about by the hurricane and on reconstructing from the hurricane.*

(commentators have tended to concentrate on = commentators have been studying one problem neglecting others → is not studied enough)

(10) *However, it seems like most, if not all, altruism research has used two specific examples when studying life-threatening altruism.*

(research has used two specific examples = other examples could have been used for the research = the method used is not appropriate enough → the research method should be improved).

Найчастіше такі засоби фіксувалися у критиці в АНС з антропології (49,8%), рідше у КЗ в АНС з історії (26,44%), економіки (21,05%) та правознавства (12,75%). Причому в критиці в АНС із лінгвістики (6,78%), психології (4,76%), педагогіки (4,65%), соціології (4,08%), літературознавства (2,56%) та політології (2,24%) імпліцитні засоби зазначеного типу використовувалися у найменшій кількості випадків.

Висновки. Отже, здійснений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що загальні кількісні характеристики використання імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критиці в англомовних наукових статтях із різних дисциплін варіюють залежно від конкретної наукової дисципліни, через що вплив групового чинника можна вважати суттєвим.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у здійсненні компаративних досліджень особливостей застосування імпліцитних засобів вираження аксіологічного змісту в критиці англомовних та україномовних наукових статей.

Література:

- Hyland K. *Academic Discourse: English In A Global Context*. Bloomsbury, 2009. 256 p.
- Swales J. M. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. 260 p.
- Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.
- Salager-Meyer F. From Self-Highlightedness to Self-Effacement: A Genre-Based Study of the Socio-Pragmatic Function of Criticism in Medical Discourse. *LSP & Professional Communication*. 2001. Volume 1, Number 2. P. 63–84.
- Crossed Words: Criticism in Scholarly Writing / [Ed. Françoise Salager-Meyer, Beverly A Lewin]. Peter Lang Publishing, Incorporated, 2011. 371 p.

- Fagan A., Martin Martin P. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers. *Iberica*. 2004. No. 8. P. 125–137.
- Giannoni S. Negative Evaluation in Academic Discourse. A Comparison of English and Italian Research Articles. *Linguistica e Filologia*. 2005. No. 20. P. 71–99.
- Балацька О.Л. Експліцитні засоби вираження оцінки у критиці (на матеріалі англомовних наукових статей). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2012. Вип. 62. С. 187–190.
- Балацька О.Л. Імпліцитні засоби вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях англомовної наукової статті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. № 1102. С. 24–28.
- Балацька О.Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : спец. 10.02.04 – германські мови. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 20 с.

Balatska O. Linguistic and cultural features of implicit means of negative evaluation in critical remarks in English-language research articles

Summary. The article is devoted to the study of linguistic and cultural specifics of using implicit means for expressing axiological content in criticism in the article – the leading genre of modern English-language scientific discourse. The material of this study includes 1027 critical remarks obtained from 350 research articles in Anthropology, Economics, Education, History, Law, Linguistics, Literature, Political science, Psychology and Sociology, which were published in electronic scientific journals of the United States and Great Britain. The implicit type of critical remarks in English-language research articles includes critical remarks that have verbal indicators used to derive meaning, i.e. negative evaluation. These indicators include linguistic means that indicate the lack of knowledge and / or need for knowledge, as well as linguistic means that indicate the need for changing something in the research. Our study showed that implicit means of expressing negative evaluation in critical remarks in articles from all analyzed disciplines are used less often than explicit means. Typical implicit means of expressing negative evaluation in critical remarks were analyzed as well. It was found that the frequency of using implicit means in research articles from different academic disciplines varies somewhat, i.e. the use of implicit means for expressing negative evaluation in criticism is influenced by the group factor. As a result of the analysis of the factual material, it was found that implicit means of negative evaluation that are used the most often include modal verbs and verbs indicating the need for further actions, interrogative sentences, adjectives of positive semantics in comparative form used with modal verbs or verbs indicating the need for further study of the problem, verbs that indicate the need for further research. Instead, such implicit means as linguistic units with futural semantics in combination with either verbs, modal verbs, adjectives that indicate the need for further actions or with linguistic units that denote elements of *scientific study* sphere of concepts, units of futural semantics in combination with adjectives indicating the need for further actions, as well as verbs and nouns indicating the need for further actions are used less frequently or were not found in English-language research articles in some analyzed disciplines.

Key words: English-language scientific discourse, genre, article, criticism, critical remark, negative evaluation, implicit means, linguistic and cultural specifics.

*Баиук Н. П.,**старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ У ПАРЕМІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Анотація. У статті розглядається репрезентація взаємовідносин батьків і дітей у пареміології української та німецької лінгвокультур, виявлені схожі та відмінні риси, зумовлені менталітетом та культурною самобутністю представників цих мовних спільнот. Для німецької культури типовою є стриманість та менша емоційність щодо дітей, для українців же діти стають центром уваги та турботи впродовж усього життя, вони роблять родину повноцінною та по-справжньому щасливою, приносять радість та наснагу. Народження та виховання дітей уважалося надзвичайно відповідальним кроком в обох мовних картинах світу, оскільки діти вимагали не лише постійної турботи, а й значних матеріальних затрат. Паремії обох мов засвідчують, що раніше звичними були багатодітні сім'ї, проте ставлення до них було неоднозначним. Найважливішу роль у вихованні дітей відігравали батьки, які мали подавати гарний приклад для дітей, уміти переконувати словами, але й не уникати покарань дітей, коли вони того заслуговували. Досить широко представлені в пареміологічних одиницях обох лінгвокультур застереження від надмірної любові до дітей та потурання їхнім примхам. Німці виховували дітей слухняними, тому звичним було навіть фізичні покарання, які в майбутньому мали принести позитивні плоди та виховати законослухняного члена громади. Для української мовної картини характерний більш тісний зв'язок дітей із матір'ю, ніжність, любов, повага, її образ навіть порівнювався з Богом. Батько ж був беззаперечним авторитетом для дітей, охоронцем сімейних традицій, проте більш вимогливим, більш стриманим на ласку. Мати була втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у житті дитини, смерть якої ставала справжньою трагедією для дітей. Етноспецифічною рисою української лінгвокультури є неоднакове ставлення до синів і дочок із боку батьків, більш бажаним первістком був син, оскільки він був майбутнім спадкоємцем та помічником, дочку ж намагались якнайшвидше віддати заміж, а в бідній сім'ї таким чином покращити економічне становище. У німецькій мовній картині світу відсутні паремії про те, що молоде покоління більш перспективне та більш успішне за своїх батьків.

Ключові слова: паремія, лінгвокультура, батьки, діти, виховання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі наукових досліджень найбільш актуальним став антропоцентричний підхід, який змістив акцент із мови на людину, розглядаючи її в безпосередній взаємодії з культурою. У центрі уваги сучасних мовознавців стала мовна картина світу, яка є неповторною і певним чином впливає на мислення носіїв конкретної мови і культури. Частиною мовної картини світу є пареміологія, в центрі якої завжди перебуває людина у всіх своїх виявах.

Пареміологічні одиниці передають весь колорит лінгвокультурної інформації етносу, його тисячолітній досвід, його світобачення, національний характер, ціннісні пріоритети, саме тому паремії все частіше стають об'єктом наукових розвідок лінгвістів. Незбіг мовних картин світу, національно зумовлена інтерпретація світу зумовлюють відмінності у сприйнятті життєвих ситуацій, які знаходять відображення у пареміологічних одиницях. Неправильна інтерпретація прихованого сенсу, закодованого в пареміях, і пов'язана з нею культурно-специфічна асоціація подеколи стає перепорою для досягнення повного взаєморозуміння учасників комунікації і призводить до так званого «конфлікту культур».

Справжній науковий підхід до дослідження пареміологічних одиниць пов'язують із другою половиною ХІХ століття. Теоретичні засади слов'янської пареміології були закладені О. Потебнею, розвинуті М. Пазяком, Ф. Янковським, Г. Пермяковим. Українську пареміологію досліджували В. Жайворонко, О. Дуденко, В. Калашников, Н. Шарманова, О. Лабашук, Н. Пасік, В. Пирогов та ін. Пареміологічній проблематиці була присвячена низка наукових праць закордонних лінгвістів (М. Алефіренка, А. Алексєєнка, Н. Барлі, В. Бондаренка, В. Мокієнка, В. Жукова, А. Крикманна, З. Нойманна, Л. Савенкової, Р. Якобсона, Ю. Кжижановського, Д. Лукатоса, Т. Чубеліча та ін.). Значну роль у розбудові світової пареміології відіграв фінський пареміолог М. Куусі, який створив міжнародну класифікацію прислів'їв. Результати наукових напрацювань у вітчизняній та закордонній пареміології щодо лінгвістичної ідентифікації паремій та їх систематизації представлені у колективній праці Ж. Колоїз, Н. Малюги та Н. Шарманової «Українська пареміологія», у якій автори звертають особливу увагу на диференціацію паремій, їх етнокультурну специфіку, системну організацію та стилістичні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть низка українських та закордонних мовознавців обирають різні аспекти пареміології об'єктом своїх наукових лінгвокультурологічних досліджень. Ж. Марфіна розглядала етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом «спорідненість», їх комунікативно-прагматичний потенціал, соціокультурний, антропний та акціональний субкоди в семантиці цих паремій. Вербальне відображення гендерних стереотипів на матеріалі українських паремій привернуло увагу І. Гапєєва, О. Коваль. Традиції етносу в українських прислів'ях про сім'ю були об'єктом наукової розвідки Л. Корневої. І. Осовська досліджувала стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови, універсальні та специфічні ознаки німецькомовного сімейного дискурсу, порівнювала проаналізований корпус із тематичними

пареміями української мови. У великій кількості наукових праць паремії розглядались у зіставно-типологічному аспекті. Етнічні особливості мовних картин світу на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов досліджувала І. Голубовська. Специфіка педагогічної паремії у сучасних українській, німецькій та російських лінгвокультурах була висвітлена у роботі Г. Палиці. Українсько-німецькі пареміологічні паралелі репрезентовані у роботі Ж. Колоїз, розглянуті їх структурно-семантичні та етнолінгвістичні особливості.

Мета статті – дослідити репрезентацію взаємовідносин батьків та дітей у німецькій та українській лінгвокультурах на прикладі паремій, виявити подібні та відмінні риси цих взаємовідносин, розглянути особливості виховання у порівнюваних культурах.

Виклад основного матеріалу. Сім'я завжди була невіддільною частиною соціального та особистого життя індивідууму, розглядалась як запорука самого існування людини, котра потребувала постійної підтримки й допомоги, яку могли надати лише члени родини та близькі родичі [1, с. 53]. Як у німецькій лінгвокультурі, так і в українській, є величезна кількість пареміологічних одиниць, які характеризують сімейні відносини, проте в німецькій культурі вони більш акцентують увагу на сім'ї як соціальному інституті, а в українській культурі більш широко представлені міжособистісні родинні зв'язки, адже для українців «*Без сім'ї немає щастя на землі*». Оскільки в давнину більшість сімей проживала в одному приміщенні, то це, безперечно, впливало на взаємовідносини всіх членів родини, їх світогляд, виховувало терпимість, здатність поступатися одне одному, поважати думку інших.

Справжнього сенсу набувало подружнє життя лише тоді, коли в сім'ї з'являлися діти, які робили родину повноцінною та щасливою, були джерелом наснаги та сил для батьків: «*Без гілок – не дерево, без дітей – не сім'я*»; у бездітній родині панували горе, пустка та лихо, її навіть порівнювали з кладовищем: «*Хата з дітьми – базар, а без них – кладовище*». Дуже часто діти зміцнювали родину, дарували радість, уважались Божим даром, продовжувачами роду, тому їх порівнювали з квітами та зірками: «*Діти як квіти: поливай, то ростимуть*»; «*Малі діточки – що ясні зірочки: і світять, і радують у темну ніченьку*» [2, с. 227]. З іншого боку, народження дітей було надзвичайно відповідальним кроком, адже діти потребували постійної турботи та вимагали значних матеріальних витрат: укр. «*Без дітей горе, а з дітьми вдвоє*»; нім. «*Ohne Kinder ist es schlimm, mit Kindern aber doppelt so schlimm*». Із роками діти потребували ще більшої уваги та зусиль із боку батьків, це була важка праця, що знаходить підтвердження в обох лінгвокультурах: укр. «*Від малих дітей болить голова, а від великих – серце*»; нім. «*Kleine Kinder machen Kopfweg, große Kinder Herzweg*»; укр. «*Малі діти – малий клопіт, великі діти – великі клопоти*»; нім. «*Kleine Kinder, kleine Sorgen, große Kinder, große Sorgen*». Суспільний устрій, релігійні засади, територія проживання та сфера діяльності батьків певним чином також зумовлювала ставлення батьків до дітей.

Найважливішим завданням батьків було виховання дітей, адже батьківська мудрість завжди допомагає дітям, стає їх духовним надбанням. Паремійний матеріал обох лінгвокультур репрезентує батьків як найважливіших наставників у процесі виховання, приклад для наслідування. Надзвичайно багато паремійних одиниць в обох мовах, якими послуговуються,

коли хочуть підкреслити, що діти завжди чимось схожі на своїх батьків (здебільшого успадкували їхні негативні риси) [3, с. 97], а саме: «*Яке дерево, такі його й квіти; які батьки, такі й діти*» – «*Wie die Eltern, so die Kinder*»; «*Яке дерево, такий і плід*» – «*Wie der Baum, so die Frucht*»; «*По татку й дитячко*» – «*Wie der Vater, so der Sohn*»; «*Яка мама, така й доня*» – «*Wie die Mutter, so ist die Tochter*»; «*Яблучко не падає далеко від яблуньки*» – «*Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*»; «*Яка гребля, такий млин; який батько, такий син*»; нім. «*Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Buben*» [4].

В українській родині також дбали про морально-етичні засади виховання, які спирались на християнський світогляд, дітей учили бути добрими та чесними, вважаючи злість, крадіжку і брехню гріхами, які доведеться спокутувати: «*Вчи на добре сина, а то буде псина*»; «*Мій батько не брехав і мені не велів*» [2, с. 228]. Ті ж діти, які не шанували своїх батьків, могли в майбутньому досить трагічно завершити своє життя: нім. «*Wer den Eltern nicht folgen will, der muss dem Kalbfelle folgen*»; укр. «*Хто не послухає тата, той послухає ката*».

У давнину в українській культурі починали привчати дитину до роботи з раннього дитинства, з п'яти років їх долучали до хатньої роботи, а з шести років вони починали допомагати. Трудове виховання відбувалося змалечку, що засвідчують паремії обох мов: укр. «*Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі*»; «*Коли дитину не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках*»; нім. «*Einen jungen Zweig biegt man, wohin man will*» – «*Нагинай гілляку, доки молода*»; «*Гни дерево, поки молоде, вчи дітей, поки малі*»; «*Alte Bäume lassen sich nicht biegen*» – «*Старе дерево важко гнеться*»; «*Стару людину не переробиш*» [4]. Щоб діти стали гарними господарями, вони повинні були бути працьовитими, дослухатись до порад батьків: «*Нещасні ті діти, яких не вчать ні батько, ні мати*»; «*Без розуму ні сокирою рубати, ні личака в'язати*». Досліджуваний матеріал наголошує на важливості виховання дітей гарним словом: «*Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями*»; «*Добрі діти доброго слова послухаються, а лихі й дрючка не бояться*»; «*Чого дитину навчиш, те від неї і дістанеш*» – «*Wie man die Kinder gewöhnt, so hat man sie*»; «*Там гарні звички, де гарне виховання*» – «*Gute Gewöhnung ist gute Erziehung*» [4]. Проте в обох лінгвокультурах застерігають батьків від надмірної любові до дітей, потурання примхам дитини, розпещуючи своїх нащадків, що в майбутньому може призвести до проблем у взаємовідносинах: «*Хто дітям потає, той сам плаче*»; «*Дитину люби, як душу, а тряси, як грушу*»; «*Не балуй змалку діток, бо під старість покладуть на спину ціпок*»; «*Найкраще виховання – добрі слова та суворе покарання*» – «*Die beste Zucht sind gute Worte und harte Strafe*»; «*Strafe die Kinder in der Jugend, sie sorgen für dich im Alter*» (досл.: *Карай дітей в юності, понікнуться про тебе в старості*); «*Besser das Kind weint jetzt, als die Eltern künftig*» (досл.: *Краще нехай діти плачуть зараз, ніж батьки в майбутньому*); «*Wer die Rute spart, verzieht das Kind*» (досл.: *Хто заощаджує на різках, той псує дитину*); «*Ungeratene Kinder sind Nägel zu Eltern Sarg*» – «*Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг зваллять*»; «*Добрі діти батькам вінець, а злі – кінець*» [4].

В українській культурі батько вважався головою родини, був беззаперечним авторитетом, охоронцем сімейних традицій, гідний шани. Батьківські турбота та піклування були незамінні

в житті людини [1, с. 53], тому його образ навіть сакралізувався: «*Отець – як Бог*»; «*Шануй батька та Бога – буде тобі всюди дорога*». Батько був більш вимогливим до дітей, більш стриманим на ласку: «*Батько – не мати, не поцілує, не приголубить*». Він навчав дитину ремеслу, передавав свій досвід нащадкам: «*Батько рибалка, то й діти у воду дивляться*»; доброму ставленню до рідних та близьких: «*Від доброго дерева добрий і пагонець, від доброго батька піде і добра дитина*». Ставлення дітей до батька завжди було показником людської порядності, честі, вихованості: «*Як батька покинеш, той сам згинеш*», проте траплялися випадки, коли діти не шанували свого батька: «*Охочише один батько вигодує десять дітей, ніж десятеро дітей одного батька*» – «*Ein Vater kann eher zehn Kinder ernähren als zehn Kinder einen Vater*».

Оскільки більше часу з дітьми проводила мати, то їй відводилась домінуюча роль у вихованні дитини, вона була втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у житті дитини, про що знаходимо більше підтверджень у пареміології українського етносу і набагато менше – в німецького: укр. «*Нема у світі цвіту цвітнішого над маківочки, нема ж роду ріднішого над матіночки*»; «*Матері ні купити, ні заслужити*»; нім. «*Die beste Amme ersetzt keine Mutter*» (досл.: *Навіть найкраща годувальниця не замінить матір*). Безумовно, для будь-якої матері її дитина наймиліша, найкраща у світі: нім. «*Aller Mutter Kind ist schön*»; укр. «*Всяке дитя матері миле*»; вона завжди хвилюється за своїх дітей, її серце завжди з дитиною: нім. «*Der Mutter Herz ist immer bei den Kindern*»; укр. «*До людей по розум, до матері по серце*»; а якщо дитина ще й хвора, то мама намагається оточити її особливим теплом, ласкою, турботою, увагою: «*Der Mutter ist das kränkste Kind am liebsten*» (досл.: *Найбільш хворе дитя матері наймиліше*). Мати плакає в дитині чуйність, доброзичливість, але часом повинна бути і вимогливою, проте гнів матері швидко проходить, адже вона не хоче зла своїй дитині: «*Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане*». Мати була незамінною для дітей і зігривала їх своєю любов'ю навіть на відстані: «*Рідну матір ніким не замінити*»; «*Без матері і сонце не гріє*»; «*Любов мамина і на віддалі гріє*»; її образ навіть порівнювали з Богом: «*Бог не годен всюди бути, тому маму створи*». Німецькій мовній картині світу не характерний такий тісний зв'язок дітей із матір'ю, ніжність, любов та повага до неї.

Смерть матері взагалі ставала трагедією для дітей, адже батько не міг так піклуватися про дітей, як мати, часто створював нову сім'ю, в якій не завжди знаходилося місце для дітей із попереднього шлюбу: укр. «*Нема батька – півсирота, нема матері – повна сирота*»; «*Вдовець – дітям не отець, бо й сам крулий сирота*»; нім. «*Der Witwer findet leicht wieder eine Frau, aber die Waisen schwer eine Mutter*» (досл.: *Вдовець швидко знайде собі дружину, а сиротам важко знайти маму*); «*Eine Mutter kann man verlieren, aber nicht wieder finden*» (досл.: *Матір можна втратити, але не можна віднайти*). Мачуха ж в українській лінгвокультурі асоціюється із жорстокістю, жадібністю, прохолодним ставленням до дітей чоловіка: «*Мачуха так чужих дітей жаліє, як зимою сонце гріє*»; «*Мачуха не буде дітям рідною матір'ю*», на думку ж німців, навіть батько змінює ставлення до своїх дітей в іншому шлюбі: «*Wer eine Stiefmutter hat, hat auch einen Stiefvater*» (досл.: *Хто має мачуху, той має також і вітчима*).

Раніше родини традиційно були багатодітними, проте ставлення до них не завжди було однозначним, адже такі сім'ї були часто бідними, тому інколи іронізували щодо збільшення кількості дітей у таких сім'ях: «*У багатих худоба розата, у бідних – дітей повна хата*» – «*Arme haben die Kinder, Reiche haben die Rinder*». З іншого боку, тоді вважалося нормою мати багато синів та дочок, які в майбутньому могли допомагати: «*Де доньок одна, там доля гірка, а де дівок сім, там доля усім*»; «*Син – не син, два сини – півсина, три сини – ото тільки син*» – «*Ein Sohn ist kein Sohn, zwei Söhne sind ein halber Sohn, drei Söhne sind ein Sohn*».

Ставлення до синів і дочок у сім'ях українців було неоднаковим, більш бажаним було народження первістка сина, оскільки він був майбутнім спадкоємцем, дочку ж від народження готували віддати до іншої родини після одруження, для бідної сім'ї це було також економічне полегшення, підтвердження чому знаходимо і в пареміях: «*Як син вродиться, то й хата радується*»; «*Син родиться на поміч, а дочка – на клопіт*»; «*Дочка – чужа користь*»; «*Дочка, як ластівка: пощобече, пощобече та й полетить*»; «*Дочку заміж віддав, що скибку хліба відрізав*»; «*Дочку мати хвалить, поки з рук ізвалить*». Пареміологічних підтверджень неоднакового ставлення в сім'ї до дітей різної статі в німецькій культурі не було виявлено.

У паремійному фонді німецької лінгвокультури відсутні характерні для українського етносу висловлювання про те, що молоде покоління більш перспективне та більш успішне в порівнянні з попереднім: «*Діти – квіти життя*»; «*Діти краці за батьків*» [5, с. 144].

Висновки. Проаналізувавши репрезентацію взаємовідносин у пареміології української та німецької лінгвокультур, можна констатувати, що в обох мовах багато семантично близьких паремій, що зумовлено універсальними загальнолюдськими цінностями, проте спостерігаються і відмінності, які є виразниками етноспецифічних рис менталітету та культурної самобутності. Представники німецького етносу більш стримано виявляють свої почуття навіть щодо рідних, вони менш емоційні, не втручаються в особистий простір близьких. У дітях від самого дитинства виховується самостійність та незалежність, щоб діти звалилися розраховувати лише на себе та на свої сили. Повнолітні діти зазвичай живуть окремо і відвідують своїх батьків за запрошенням, а дідуся і бабусі часто доживають свій вік у будинках для літніх людей. Для українців же діти – це центр уваги та піклування впродовж усього життя, найближчі у світі люди. Українці більш емоційні у своїх почуттях до дитини, оточують її душевним теплом, ласкою, ніжністю. Для дітей мати є втіленням мудрості, доброти та любові, найріднішою у світі людиною, батько ж – беззаперечним авторитетом та хранителем сімейних традицій. Проте в обох культурах застерігають від надмірної любові до дітей, оскільки це в майбутньому може призвести до негативних наслідків. До етноспецифічних рис української лінгвокультури ми уналежнюємо також неоднакове ставлення до дочок і синів із боку батьків, оскільки більш бажаним первістком у сім'ї був син.

Проаналізований матеріал засвідчує, що саме паремії є джерелом фонових знань та невід'ємною частиною будь-якої національної культури, тому що вирізняють людину як представника певної національно-культурної спільноти і, відповідно, потребують більш глибокого і детального вивчення щодо культурно зумовлених етноспецифічних рис, які чітко

візуалізуються у зіставному аспекті. **Перспективним** із точки зору виявлення етнокультурної специфіки було б дослідження взаємин між дітьми в німецькій та українській лінгвокультурах.

Література:

1. Марфіна Ж. Етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом «спорідненість». *Українська мова*, 2014. № 2. С. 51–60.
2. Корнева Л. Традиції етносу в українських прислів'ях про сім'ю. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*, 2016. Вип. 34. С. 220–234.
3. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
4. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 320с.
5. Осовська І.М. Стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*, 2010. № 7. С. 141–145.

Bashuk N. Representation of relationships between parents and children in the paremia of Ukrainian and German linguistic cultures

Summary. The article highlights the representation of the relationship between parents and children in the paremia of the Ukrainian and German linguistic cultures, identifies similarities and differences peculiar to the mentality and cultural identity of the representatives of these linguistic communities. For the German culture, restraint and less emotional attitude towards children are typical, but for the Ukrainians children become the centre of their attention and care for their whole life, they make the family valuable and really happy, bring

joy and inspiration. The birth and upbringing of children was considered an extremely responsible step in both linguistic pictures of the world, as children required not only constant care, but also significant expenditures. The paremia of both languages show that in the early times large families used to be common, but the attitude towards them was ambiguous. The most important role in raising children was played by parents, who had to set a good example for children, be able to persuade through words, but also not to avoid punishing children when they deserved it. Warnings against excessive love for children and indulgence in their whims are widely represented in the paremiological units of both linguistic cultures. The Germans used to raise their children obedient, as a result even corporal punishment was common, which then was seen as positive feedback in the form of nurturing a law-abiding member of the community. The Ukrainian linguistic picture of the world is characterized by a closer connection between children and their mothers, tenderness, love, respect, her image was even compared to God. The father was an undisputed authority for children, the protector of family traditions, but more demanding, more restrained than the mother. The mother was the embodiment of wisdom, kindness and love, the dearest in the life of the child, whose death became a real tragedy for the children. An ethnospecific feature of the Ukrainian linguistic culture is different treatment of sons and daughters by their parents. The more desirable firstborn was a son, as he was the future heir and helper, whereas a daughter was destined to get married as soon as possible, thus improving the welfare in a poor family. In the German linguistic picture of the world, there are no paremia reflecting the peculiarity that the younger generation is supposed to be more promising and more successful than their parents.

Key words: paremia, linguistic culture, parents, children, upbringing.

*Безугла Л. Р.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВ'Я У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу висловлень-прислів'їв у німецькомовному діалогічному дискурсі із застосуванням дискурсивно-лінгвопрагматичного підходу на матеріалі персонажного мовлення театральних п'єс німецькомовних авторів 2-ї половини ХХ–ХХІ ст. Прислів'я вивчається як вислів, що виражає народну мудрість, якій властива дидактична функція. Отож, розглядаючи прислів'я у дискурсі, дослідники виокремлюють їх директивну іллокуцію. У цій статті демонструється, що прислів'я може реалізовувати в дискурсі різні іллокутивні акти. Значення прислів'я, зафіксоване у словниках, у дискурсі постає у вигляді імплікатури, яка виводиться комунікантами із сигніфікативного набору ознак денотата на ґрунті дискурсивного контексту. Релевантна ознака денотата зберігається у фонді розділених знань мовців та актуалізується в момент уживання прислів'я. Отож, висловлення-прислів'я у дискурсі є тригером конвенціо-налізованої імплікатури, яка ґрунтується на конкретизації референції згідно з дискурсивним контекстом. У такий спосіб окрема ситуація підводиться під загальну норму (соціально-суспільну, морально-етичну, естетичну, побутову тощо). Референційне переосмислення може супроводжуватися образним. Мовець може експлікувати належність до фонду розділених знань за допомогою супутніх метакомунікативних висловлень. Уживаючи прислів'я, мовець реалізує мовленнєві акти асертивного (констатація, заперечення), експресивного (докір, похвала, подив), комісивного (обіцянка) і директивного (пропонування, прохання) іллокутивних типів. Уживання прислів'їв у дискурсі може підвищувати перлокутивний ефект відповідних мовленнєвих актів. Рішення мовця скористатися народною мудрістю підпорядковане певній дискурсивній стратегії, яка зумовлює реалізацію тієї чи іншої іллокуції. Найтипівішими стратегіями вживання прислів'я є стратегії національної саморепрезентації, моралізації, наполягання, мітигації, аргументації, приховування та іронії. Таким чином, встановлено прагматичний потенціал прислів'я, що передбачає інвентар типових іллокуцій і стратегій, які вони реалізують на ґрунті генерованих імплікатур.

Ключові слова: дискурс, іллокуція, імплікатура, мовленнєвий акт, прислів'я, стратегія.

Постановка проблеми. Прислів'я належать до найпопулярніших дослідницьких об'єктів у лінгвістиці. Пострадянські розвідки прислів'їв мають витоки в працях О.О. Потебні, який охарактеризував їх як «короткие словесные произведения, весьма разнородные» [1, с. 93]. Саме різноманітність цього явища зумовила інтенсивну полеміку щодо його статусу в пареміології і фразеології, яка не вщухає в європейському лінгвістичному просторі і сьогодні. Бракує однотайності і щодо дефініції прислів'я, існує навіть думка про те, що «у визначенні прислів'я

немає необхідності, оскільки всі й так знають, що це таке» [2, с. 9] (тут і далі переклад іншомовних цитат Л.Б.).

Загалом, прислів'я визначається як вислів, який виражає народну мудрість, перевірену досвідом попередніх поколінь, якій властива дидактична функція – спонування до дотримання певних моральних норм [2, с. 11]. На матеріалі різних мов встановлено ознаки прислів'я: фольклорне походження, узагальнювальний і повчальний характер змісту, автосемантичність, повсякденно-розмовна сфера вживання, відтворюваність (репродуктивність, цитатність), історична фіксація, предикативність, стійкість, ідіоматичність, стислість, ритмічність, образність, інакомовність [2, с. 10 ff.; 3, с. 249 ff.; 4, с. 7; 5; 6, с. 47; 7, с. 183; 8, с. 80 ff.].

У річищі сучасної дискурсивної парадигми прислів'я вивчаються на предмет їх когнітивних [2], культурологічних [9] і прагматичних властивостей. Останній напрям стосується функцій прислів'їв у дискурсі та аналізу з позицій теорії мовленнєвих актів (далі – МА) і теорії імплікатур. Мовленнєвоактовий аналіз прислів'я почався майже одразу зі ствердженням прагматики як лінгвістичної дисципліни, причому наголошувалося на наявності небуковальності, що зумовило їх розгляд як непрямих МА або як імплікатур [10; 11].

Розбіжності й різночитання наявні у трактуванні іллокутивного потенціалу прислів'їв. Розповсюдженою є думка, що прислів'я слугують для вираження МА директивного типу [5; 12; 13]. А.М. Баранов і Д.О. Добровольський навіть вносять директивну іллокуцію у визначення прислів'я: це «фразеологізми зі структурою речення, які у своєму значенні містять ідею загальності, іллокутивну семантику рекомендації або поради (повчальності) та характеризуються порівнянню дискурсивною самостійністю» [12, с. 69]. Деякі дослідники додають до директивної асертивну іллокуцію [9; 14], або оцінну [4, с. 7], прислів'я кваліфікуються і як цитування МА [11, с. 172].

Крім того, прислів'я пов'язуються з аргументацією, коли розглядається аргументативний МА [15, с. 140] або аргументативна прагматична функція прислів'я [7; 16]. Виокремлюються й інші функції прислів'їв у дискурсі: моралізація, структурування теми, пом'якшення, спрощення [17, с. 177].

Вочевидь, таке розмаїття думок зумовлює актуальність системного аналізу прагматики прислів'я. Задля систематизації лінгвопрагматичних властивостей прислів'їв у дискурсі доцільно використати як методологічне підґрунтя інструментарій лінгвопрагматики у її сучасному дискурсивному розумінні [18]. За такого підходу прагматичний потенціал прислів'я у дискурсі має охоплювати реалізовані ними типові іллокутивні акти й стратегії та генеровані імплікатури.

Мета статті – розкрити прагматичний потенціал висловлень-прислів'їв у німецькомовному діалогічному дискурсі, встановити інвентар іллокуцій і стратегій, які вони реалізують на ґрунті генерованих імплікатур. Окреслений підхід має зробити внесок у вирішення наукової **проблеми** функціонування паремій у дискурсі.

Матеріалом дослідження слугувало персональне мовлення театральних п'єс німецькомовних авторів 2-ї половини ХХ–ХХІ ст., яке презентує розмовний діалогічний дискурс (хоч і в стилізованому вигляді, але як можливий зразок реального). У наведених дискурсивних фрагментах збережено автентичну орфографію, яка свідчить про розмовний або діалектний характер мовлення.

Виклад основного матеріалу. Значення прислів'я, зафіксоване у словниках, у дискурсі постає у вигляді імпліцитного смислу, який виводиться комунікантами із сигніфікативного набору ознак денотата на ґрунті дискурсивного контексту. Релевантна ознака денотата зберігається у пресупозиційному фонді мовця та актуалізується в момент уживання прислів'я. Однак у різних дискурсивних реалізаціях прислів'я денотати є різними, що визначається актом референції. Імпліцитний смисл, який інтендується мовцем та виводиться адресатом у дискурсі на ґрунті мовної форми висловлення (тут – прислів'я) та дискурсивного контексту, у лінгвопрагматиці визначається як імплікатура. У дискурсі прислів'я є тригером, носієм, генератором конвенціалізованої, або конвенційної в термінах Г.П. Грайса [19], імплікатури (з огляду на наявність конвенційної мовної форми) [18, с. 118].

Найпростіша імплікатура, що генерується прислів'ями, ґрунтується на зміні референції, яка полягає у переспрямуванні референційного простору (з фікціонального на актуальний) [6, с. 51], тому така імплікатура відрізняється від експліцитної пропозиції тільки референцією.

У прислів'ї наявні так звані «квантори загальності» [4, с. 4] – лексеми з генералізувальною семантикою, безособові займенники тощо. Натомість відсутні слова з конкретною референцією (особові займенники, власні назви, узагальнена одинина, дейктичні засоби тощо). Навіть якщо вони і є, поза контекстом вони не виконують конкретизувальної функції [3, с. 267]. Але в дискурсі референція конкретизується, чим окрема ситуація підводиться під загальну норму (соціально-суспільну, морально-етичну, естетичну, побутову тощо). Наприклад, у прислів'ї *Durch Schaden wird man (der Mensch) klug* ('durch negativen Erfahrungen lernt man für künftiges Verhalten' [20, с. 218; 21, с. 637]) лексема *Mensch* отримує референцію до конкретної людини – менеджера фірми одягу Зігфріда Френкеля, що попався на гачок до дівчини-моделі Дейзі, яка витягує з нього гроші. Тут конкретну референцію отримує і лексема *Schaden*; співробітники фірми обговорюють цю ситуацію:

(1) *Monika: Nein... Den hat die Daisy nach Kaffee geschickt... und er muß auslegen...*

Salomon: Oi weh... Das Geld sieht er nie wieder... aber wird ihm gut tun...! Nur durch Schaden wird der Mensch klug...! (+) Fraenkel wird klug durch den Schaden, den ihm Daisy bringt)

Monika: Hoffentlich wird er nicht zu klug... (Flatow 1, S. 284)

Реалізується асертив МА, зокрема констатація: $A(p)+>A(q)$, де A – іллокуція асертиву, p, q – пропозиції, знак $>$ – 'імплікує'. Стисла форма прислів'я є зручною для вираження констатації відомого адресатові факту, але доречного в певному контексті. Істинність цього факту не підлягає обговоренню.

За словами Н.Д. Арутюнової, на відміну від думок, суджень і поглядів, які є невід'ємною власністю індивіда, «паремії – свого роду загальний, але водночас і нічийний фонд розхожих істин, які можна запозичити або відкинути» [22, с. 9].

Рішення мовця скористатися народною мудрістю підпорядковане певній дискурсивній стратегії, яка зумовлює реалізацію того чи іншого МА. У наведеному фрагменті це стратегія національної саморепрезентації, яка характерна для випадків, що стосуються обговорюваної особи або певних обставин. Актуальна ситуація співвідноситься зі стереотипними ситуаціями повсякденної діяльності людини, які зберігаються в пресупозиційних фондах носіїв мови та формують так зване розділене знання (*shared knowledge*) [10]. До цього знання мовець і апелює, вживаючи прислів'я.

Ще О.О. Потебня виокремив два типи прислів'їв, як-от безобразні та образні, які «містять у собі поетичний образ» [1, с. 102]. Отож, референційне переосмислення може супроводжуватися образним, зокрема метафоричним. Яскравим прикладом є прислів'я *Jeder ist seines Glückes Schmied* ('*jeder hat sein Schicksal, sein Wohlergehen selbst in der Hand*' [20, с. 116; 21, с. 658]):

(2) *Sepp: Kein Glück hab ich ebn ghabt im Lebn, das is es. Wenn einer kein Glück hat, kann er nix machen. Pause.*

Staller: Jeder is seines Glückes Schmied, heißt es. (+) Du hättest dein Wohlergehen selbst in der Hand haben sollen +> Du hast dein Wohlergehen nicht in der Hand gehabt +> Du bist selber schuld daran, dass du kein Glück hast)

Sepp: Net jeder. (Kroetz, S. 139)

Здійснено негативно-оцінний МА, зокрема докір: $A(p)+>A(q)+>A(r)+>E(s)$. Мовець дорікає адресатові в тому, що той не докладав достатньо зусиль для того, щоб йому щастило, експлікуючи належність до фонду розділених знань за допомогою метакомунікативного висловлення *heißt es*. У такий спосіб реалізується стратегія моралізації.

Крім метафори, прислів'ю можуть бути властиві й інші види тропів, адже не дарма О.О. Потебня назвав його «поетичною формою» [1, с. 93]. Так, літоту ілюструє прислів'я *Die Welt ist klein* ('*Kommentar bei einem überraschenden, unwahrscheinlichen Zusammentreffen*' [21, с. 834]). Дантист Штегерманн довго чатує біля телефонної будки, а коли бачить, що з неї виходить його пацієнт Йохен, претендент на руку його доньки, виявляє дуже емоційний подив – $A(p)+>E(q)$:

(3) *Dr. Stegemann grimmig nickend: Eben! Jochen hängt ein, kommt aus der Zelle und prallt zurück. Dr. Stegemann bekommt ebenfalls einen Schreck. Die Welt ist wirklich klein. (+) Es ist seltsam, dass ich eben Sie hier getroffen habe)*

Jochen verlegen: Entschuldigen Sie... ich wußte ja nicht... (Flatow 2, S. 208)

Іллокуцію подиву підсилено модальним словом *wirklich*. Наявність так званих «структурних добавок» у дискурсі [23, с. 407] свідчить про експресивний потенціал прислів'їв. Щодо цього В. Фляйшер зазначає, що «в сучасному житку прислів'я живе у варіації» [8, с. 82]. У несподіваній ситуації мовець згадує прислів'я, реалізуючи стратегію національної саморепрезентації.

Крім негативно-оцінної та емотивної іллокуції, прислів'я спроможні виражати позитивно-оцінну експресивну іллокуцію. Так, наприклад, семантику похвали закладено у значенні прислів'я *Ehre, wem Ehre gebührt* ('*Formel, mit dem man jemandem*

seine Anerkennung ausdrückt' [21, с. 175]). У наступному фрагменті директор банку висловлює вдячність Густаву, який запобіг пограбуванню, але той заперечує свою заслугу (насправді це відбулося випадково), тому директор уживає прислів'я, реалізуючи МА похвали та стратегію наполягання – $D(p)+>E(q)$:

(4) Gustav (winkt ab): *So was dürfen Sie nicht sagen, Herr Direktor... Jetzt machen Sie mich direkt verlegen...*

Ehrenreich: *Ehre, wem Ehre gebührt!* (+> *Sie haben die Ehre verdient*) *Die Bankräuber waren ganz gefährliche Burschen!* (Flatow I, S. 124)

Не є винятком для висловлень-прислів'їв і комісивна іллокуція. У наступному фрагменті прислів'я *Niemand ist unersetzlich* [20, с. 309] виражає обіцянку. Власник фірми одягу вмовляє свою улюблену робітницю залишитися, вдаючись до обіцянки взяти на її місце іншу людину – $A(p)+>A(q)&K(r)$:

(5) Monika: *Interessiert mich nicht mehr...*

Salomon: *Naja... niemand ist unersetzlich...* (+> *Du bist nicht unersetzlich* +> *Ich werde dich ersetzen*)

Monika: *Eben...* (Flatow I, S. 317)

Обіцянка знайти дівчині заміну загрожує її обличчю, тому мовець, відчуваючи до неї симпатію, намагається пом'якшити перлокутивний ефект прислів'ям – реалізує стратегію мітигації.

За допомогою посилання на народну мудрість мовець має змогу здійснювати й ефективні директивні МА. Наступний фрагмент ілюструє іллокуцію пропонування сумісної дії. Ув'язнені обговорюють, ким вони можуть працювати після виходу на волю, зокрема професію офіціанта. Геріберт заперечує цю можливість, оскільки не вміє рахувати, але Оскар пропонує тренуватися, Геріберт знову заперечує, тому Оскар уживає прислів'я *Probieren geht über studieren* ('*man sollte einfach beginnen, ohne lange Vorüberlegungen anzustellen*' [21, с. 579]), реалізуючи повторне пропонування і стратегію наполягання – $A(p)+>D(q)$:

(6) Oskar Schuster: *Der Herrmann schreibt irgendeine Rechnung auf. Sieben und vier mal neun durch drei weg fünf oder so. Das liest er uns vor und mir rechnen im Kopf mit. Und wer näher dran is, hat gewonnen.*

Heribert Dengk: *Wo mich rechnen überhaupt ned interessiert.*

Oskar Schuster: *Probieren geht über studieren.* (+> *Probieren es!*)

Heribert Dengk verneint. (Kroetz, S. 237)

У наступному фрагменті мовець здійснює МА прохання. У квітні 1945 р. власник берлінського трактиру Кайзер, який має славу відмінного постачальника, отримав декілька замовлень від клієнтів на отруту. Він жаліється своїй подрузі, що може стати у такий спосіб непрямим убивцею, і передає слова одного з клієнтів, де використовується прислів'я *Geschäft ist Geschäft* ('*wenn man Gewinne erzielen will, darf man keine Skrupel haben*' [21, с. 268]). У такий спосіб клієнт просить Кайзера позбутися докорів сумління – $A(p)+>A(q)&D(q)$:

(7) Wally: *Vielleicht ham se was auf'm Kerbholz.*

Kaiser: *Aber doch nich alle. „Es gibt doch Pillen, Herr Kaiser, Ampullen... Sie könn' doch aller besorgen... Jeschäft is Jeschäft, Herr Kaiser (+> Wenn Sie Gewinne erzielen wollen, dürfen Sie keine Skrupel haben +> Haben Sie keine Skrupel!), warum zieren Sie sich denn so... wir zahlen ja auch, was Sie wollen...“ Zum Kotzen.*

Wally: *Tja... und du hast Angst vor dieser Ware, was?* (Pillau, S. 116)

Тут прислів'я є аргументом для переконання адресата. На думку Г.Г. Люгера, прислів'я є популярними виразниками стратегії аргументації, оскільки мовець за їх допомогою може обійти можливі відповідні труднощі ситуації та пов'язані з відповідальністю формулювання [16, с. 131].

Слід згадати й інші типи для висловлень-прислів'їв дискурсивні стратегії – приховування та іронії. Прислів'я – психологічно зручна форма для того, щоб приховати певну інформацію. Висловлюючи узагальнену думку, мовець ніби абстрагується від дійсного стану речей, що дає йому змогу не брехати прямо. Наприклад, уже згадуваний Густав Кюне у розмові з комісаром, який підозрює його в пограбуванні банку, заперечує підозру, ховаючи твердження про те, що він нібито спав, у пресупозицію прислів'я *Wer schläft, sündigt nicht* ('*Kommentar, wenn jemand eingeschlafen ist oder noch schläft*' [20, с. 227; 21, с. 650]), хоча насправді це саме він пограбував банк – $A(p)+>A(q)&A(r)$:

(8) Kommissar: *Jeder macht mal einen Fehler...*

Gustav: *Ich nicht! Wer schläft, sündigt nicht...* (+> *Ich habe geschlafen* +> *Ich habe die Bank nicht aufgeräumt*)

Kommissar: *Man läßt etwas liegen...* (Flatow I, S. 36 f.)

Іронічні прислів'я – теж зручний засіб для висловлення заперечення. Яскравий приклад – прислів'я *Wer's glaubt, wird selig* ('*scherz. das glaube ich niemals*' [21, с. 279]), яке мовець висловлює для вираження сумніву, що замовлена піца прибуде за двадцять хвилин – $A(p)+>A(q)$:

(9) Ralf (legt auf): *Viertelstunde, zwanzig Minuten.*

Sarah: *Wer's glaubt, wird selig.* (+> *Ich glaube es nicht*)

Edith: *...Was war das für ein Scherz, mit der Leiche?* (Gieselmann, S. 182)

Намагаючись вплинути на когнітивну сферу адресата, мовець за допомогою прислів'я пробує підвищити перлокутивний ефект відповідного МА у дискурсі.

Висновки. Застосування дискурсивно-прагматичного підходу до аналізу прислів'їв у німецькомовному діалогічному дискурсі дозволило встановити їх прагматичний потенціал, що передбачає інвентар типових іллокуцій і стратегій, які вони реалізують на ґрунті генерованих імплікатур. Висловлення-прислів'я у дискурсі є тригерами конвенціоналізованих імплікатур, які ґрунтуються на конкретизації референції згідно з дискурсивним контекстом. Уживаючи прислів'я, мовець реалізує МА асертивного, експресивного, комісивного й директивного іллокутивних типів у межах стратегій національної саморепрезентації, моралізації, наполягання, мітигації, аргументації, приховування та іронії.

Перспективи дослідження полягають у встановленні прагматичного потенціалу інших різновидів паремій у дискурсах різних типів.

Література:

1. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. Москва : Высшая школа, 1990. С. 55–131.
2. Иванова Е.В. Мир в английских и русских пословицах. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. 280 с.
3. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремнология. Москва : Флинта : Наука, 2009. 344 с.
4. Дмитриева О.А. Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале русского и французского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 1997. 18 с.

5. Прутчикова В.В. Семантико-функціональні особливості німецьких висловлень-прислів'їв : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2003. 20 с.
6. Фролова О.Е. Мир, стоящий за текстом. Референциальные механизмы пословицы, анекдота, волшебной сказки и авторского повествовательного художественного текста. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 320 с.
7. Beckmann S. „So wie man is, is man“. Zur Funktion von Phraseologismen in argumentativen Zusammenhängen. *Neue Fragen der Linguistik*. Tübingen : Niemeyer, 1991. Bd. 2. S. 85–91.
8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1982. 250 S.
9. Кулькова М.А. Семантика и прагматика немецких и русских народных примет: лингвокультурологический подход : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2005. 20 с.
10. Miki E. Evocation and tautologies. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 25. P. 635–648.
11. Norrick N. R. Proverbial perlokutions: How to do things with proverbs. *Perlokutionäre Aspekte. Grazer Linguistische Studien*. 1980. Heft 17–18. S. 169–183.
12. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии. Москва : Знак, 2008. 656 с.
13. Рамазанова А.Н. Побудительный потенциал английских пословиц : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 2005. 23 с.
14. Маштакова Н.В. Класифікація прислів'їв із семантикою прикмет німецької, англійської, української та російської мов як мовленнєвих актів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 12. С. 128–136.
15. Белецкая А.Ю. Пословица как прецедентная единица в аргументативном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук. Самара, 2002. 200 с.
16. Lüger H.-H. Ritualität in Gersprächen – untersucht am Beispiel literarischer Texte. *Stilistisch-rhetorische Diskursanalyse*. Tübingen : Narr, 1988. S. 129–145.
17. Beckmann S., König P. P. Sprichwörter und ihre Verwendung im Dialog. *Dialoganalyse IV*. Tübingen : Narr, 1993. Bd. 1. S. 177–185.
18. Безугла Л.Р. Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу*. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 16–75.
19. Grice H. P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge (Mass.), London : Harvard Univ. Press, 1991. 406 p.
20. Beyer H., Beyer A. *Sprichwörterlexikon*. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1989. 348 S.
21. Duden. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*; 4., neu bearb. u. akt. Aufl. Berlin : Dudenverl., 2013. 955 S.
22. Арутюнова Н.Д. «ПОЛАГАТЬ» и «ВИДЕТЬ» (к проблеме смешанных пропозициональных установок). *Логический анализ языка: Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*. Москва : Наука, 1989. С. 7–30.
23. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache. *Wirkendes Wort*. 1981. Heft 31/6. S. 398–415.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Flatow C. *Das Geld liegt auf der Bank und noch mehr Theater. Drei Komödien*. München : Langen Müller, 1995. 408 S.
2. Flatow C. *Vater einer Tochter. Drei Stücke aus Berlin*. Berlin : Colloquium, 1968. S. 178–270.
3. Gieselmann D. Herr Kolpert. *Playspotting 2: Neue deutsche Stücke*. Hamburg: Rowohlt, 2002. S. 169–243.
4. Kroetz F. X. *Gesammelte Stücke*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1976. 504 S.
5. Pillau H. *Der Kaiser vom Alexanderplatz. Drei Stücke aus Berlin*. Berlin : Colloquium, 1968. S. 91–177.

Bezugla L. Pragmatic potential of proverbs in German dialogical discourse

Summary. The article analyses proverbial utterances in the German dialogical discourse using the discursive pragmatic approach based on the character speech of theatrical plays by German-speaking authors of the 2nd half of the 20th – 21st centuries. A proverb is usually studied as a phrase that expresses folk wisdom, which has a didactic function. Therefore, when considering proverbs in discourse, researchers highlight their directive illocution. In this article it is shown that proverbs can perform different illocutionary acts in discourse. In discourse, the conventional meaning of the proverb appears in the form of an implicature, which is derived by the communicants from a significant set of denotation features and the discursive context. The relevant feature of the denotation is stored in the speakers' shared knowledge fund and is activated at the time when the proverb is used. Therefore, the proverbial utterance in discourse is a trigger of the conventionalized implicature which rests on concretization of the reference according to the discursive context. Thus, a specific situation is brought under a general norm – social, moral and ethical, aesthetic, common etc. Referential rethinking can be accompanied by figurative rethinking. The speaker can explicate their participation in the shared knowledge fund with the help of metacommunicative utterances. Using a proverb, the speaker fulfills speech acts of the assertive (statement, denial), expressive (reproach, praise, surprise), commissive (promise) and directive (proposal, request) illocutionary types. The use of proverbs in discourse can increase the perlocutionary effect of the corresponding speech acts. The speaker's decision to use folk wisdom follows from a certain discursive strategy that determines the fulfilling of a particular illocution. The most typical proverb strategies are national self-representation, moralization, insistence, mitigation, argumentation, concealment and irony. Thus, I established the pragmatic potential of the proverb which provides an inventory of typical illocutions and strategies realized with generated implicatures.

Key words: discourse, illocution, implicature, proverb, speech act, strategy.

*Bolotnikova A. P.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the General Linguistics and Foreign Languages Department
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"**Moskalenko M. V.,**Lecturer at General Linguistics and Foreign Languages Department,
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"**Holovachova Ye. O.,**Student at the Faculty of Humanities
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

VOCATIVE GRAMMAR INDICATORS IN UKRAINIAN COMMUNICATIVE CULTURE

Summary. The article investigates the national and cultural specifics of vocatives in the Ukrainian communicative culture, analyzes the grammatical indicators of vocatives in the Ukrainian language etiquette, and establishes their functional potential. The focus is on the theoretical aspects of the politeness and language etiquette study in Ukrainian linguistic culture. The role of the politeness category in the process of communication and its linguopragmatic features have been revealed. It has been proved that the system of language units demonstrating relations between people is represented in the Ukrainian language at the grammatical level. The authors emphasize that the differential feature of Ukrainian language etiquette is manifested in the fact that in the Ukrainian language vocatives are characterized by special specificity and expressiveness due to the fact that in the singular they are mostly expressed in the form of the noun. A peculiar form of Ukrainian politeness is described as "a set of honor". In addition, it is emphasized that the language units use depends on the cultural characteristics and its level of development. It has been proved that politeness does not exist regardless of time and space; it is set by a particular society at a certain historical stage of its development. The category of politeness has a pronounced national and cultural specificity, knowledge of which is an important component of other cultural and linguistic traditions communicative competence bearers, a necessary condition for successful intercultural communication. In conclusion, it has been noted that Ukrainian politeness is a system of the Ukrainian ethnos speech behavior characteristic rules, and it is also implemented in a set of clichéd formulas. Politeness for Ukrainians is the absence of encroachment on the freedom of the addressee; it is based on strategies, the main ones being to show attention and respect to the communicative partner, to create an atmosphere of politeness, to avoid direct requests and to use indirect speech acts. It is important to study the formal grammatical indicators of politeness, to distinguish and analyze grammatical categories, to clarify their meaning and rules of use, to clarify the general grammatical system of politeness in the Ukrainian language.

Key words: politeness category, language etiquette, grammatical indicators, politeness formulas, treatment.

Formulation of the problem. In modern dynamic world, contacts of people speaking in different languages and being representatives of different cultures have been becoming commonplace. The

focus of many sciences is an increased interest in intercultural communication, in particular in speech etiquette, namely: how to enter into a communicative act properly, be able to support and complete it verbally and nonverbally. According to etiquette rules, which are one of the forms of interaction between people, can differ both in small social groups and in national cultures, knowledge of these rules is very important for mutual understanding in communication of individuals who were raised in different cultures [1, p. 269]. Ignorance or inadequate reproduction of speech and non-speech behavior norms creates difficulties in communication between representatives of different linguistic and cultural communities and can cause various communicative deviations [2, p. 251].

In general, politeness plays an important role in organizing and optimizing the communication process, which is usually presented through language stereotypes (politeness formulas, pragmatic clichés). N. Balandina rightly notes: "Their linguistic status is indicated by such features as the standardity of the form with the predicted lexical structure and grammatical meaning, reproducibility in certain contexts, autosemanticity and the ability to enter into systemic syntagmatic and paradigmatic relations" [1, p. 297]. They, firstly, provide a comfortable atmosphere of speech interaction, secondly, structure the dialogue, creating the conditions for a dialogical perspective, and thirdly, regulate the completeness and transmission of information through communication channels. The category of politeness has recently become more and more of interest to representatives of various scientific fields. The system of language units that demonstrate relationships between people is represented in the Ukrainian language at all levels, and distinguishes grammatical, lexical and stylistic aspects of politeness. One of the most important and controversial issues is the grammatical nature of politeness, as the combination of speech etiquette into dialogic unity, their morphological composition and structure, the study of grammatical categories – these and other issues have not yet been resolved and are at the heart of linguistics.

An overview of the latest sources of research and publications. Grammatical indicators in Japanese were studied by V. Alpatov, S. Neverov, in Czech – N. Balandina, in Polish – M. Martysanyk, K. Ozhug, in English – O. Spalanchuk and others. In the Ukrainian language, this issue is poorly developed. It is worth

noting the dissertation research of A. Bolotnikova “Grammatical indicators of politeness expression in the Ukrainian language” [3], aspectually this problem was researched by M. Bilous, S. Bohdan, O. Matsko, J. Radevych-Vynnytsky, M. Stelmakhovych, Ye. Chak and others.

Presentation of the main material and substantiation of research results. Considering the above, the representation of the category of politeness (hereinafter CP) in the Ukrainian language is of particular interest, as it considers not completely the possibility of expressing the social relations between communicators in the language by grammar, and if it is indicated, in fragments. Therefore, there is a need for a systematic study of grammatical means of CP expression in the Ukrainian language, which is promising in terms of clarifying the universal idioethnic aspects of conventional language communication.

The purpose of our research is to analyze the grammatical vocative indicators and describe their functional potential. Ukrainian speech etiquette, presented in the system of linguistic signs, symbols, verbal formulas and non-verbal means, forms a matrix, serves in various communication situations and is one of the codes that reveals the originality of the national-linguistic picture of the world. The verbal behavior of the people is in close connection with its culture, ethnopsychological features, traditions. In Ukrainian speech, along with the three-term formula “last name, first name and patronymic”, names and appeals are intensively revived according to the model “master (lady/panna) + first name or/and last name” to analyze the grammatical vocative indicators and to describe their functional potential.

The theoretical and methodological principles developed at the present time enable to formulate and solve the urgent problem of studying the expression of CP in the situation of address. A. Bolotnikova convincingly emphasizes: “vocative correlates with the ability to “manage” the communicative process, which characterizes its use as a pragmatic strategy of influencing the intellectual, volitional and emotional spheres of the addressee, which is to reduce distance. The pragmatic strategy of using the exclamatory case is performed in the cognitive planning of the speaker’s behavior aimed at the person of the addressee through the designation of his social role and the representation of the relationship between the interactants” [3, p. 68].

Ukrainian language etiquette, embodied in a system of language signs, symbols, verbal formulas and nonverbal means, forms a matrix that serves in various communication situations and is one of the codes that reveals the originality of the national-linguistic picture of the world. The language behavior of the people is closely connected with its culture, ethnopsychological features, and traditions. In the Ukrainian language, along with the three-membered formula “surname, name and patronymic”, naming and addressing according to the model “Pan (Pani/Panna) + name and/or surname” is intensively renewed. Ya. Radevych-Vynnytskyi notes that in formal relations the model “Pan (Pani) + name-index” is further widely used [4, p. 118], for example: Pan redaktor (Pan editor), Pani likarka (Pani doctor); Pan likar (Pan doctor), Pan professor (Pan professor), Pani teacher (Pani teacher) and others. These models are increasingly displacing patronymics in Ukrainian speech etiquette, especially in the Right-Bank Ukraine. Addressing Pan, which is a word-regulation, indicating respect for the addressee (third party), requires the use of adjectives (name or surname, words-indexes), depending on the communication situation (formal-informal sphere;

social status; age and other). Thus, in addressing the “lower” to the “higher” by social status, age, it is appropriate to avoid models such as “Pan (Pani) + name and/or surname”, instead of giving preference to the model “Pan (Pani) + title-index”, for example: Pan redaktor (pan editor), Pan dyrektor (Pan director), Pani dekan (Pani Dean), Pani likarka (Pani Doctor), Pan ministr (Pan Minister), Pan president (Pan president), etc., and in a situation of “higher” to “lower” under the same conditions, the first model is optimal, although the second one is possible.

In formal communication, the use of first and last name is parallel to the model “Mr. (Mrs.) + name and/or surname” or “Mr. (Mrs.) + index name”. For example, pupils, students, as a rule, use such formulas in the address to teachers.

It should be noted that the Ukrainian language etiquette is gradually reviving the form of addressing an unmarried woman or girl – Panno: “*Oh, panno Inno, panno Inno!*” Similar forms are found in many Western European languages, for example, in Spanish – (señora – señorita), in French – (madam – mademoiselle), in German (frau – frauline), in English – (Miss – Mrs.), although the last two are walking towards unification. If the model “pani+ name and/or surname” and “pani + name-index” occur more and more often, then the model “panno + name and/or surname” and “panno + name-index” has not yet acquired its distribution among carriers. It is gradually becoming part of Ukrainian speech etiquette as a full-fledged one. Actually, this is what life itself dictates. The people, without waiting for recommendations, are already returning to ancient traditions, including language and etiquette.

In order to emphasize the vocative of politeness, interactants often resort to words-intensifiers, among which: adjectives, possessive pronouns and nouns [3, p. 83]. In modern speech etiquette of Ukrainians, in the role of defining words with the root *pan-*, it is most used are adjectives “shanoynyi”, “shanoyna”, “shanoyni”, which are consistent with nouns in gender, number, case. A. Bolotnikova notes that “in addition to showing respect, intensifiers can be used to manipulate a communicative partner” [3, p. 84].

It is worth noting that *pani* in the Ukrainian language refers to indeclinable words, for example, *poznaiomysia z pani* (and not with *paneiu*) *Oksanoiu, spilkuvavsia z pani* (and not with *paneiu*) *Svitlanoiu, bachyv pani* (and not with *paniu*) *Yablunivsku* and so on.

In the plural use the collective noun *panove*, for example: *Shanovni panove! Velmyshanovni panove!* or *Shanovni pani ta panove!* The plural of the word *pani* has an unstable accent: it can be used both *pa'ni* and *pani'*. The first name turned out to be phonetically homonymous with the singular form of the word *pani*, therefore, in some cases, in order to avoid mixing the singular and plural forms, the second name is used. Today, the normative nature of such use is unresolved and is in the field of clarifying its necessity in the Ukrainian language.

The use of the words-regulators *pan*, *pani*, *panna* is justified when strangers enter into a communicative act in a certain situation. So, if, for example, in transport it can be heard: *man, don't lie on me, woman, don't lean on me, girl, don't fall on me*, then such statements have a shade of gender difference, but *pane, pani*, and *don't lean on me, panno, do not fall on me* sounds more polite, since such an appeal indicates the fulfillment of the passenger’s social role by the communicants.

The differential feature of the language etiquette of Ukrainians is manifested in the fact that in the Ukrainian language vocatives are characterized by special specificity and expressiveness due to

the fact that in the singular they are mostly expressed in the form of the noun: *Dobroho dnia, Semene Petrovychu! Vitaiu Vas, Dmytre Oleksandrovychu! Yak Vashe zdorovia, Olho Ostapivno? Yak spravy, Nino Oleksiivno? Do zustrichi, pani Halyno! Usoho nai-krashchoho, pane Olezhe!* and so on. As evidenced by the results of our observations and sociolinguistic studies, the population uses the vocative case every day more and more often than, say, it was in the last decades of the twentieth century. A. Bolotnikova, a researcher of the politeness category in the Ukrainian language, notes: "The vocative case is a means of representing the addressee: demonstration of respect and solidarity, parity, benevolence, sincerity, emotionality and intimacy" [3, p. 88].

A nationally peculiar form of Ukrainian politeness is "Vy" is used to refer to a stranger, older in age, the position of the interlocutor, in the official sphere. "Ty" demonstrates a close relationship, conveys respect. Comrades, colleagues, employees, friends, brothers and sisters, spouses communicate with each other through "Ty" [5, p. 10].

The respectful "Vy" is used not in all countries. In particular, Swedes and Poles consider it not entirely polite, and therefore, as a rule, avoid it [4, p. 38]. In Ukrainian linguistics, there is an opinion (Ya. Radevich-Vynnytsky, M. Stelmakhovich) that there is no transposition of personal planes: addressing the addressee (interlocutor) as the third party, which is typical for Polish or Swedish, but it is not typical for Ukrainian. But it seems that this statement is not entirely true, since the form of address in the third person is gradually spreading more and more. Perhaps, on Ukrainian soil, it is not often used, but it tends to be used in parallel along with the traditional formula – the second person singular. It can be compared: *Would you like to rest?* and *Does the guest (Mr., Mrs., Miss) want to rest?*

Speech practice shows that the use of linguistic units depends on the characteristics and level of the society culture development. "Vy", which is a hallmark of Ukrainian politeness, represents the relationship between people, the level of respect and politeness towards each other. It can be argued that it performs the so-called etiquette function. Observing the rules of speech etiquette, we "first confirm our good breeding, respect and attentiveness to the interlocutor, friendliness, friendship, affection, benevolence, delicacy, that is, features that have long been inherent in our people" [6, p. 22].

Politeness is a component of speech etiquette and culture in general; it does not exist regardless of time and space; it is given by a specific society at a certain historical stage of its development. CP has a strongly pronounced national and cultural specificity, knowledge of which is an important component of the communicative competence of other cultural and linguistic traditions bearers, a necessary condition for successful intercultural communication.

Conclusions. Ukrainian politeness is a system of rules of the Ukrainian ethnos speech behavior characteristic, which has its expression in linguistic means (vocabulary and grammar), and is also implemented in a set of clichéd formulas. Politeness for the Ukrainian is the absence of an encroachment on the addressee's freedom; it is based on strategies, the main of which are showing attention and respect for a person, creating an atmosphere of group identity, striving for agreement, avoiding direct requests and using indirect speech acts. Therefore, promising, in our opinion, is the study of formal indicators of grammatical means expressing politeness, highlighting grammatical categories, clarifying their

meaning and rules of use, identifying in general the grammatical system of politeness vocatives in the modern Ukrainian language.

References:

1. Национально-культурная специфика речевого поведения / ред. : А.А. Леонтьев, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Москва : Наука, 1977. 352 с.
2. Баландіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті : монографія. Київ : АСМІ, 2002. 332 с.
3. Болотнікова А.П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 257 с.
4. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. Львів : Сполом, 2001. 223 с.
5. Стельмахович М.Г. Мовний етикет українців. *Культура слова*. Київ, 1981. Вип. 20. С. 6–12.
6. Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу. *Мова і духовність нації* : тези доповідей науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 листопада 1989 р. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1989. С. 98–99.

Болотнікова А. П., Москаленко М. В., Головачова С. О. Граматичні індикатори звертання в українській комунікативній культурі

Анотація. У статті досліджено національно-культурну специфіку звертання в українській комунікативній культурі, проаналізовано граматичні індикатори звертання в українському мовному етикеті, встановлено їх функційний потенціал. Зосереджено увагу на теоретичних аспектах дослідження ввічливості, мовного етикету в українській лінгвокультурі. Розкрито роль категорії ввічливості у процесі спілкування та її лінгвопрагматичні ознаки. Доведено, що система мовних одиниць, які демонструють стосунки між людьми, представлена в українській мові на граматичному рівні. Автори вважають, що диференційна ознака мовного етикету українців проявляється в тому, що в українській мові вокативи характеризуються особливою специфічністю та виразністю у зв'язку з тим, що в однині вони здебільшого виражаються формою кличного відмінка іменника. Описано своєрідну форму української ввічливості – «множину шани». Крім того, наголошено на тому, що вживання мовних одиниць залежить від особливостей і рівня розвитку культури суспільства. Доведено, що ввічливість не існує поза часом і простором – вона задається конкретним суспільством на визначеному історичному етапі його розвитку. Категорія ввічливості має яскраво виражену національно-культурну специфіку, знання якої є важливим складником комунікативної компетенції носіїв інших культурно-мовних традицій, необхідною умовою успішної міжкультурної комунікації. У висновку зауважено, що українська ввічливість – це система характерних для українського етносу правил мовленнєвої поведінки, що реалізується в наборі клішованих формул. Ввічливість для українців – це відсутність зазіхання на свободу адресата; вона базується на стратегіях, основними з-поміж яких є демонстрування уваги й поваги до комунікативного партнера, створення атмосфери ввічливості, уникнення прямих прохань та використання непрямих мовленнєвих актів. Важливим є дослідження формальних граматичних показників вираження ввічливості, виокремлення й аналіз граматичних категорій, з'ясування їх значення та правил вживання, а також загалом граматичної системи ввічливості української мови.

Ключові слова: категорія ввічливості, мовний етикет, граматичні індикатори, формули ввічливості, звертання.

Болотнікова А. П.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ЕКСПЛІЦИТНІ ТА ІМПЛІЦИТНІ ВВІЧЛИВІ ПЕРФОРМАТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ

Анотація. У статті запропоновано виокремлення та аналіз специфіки експліцитних та імпліцитних перформативних висловлень. Ввічливість (як комунікативно-прагматична категорія) покликана регулювати процес спілкування й сприяти формуванню гармонійних, доброзичливих та паритетних взаємин за допомогою конкретних мовних одиниць, зокрема перформативів. Перформативні висловлення зараховано до особливих ситуацій спілкування, у яких не передається інформація, а здійснюються певні соціальні дії. Для них характерна реальна модальність ситуації спілкування; теперішній час моменту мовлення, ввічливе висловлення є соціально й особистісно значущою дією. Перформативи пов'язують пропозиційний зміст висловлення з конкретними умовами спілкування, соціальними ролями його учасників. Установлено, що мовна індикація ввічливих висловлень потребує комплексного вивчення перформативів та їх комунікативно-прагматичних характеристик. Аналіз ввічливих перформативних висловлень дозволив виокремити центр і периферію, де центр – це експліцитне вираження ілюкції за допомогою дієслова першої особи однини теперішнього часу дійсного способу, а периферія – експліцитні відповідники (семантичні, модально-семантичні, девербативні) або імпліцитні перформативні висловлення. Доведено, що ввічливі перформативні висловлення регулюють міжособистісне спілкування, є прямими (з експліцитно вираженою перформативною лексемою) й непрямими (репрезентовані синонімічними еквівалентами перформативів та імпліцитними формами перформативної ситуації). Автор наголошує, що мовленнєві ритуали (вітання, привітання, побажання, подяки, запрошення тощо) репрезентують конвенційну мовленнєву поведінку, а висловлення з перформативною лексемою стереотипізуються і конвенціоналізуються. Специфіка ввічливого перформативного висловлення полягає в інтенсивності та характері впливу на співрозмовника за допомогою різноманітних індикаторів та створенні перлокутивного ефекту. Варіюючи індикаторами вираження ілюкції, семантика перформативних висловлень не змінюється, різниця простежується тільки на прагматичному рівні, ця диференціація залежить від рівня категоричності та дотримання ввічливої атмосфери спілкування.

Ключові слова: експліцитні перформативні висловлення, імпліцитні перформативні висловлення, ввічливі висловлення, комунікативна ситуація, комунікативна інтенція.

Постановка проблеми. У межах ввічливої атмосфери спілкування мовці часто вживають перформативи, ритуалізовані ввічливі висловлення, які репрезентують ситуацію контакту. Мовець, ініціюючи комунікативну дію «порада», «пропозиція»,

«обіцянка» або «подяка», повинен урахувати аспекти, які визначають стратегію мовленнєвої взаємодії: вік, соціальний статус комунікативних партнерів, можливість виконання/невиконання дії, а також відповідне мовне оформлення. Суть перформативності полягає в тому, що вживання дієслова у формі першої особи однини або множини теперішнього часу означає виконання самої дії, позначеної цим дієсловом: *Я дякую Вам; Ми запрошуємо Вас до ресторану* – проголошення цих висловлювань є водночас діями подяки, запрошення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття перформативності введено Дж. Остіном у 1955 році в лекціях, оприлюднених під назвою «How to do things with words» (1962 рік) [1], хоча явище «збігу слова та дії» було зафіксоване раніше в працях Е. Кошмідера [2] та Е. Бенвеніста [3]. В основі прагматичного явища перформативності лежить концепція, відповідно до якої висловлення чогось означає здійснення чогось, а здійснення висловлення з певною інтенцією означає здійснення дії з певним ефектом, яка повинна відповідати інтенційній основі мовленнєвого акту. Ю. Апресян розглядає перформативність як багатоаспектне явище, що існує в таких п'яти виявах, як морфологічний, словотворчий, синтаксичний, семантичний та прагматичний [4].

Нині немає єдиного критерію виокремлення, класифікації чи аналізу перформативів. Так, Дж. Остін в основу класифікації пропонує покласти семантику перформативних дієслів та зближення ілюктивних функцій мовленнєвих актів; Дж. Серль визначає ілюктивну мету висловлення і виокремлює набір факторів, важливих для досягнення бажаного комунікативного ефекту; В. Богданов виокремлює інституційні та неінституційні ілюктивні акти, враховуючи учасників комунікативного акту; О. Падучева зважає на умови успішності мовленнєвої дії; Н. Формановська враховує функційну сутність комунікативного акту, соціальні передумови та установки, у межах яких відбувається інтеракція; Ю. Апресян аналізує перформативний контекст, зв'язок лексичного і граматичного аспектів. Перформативи є продуктивними для зближення з вербальною магією, яка теж є словом-ділом [5; 6]. Виголошуючи перформатив, мовець водночас не описує чи називає, а виконує дію, особливість магічного обряду (на відміну від звичайної побутової дії) полягає в його акціональності [5, с. 231–232]. Ввічливі перформативні висловлення (подяка, порада, пропозиція, рекомендація, привітання, поздоровлення, побажання, вибачення, прохання) реалізують за допомогою таких ілюктивно оформлених дієслів, основне значення яких інформативно-етикетне [7; 8], тобто встановлення, підтримання комунікативного контакту, ввічливе спонукання до дії: *дякую..., раджу..., пропоную..., рекомендую..., поздоровляю..., здоровлю..., зичу..., бажаю..., вішую..., перепрошую..., вибачаю..., прошу...* тощо.

Мета статті – виокремити та описати специфіку експліцитних та імпліцитних увічливих висловлень.

Виклад основного матеріалу. Мовна індикація увічливих висловлень потребує системного аналізу перформативів та їх комунікативно-прагматичних характеристик. Аналіз перформативів дозволяє виокремити центр і периферію їх уживання як однієї з актуалізованих категорій, у реалізації якої важливу роль відіграє «відношення змісту висловлення до дійсності з погляду мовця» [9, с. 6]. Центр – це експліцитне вираження ілюкції за допомогою дієслова першої особи однини теперішнього часу дійсного способу, а периферія – експліцитні відповідники (семантичні, модально-семантичні, девербативні) або імпліцитні перформативні висловлення.

Експліцитне перформативне висловлення у своєму складі містить перформативне дієслово, яке об'єднує лексичне вираження інтенції мовця і граматичне значення перформативності, що реалізується в прагматичних координатах безпосереднього спілкування у визначеному місці в теперішньому часі: *дякую, раджу, рекомендую, пропоную, прошу, запрошую, вітаю, бажаю, дозволяю, вибачаю, прощаюся* тощо. Ці дієслова вирізняються різноманітними відмінковими відношеннями: *Бажаю (дякую, раджу, рекомендую, пропоную, дозволяю, співчуваю) Вам...!* (Д.в.), *Вітаю (прошу, запрошую, вибачаю, поздоровляю) Вас...!* (З.в.), *Прощаюся (розлучаюся) з Вами!* (М.в. + прийменник з). Значення експліцитних перформативів полягає в тому, що мовець намагається здійснити певний ілюктивний вплив на адресата шляхом використання тих лінгвальних засобів, ілюктивну силу яких адресат легко «декодує». У більшості випадків такі висловлення створюють атмосферу увічливості, яка впливає на реалізацію комунікативних завдань та підтримує гармонійні міжособистісні взаємини співрозмовників. Так, для урочистих актів поздоровлення, вітання, побажання тощо прототиповим є функціонування в них перформативних предикатів: (*щиро, сердечно, гаряче, від усього серця*) *Вітаю Вас із Днем народження! Поздоровляю Вас з успішним захистом дисертації! Бажаю Вам міцного здоров'я, щастя й успіхів у праці! Зичу Вам щасливої дороги!* Часто трапляється поєднання двох вітальних фраз (власне вітання і поздоровлення у значенні вітання): *Іване Корнійовичу! Добридень Вам! З тим днем поздоровляю, що сьогодні (І. Нечуй-Левицький «Хмари»)*. Граматичне значення першої особи виражене особовим закінченням перформатива у формі теперішнього часу дійсного способу. Мовленнєві ситуації поздоровлення та побажання (подібно до мовленнєвих ситуацій прохання, запрошення) характеризуються тим, що комунікативна й інформативна інтенції збігаються, тобто відбувається повний чи частковий збіг пропозиційного змісту висловлення адресанта з його комунікативним наміром [6, с. 141]. Цілоком виправданими в українській комунікативній культурі вважаються прямо виражені запрошення, що містять у своєму складі перформатив *запрошую*: *Запрошую Вас відвідати виставку робіт молодого художника! Запрошую Вас на обід!* Такі увічливі висловлення характеризуються порівняно нейтральним значенням спонукування до дії з користю для адресата.

Перформативи є релевантними і для ситуації прохання з пом'якшеною категоричністю, що реалізується за допомогою дієслів: *прошу, молю, закликаю*. Найповніше значення увічливого мовленнєвого акту передається розповідним реченням із предикатом *прошу (просимо)* в головній частині, який

експлікує прохання мовця, спрямоване до адресата в умовах безпосередньої взаємодії. Перформативна пропозиція головного речення вимагає інформативного поширювача: *Просимо, аби не забували нас!* Сема спонукальності перформатива *просимо* дублюється граматичним значенням спонукальності в залежному інформаційному реченні. Спостереження Н. Баландіної за ситуаціями прохання дозволили зробити висновок, що перформативність тут має сильний динамічний акцент і сигналізує про початок волонтеративного впливу на співрозмовника з підтекстом «я хочу» [5, с. 172]. Видається, в основі мовленнєвого акту прохання, що містить перформативну лексему, лежить компонент можливо/неможливо, який указує на добровільний вибір адресата здійснити/не здійснити запропоновану дію в майбутньому.

У процесах міжособистісної комунікації перформативи виконують важливі дискурсивні функції «прив'язування» спілкування до ситуації, соціальних ролей, психологічних установок адресанта й адресата: *Сідайте, пані Миколайчук. Я радий, що ви хочете допомогти нам. Я хочу, щоб Ви знали: я цілком розумію, чому Ви до цього часу не зважувалися сказати правду. – Дякую Вам!* У цій діалогічній єдності дві формули подяки («Я радий, що Ви хочете допомогти нам» і «Дякую Вам»). В ініціативній репліці подяка виражена через оцінку, у реактивній – прямо. Фраза «Я радий...» підкреслює оцінку актуального психологічного стану, за Н. Баландіною, «дякуючи, виражаю свій позитивний психологічний стан» [5, с. 257]. У репліці *Дякую Вам!* граматична категорія особи виражена особовою формою дієслова дійсного способу, теперішнього часу, недоконаного виду. Йдеться про вживання перформативної форми дієслова *дякувати* у ролі предиката *дякую*, що означає виконання самої дії.

Формули вибачення також реалізуються за допомогою перформативів і виразів жалю. Граматично найближчим до ситуації вибачення є дієслово мовлення *перепрошую*, вжите в перформативній формі, з ознаками слова-дії: *Я перепрошую за ту ситуацію!* Такі висловлення вживають здебільшого в ситуаціях, коли обом комунікантам відома і суть провини (причина вибачення), і її привід [5, с. 264–265]. Перформативи, що мають інтенцію прохання пробачити, є репліками-стимулами, які спрямовані на партнера з метою збереження увічливої атмосфери спілкування. Г. Почепцов зауважує, що у разі представлення лише мовленнєвого акту, який має інтенцію «просити пробачення», ситуацію вважають незавершеною, лише мовленнєвий акт з інтенцією «вибачити кого-небудь» вирівнює взаємини між комунікантами до нормального етикетного рівня [10, с. 84].

Дієслова-предикати *прощаюся, розлучаюся (з Вами, тобою)* максимально репрезентують ситуацію прощання, оскільки одночасно реферують дію прощання і є нею, а також указують на її актуальність граматичним значенням теперішнього часу, дійсного способу, недоконаного виду, як-от учитель до учнів: *Прощаюся з вами! До наступної зустрічі! Розлучаюся з Вами, діду, не на рік, не на два!.. (В. Барка «Жовтий князь»)*. Архаїчні формули прощання *Кланяюся! Цілую ручку!* споріднені з перформативами, які можна почути з уст людей старшого віку, переважно чоловіків. Ці фрази не супроводжують відповідні дії, вони виражаються вербально.

Прямими семантичними репрезентантами запрошення, поради, прохання, поздоровлення, побажання, вибачення

є перформативні формули: *запрошую, раджу, прошу, вітаю, бажаю, перепрошую*. Варто зазначити, що в ситуації поради рівень категоричності пом'якшується в неперформативному вживанні формою умовного способу, пор.: *Я раджу Вам написати статтю! – Я би радив Вам написати статтю!* Отож, часто дотримуючись правил увічливого спілкування, мовці надають перевагу відповідникам експліцитних перформативних висловлень або імпліцитним перформативним висловленням задля створення увічливої атмосфери спілкування, оскільки експліцитні перформативи подеколи сприймаються як наполегливі, дещо категоричні. З-поміж відповідників експліцитних перформативних висловлень виокремлюють:

1) семантичні відповідники, пор.: *Спасибі – Дякую; Пробачте – Прошу вибачення; Доброго дня! – Вітаю! Спасибі, потішили Ви мене своїм візитом! – Дякую Вам за візит!* – інтенція подяки передається семантичним способом для вираження дружнього, приязного ставлення співрозмовників;

2) модально-семантичні відповідники, представлені такими формулами «модальне слово + інфінітив», пор.: *Хочу вибачитися перед Вами! – Прошу у Вас прощення!* Такі конструкції пом'якшують інтенцію мовця, нівелюють соціальні наслідки мовленнєвого впливу на співрозмовника;

3) девербативні відповідники – уживання віддіслівних іменників, утворених від перформативного дієслова: *Ось Вам моя порада! Подяка Вам від імені усього колективу!*; конструкції «імператив + віддіслівний іменник»: *Дозвольте звернутися до Вас з проханням!*; умовний спосіб дієслова, пор.: *Я раджу Вам... – Я радив би Вам...;* складні інфінітивні конструкції, пор.: *Я раджу Вам... – Я візьму на себе сміливість порадити Вам...;* питальні конструкції «(чи) можу + інфінітив», пор.: *Прошу Вас... – (Чи) можу я просити Вас...* Такі увічливі висловлення експлікують мовленнєву дію і передбачають обов'язкове поширення пропозиційної частини.

Доведено, що перформативним може бути вживання не лише першої особи однини чи множини теперішнього часу дієслів, а й інших форм у визначених синтаксичних і комунікативних умовах: *Дозвольте подякувати Вам; Можна Вас попросити зачинити вікно? Чи можу я запропонувати Вам чашку чаю?* Такі формули і є актами подяки, прохання, пропозиції, а не запитання до адресата дозволити ці дії [11, с. 105]. Це перформативні висловлення, які вживають мовці в повсякденному спілкуванні: *Добрий день! На добраніч! До побачення! Смачного! Щасливої дороги!*

Імпліцитне перформативне висловлення передбачає, що адресат повинен розпізнати або може розпізнати/не розпізнати ілокутину силу та інтенційне значення поза контекстом, спираючись на власний досвід, урахувавши правила та конвенції спілкування в певній лінгвокультурі. У таких висловленнях відсутнє перформативне дієслово та його синонімічні відповідники. Основне значення імпліцитних перформативних висловлень полягає у функціонуванні як засобу збереження міжособистісного комфортного спілкування (приховане прохання, ненав'язлива порада, рекомендація у формі умовного способу), коли адресант не може або не хоче прямо експлікувати комунікативну інтенцію, що спонукає його апелювати до співрозмовника. Імпліцитні перформативи реалізуються за допомогою форм минулого і теперішнього часу в поєднанні з модальним дієсловом *хотіти*, пор.: *Прошу зробити це до понеділка! – Хотіла б, щоб Ви зробили це до понеділка! Прошу залишити*

все між нами. – Я хотів би, щоб це залишилося між нами. Крім того, імпліцитні перформативи реалізуються за допомогою лексико-граматичних засобів: часток, вигуків, однокомпонентних речень, конструкцій «прийменник + займенник» тощо: *Айда на поле! Хлопці, уперед, за мною!*

Увічливі перформативні висловлення, репрезентуючи комунікативну взаємодію (залежно від семантики, ілокутивної сили та перлокутивного ефекту), виконують такі функції: імперативну (спонукання адресата до виконання/невиконання дії), контактну (встановлення, підтримання та розмикання контакту), регулятивну (регулювання комунікативного контакту та мовленнєвої поведінки співрозмовників для підтримання увічливої атмосфери спілкування).

Увічливі перформативні висловлення в ситуації спонукання до дії поділяють на дві групи: перформативні висловлення в інтересах мовця (прохання, дозвіл, запрошення): *Прошу Вас (тебе)...; Прошу Вашого (твого) дозволу...; Запрошую Вас (тебе)...* та перформативні висловлення в інтересах адресата (порада, рекомендація, пропозиція): *Раджу Вам (тобі)...; Рекомендую Вам (тобі)...; Пропоную Вам (тобі)...*. У межах увічливого дискурсу у функції спонукання оптимальнішими є синонімічні еквіваленти або імпліцитні перформативи, які різняться ступенем увічливості, пор.: *Я прошу Вас завітати до нас. – Я попрошу Вас завітати до нас. – Я просив би Вас завітати до нас. – Я попросив би Вас завітати до нас. – Я хочу попросити Вас завітати до нас. – Я хотів би попросити Вас завітати до нас. – Я буду просити Вас завітати до нас. – Я проситиму Вас завітати до нас. – У мене до Вас прохання завітати до нас.* Кожне з цих висловлень має перформативний статус, тобто реалізація кожного є проханням-запрошенням. Перформативне висловлення з дієсловом доконаного виду *попрошу* репрезентує наполегливе запрошення. Форма умовного способу *просив би / попросив би* означає, що адресант віддає ініціативу на розсуд адресата – виконати/не виконати запропоновану дію, що демонструє увічливе некатегоричне запрошення. Перформативні конструкції з модальними словами *хочу (можу)* репрезентують ставлення комунікантів до мовленнєвого акту, слугують для зменшення категоричності висловлення. Модальне слово, зберігаючи свою семантику, вказує на позицію мовця, а перформатив є ілокутивним індикатором. Висловлення з конструкцією *хотів би просити* імплікує певний сумнів у позитивній реакції адресата та є широко вживаними в асиметричній взаємодії комунікантів. Аналітичну форму *буду просити* вживають у ситуаціях, які передбачають певний проміжок часу між висловленням і його виконанням, а синтетична форма *проситиму* репрезентує вищий рівень увічливості. Девербативна форма *прохання* перформативного висловлення вказує на нейтральне запрошення.

Увічливі перформативні висловлення, що виконують контактвстановлювальну (фатичну) функцію, актуалізують способи репрезентації комунікативного досвіду інтерактантів, мовленнєва поведінка яких визначається соціальною ієрархією, комунікативною компетентністю, національною культурою та правилами мовного етикету. Уживаючи відповідні перформативні конструкції, адресант (із метою досягнення бажаного перлокутивного ефекту) повинен урахувати статусну та рольову позиції адресата, пресупозиції, що роблять можливим уживання цих перформативів, у яких закладені певні комунікативні наміри. Для перформативів, які викону-

ють контактостановлювальну функцію, важливим є «фактор адресата». До цієї групи перформативних висловлень належать конвенціональні мовленнєві акти: *Доброго здоров'я! Успіхів!*

Увічливі перформативні висловлення, які функціують для регулювання ситуації спілкування, актуалізують способи реалізації комунікативного досвіду співрозмовників за допомогою уживання так званих «регуляторів», «коректорів», «пом'якшувачів» комунікативної поведінки, висловлюючи схвалення, обіцянки, клятви: *Клянуся, краще Ваших очей я ніде не бачив!* Локутивна функція цієї групи перформативів спрямована на досягнення перлокутивного ефекту, який полягає у встановленні, збереженні та відновленні ввічливої атмосфери спілкування та рівноваги в міжособистісному спілкуванні.

Висновки. Отже, ввічливі перформативні висловлення, по-перше, регулюють міжособистісне спілкування, вони можуть бути прямими, тобто мати у своєму складі експліцитно виражену перформативну лексему, й непрямыми, репрезентованими синонімічними еквівалентами перформатива та імпліцитними формами перформативної ситуації; по-друге, мовленнєві ритуали (вітання, привітання, побажання, подяки, запрошення тощо) репрезентують конвенційну мовленнєву поведінку; по-третє, висловлення з перформативною лексемою стереотипізуються і конвенціоналізуються. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі прагматичної специфіки ввічливого перформативного висловлення.

Література:

1. Остин Дж. Л. Слово как действие: Пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып.17 : Теория речевых актов. С. 22–130.
2. Кошмидер Э. Очерк науки о видах польского глагола. Опыт синтеза: Пер. с польск. *Вопросы глагольного вида*. Москва : Изд-во иностр. лит., 1962. С. 105–167.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. Под ред. Ю. С. Степанова. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
4. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и в словаре. *Известия ОЛЯ*. Москва, 1986. Т. 45. N 3.
5. Баландіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті : Монографія. Київ : АСМІ, 2002. 332 с.
6. Терещенко Т.В. Мовленнєві аспекти з перформативними виразами в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. н. : 10.02.04. Луцьк, 2001. 203 с.
7. Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. Москва : ИКАР, 1998.
8. Huszcza Romuald Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 228 s.
9. Бондарко А.В., Беляева Е.И., Бирюлин Л.А. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Ленинград : Наука, 1990. 263 с.
10. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. 2-е вид., доп. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
11. Крысин Л.П. О речевом этикете – научно и популярно. *Русский язык в школе*. 1984. № 3. С. 103–107.

Bolotnikova A. Express and implicate politeness performative utterances

Summary. The article proposes the isolation and analysis of the specifics of explicit and implicit performative utterances. Politeness, as a communicative-pragmatic category, is designed to regulate the process of communication and promote the formation of harmonious, friendly and parity relationships through specific language units, including performatives. Performative utterances are included in special communication situations in which information is not transmitted, but certain social actions are performed. They are characterized by a real modality of the communication situation. Using the present tense in speech, polite speech is a socially and personally significant action. Performatives connect the propositional content of the statement with the specific conditions of communication, the social roles of its participants. It is established that the linguistic indication of polite expressions requires a comprehensive study of performatives and their communicative and pragmatic characteristics. The analysis of polite performative expressions enabled to distinguish the center and the periphery, where the center is an explicit expression of illocution using the first person singular verb of the present tense, and the periphery are explicit equivalents (semantic, modal-semantic, deverbative) or impersive. It is proved that polite performative expressions regulate interpersonal communication, are direct (with explicitly expressed performative token) and indirect (represented by synonymous equivalents of performatives and implicit forms of performative situation). The author emphasizes that represent the conventional speech behavior, and utterances with a performative token are stereotyped and conventionalized. It was found out that the specificity of polite performative expression is the intensity and nature of the impact on the interlocutor with various indicators and creating a perlocutionary effect. It can be observed only on a pragmatic level, and this differentiation depends on the level of categoricalness and adherence to politeness of communication.

Key words: explicit performative utterances, implicit performative utterances, polite utterances, communicative situation, communicative intention.

Воробйова О. С.,*кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»***Слюсаренко М. М.,***студентка спеціальності 035 «Філологія»**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАУКОВОЇ СТАТТІ У СФЕРІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей передавання англійською мовою лексичних одиниць та граматичних структур, що використовуються в українськомовній науковій статті у сфері юриспруденції. Проведено порівняльний аналіз жанрових особливостей українськомовної та англійської наукової статті, який є важливим підґрунтям для подальшого перекладацького аналізу емпіричного матеріалу, репрезентованого п'ятьма науковими статтями, присвяченими захисту майнових прав в Україні, та їх авторськими перекладами. Результати цього аналізу доводять наявність певного лексико-граматичного ізоморфізму наукової статті як окремого жанру в зіставлених українській та англійській мовах, який полягає головним у вживанні наукової термінології (як специфічної, так і загальнонаукової), використанні суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень (лексичний аспект), а також у тяжінні до складних синтаксичних конструкцій, безособовості, широкому вживанні іменників із метою узагальнення тощо. Зазначені спільні ознаки уможливають певне лексичне та синтаксичне уподібнення під час перекладу. З огляду на домінуючі аломорфні жанрові ознаки у розрізі граматичної побудови різноструктурних мов, що зіставляються, існує необхідність у застосуванні перекладацьких перетворень (трансформацій), насамперед на граматичному рівні. У результаті аналізу особливостей перекладу юридичної статті англійською мовою, зважаючи на трансформаційну теорію перекладу, встановлено, що найбільш продуктивними (як кількісно, так і якісно) виявилися граматичні трансформації, що були диференційовані на такі два основні типи: морфологічні заміни (заміна частини мови та форми слова) та синтаксичні заміни (заміна складного (складнопідрядного) речення простим, заміна дієприкметникового звороту прикметниковою фразою, заміна обставини або додатка підметом, підмета – додатком тощо). Серед лексичних трансформацій, які було застосовано та проаналізовано в цьому емпіричному матеріалі, найбільш продуктивною виявилася модуляція (під час передавання загальної або загальнонаукової лексики), менш продуктивними – генералізація та конкретизація (для відтворення під час перекладу термінологізованої лексики). Практична цінність проведеного дослідження визначається можливістю використання запропонованої в ньому моделі детального аналізу перекладацьких трансформацій у практичній перекладацькій діяльності, а саме під час перекладу наукових статей у різних галузях знань.

Ключові слова: наукова стаття, перекладацька трансформація, морфологічна заміна, синтаксична заміна, модуляція, генералізація, конкретизація.

Постановка проблеми. Наука сьогодення відіграє значну роль у сфері соціальної міжкультурної комунікації та постає важливим каналом реалізації домінуючого становища англійської мови у світі. Процеси глобалізації, демократизації всіх царин суспільного життя, доступність останніх досягнень світової науки дають змогу широкому загалу людей отримувати інформацію й обмінюватися нею.

Проблематика досліджень, пов'язаних із міжкультурною комунікацією, перебуває сьогодні в центрі уваги лінгвістичної науки. З огляду на те, що розширення міжнародних контактів, яке відбулося протягом останніх десятиліть, передбачає необхідність усвідомлення правил ефективної комунікації в іншомовному середовищі, особливої значущості набувають порівняльно-стилістичні розвідки, скеровані на виявлення стилістичної норми функціональних різновидів мовлення, зокрема такої важливої їх ланки, як наукова комунікація.

Одним з основних і загальноприйнятих засобів міжкультурної наукової комунікації є переклад як особливий посередницький різновид мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова стаття є цікавим об'єктом мовознавчого дослідження як провідний науковий жанр, що постійно видозмінюється та еволюціонує відповідно до змін у суспільстві. Перш ніж отримати свій високий статус, наукова стаття пройшла певну еволюцію та внутрішньожанрове розшарування.

Порівняльний аналіз стилістичних особливостей наукової статті в українській та англійській мовах, проведений у дослідженні з урахуванням розвідок авторитетних у цій предметній сфері лінгвістів, серед яких, зокрема, Talbot J. Taylor [1], Th. Savoyu [2], Н. Зелінська [3], О. Дубенко [4], Т. Яхонтова [5], К. Городенська [6], О. Андрієнко [7], А. Ляшук [8], А. Савченко [9], дає змогу констатувати таке: незважаючи на спільні риси, а саме лексико-синтаксичну орієнтацію на норми книжної писемної мови, широке вживання наукової термінології (як специфічної, так і загальнонаукової), тяжіння до безособовості та майже цілковиту відсутність експресивних елементів, спостерігається й низка контрастних стилістичних ознак, серед яких більша персоніфікованість англійського наукового мовлення, більш визначна прагматична зорієнтованість англійської наукової статті, а також наявність у ній розмовних інтонацій та активне залучення засобів зниження категоричного тону.

З огляду на те, що досліджувані мови є різноструктурними, оскільки належать до різних груп індоєвропейської сім'ї мов,

установлено, що уподібнення або дослівний переклад (тобто повне (як із погляду лексичного складу, так і з позиції граматичної будови) відтворення українських текстів в англійській мові) в означеному матеріалі є не зовсім продуктивним.

Детальне ж вивчення особливостей перекладу наукового дискурсу дає змогу зазначити, що для досягнення основної мети будь-якого перекладу, а саме перекладацької еквівалентності, необхідним є використання численних та якісно різноманітних міжмовних перетворень (так званих перекладацьких трансформацій).

Питаннями перекладу, зокрема й розробкою та поглибленням трансформаційної теорії перекладу на сучасному етапі її розвитку, тією чи іншою мірою займалися такі вчені, як О. Борисова, Б. Колодій [10], В. Карабан [10; 11], Г. Кушнір, Л. Козуб [12], О. Гаражанкіна [13], Л. Білозерська [14]. Незважаючи на досить поширений науковий інтерес до перекладу з боку цих лінгвістів, деякі аспекти теорії і практики перекладу, зокрема такі, як лексико-граматичні особливості перекладу наукових текстів англійською мовою, залишаються ще не досить вивченими.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшого вивчення лексичних та граматичних особливостей перекладу англійською мовою наукових текстів, зокрема українських наукових юридичних статей, під час перекладу яких особливо важливим є досягнення термінологічної й комунікативної еквівалентності між текстами мови оригіналу і мови перекладу.

Об'єкт вивчення становлять мовні особливості української наукової статті в юридичному дискурсі, а його предмет – особливості передання цих мовних ознак під час перекладу української юридичної статті англійською мовою. Матеріал дослідження становлять 520 випадків застосування перекладацьких перетворень (одиниця дослідження – перекладацька трансформація) у текстах 5 наукових статей, присвячених захисту майнових прав в Україні, та авторські переклади англійською мовою.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі лексичних та граматичних особливостей перекладу української наукової статті у сфері юриспруденції з української мови англійською.

Виклад основного матеріалу. У цьому емпіричному матеріалі з тим чи іншим ступенем продуктивності були визначені та проілюстровані майже всі типи граматичних та лексичних трансформацій.

Найбільш продуктивними (як кількісно, так і якісно) в цьому дослідженні виявилися граматичні трансформації. Вони характеризуються як більшою кількістю випадків застосування (порівняно з лексичними трансформаціями), так і більшою структурною неоднорідністю, що визначається досить великою кількістю підтипів та моделей.

Слід зазначити, що в цьому практичному дослідженні серед міжмовних перетворень граматичні трансформації становлять 81,3% від загальної кількості трансформацій (423 випадки застосування). Загальна кількість випадків використання перекладацьких трансформацій (граматичних та лексичних) у роботі – 520 прикладів (100%).

Виокремлено два основних типи граматичних трансформацій, а саме морфологічні заміни та синтаксичні заміни.

У межах морфологічних заміни (269 одиниць, 51,7%), які є більш продуктивними, ніж синтаксичні (154 одиниці, 29,6%),

виокремлено два основні підтипи, серед яких заміна однієї частини мови іншою (205 одиниць, 39,4%) та заміна форми слова (64 одиниць, 12,3%). Більш продуктивною (як із погляду структури, так і в кількісному відношенні) є заміна частиномовної належності слова.

Проведене практичне дослідження дає змогу говорити про чотири базові підтипи морфологічних трансформацій, які передбачають заміну однієї частини мови іншою. Серед них виокремлюються: трансформація вербалізації (перехід у дієслово), трансформація субстантивізації (перехід в іменник), трансформація ад'єктивізації (перехід у прикметник) та трансформація адвербіалізації (перехід у прислівник).

Трансформація вербалізації, яка передбачає в цьому дослідженні найперше перехід іменника в особову чи безособову форму дієслова (інфінітив, герундій та дієприслівник теперішнього часу), а також прикметника в інфінітив та дієприкметника минулого часу в особову форму дієслова, визначається як домінуюча серед морфологічних заміни. У межах цієї трансформації найбільш продуктивною є заміна українського іменника безособовою формою дієслова, зокрема інфінітивом, в англійському перекладі. Це пов'язано з тенденцією до тяжіння до використання дієслівних форм в англійській мові, при цьому українська мова характеризується більш вираженим номінативним характером. Нижче наведемо приклади переходу іменника в інфінітив (1) та дієприкметника минулого часу в особову форму дієслова (2):

(1) *При цьому виникає питання: чи необхідно покупувати квартири отримувати згоду органу опіки та піклування для передання її в ипотеку?* [17] – *'Then there is a question: should the buyer of the apartment obtain the consent from the guardianship and wardship to transfer it to the mortgage?'*

(2) *Якщо розглядати це питання з урахуванням норм Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, відповідно до ст. 18 якого діти-члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем* [16] – *'If to consider this issue taking into account the regulation of the Law of Ukraine "On Childhood Protection" of 26 April 2001, then according to its Article 18, the children, who are members of the family of the tenant or the owner of the dwelling, have the equal right to use the dwelling, which they occupy.'*

Інші частиномовні заміни є менш продуктивним та виражаються в перетворенні українських особових чи безособових форм дієслова, а також особових займенників в іменник (субстантивізація), іменника та прислівника в прикметник (ад'єктивізація) та іменника у складі прийменникової фрази в прислівник (адвербіалізація).

Другий підтип морфологічних заміни – заміна форми слова – також, як і перший (заміна однієї частини мови іншою), не є структурно однорідним. Він визначається в системі дієслова через заміну форми активного стану пасивним, іменника – через заміну форми множини одиною, займенника – через заміну одного його класу іншим (присвійного на вказівний).

Аналіз деяких із зазначених вище заміни форми слова дає змогу зробити цікаві узагальнення.

Заміна форми активного стану українського дієслова пасивною формою його англійського відповідника (3) підтверджує загальну думку про те, що науковий стиль, зокрема жанр наукової статті, характеризується великим ступенем безособовості.

(3) Тому видається, що необхідність отримання згоди органу опіки та піклування стосується правочинів з будь-яким майном, що відноситься до нерухомого, право користування яким має особа, яка не досягла 18 років [18] – ‘So at first sight it seems that the agreement of guardianship and wardship authority is mandatory for legal acts involving any property, which is considered to be real estate, under the right of use of a person under 18’.

З іншого боку, опозиційна до попередньої заміна пасивної форми дієслова активною (4) надає англійському науковому мовленню більшої персоніфікованості, більш визначної прагматичної орієнтованості, що, зі свого боку, відрізняє англійську наукову статтю від української.

(4) У ст. 2 Закону визначені терміни: бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати, тощо)... [15] – ‘Article 2 of the Law gives the definition of the following terms: homelessness – social state of a person determined by the absence of a place to live (house, apartment, room etc.)...’

Трансформація форми множини оригінального іменника у форму його однини під час перекладу свідчить про прагнення до узагальнення та термінологічного визначення, тоді як зворотне перетворення однини в множину зумовлюється необхідністю конкретизувати певне поняття.

Синтаксичні заміни в цьому матеріалі є також структурно неоднорідними: вони були виокремлені на декількох синтаксичних рівнях: на рівні речення (складнопідрядного та його складників), фрази та членів речення.

Найбільш продуктивними серед зазначених вище підтипів синтаксичних заміни є заміна членів речення, а саме такі їх варіанти, як заміна обставини або додатка підметом та заміна підмета додатком або іменною частиною складеного іменного присудка. У пропонованому далі фрагменті спостерігаємо застосування саме другого типу таких заміни:

(5) Щодо визначення житла, яке займають діти, то на практиці, (як вихід) нотаріуси і банківські установи потребують довідки... [15] – ‘Concerning determination of the premise, which is occupied by children, notaries and banking institutions require information...’

На рівні речення (складнопідрядного та його складників) та на рівні фрази були виокремлені, зокрема, такі трансформації з урахуванням їх продуктивності: заміна складного (складнопідрядного) речення простим (див. приклад нижче), заміна підрядного речення приїменниковою фразою, уточнювальною фразою або дієприкметниковим зворотом; заміна простого речення складним (складнопідрядним, зазвичай із підрядним причини або відносними підрядними); заміна головного речення підрядним та підрядного – головним (у складі складнопідрядного речення) та заміна дієприкметникового звороту приїменниковою фразою.

(6) Більш проблематичним є вчинення правочинів із нерухомим майном, на яке дитина має право користування [19] – ‘The study of legal acts involving real estate under the right of use of children is more problematic’.

Серед лексичних трансформацій (97 одиниць, 18,7%), які було застосовано під час перекладу української юридичної статті англійською мовою, були визначені та проілюстровані лише лексико-семантичні заміни, як-от модуляція (смісловий розвиток), генералізація та конкретизація.

Найбільшою продуктивністю вирізняється модуляція, оскільки стосується головно загальної або загальнонаукової лексики,

яку можна легко замінити під час перекладу, тоді як генералізація та конкретизація застосовуються, як свідчить цей мовний матеріал, переважно до спеціальної або термінологізованої саме в цьому контексті лексики з метою її узагальнення або уточнення, та є досить непродуктивними лексичними трансформаціями.

(7) Така згода має імперативний характер [17] – ‘Such agreement is mandatory’.

Цей приклад ілюструє використання модуляції, що ґрунтується на розвитку причинно-наслідкового зв'язку між оригінальним та перекладеним реченнями.

Уживання таких лексичних перетворень, як транскрибування, транслітерування та калькування, не є типовим для жанру наукової статті загалом та юридичної статті зокрема, оскільки для таких спеціалізованих текстів не є характерним використання власних назв та реалій, які зазвичай і перекладаються за допомогою зазначених вище прийомів.

Висновки. З огляду на те, що досліджувані мови є різноструктурними, оскільки належать до різних мовних груп індоєвропейської сім'ї мов, встановлено, що уподібнення або дослівний переклад (тобто повне (як із погляду лексичного складу, так і з позиції граматичної будови) відтворення українських текстів в англійській мові) в означеному матеріалі є не зовсім продуктивним.

З огляду на сказане, можна також констатувати, що основні положення трансформаційної теорії перекладу, насамперед узагальнення щодо необхідності застосування перекладацьких трансформацій в усіх типах текстів, зокрема в науковому мовленні, для досягнення найбільшої адекватності під час перекладу знаходять своє відображення в практичних результатах цієї роботи.

Перспективу подальшого дослідження з цієї тематики становить необхідність апробації запропонованої в роботі моделі аналізу перекладацьких трансформацій на емпіричному матеріалі іншої галузевої спрямованості, зокрема на прикладі наукової статті в технічній сфері; певної уваги також заслуговують особливості перекладу фразеології, що використовуються в науковій статті.

Література:

1. Savory Th. H. The Language of Science. Its Growth, Character and Usage. L.: Edward Arnold, 1953. 184 p.
2. Talbot J. Taylor. Linguistic Theory and Structural Stylistics. Oxford: Pergamon Press, 1981. 111 p.
3. Зелінська Н.В. Який він, науковий стиль? *Культура слова*. Київ, 1990. Вип. 33. С. 13–17.
4. Дубенко О.Ю. Англо-американські та українські наукові тексти в порівняльно-стилістичному аспекті. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnv/filolog/2009_16/R4/Dubenko.pdf
5. Яхонтова Т.В. Структурно-композиційні особливості сучасної англомовної наукової статті. *Мовознавство: науково-теоретичний журнал інституту мовознавства*. 2009. № 6. С. 211–217.
6. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови. Українська термінологія і сучасність: збірник наук. праць. Київ : КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 11–14.
7. Андрієнко О.В. Стилістичні особливості англомовних наукових текстів. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/gum/2007_2/19.pdf.
8. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.17. Кіровоград, 2007. 195 с.

9. Савченко А.Л. Аналіз синтаксичних особливостей наукових текстів на заняттях з дисципліни «Наукове мовлення». URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2011_10/Artcl30.pdf.
10. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) / В.І. Карабан, О.В. Борисова, Б.М. Колодій та ін. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 208 с.
11. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
12. Кушнір Г., Козуб Л. Перекладацькі трансформації та їх класифікація. URL: <http://elibrary.nubip.edu.ua/10590/3/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82>.
13. Гаражанкіна О.М. Лексичні трансформації при перекладі текстів науково-технічної тематики (на матеріалі словника машинобудування та гірничої справи). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 9 (220), Ч II. С. 58–64.
14. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.

Список джерел текстового матеріалу:

15. Другова В.А. Виділення в натурі об'єкту нерухомого майна як умова його перебування предметом іпотеки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. Випуск 37. С. 402–408.
 16. Другова В.А. Деякі проблемні питання правової природи іпотеки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. Випуск 41. С. 396–401.
 17. Другова В.А. Удосконалення правового регулювання звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом вчинення виконавчого напису. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. Випуск 44. С. 347–354.
 18. Другова В.А. Проблемні питання нотаріальної практики при посвідченні договорів іпотеки. *Нотаріат для вас*. 2004. № 6. С. 14–16.
 19. Другова В.А. Іпотека об'єктів незавершеного будівництва: бути чи не бути? *Господарське законодавство України: практика застосування і перспективи розвитку в контексті європейського вибору*: зб. наук. праць НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень; редкол.: Мамутов В.К. (відп. ред.) та ін. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. С. 507–510.
- Vorobiova O., Sliusarenko M. Peculiarities of rendering into English Ukrainian language scientific article in the law sphere**
- Summary.** The article is devoted to the research of the peculiarities of rendering into English lexical units and grammatical structures used in the Ukrainian language scientific article in the law sphere. There has been carried out a comparative analysis of the genre characteristics of Ukrainian and English scientific articles, which serves as an important basis for further translation analysis of empirical material represented by 5 scientific articles on the protection of property rights in Ukraine, and their author's translations. The results of this analysis prove the existence of a certain lexical and grammatical isomorphism of a scientific article as a separate genre in the Ukrainian and English languages, which consists mainly in the use of scientific terminology, both specific and general, the use of purely scientific phraseology, stable terminological phrases (lexical aspect), as well as in the tendency of using complex syntactic constructions, impersonality, the widespread use of nouns for the purpose of generalization, etc. These common features lead to a certain lexical and syntactic similarity in translation. However, given the dominance of the allomorphic genre features in terms of grammatical build of the languages which are compared, there is a significant need to apply translation transformations, especially at the grammatical level. Thus, as a result of the analysis of the peculiarities of rendering an article in law sphere into English, taking into account the transformational theory of translation, it has been found that the most productive, both quantitatively and qualitatively, appeared to be grammatical transformations, which were divided into two major types – morphological substitutions (part of speech and word form substitutions) and syntactic substitutions (for example, replacement of a composite (complex) sentence with a simple one, replacement of a participial construction with a prepositional phrase, etc. Among the lexical transformations that were applied and analyzed in this empirical material, the most productive has appeared to be modulation or logical development (to render general lexis or general scientific vocabulary), less productive – generalization and concretization (to reproduce terminological vocabulary).
- Key words:** scientific article, translation transformation, morphological substitutions, syntactic substitutions, modulation/logical development, generalization concretization.

*Воскобойник В. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри англійської та німецької філології**Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка**Купар М. С.,**викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СЕМАНТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ АНГЛОМОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. У статті розглядаються особливості перекладу семантичних неологізмів англійської економічної терміносистеми. Семантичний неологізм визначається як слово, до вже наявного значення якого додається нове. Семантичні деривати-новотвори в англійській економічній терміносистемі представлені метафорою, метонімією, калькуванням, розширенням та звуженням значення слова. Основними умовами досягнення адекватності в перекладі семантичних економічних неологізмів є знання особливостей взаємодії неологізму з контекстом, основних випадків вживання різних структурних і семантичних типів неологізмів, способів їх перекладу українською мовою, підбір оптимального еквівалента, що відображає специфічне явище у сфері економіки. Способами перекладу семантичних неологізмів англійської економічної терміносфери є транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, конкретизація та генералізація. Найбільш розповсюдженими прийомами перекладу економічних новотворів є конкретизація та описовий спосіб передавання значення термінознака, який часто застосовується під час перекладу тих економічних понять і реалій, які вже давно відомі в постіндустріальних суспільствах, але тільки зараз починають з'являтися в українському соціумі. Описовий переклад семантичних інновацій англійської мови часто використовується паралельно з калькуванням, яке є досить характерним для перекладу складних семантичних новотворів економічної сфери. Транслітерація або транскрипція є доцільними за відсутності нового економічного поняття в українській мові. Однак вони можуть призводити до втрати цінності слова в мові перекладу та існування в мові декількох варіантів перекладу одного й того ж слова, що є небажаним явищем. Генералізацію рідше застосовують під час перекладу англійських семантичних неологізмів українською мовою. Часто жоден із способів передавання значень англійських новоутворень не є досконалим і не забезпечує абсолютно адекватного перекладу. Переклад економічних семантичних інновацій українською мовою вимагає від перекладача пошуку своїх варіантів перекладу на основі знання контексту. Типовими помилками під час перекладу неологізмів англійської економічної терміносфери є пропуск справжніх неологізмів, заміна одного терміна іншим, коментування несуттєвих ознак.

Ключові слова: економічний термін, семантичний неологізм, переклад, транслітерація, транскрибування, описовий переклад, калькування.

Постановка проблеми. Зважаючи на глобалізацію та інформатизацію суспільства, зросло практичне значення перекладу. Міжнародні економічні зв'язки України з іншими країнами потребують кваліфікованого перекладу договорів, кореспонденції, документації та усного ділового спілкування. Все це вимагає від перекладачів розуміння англійської економічної термінології, зокрема й економічних новотворів. Перекладач повинен самостійно обрати правильний перекладацький відповідник та створити український термін, еквівалентний іншомовному, оскільки терміни-неологізми часто відсутні у словниках. Адекватний переклад вимагає від перекладача розуміння перекладацьких трансформацій та специфіки їх застосування під час перекладу економічних термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктом нашого дослідження стали англійські економічні терміни-неологізми, що є результатом семантичної деривації. Переклад семантичних новотворів не є можливим без розуміння семантичних механізмів їх творення. Семантичні деривати англійської економічної терміносистеми широко досліджувалися в роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів А.В. Грицьків, О.І. Дуди, С.М. Кришталь, М.С. Купар, Н.С. Сухачової, S. Eger, P. Koch. Хоч питання перекладу неологізмів англійської мови розглядалося в роботах багатьох лінгвістів (Т.М. Данкевич, Н.Ю. Драбов, Ю.А. Зацний, В.І. Карабан, І.В. Козаченко, Е.О. Куш, А.І. Погоріла, О.В. Радзівська), однак механізми перекладу семантичних новотворів англійської економічної субмови українською мовою ще залишаються мало вивченими в сучасній лінгвістиці. Саме цим зумовлюється актуальність роботи.

Мета статті – установити основні механізми перекладу семантичних неологізмів англійської економічної терміносистеми українською мовою.

Для досягнення цієї мети мають бути розв'язані такі завдання:

- відібрати англійські семантичні новотвори, що виражають економічні поняття;
- проаналізувати засоби відтворення англійських семантичних термінологічних інновацій українською мовою;
- установити закономірності перекладу англійських семантичних неологізмів, що виконують функції економічних термінів.

Матеріалом дослідження слугують 84 семантичні деривати, що були відібрані з лексикографічних джерел англomовної економічної термінологіки та періодичної літератури з економіки (The Economist (2017, 2018), Newsweek (2018, 2019)).

Виклад основного матеріалу. Поняття неологізму є історично змінним. Будь-яке слово поступово втрачає статус неологізму в процесі соціалізації, функціонального закріплення в лексико-семантичній системі мови. Неологізм із часом починає засвоюватися мовним колективом, що зменшує відчуття «новизни» з боку носіїв мови [1, с. 146].

Семантичний неологізм – це слово, до вже наявного значення якого додається нове. Як зауважує М.А. Кронгауз, «усі семантичні деривати є наслідком вторинної номінації у тому значенні, що зовнішня оболонка слова (лексема) не створюється в акті такої номінації, а вдруге використовується назва, яка раніше існувала в мові: «стара» назва – новий об'єкт номінації» [2, с. 4–5]. Семантичні неологізми є новими значеннями слів, що вже існують.

Поява семантичних неологізмів регулюється дією закону економії мовних засобів, що зменшує кількісний приріст лексичних одиниць і спрямовує номінативну діяльність на вторинну номінацію, яка полягає у переосмисленні наявних у мові номінативних засобів. Більшість учених у цьому питанні дотримуються точки зору, висловленої свого часу В.В. Виноградовим, котрий уважав, що семантичне новоутворення існує за умови «переосмислення старих слів, у формуванні омонімів шляхом розкладу нового слова на два» [3, с. 132]. Семантичний неологізм є повноправною самостійною лексичною одиницею лише тоді, коли семантичні зміни полісемантичного слова призводять до повного розривання спільності семантичного зв'язку між окремими значеннями цього слова, тобто до утворення омоніма – слова, яке за однакової звукової або графічної оболонки має повністю інше значення.

Ми вважаємо, що в усіх випадках, коли зберігається семантичний зв'язок між значеннями полісемантичного слова, його слід розглядати як слово – лексему, що включає певну кількість лексико-семантичних варіантів (значень). Це стосується й статусу семантичних новоутворень. Вони є лексико-семантичними варіантами слів, що виступають у структурі мови в подвійному статусі: як актуальні семантично розчленовані знаки щодо слова (лексми) та як віртуальні щодо мовних реалізацій (слова).

Щоб розв'язати проблему адекватності перекладу семантичних новотворів українською мовою слід урахувати:

1) спосіб семантичного терміноутворення, у результаті якого термін з'явився в терміносистемі для номінації спеціального поняття;

2) семантичну відповідність інноваційного терміна економічній реалії у кожному окремому випадку;

3) екстралінгвістичну детермінованість термінів мови оригіналу, що не мають відповідника в мові перекладу;

4) вибір оптимального способу перекладу.

Семантична деривація новотворів в англomовній економічній термінофері представлена метафорою, метонімією, розширенням та звуженням значення слова [4, с. 69]. Найпоширенішим способом семантичної деривації є метафоризація, яка найчастіше спирається на функціональну подібність. Метонімія характеризується значно меншою продуктивністю в утворенні англomовних економічних термінів порівняно

з метафоризацією. Звуження і розширення значення є менш поширеними семантичними процесами під час творення семантичних дериватів англomовної економічної терміносистеми. Знання механізмів творення англійських семантичних дериватів-термінів має вагомe значення для розуміння особливостей їх перекладу українською мовою.

Переклад терміна – це точне відтворення лексичної одиниці засобами іншої мови за умови збереження її змісту. Для фахового перекладу особливо вагомe значення має точність передавання інформації.

Способами перекладу семантичних неологізмів англomовної економічної терміносистеми є транслітерація, транскрибування, калькування, описовий приблизний переклад, конкретизація та генералізація. Описовий переклад є одним із найпоширеніших способів передавання нових семантичних утворень, що позначають економічні реалії, українською мовою, оскільки він забезпечує більш точне передавання характеристик економічної реалії, інколи нової для нашого суспільства: *open outcry – система викриків > метод біржової торгівлі шляхом прямого контакту продавця і покупця, sniper – снайпер > учасник інтернет-аукціону, що перехватує лот в останній момент, slow food – рух за помірне вживання їжі > їжа, приготовлена у відповідності з національними традиціями з продуктів високої якості, troubleshooter – спеціаліст з ремонту > уповноважений із залагодження конфліктів.*

Способом калькування перекладаються складні слова та словосполучення у функції економічних термінів: *white list – заносити до «білого списку» (позначити ім'я або адресу електронної пошти чи сайту у списку тих, що не підлягають заблокуванню та є вільними від вірусу, paper tiger – «паперовий тигр» (безпечний супротивник).* Цей спосіб досить зручний для термінологічних систем, оскільки він лаконічний та простий, хоч і не позбавлений буквалізму. Щоб досягти адекватного та еквівалентного перекладу семантичних неологізмів, перекладач повинен зробити лінгвістичний аналіз термінів, які потрібно передати українською мовою. Оскільки під час перекладу варто уникати багатослівних тлумачень, то варто виокремлювати основні ознаки неологізму [5, с. 187], як-от словосполучення *stalking horse – «будь-який «липовий» кандидат, який висувається для того, щоб відвернути увагу від іншої кандидатури або розколоти опозицію»* перекладається як *«фіктивна кандидатура, підставна фігура (в політичній грі)».*

Описовий переклад часто супроводжує процес калькування під час перекладу неологізмів англomовної субмови економіки. У перекладних словниках спочатку подають калькований переклад, потім – описовий переклад-пояснення: *wet market – «мокрый ринок», ринок під відкритим небом (ринок в південній Азії для продажу м'яса, птиці та інших продуктів), doughnut economics – «економіка пончика» (економічна модель, спрямована на забезпечення потреб всього населення в межах наявних світових ресурсів), pink collar – «рожеві комірці», робітниця сфери обслуговування.* Проте сьогодні часто спостерігається тенденція до збереження метафоризованого терміна, тобто до буквального калькованого перекладу.

Транслітерація й транскрипція рідше застосовується для перекладу семантичних дериватів економічного характеру. Вони супроводжуються описовим перекладом, наприклад: *put – пут (опціон), Nikkei – Ніккей (індекс курсів цінних паперів на Токійській фондовій біржі).* Транслітераційний та

транскрипційний переклади варто використовувати дуже обережно, адже вони можуть призводити до втрати цінності терміна та існування в мові перекладу декількох варіантів перекладів одного й того ж терміна, що є небажаним лінгвістичним явищем. Цей спосіб часто застосовується під час перекладу назв фірм, корпорацій та фінансових установ.

Конкретизація також досить часто використовується під час перекладу англійських семантичних неологізмів економічної сфери українською. Це процес, за якого одиниця більш широкого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту, наприклад: *cookie-cutter* – *стандартний, шаблонний* > *притаманний масовому виробництву*, *coloration* – *забарвлення* > *політичне забарвлення (політична орієнтація)*, *follower* – *послідовник* > *той, хто йде за лідером (в галузі цінової політики)*.

Генералізація вихідного значення має місце в тих випадках, коли міра інформаційної упорядкованості вихідної одиниці вища за міру впорядкованості одиниці, що відповідає їй за змістом у мові перекладу. Ця перекладацька трансформація рідше використовується під час перекладу семантичних неологізмів англійської економічної сфери: *sweatshop* – *цех* > *підприємство, на якому існує потогінна система*.

Для забезпечення адекватного перекладу семантичних неологізмів потрібно зрозуміти значення неологізму на основі контексту та аналізу його структури, проаналізувати морфемну структуру слова, визначити тип слів, до яких належить одиниця перекладу [5, с. 187]. Крім цього, перекладач має вміння використовувати основні способи перекладу семантичних неологізмів тієї чи іншої галузі, володіти термінологією мови оригіналу та перекладу в цій галузі з метою пошуку еквівалентного варіанта відповідного англійського неологізму та правильно обирати і використовувати найвдаліший спосіб створення нового відповідника для перекладу неологізму, підбравши оптимальний еквівалент, що відображає специфічне нове явище чи предмет. Контекст відіграє важливу роль під час передання неологізмів, оскільки він є тлом для їх розуміння та перекладу.

Через те, що «англійські слова характеризуються більш розгалуженою семантичною структурою, аніж відповідні українські слова, їх переклад приховує в собі більше можливостей здійснення помилок, ніж переклад таких слів з української мови на англійську, тому що англійське слово може бути вжитим не в тому значенні, що призведе до грубих викривлень змісту» [6, с. 77].

Мова англійської економічної терміносфери активно збагачується неологізмами. З часом ці неологізми поступово переходять в основний словниковий фонд. Переклад лексики, що ще не знайшла відображення в сучасних двомовних (перекладних) словниках, вимагає від перекладача пошуку власних варіантів перекладу на основі знання контексту та сфери застосування мови.

Типовими помилками під час перекладу неологізмів англійської економічної терміносфери є пропуск справжніх неологізмів, заміна одного новотвору іншим, коментування несуттєвих ознак нової термінологічної одиниці. Часто жоден зі способів передання іншомовних новоутворень не є досконалим, оскільки не забезпечує абсолютної адекватності перекладу.

Висновки. Основними умовами досягнення адекватності в перекладі семантичних неологізмів англійської економічної терміносфери є знання особливостей взаємодії неологізму

з контекстом, основних випадків уживання різних структурних і семантичних типів неологізмів, знання способів перекладу семантичних неологізмів та термінології мови оригіналу та перекладу в певній галузі, вміння правильно вибрати і використати найбільш вдалий спосіб створення нового відповідника для перекладу неологізму, здатність підібрати оптимальний еквівалент, що відображає специфічне явище, відсутнє в нашій дійсності. Способами перекладу семантичних неологізмів англійської економічної терміносфери є транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, конкретизація та генералізація. Найбільш розповсюдженими прийомами перекладу економічних семантичних новотворів є конкретизація та описовий спосіб. Такі прийоми часто застосовуються під час перекладу тих економічних понять і реалій, які вже давно відомі в постіндустріальних суспільствах, але тільки зараз починають з'являтися в українському соціумі.

Обов'язок перекладача – передати не тільки те, що сказано, але й те, як сказано. Саме це дає підставу для подальшого вивчення способів перекладу семантичних новотворів різних англійських термінологічних систем та засобів відтворення в перекладі економічних інновацій, які є результатом інших дериваційних процесів.

Література:

1. Астаніна Н.А. Нові англійські запозичення як один із засобів створення мовної картини світу мови реципієнта. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2003. № 2. С. 145–149.
2. Кронгауз М.А. Семантика. Москва : Рос. гос. гуманит.ун-т, 2001. 399 с.
3. Винокуров А.М. Новообразования и неологизмы морфологического типа в современном английском языке. *Языковая динамика в синхронии и диахронии*. Тверь, 1993. 283 с.
4. Воскобойник В.І., Сухачова Н.С. Семантичні деривати англійської економічної терміносистеми та особливості їх перекладу на українську мову. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31 (70). № 2. Частина 3. С. 68–73.
5. Приходько Є.С., Кузнєцова І.В. Особливості перекладу англійських семантичних неологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 25. Т. 2. С. 186–188.
6. Константінова О.В. Семантична деривація в англійській термінології оподаткування. *Проблеми лінгвістичної семантики* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23 листопада 2017 р.). Рівне : РДУ, 2017. С. 74–78.

Voskoboinyk V., Kupar M. The translation peculiarities of semantic neologisms of English economic terminological system

Summary. The article considers the translation peculiarities of semantic neologisms of English economic terminology. A semantic neologism is defined as a word to an existing meaning of which a new meaning is added. Semantic derived innovations are represented by metaphor, metonymy, calque, expansion and narrowing of the word meaning in English economic terminology. The main conditions for achieving adequacy in the translation of semantic economic neologisms are the knowledge of the peculiarities of the interaction between a neologism and a context, the main cases of use of different structural and semantic types of neologisms, the ways of their translation into Ukrainian, the selection of the optimal equivalent that reflects a specific phenomenon in the field of economics.

The ways of translating semantic neologisms of English economic terminology are transliteration, transcription, calque, descriptive translation, concretization and generalization. The most common methods of translating economic innovations are concretization and the descriptive conveying of the meaning of a term. The last is often used for the translation of those economic concepts and realities that have long been known in post-industrial societies, but are only coming to existence in Ukrainian society now. Descriptive translation of English economic innovations is often used together with calque, which is quite characteristic for the translation of semantic innovations from the economic sphere. Transliteration and transcription are appropriate when a new economic concept doesn't exist in the Ukrainian language. However, they can cause a lot of a word value and the presence of several translation

variants of the same word in the target language, which is undesirable. Generalization is less often used for rendering English semantic neologisms into Ukrainian. None of the ways of translating English neologisms is perfect as it can't provide absolutely adequate translation. The rendering of economic semantic innovations into Ukrainian requires from a translator to find his own translation options based on the knowledge of the context. Typical errors in the translation of neologisms functioning in English economic terminology are the omission of real neologisms, their placement of one innovation for another one, commenting on insignificant features.

Key words: economic term, semantic neologism, translation, transliteration, transcription, descriptive translation, calque.

Галаур С. П.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ЛІНГВАЛЬНІ РЕГУЛЯТЕМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Статтю присвячено опису лінгвальних регуляторів як найпростіших і водночас поліфункційних сигналів маркування інформації в сучасному художньому тексті. Лінгвальні регулятори диференційовано на полікодові та поліканальні. Полікодові одиниці проаналізовано як такі, що інкорпують значний обсяг змісту й використовуються для зображення виразного й неординарного фрагмента картини світу. Поліканальні регулятори здатні відкривати різні канали перцепції (візуальний, акустичний, смаковий, нюховий, тактильний), сприяючи кращому осягненню інформації. У ролі останніх постають різні тропи, стилістичні фігури і прийоми.

Змодельовані автором значеннєві плани змісту об'єктивують різнорівневі регулятори (фонетичні, лексичні, фразеологічні, морфологічні та синтаксичні). Фонетичні регулятори (фонетичні фігури) легко викликають асоціації, спогади й уявлення, підтримуючи успішну комунікацію автора з читачем. Лексичні регулятори, з-поміж яких активні і полікодові, і поліканальні, потребують прагматичного осмислення (як намір мовця, його спосіб аргументації та переконання читацької аудиторії). Фразеологічні та словотвірні регулятори генерують емоційне напруження, активізуючи мислення читача. Синтаксичні регулятори налагоджують живий контакт із зацікавленим читачем. Найбільшою спорадичністю серед аналізованих регуляторів вирізняються морфологічні, які допомагають уникнути монотонності тексту.

Розгортаючи художній текст та його тему, регулятори виявляють різну регуляторну дію. Одні з них – локалізовані – діють у межах одного текстового фрагмента й допомагають правильно сприйняти його зміст. Інші – домінантні – функціонують на тлі всього контексту, визначають лейтмотив художнього твору, спонукають реципієнта до глибокого осмислення всього змісту. Домінантні регулятори традиційно фіксуються в назві та епіграфі.

Регуляторні засоби, зорієнтовані на полегшення сприймання, помітні на поверхневому рівні художнього тексту, тобто вони експліцитні. «Зразковий» читач декодує імпліцитні регулятори на глибинному рівні тексту.

У конкретному тексті регуляторність виявляє комплексний інтегральний характер, водночас завжди переважають регуляторні засоби певного різновиду, що дає змогу зафіксувати домінанту регуляторності.

Ключові слова: художній текст, регуляторність тексту, сприйняття тексту, регулятор.

Постановка проблеми. Домінантними проблемами сучасної комунікативної лінгвістики є сприйняття різних типів текстів та пошук тих текстових одиниць, які забезпечують конструктивний двобічний зв'язок між адресантом та реципієнтом повідомлення. Регуляторність тексту, тобто його спрямованість на правильне декодування інформації адресатом, організовується регуляторами – найпростішими для перцепції

багатоканальними сигналами маркування змісту. Вони можуть активізувати всі види зовнішніх відчуттів людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілеспрямованому вивченню регуляторів у комунікативній лінгвістиці передувало тривале студіювання експресивних засобів мови. Чи не найпершим, хто звернув увагу на лексичні прийоми мовної експресії, зокрема на метафору, метонімію, порівняння та інші тропи, був Ш. Баллі [1]. Поступово вчені довели, що високий експресивний потенціал можуть мати мовні одиниці різних рівнів: фонетичного (В. Вашенко, І. Чередниченко, Л. Українець та ін.), фразеологічного (О. Коваль, О. Скиба, А. Савенко та ін.), словотвірного (К. Городенська, О. Шевчук, К. Ленець та ін.), граматичного (Б. Томашевський, В. Виноградов, І. Білодід та ін.). Використання експресивних елементів тексту дослідники стали асоціювати з «повідомлюваною значущістю» [2, с. 125] для адресата окремих фрагментів тексту. Пізніше з'явилася теорія регуляторності тексту [3; 4], окреме місце в ній було відведено регуляторам, проте питання їх текстового статусу, класифікаційних параметрів, лінгвальної/паралінгвальної репрезентації тільки-но починають розв'язуватися.

Мета статті – описати різнорівневі лінгвальні регуляторні засоби, що об'єктивують змодельовані письменником значеннєві плани художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Лінгвальні регулятори можна диференціювати на полікодові та поліканальні.

Полікодові регулятори є специфічними узуальними одиницями зі складним інформаційним кодом. Так, наприклад, біблїзм є результатом взаємодії трьох семіотичних систем: «мови, яка моделює форму цієї одиниці, релігії, що наповнює її «прихованими» смислами, і національної культури, яка надає <...> національно зумовленого значення» [5, с. 84]. Крім того, біблїзм локалізується у творі як прецедентний інтелектуально-емоційний блок, тому «асоціативні зв'язки, що виникають між текстом-джерелом, Біблією та художнім текстом-приймачем, активізують фонові знання читача» [6, с. 6]. Регулятори цього типу інкорпують значний обсяг інформації і виявляють чітку антропоцентричну зорієнтованість, а тому успішно можуть бути використані для навмисного зображення виразного, неординарного, нерегулярного або й аномального фрагмента картини світу.

Поліканальними регуляторами постають зображально-виражальні засоби мови – тропи, стилістичні фігури та стилістичні прийоми. В основі їх – «фантом порядку там, де насправді немає змістової впорядкованості <...>, та фантом безладу там, де очевидна змістова впорядкованість» [7, с. 180]. Нетривіальні способи мововираження письменника сприймаються у зв'язку зі своєю незвичністю як порушення норми й не можуть бути не поміченими. Крім того, вони відкривають для читача додаткові

канали перцепції, як-от акустичні, смакові, тактильні, тобто полегшують осмислення інформації: *Перед поїздом в Україну всіма порами шкіри жадібно всмоктую життєдайні джерельця ввічливості в італійських магазинах і вже задалегідь знаю – на рідній землі продавці й касири накриють мене хвилиною байдужості, неввічливості й неприхованого хамства* (Л. Олендій. *Mia Italia*). Індивідуальна мовотворчість, безперечно, дає поштовх до появи додаткового семантичного простору, «який кожний читач заповнює по-своєму, відповідно збагачуючись позитивними/негативними емоціями й одержуючи естетичне задоволення настільки, наскільки сам до цього готовий» [8, с. 9].

Регулятивність фонетичних засобів базується на тому, що «слово як сигнал сигналів діє на психологію людини не лише своїм змістом, граматичною формою, дериваційною структурою, а і своїм звуковим складом» [9, с. 232], тобто в межах звукового каналу. Існує навіть думка, що «сприйняття інформації на асоціативно-психологічному рівні суттєво залежить від її звукового оформлення» [10, с. 38]. Звуковий комплекс вербальної одиниці, окремі звуки, їх комбінації здатні викликати асоціації, спогади, уявлення та сприяти успішному спілкуванню автора з читачем, якщо ті мають ідентичний лінгвокультурний досвід. Українські художні тексти з огляду на різні фонетичні чинники (врівноваженість голосних і приголосних, фонетичні чергування, використання паралельних морфологічних форм, спрощення, розвинену систему подвійних та побічних наголосів тощо) приваблюють своєю невимушеною системною експресивністю, яка трансформується в регулятивність, якщо їх евфонічні якості заактуалізовані особливим способом. Систему регулятивної інструментовки формування звукових образів, близьких до тих, що сприймаються в реальному житті, репрезентують фонетичні фігури. У сучасній художній прозі переважно заактивізовані нерегулярні звукові повтори, насамперед алітерації, асонанси, анафори, ономатопеї: *Вже вечір, і час прощатися й з тобою, Алкестідо, антигоно, Ариадно, астеніє, Анно Перенно, апатіє, Анабель, алісо, Ауреліє, абераціє, Аляско мила, антуанетто, Аналогіє, астрологіє, Анеміє, люба алергіє, Амаліє Неборака, андромахо, Автономіє, ассуріє, Алгебро, анатасіє, Анестезіє, атрофіє, Амазонко, атмосфєро, Азбуко моя* (Ю. Іздрік. *День*); *Угу! Кажан на даху! Xi-xi-xi!* – *пирнула весело Аліна. – А мо'ї Карлсон, тільки замість моторчика флюяра. – Гу-гу-гу, – передражнює Аліну Кажан. – Звідки така дурнувата і примітивна іронія в молодій дівчини, яка читає Кафку і пише серйозні полотна?* (Дара Корній. *Гонимарник*). Привертає увагу читача графон, що може бути концептуально значущим складником художньої інтеракції: *Я купую... пляшка... фляшка для себе, – оголосив Карл Йозеф, – гогіхова гогішка... один* (Ю. Андрухович. *Дванадцять обручів*).

Найпродуктивніше регулятивний фонд художніх текстів поповнюється лексичними засобами. Номінація денотата відбувається з участю 1) полікодових регуляторів, структурованих на основі лексики, що вирізняється за своїм походженням (іншомовні слова, інтернаціоналізми, екзотизми, варваризми), обмеженою сферою функціонування (терміни, професійні слова, ділова, суспільно-політична, конфесійна лексика, жаргонізми, арготизми, сленг, діалектизми, некодифіковані розмовні вислови, лайливі слова), пасивним ужитком (історизми, архаїзми, неологізми), зорієнтованістю на індивідуалізацію об'єкта (оніми); 2) поліканальних регуляторів, які вибудовуються на тлі

тропів у межах трьох функційних полів: а) подібності (порівняння, метафора, епітет, мейозис, гіпербола, персоніфікація, алегорія, символ), б) суміжності (метонімія, синекдоха, перифраза, евфемізм), в) протилежності (енантіосемія, оксиморон). Оскільки окремі поля тропіки перетинаються, спостерігаємо і гібридну форму регулятивних засобів, як-от метафоричний епітет, порівняльну метафору, метафоричний оксиморон, метафоричний перифраз, синестезійну метафору тощо: *Вона стояла розгублена – тиха, домашня картоплинка, що не мала іншої відради, крім дитини* (Л. Пономаренко. *Нехворощ*); *Виглядав він втомлено й розпачливо, розпач його був гіркий і якийсь ніжний, інтимний* (С. Жадан. *Anarchy in the UKr*); *Вона дивилася на себе в дзеркало і думала: «Ну от, і згоріло твоє життя. Пенсіонерка!»* (Л. Пономаренко. *Чоловік із конем у білому степу*) тощо.

Полікодовий характер фразеологічних регуляторів детермінують відображені в них спостереження людини за довкіллям, що, зі свого боку, рефлексують суспільно-історичні процеси, професійну діяльність, побут, морально-етичні норми, стосунки між людьми тощо. Спільний фразеологічний фонд мовлення автора й читача дає змогу використовувати стійкі сполучення слів свідомо, апелюючи не лише до предметної інформації, а й до естетичної, яка, «викликаючи напругу почуттів», «активізує мислення людини» [11, с. 12]: *Ти це зарубай собі на носі. Не вічно ж тобі бігати туди-сюди; Хіба Олекса. Зараз у зав'язці. Коли не п'є – золоті руки; Гени не зітреш... Теперішні, як миші, набили вже свої нори по віниця та й оглядаються на котів, а між собою гризуться* (М. Дочинець. *Лис*).

Регулятивний потенціал словотвірних засобів утілений в узуальних продуктивних моделях суфіксальних і префіксальних слів, складних «семантичних універбатів» [12, с. 137], як-от композитів та юкстапозитів, голофразисних конструкцій, утворених способом лексикалізації синтаксичних одиниць, абревіатур: *Недо-місто моє...* (О. Ірванець. *Рівне / Ровно*); *Хіба може в кінці літа статися горіхонад?* (О. Ульяненко. *Серафима*); *А що, образилась на його відсутність реакцій я, невже жінка-танк не може сходити в солярій* (Ірена Карпа. *50 хвилин трави*); *Янемаючасу – янемаючасу – янемаючасу...* (Г. Вдовиченко. *Пів'яблука*); *Вони зі Степаном таке між собою зуть ННО – Непізнаний Непотрібний Об'єкт* (В. Амеліна. *Дім для Дома*).

Із-поміж названих словотвірних регулятивних засобів рівень елементів тексту – спеціальних інформаційних сигналів – найчастіше оформлюють суфікси, які інкорпоруєть позитивну (меліоративну, демінутивну, звеличувальну) чи негативну (пейоративну, аугментативну, принизливу, насмішкувату) конотації. Інші словотвірні засоби, за участі яких вибудовуються інноваційні номінації, уже беруть участь в організації мікроструктур тексту, тобто виявляють себе вже в його макроструктурі.

Оскільки використання засобів морфології зазвичай зумовлене об'єктивними мовними чинниками й не залежить від уподобань мовця, морфологічні регулятори виявляють низький ступінь функціонування. Авторська перевага надається регулятивному потенціалу категорій роду, числа, часу, виду, способу, особи, стану, зокрема й транспозиційним процесам між ними, які дають змогу уникнути структурної одноманітності тексту: *Ці раптові приступи огиди, розумієш, це було так, ніби вона опам'яталася і побачила, що поруч не чоловік, котрого вона любить (любила), а обридливий слизняк, черв аобоцо*

(Ю. Іздрік. Острів КРК та інші історії); *Ми зустрілися (б) на березі... Ми (б) відразу впізнали б одне одного, і я (б) насмілюся просити, а ти дозволила (б) мені зняти маленького жучка, котрий заплутався в твоєму волоссі...* (Ю. Іздрік. Подвійний Леон). Регулятивний ефект має також диспропорція частин мови, тобто активне послуговування якоюсь із них, унаслідок чого створюється спеціальне сюжетоведення чи позасюжетне тло: *Щось приноситься з найближчого магазину, а все інше імпровізується і komponується з рештки вечері і ще якихось стратегічних припасів. Переважно робиться цибуля з олією й оцтом, можна ще додати помідорового соку. П'ється, говориться, задується і співається, слухається улюблена музика* (Т. Прохасько. FM Галичина).

Однією з домінант регулятивності художнього прозового тексту є синтаксичні засоби, репрезентовані стилістичними фігурами, що поглиблюють змістову структуру, налагоджують активний, живий контакт із зацікавленим читачем. Їх регулятивний вплив виявляється не стільки через візуальний канал, скільки через почуттєве сприймання на підсвідомому рівні. Регулятивні синтаксичні засоби пов'язані з відхиленням 1) від певних логіко-граматичних норм оформлення синтаксичної конструкції (інверсія, еліпс, безполучниковість): *Каву, себто дві кави <...> принесли дві сестри-по-зброї* (Ю. Іздрік. АМТМ); 2) від певних логіко-змістових норм оформлення синтаксичної конструкції (нагромадження, зіставлення і протиставлення малих і великих мовних одиниць, як-от полісиндетон, тавтологія, плеоназм, ампліфікація, градація, анафора, епіфора, епанфора, анадиплоза, паралелізм, хіазм, антитеза тощо): *Міряй старі нафталінові сукні – і розумій, чому ти і не могла бути потрібною тому, хто має якихось -надцять коротких років і пахне одеклонами Карт'є, а ти відшукай на споді дівочої скрині «Быть может» чи «Может быть» і насолоджуйся спогадами про ті часи, коли і ти була в моді, лиш не переноси затхлий шлейф у сьогодні, коли мода інша* (М. Матіос. Чотири пори життя). У художній прозі синтаксичні регулятивні засоби є важливими інформативними доповнювальними складниками до розлогої лінгвальної побудови тексту. З їх допомогою письменник розв'язує своє надважливе естетичне завдання – досягнення гармонії всіх частин твору, дбає, щоб у ньому нічого не траплялося зайвого, а все використане відповідало авторському задуму.

Розгортаючи художній текст та його тему, аналізовані різнорівневі регулятиви виявляють неоднаковий регулятивний вплив. Одні з них діють тільки в межах текстового фрагмента, тому їх слід номінувати локалізованими. Локалізовані регулятиви не детермінують основної теми, а лише сприяють її розвитку. Інші регулятиви функціонують на тлі всього контексту, визначають лейтмотив художнього твору, спонукають реципієнта до глибокого осмислення всього змісту, тому їх варто вважати домінантними. Домінантність регулятиви чітко простежується за умови її локалізації в композиційно значущих сегментах твору, як-от у заголовку: О. Ульяненко «Знак Саваофа», «Квіти Содому», «Пророк», І. Римарук «Сльоза Богородиці», О. Забужко «Книга Буття, глава четверта», Л. Пастушенко «Судний день Пілата, прокуратора Іудеї», Ірена Карпа «Сни Ієрихона», Г. Пагутяк «Гірчичне зерно», В. Войтенко «П'ята євангелія», В. Лис «Соло для Соломії», у структурі епіграфа: *Що таке життя ваше? Пара, яка з'являється на хвилю, а потім зникає* (В. Лис. Століття Якова); *Вода аж по душу мене*

обгорнула (М. Дочинець. Горянин). У першому разі назва презентує текст і водночас є межею завершеності змісту, тому регулятиви в її складі виконують не стільки інформативну, скільки інформативно-сигнальну функцію, готуючи реципієнта до відшукування підтексту в художньому повідомленні та до правильного сприйняття авторської інтенції. У другому разі регулятивність полягає в «налаштуванні на рецепцію художньої оповіді» й «прогнозуванні ймовірного розвитку тематичної, сюжетної чи концептуальної лінії сприйманого твору» [13, с. 8].

Регулятивні засоби виструктуровуються так, що стають помітними вже на поверхневому рівні художнього тексту й легко сприяють інтерпретації змісту. Отже, регулятиви мають експліцитний статус. Водночас для «зразкового» читача письменник готує глибинний рівень тексту, імпліцитними регулятивами. Їх імпліцитність детермінована змістовими лакунами – аномаліями, спричиненими порушеннями мовних чи мовленнєвих норм, що успішно зреалізовано в поліканальних регулятивах. Імпліцитні регулятивні засоби виявляють у мовній тканині тексту стилістичне напруження, породжують проблемну ситуацію, а це сприяє трансляванню оцінної та емоційної інформації. Імпліцитні регулятивні засоби з погляду автора й імпліцитні регулятивні засоби з погляду читача можуть не збігатися з огляду на дві причини: 1) запланований письменником їх регулятивний ефект може бути не досягнутий; 2) досягнутий регулятивний ефект може бути не запланований адресантом.

Висновки. Регулятивність тексту забезпечується полікодними і поліканальними, локалізованими і домінантними, експліцитними й імпліцитними різнорівневими регулятивами (фонетичними, лексичними, фразеологічними, словотвірними, морфологічними й синтаксичними).

Можна припустити, що в конкретному тексті регулятивність найчастіше має комплексний інтегральний характер, водночас переважають регулятиви одного різновиду, що дає змогу зафіксувати домінанту регулятивності. Зі сказаного випливає, що перспективами дослідження може бути вивчення домінант регулятивності в художніх текстах різних типів.

Література:

1. Bally Ch. Mechanizm ekspresywności językowej. *Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów*. Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1966. S. 110–149.
2. Шаховский В.И. Коммуникативно-прагматический аспект экспрессивности. *Филологическая герменевтика и общая стилистика: сборник научных трудов*. Тверь: ТГПИИЯ, 1992. С. 125–133.
3. Болотнова Н.С. О связи теории регулятивности текста с прагматикой. *Вестник Томского гос. пед. ун-та*. 2008. № 2 (3). С. 24–30.
4. Галаур С.П. Регулятивність художнього тексту: функція, категорія, стратегія, теорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 30 (1). С. 118–121.
5. Решетняк О.О. До питання семантичної трансформації біблійнізмів із топонімом ВАВИЛОН. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2013. Вип. 13. С. 82–90.
6. Черкас Н.В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повієнному американському романі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
7. Клюев Е.В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция: учеб. пособие. Москва: ПРИОР, 2005. 270 с.
8. Бабелюк О.А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгво-синергетики. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету (Серія: Філологія)*. 2011. Випуск 14, № 1. С. 7–17.

9. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 168 с.
10. Гливінська Л. Звукосимволізм: «за» і «проти». *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2008. № 18. С. 37–40.
11. Чабаненко В.А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11–18.
12. Мельник С.М. Словотвірні особливості неологізмів у сучасній постмодерністській прозі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 136–140.
13. Берестова А.А. Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця XX – початку XXI століття). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. IV(20), Issue : 85. С. 7–11.

Halaur S. Lingual regulativity units of the literary text

Summary. The article is devoted to the description of lingual regulativity units as elementary and at the same time multifunctional signals of an information marking in the modern literary text. Lingual regulativity units are differentiated into the multicode and multichannel ones. Multicode units are analyzed as ones that incorporate a significant amount of the content and are used to depict an expressive, extraordinary fragment of the picture of the world. Multichannel regulativity units can open different channels of perception, e. g. visual, acoustic, gustatory, olfactory, tactile, and promote a better understanding of information. There are various tropes, stylistic figures and techniques that play the role of multichannel regulativity units.

Modeled by the author, the semantic plans of the content objectify multilevel regulativity units such as phonetic, lexical,

phraseological, morphological and syntactic ones. The phonetic regulativity units (phonetic figures) evoke easy associations, memories and ideas and support the successful communication of the author with the reader. The lexical regulativity units, among which the multicode and multichannel ones are both active, require pragmatic understanding as the intention of the speaker, his way of argumentation and persuasion the readership. The phraseological and word-forming regulativity units generate the emotional tension and activate in this manner the reader's thinking. The syntactic regulativity units establish live contact with the interested reader. The most sporadic analyzed regulativity units are morphological ones, which usually help to avoid monotony of the text.

Developing the literary text and its theme, regulativity units show different regulativity effects. Some of them (localized) operate within a single text fragment and help to correctly perceive its content. Others (dominant) function on the background of the whole context, determine the leitmotif of the fiction, encourage the recipient to a deep understanding the whole content. Dominant regulativity units are traditionally used in the title and epigraph.

Focused on facilitating perception, regulativity units are usually visible at the superficial level of the literary text, so they are explicit. The «exemplary» reader decodes epy implicit regulativity units at the deep level of the text.

In a particular text, regulativity reveals at the same time a complex integral character, but the certain kind of regulativity units prevail, and that makes possible to trace the dominance of regulativity.

Key words: literary text, text regulativity, text perception, regulativity unit.

*Гунченко Ю. В.,**старший викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НА МАТЕРІАЛІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ-ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню економічної терміносистеми англійської мови, виконаної на структурному, семантичному та функціональному рівнях на матеріалі складних іменників-економічних термінів. Досягнення у термінології економічної галузі останніх років зумовлюють як можливість, так і необхідність вивчення закономірностей функціонування термінологічної лексики, її систематизації й узагальнення. Сучасна англійська економічна термінологія характеризується багатогалузевістю, оскільки охоплює термінолексику різних сфер економічної діяльності. Необхідність усебічного дослідження термінології зумовлюється інтенсивним розвитком різних сфер наукового знання, а також їх взаємодією. Складні іменники-економічні терміни сучасної англійської економічної лексики – є яскравим прикладом того, як (попри велику кількість запозичень в англійській мові) основним засобом поповнення її лексичного складу є словотворення. У процесі становлення англійської економічної термінології сформувався значний масив складних іменників-економічних термінів, утворених шляхом поєднання запозичених та автохтонних твірних основ слів. Серед словотворчих процесів, що відбуваються в сучасній англійській економічній терміносистемі, важливе місце належить словоскладанню. Проведене нами дослідження походження основ, які як безпосередньо складники утворюють складні іменники-економічні терміни, свідчить про те, що хоча близько половини твірних основ слів не є автохтонними, випадки запозичення похідних основ складних слів є у край рідкісними, тобто на всіх етапах становлення термінів англійської економічної термінолексики відбувався процес переосмислення запозичених основ та утворення на їх основі складних термінологічних одиниць. Проаналізовано композитні терміни – іменники щодо частиномовної належності основ, що входять до їх складу, типу та продуктивності словотворчих моделей, за якими відбувається утворення термінологічних композит, внутрішньої валентності, структури та семантики, особливостей формування лексичного значення композит, частотності їх безпосередніх складників. Актуальним залишається комплексне вивчення складних англійських економічних термінів, яке б охоплювало їх структурно-семантичні та функціональні аспекти, простежувало особливості їх функціонування у фахових текстах.

Ключові слова: економічна термінолексика, словотворча модель, композитний термін, продуктивність словотворчої моделі.

Постановка проблеми. Досягнення сучасної лінгвістики, зокрема на рівні термінознавства, передбачають як можливість, так і необхідність систематизації й узагальнення термінологічних одиниць тієї чи іншої галузі знань. Попри наявність значної

кількості робіт, присвячених вивченню різногалузевої економічної лексики, актуальним залишається комплексне вивчення складних англійських економічних термінів, яке б охоплювало їх структурно-семантичні та функціональні аспекти, простежувало особливості функціонування у фахових текстах. Сучасне мовознавство головним чином зорієнтоване на дослідження комунікативних і когнітивних засад мовленнєвої діяльності, на вивчення функціональної сторони семіотичних одиниць, на дослідження фактів мови та їх реалізації в мовленні, що передбачає розгляд термінологічної лексики під кутом зору науково-практичної та професійної діяльності людини, однієї з форм реалізації якої є текст 1; 2.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогрес економічної галузі розширює понятійний апарат, яким вона користується, що викликає підвищення інтересу лінгвістів до термінології. Впродовж останніх років з'явилась низка робіт, присвячених дослідженню англійської економічної термінології: О.І. Гутиряк (термінологія англійського маркетингу), З.Б. Куделько (терміносистема ринкових взаємин), Ю.В. Сидоренко (біржова термінологія), О.В. Константінова (термінологія оподаткування), Л.В. Івіна (термінологія венчурного фінансування), А.В. Грицьків (фінансова термінологія), О.І. Дуда (термінологія кредитно-банківської справи),

Різномічне вивчення сучасної англійської економічної термінології сприяє виявленню закономірностей її становлення та функціонування, впорядкуванню системи її термінів, систематизації та інвентаризації, допомагає спрогнозувати основні тенденції подальшого розвитку. Усе це зумовлює тематику нашого дослідження та визначає його актуальність.

Сучасна англійська економічна термінологія характеризується багатогалузевістю, оскільки охоплює термінолексику різних сфер економічної діяльності. До її складу входить термінологія ринкових взаємин, маркетингу, торгівлі, біржової діяльності, господарської діяльності, венчурних підприємств, фінансів, банківської справи, міжнародної економіки та міжнародних економічних взаємин, бухгалтерської справи, фінансово-економічну, кредитно-банківську, господарську термінології та ін. Наявність значної кількості робіт, присвячених вивченню різногалузевої економічної лексики, не є вичерпною. Актуальним залишається комплексне вивчення складних англійських економічних термінів, яке б охоплювало їх структурно-семантичні та функціональні аспекти, простежувало особливості їх функціонування у фахових текстах. Докладно визначені межі термінології забезпечують оптимальне функціонування фахової мови, під якою розуміють сукупність усіх мовних засобів, уживаних в обмеженій професійною ділянкою сфері

комунікації для забезпечення взаєморозуміння між людьми, які працюють у цій галузі.

Мета статті – довести, що словотвір є головним джерелом формування нових термінологічних одиниць на матеріалі складних іменників-економічних термінів сучасної англійської економічної терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Складні іменники-економічні терміни сучасної англійської економічної лексики – є яскравим прикладом того, як (попри велику кількість запозичень в англійській мові) основним засобом поповнення її лексичного складу є словотворення. У процесі становлення англійської економічної термінології сформувався значний масив складних іменників – економічних термінів, утворених шляхом поєднання запозичених та автохтонних твірних основ слів. Проведене нами дослідження походження основ, які як безпосередньо складники утворюють складні іменники-економічні терміни, свідчить про таке: хоча близько половини твірних основ слів не є автохтонними, випадки запозичення похідних основ складних слів є вкрай рідкісними, тобто на всіх етапах становлення термінів англійської економічної термінології відбувався процес переосмислення запозичених основ та утворення на їх основі складних термінологічних одиниць.

Серед словотворчих процесів, що відбуваються у сучасній англійській економічній терміносистемі важливе місце належить словоскладанню. Поповнення словникового складу англійської мови останні десятиріччя ХХ століття відбувалося головним чином за рахунок власних мовних ресурсів шляхом лексичної і семантичної деривації, тобто шляхом словотворення і зміни значення наявних одиниць. Іншомовні запозичення становлять незначну частку нових надходжень (2,6%) [3; 4].

Розробка питань, пов'язаних зі словоскладанням, є важливим напрямом у дослідженні словотвору. Серед потенційних труднощів, що виникають під час аналізу складних слів і які внеможливають формування вичерпної класифікації словоскладень, називають різноманітність типів складних слів, різноманітність частин мови, що беруть участь у словоскладанні, широке варіювання семантичних відносин між однаковими компонентами похідних [5]. У процесі цього дослідження проаналізовано композитні терміни – іменники – щодо частини мовної належності основ, що входять до їх складу, типу та продуктивності словотворчих моделей, за якими відбувається утворення термінологічних композит, внутрішньої валентності, структури та семантики, особливостей формування лексичного значення композит, частотності їх безпосередніх складників. Виявлення основних словотвірних моделей (далі – СМ), за якими утворюються складні іменники-економічні терміни, уможливило застосування методу словотворчого аналізу (далі – СА) безпосередньо за складниками, який є невід'ємною частиною аналізу лексики у сучасній англійській мові (як у загальноживаному, так і в термінологічному її аспектах), оскільки дає змогу не тільки встановити СМ, за якими утворені й утворюються похідні слова, а й дослідити внутрішню валентність і продуктивність.

Нами досліджено корпус термінів, що складається з 689 складних іменників. Як свідчать одержані результати, складні іменники-економічні терміни можуть утворюються за 22 СМ. З метою впорядкування, систематизації та зручності опису досліджуваного лексичного матеріалу вважаємо за доцільне

згрупувати складні іменники-економічні терміни за СМ, за якими вони утворені, а також об'єднати зазначені СМ у групи залежно від частини мови, до якої належить перший БС досліджуваного складного іменника-економічного терміна.

Зазначимо, що твірні основи (далі – ТО) як перших БС (безпосередньо складники) можуть виявляти внутрішню валентність щодо ТО – других БС, виражених різними частинами мови. Таким чином, композитні терміни утворюються за різними СМ. Складні іменники-економічні терміни можна згрупувати за ТО – першому БС у групи, при цьому порядок описання груп відбувається з урахуванням кількісного чинника (від найбільш чисельного і, відповідно, найбільш продуктивного, до найменш чисельного, тобто найменш продуктивного):

1) складні іменники-економічні терміни, що мають своїм першим БС ТО кореневий іменник. Установлено, що ТО корневих іменників як перших БС під час утворення складних іменників-економічних термінів виявляють найбільшу валентність щодо: 1) ТО корневих іменників як других БС (СМ SN=SN+SN), наприклад: *balance//sheet* (баланс, балансовий звіт); 2) ТО віддієслівних корневих іменників як другого БС (СМ SN=SN+SN(SV.suf.)), наприклад: *deposit//taker* (депозитарій); виявляють незначну валентність щодо ТО корневих прикметників як других БС (SN=SN+Sadj.), наприклад: *fee//simple* (1. безумовне право власності), ТО прийменників як других БС (СМ SN=SN+Prep.+ SN), наприклад: *stock//in//trade* (товарний запас);

2) складні іменники-економічні терміни, що мають першим своїм БС ТО віддієслівного суфіксального іменника. ТО віддієслівних суфіксальних іменників як перших БС складних іменників-економічних термінів виявляють найбільшу валентність щодо: 1) ТО корневих прислівників (СМ SN=SN(SV.suf.)+Sadv.), наприклад: *close//ing//out* (угода, що закриває «довгу» чи «коротку» позицію); 2) ТО корневих іменників (СМ SN=SN(SV.suf.)+SN), наприклад: *bring//ing//loan* (короткострокова позика для здійснення купівлі до одержання коштів з іншого джерела); виявляють незначну валентність щодо ТО прийменників як других БС (СМ SN=SN(SV.suf.)+Prep.), наприклад: *break//ing//in* (нука в експлуатацію), ТО віддієслівних суфіксальних іменників у якості других БС (СМ SN=SN(SV.suf.)+SN(SV.suf.)), наприклад: *deal//er//import//er* (торговець-імпортер);

3) складні іменники-економічні терміни, що мають першим своїм БС ТО корневих дієслів. Установлено, що ТО корневих дієслів як перших БС складних іменників-економічних термінів виявляють найбільшу валентність щодо: 1) ТО корневих прислівників як других БС (СМ SN=SV+Sadv.), наприклад: *close//out* (розпродаж щодо закриття підприємства); 2) ТО корневих іменників як других БС (СМ SN=SV+SN), наприклад: *pay//roll* (платіжна відомість); виявляють незначну валентність щодо ТО корневих дієслів як других БС (СМ SN=SV+SV), наприклад: *stop//go* (економічна політика, що характеризується чергуванням обмежень і стимулювань ділової активності);

4) складні іменники-економічні терміни, що мають першим своїм БС ТО кореневого прикметника. Виявлено, що ТО корневих прикметників у якості перших БС складних іменників-економічних термінів виявляють найбільшу валентність щодо ТО корневих іменників (СМ SN=Sadj.+SN), наприклад: *good//will* (грошова оцінка нематеріального капіталу), та меншу

валентність щодо ТО віддієслівних суфіксальних іменників (CM SN=Sadj+SN(SV.suf.)), наприклад: *cross//licens/ing* (*перехресне ліцензування*);

5) складні іменники-економічні терміни, що мають першим своїм БС ТО кореневого прислівника. У процесі дослідження встановлено, що ТО кореневих прислівників як перших БС складних іменників-економічних термінів виявляють найбільшу валентність щодо: 1) ТО кореневих іменників (CM SN=Sadv+SN), наприклад: *down//turn* (*спад ділової активності, зниження кон'юнктури*); 2) ТО віддієслівних суфіксальних іменників (CM SN=Sadv+SN(SV.suf.)), наприклад: *on//sell/ing* (*перепродаж*); виявляють меншу валентність на ТО кореневих дієслів (CM SN=Sadv+SV), наприклад: *off//cover* (*відмова у страховому покритті ризику по експортному кредиту*) та на ТО кореневих прислівників (CM SN=Sadv+Sadv), наприклад: *forward//forward* (*одночасна купівля і продаж однієї валюти на різні терміни*);

6) багатокомпонентні складні іменники – економічні терміни, наприклад: *give//and//take* (*взаємні поступки*), *mark//to//market* (*переоцінка активів чи термінових біржових позицій на основі сучасних ринкових цін*). Останнім часом у сучасній англійській економічній термінології посилюється тенденція до багатокомпонентних утворень. Основою для їх формування можуть бути синтаксичні одиниці – словосполучення і речення. У результаті злиття синтаксичних конструкцій у єдину лексему утворюються так звані складні слова синтаксичного типу;

7) складнопохідні іменники-економічні терміни, наприклад *to back//date* (*датовувати заднім числом*) → *back//date//ing* (*проведення (датовання) чого-небудь заднім числом*); *to ear//mark* (*призначати, асигнувати, резервувати (засоби)*) → *ear//mark//ing* (*асигнування для певних цілей*). Важливою особливістю складних слів у цілому, а також складних іменників-економічних термінів зокрема, є їх здатність до участі у подальшому словотворенні. Подальше словотворення може означати перетворення складних слів на прості слова, які можуть слугувати базою для подальших інновацій, чи утворення на основі складних слів складнопохідних слів.

Проведене дослідження виявило, що найпродуктивнішими CM для утворення складних іменників-економічних термінів у сучасній англійській економічній лексиці є:

1) CM SN=SN+SN – виявлено 232 композитні терміни, утворені за цією CM, що становить 35% від загальної кількості досліджених складних іменників-економічних термінів;

2) CM SN=SV+Sadv – виявлено 124 композитних термінів, утворених за цією CM, що становить 17,4% від загальної кількості досліджених складних іменників-економічних термінів;

3) CM SN=SN+SN(SV.suf.) – виявлено 103 композитні терміни, утворені за цією CM, що становить 15% від загальної кількості досліджених складних іменників-економічних термінів;

4) CM SN=Sadj+SN – виявлено 50 композитних термінів, утворених за цією CM, що становить 7% від загальної кількості досліджених складних іменників-економічних термінів.

Висновки. Одержані результати дослідження яскраво свідчать про високий словотворчий потенціал словотвірних моделей в англійській економічній термінології та можуть бути використані в навчанні словотвору на заняттях з англійської мови професійного спрямування, оскільки розуміння особливостей утворення нових термінологічних одиниць сприяє кращому

розумінню їх структури та, відповідно, запам'ятовуванню. Авторка вбачає подальший перспективний напрям дослідження у вивченні компресійного потенціалу складних термінів на матеріалі науково-популярних економічних текстів.

Література:

1. Константінова О.В. Структурно-семантичні особливості термінів оподаткування в американському і британському варіантах сучасної англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 20 с.
2. Зацний Ю.А., Бутов В.Н. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка. Запорожье : ЗГУ, 2000. 200 с.
3. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Київ, 2001. 19 с.
4. Снікєєва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови. Запоріжжя. 2006. 302 с
5. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О., Зацна В.Ю. Соціолінгвістичні аспекти вивчення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. 284 с.

Hunchenko Yu. Features of economic terminological system comprehensive research on material of complex nouns - economic terms

Summary. The article is dedicated to the study of the economic terminology of the English language, performed at the structural, semantic and functional level on the basis of complex nouns-economic terms. Advances in the terminology of the economic sector in recent years determine both the possibility and the need to study the patterns of functioning of terminological vocabulary, its systematization and generalization. Modern English economic terminology is characterized by diversification, as it covers the terminology of various areas of economic activity. The need for a comprehensive study of terminology is due to the intensive development of various fields of scientific knowledge, as well as their interaction. Complex nouns-economic terms of modern English economic vocabulary are a striking example of how, despite the large number of borrowings in English, the main means of replenishing its lexical structure is word formation. During the formation of English economic terminology, a significant array of complex nouns was formed-economic terms formed by combining borrowed and indigenous creative bases of words. Among the word-formation processes occurring in modern English economic terminology, an important place belongs to word formation. Our study of the origin of bases, which as direct components form complex nouns-economic terms, shows that although about half of the creative bases of words are not indigenous, cases of borrowing derived bases of complex words are extremely rare, ie at all stages of English terms, economic terminology was a process of rethinking the borrowed foundations, and the formation of complex terminological units on their basis. Composite terms – nouns are analyzed in relation to the part-of-speech affiliation of the bases that are part of them, type and productivity of word-formation models, according to which the formation of terminological composites, internal valence, structure and semantics A comprehensive study of complex English economic terms remains relevant, which would cover their structural-semantic and functional aspects, trace the features of their functioning in professional texts.

Key words: economic terminology, word-formation model, composite term, productivity of word-formation model.

Денисовець І. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ДЕРИВАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩА НАКЛАДАННЯ МОРФЕМ

Анотація. У статті досліджено становлення дериваційних термінів на позначення морфологічного явища накладання морфем. Охарактеризовано співвідношення терміна «накладання морфем» із численними синонімічними термінами в українському та закордонному мовознавстві, як-от «суміщення морфем», «злиття морфем», «склеювання морфем», «фузія», «інтерференція», «аплікація», «дифузія», «словотвірна гаплогія». Виокремлено характерні особливості означених термінацій. Установлено, що в мовознавчій теорії першим термінаційним позначенням явища накладання морфем було «фузія». Проаналізовано погляди лінгвістів на те, що поняття «фузія» має ширше значення, ніж «накладання», тому доречніше використовувати все ж термін «накладання». З'ясовано, що вперше в українському мовознавстві явище накладання морфем описав І.І. Ковалик, послуговуючись терміном «фузія» для його номінування. Обґрунтовано, що лінгвістична практика демонструє тенденцію до активізації процесу накладання морфем у тих випадках, коли твірна основа закінчується консонантною морфемою, а словотвірний суфікс починається приголосною. Узагальнено визначення досліджуваного явища, яке реалізується в певних морфологічних умовах – на морфемному шві – і полягає в тому, що у складі похідного слова відбувається поєднання тотожних кінцевих фонем морфем твірної слова й початкових фонем морфем похідного слова, тобто коли твірна основа й словотвірний формант, що приєднується до неї, мають однаковий звуковий склад. З'ясовано, що найбільшу лексико-семантичну групу дериватів, які постали на підґрунті явища накладання морфем, становлять відтопонімні похідні. Проаналізовано, що явище накладання морфем притаманне слов'янським мовам і є системним та об'єктивно вмотивованим, реалізуючи дію закону економії мовних ресурсів. Наведено низку прикладів, які унаочнюють те, що явище накладання морфем може відбуватися на межі основи і суфікса, двох коренів у складних словах, двох інтерфіксів, основи й інтерфікса. Обґрунтовано думку, що в теоретичній і прикладній дериватології варто все ж таки віддавати перевагу, окрім інших, терміну «накладання морфем».

Ключові слова: словотвір, накладання морфем, інтерференція, фузія, гаплогія, аплікація.

Постановка проблеми. Історичний поступ мови почасти зумовлює трансформацію первинного морфемного складу окремих слів. Такі процеси супроводжуються явищами спрощення або ускладнення морфем. Актуальність порушеної проблеми обґрунтована тим, що комплексне вивчення морфологічних явищ уможливує глибинне з'ясування змісту складних механізмів дериваційних процесів. Так, однією з причин появи різних варіантів морфем є явище часткового або повного їх накладання.

Констатуємо, що суперечливим у лінгвістичній літературі є питання щодо витлумачення змісту процесу злиття (накладання) двох сусідніх морфем. Спостерігаємо паралельне функціонування різноманітних термінів на позначення цього явища, адже в практиці дериватології воно отримало низку синонімічних номінацій (почасти нестабільних), як-от «взаємопроникнення», «дифузія», «аплікація», «накладання», «поєднання», «суміщення», «фузія», «злиття», «інтерференція», «гаплогія». Така кількість дублетних найменувань відображає прагнення активного пошуку розуміння змісту описуваного явища і констатує факт недостатності його вивчення в історичному термінознавчому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семантичні та структурно-функційні особливості лексем, що постали в процесі накладання морфем, на матеріалі української та російської мов вивчали й описували М.М. Шанський, О.А. Земська, Н.О. Янко-Триницька, І.І. Ковалик, Н.Ф. Клименко, В.О. Горпинич, М.В. Кравченко, Л.М. Полюга, А.А. Лучик, С.С. Пономаренко та ін. У цих студіях також ґрунтовно проаналізовано поняття морфем, розглянуто відмінні риси різних морфологічних явищ, які супроводжують процес лексичної деривації, зокрема інтерфіксацію, інтерференцію, усичення, проте ці праці не подають розлогого опису етапності становлення термінацій на окреслення згаданих явищ.

Метою статті є аналіз особливостей становлення термінів, уживаних в українській дериватології для називання явища накладання морфем у процесі утворення нових лексем.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій теорії першим термінаційним позначенням явища накладання морфем є «фузія» (від. лат. *fusio* – злиття) – лінгвістичний термін, який означає тісне з'єднання змінюваного кореня з багатозначними афіксами, що вможливує стирання меж між морфемами. Цей термін запропонував Е. Сепір у книзі «Мова» (1921 р.) [1].

Загалом, уперше аналіз морфологічних явищ в українській дериватології здійснив І.І. Ковалик у розділі «Історичні зміни словотвірних частин слова». Для позначення процесу накладання морфем мовознавець також оперує терміном «фузія», зазначаючи, що в процесі історичного розвитку змінюються і словотвірні частини слів. Так, інколи на стику кореневих та афіксальних (суфіксальних і префіксальних) морфем шляхом фонетичних змін може відбуватися процес фузії (злиття) звукових частин різних морфем в один спільний фонетичний рефлекс (відповідник), напр.: *люд-ство* → *людство*, *чеш-вск-ий* → *чеський* [2, с. 54–55].

В енциклопедії «Українська мова» термін «фузія» потрактовано як спричинене взаємопроникнення форми сусідніх

у слові морфем, що виявляється у зміні їх звукового складу і призводить до стирання міжморфемних меж, тобто злиття, склеювання морфем [3, с. 807]. А.А. Лучик обґрунтовує, що поняття «фузія» має ширше значення, ніж «накладання», тому доречніше для називання явищ, які супроводжують словотвірні процеси (на кшталт *Алмати – алматинський, Одеса – одеський*) використовувати термін «накладання» [4, с. 67].

Оскільки одним із результатів фузійного способу з'єднання морфем є «злиття» або «спаювання» їх на морфемних швах, то згодом це породило й інші термінологічні номінації, як-от поєднання, суміщення, взаємопроникнення, злиття. «Злиття» морфем на матеріалі російської мови описав О.О. Реформатський у словах *детский, богатство, объездчик* (рос.) [5, с. 146]. Лінгвіст зазначав, що під час фузії морфемі тісно спаюються між собою і в складі цих спаювань втрачають своє значення, ніби стираючись.

У русистичі явище «накладання морфем» вивчалось досить ґрунтовно, проте щодо нього обстоювалися різні погляди.

Термін «накладання морфем» на матеріалі російської мови в науковий обіг увів М.М. Шанський, описуючи цей процес як «взаємопроникнення» морфем у деяких словах на кшталт *приду, обмануть* (рос.) [6, с. 176–185]. У наступних дериваційних розвідках таке явище лінгвіст називає вже дифузисю, або аплікацією морфем.

Більш детально процес накладання морфем характеризує О.А. Земська, яка й запропонувала в російській лінгвістиці послуговуватися саме терміном «накладання морфем». Дослідниця наголошувала, що описуване явище належить до морфологічних, оскільки воно реалізується в певних морфологічних умовах – на морфемному шві [7, с. 85].

Пізніше О.А. Земська ввела для позначення процесу накладання морфем паралельний термін «інтерференція» у розрізі поняття «словотвірна гаплогія» [8, с. 149–150]. Інтерференція морфем, на її думку, є особливим різновидом гаплогії (тобто зникнення одного складу з двох однакових, які розташовані поруч у слові). О.А. Земська зазначає, що словотвірну гаплогію мовознавці розглядають як один із різновидів пристосування морфем на межі морфем. Доцільність уведення спеціального терміна для називання цього явища продиктовано тим, що гаплогію прийнято трактувати як фонетичне явище, а накладання морфем – морфологічне. О.А. Земська наголошує: «Оскільки гаплогію розглядають у контексті фонетичного явища, то доцільно все ж таки оперувати терміном «накладання морфем» [9, с. 111]. У сучасній українській мові І.В. Козленко накладання морфем також ототожнює з гаплогією, зазначаючи, що це явище морфемного шва, яке з'являється під час збігу фонемно однакових кінця і початку наступного морфа [10, с. 35].

Як морфологічне (словотвірне) явище трактує накладання морфем Н.О. Янко-Триницька, наголошуючи на тому, що воно ускладнює безпосередній вияв морфемного шва. Мовознавиця номінує цей процес одночасно накладанням, аплікацією та інтерференцією [11, с. 482]. Аплікація, на її думку, є частковим накладанням звуків однієї морфемі на іншу, в результаті чого ці звуки виконують подвійну роль. А інтерференція полягає в «наїжджанні» одного морфа на інший.

У 70-х рр. ХХ ст. у фундаментальній класичній праці «Словотвір сучасної української літературної мови» І.І. Ковалик під

впливом поглядів російських дериватологів, що найімовірніше, описує, що в процесі суфіксального творення на межі морфем можуть відбуватися різні зміни кінця звукового складу попередньої морфемі і початкового звукового складу наступної, називаючи цей особливий вид явищ на межі морфемних стиків (швів) накладанням морфем, або інтерференцією, тобто суміщенням кінця попереднього й початку наступного морфа. Однак лінгвіст тут торкається і терміна «словотвірна гаплогія», підкреслюючи, що накладання морфем – це окремий різновид так званої гаплогії, тобто явища зникання одного з двох тотожних сусідніх складів у слові. Під час словотвірної гаплогії відбувається взаємопристосування кінцевого складу попереднього морфа і початку наступного. Українські мовознавці визначають, що гаплогія – явище фонетичного характеру. Накладання ж морфем – явище не фонетичне, а словотвірне, що здійснюється в певних умовах дериваційного процесу, крім того, воно стосується не тільки складів, а й цілих суфіксів [12, с. 24–25].

Пізніше В.О. Горпинич також оперує термінами «накладання» та «інтерференція», говорячи про з'єднання морфем у разі, коли основа у фіналі, а дериватор в ініціалі мають спільні звуки, пор.: *держа(ти) + -ак → держак*. Лінгвіст також витлумачує повну й часткову інтерференцію. Повне накладання, на його думку, настає тоді, коли структура дериватора повністю збігається зі структурою фіналі, пор.: *курс+ськ-ий – курский*. Сюди прилягає явище гаплогії: *морфо+фонологія – морфонологія*. Часткова інтерференція настає тоді, коли у структурі фіналі та дериватора спільним є один або кілька звуків, пор.: *синтаксис + -ист – синтаксист*. Інтерференція може відбуватися в таких валентних позиціях: 1) між основою і суфіксом (*регбі – регбіст ← регбі + ист*); 2) між коренями у складних словах (*трагікокомедія ← трагікомедія*); 3) між двома інтерфіксами (*епохальний ← епох + а + аль + ний*); 4) між основою й інтерфіксом (*морзе – морзенський ← морзе + ен + ськ*) [13, с. 197].

Н.Ф. Клименко, вводячи термін «інтерференція морфем», явище інтерференції трактує ширше, не обмежуючись дією міжмовних контактів, ґрунтуючись на етимології слова «інтерференція» як явища, що виникає в результаті різноманітних взаємин, привласнення; це такі собі різноманітні накладання.

У 90-х рр. в українському мовознавстві ґрунтовно питання морфології словотворення студіювала М.В. Кравченко, зокрема у своїй дисертації «Словотвірна морфологія української мови» на матеріалі віддієслівних та відмінникових похідних вона детально проаналізувала альтернативні типи голосних і приголосних, а також явища усичення та накладання морфем [14].

М.В. Кравченко зазначає, що морфологічне накладання морфем належить до найменш продуктивних явищ словотвірної морфології. Воно постало на ґрунті необхідності уникнення повторення однакових частин слова. Водночас зберігається семантичне наповнення деривата, а у свідомості мовця абсолютно не позначається відсутність однакових морфемних структур. Ці два чинники реалізують дію закону економії мовних ресурсів, а також сприяють виявленню ідентифікаційної функції мови [14, с. 27]. Накладання морфем спостерігаємо в процесі творення відтопонімних назв, коли дериваційні суфікси і фіналь мотиваційної основи збігаються.

Це трапляється в тих випадках, коли мотиваційні основи мають у фіналі суфікс *-ськ-*, а також фонемні сполуки *-зн-*, *-зьк-*, *-цьк-*, а прикметник формується за допомогою суфікса *-ськ-*, пор.: *Донецьк – донецьк-ий*.

М.В. Кравченко визначає, що шляхом накладання окремих морфемних структур оформлені деривати на кшталт *мінералогія* (замість *мінералологія*), *морфонологія* (замість *морфофонологія*), пояснюючи структуру першого деривата як складного утворення від двох слів: *мінерал(о) + -логія* → тут відбулося накладання морфемі слова *мінерал /л/ та /о/ – фонемного з'єднання ло і двох початкових фонем другого слова -логія*. Інший же дериват – *морфонологія* – конденсує в собі значення слів *морфологія і фонологія*. Частина першого слова *морфо-* має тотожну фіналь */фо/ з початком другого слова фонологія /фо/*. Під час словотворення деривата *морфонологія* відбувається накладання морфемних з'єднань *-фо-*. Ідентичне явище реалізується і в процесі утворення терміна «*морфонема*» ← *морфо- + фонема* [14, с. 28].

Л.М. Полюга використовує два терміни, як-от «злиття» і «накладання» морфем, ототожнюючи їх. Так, лінгвіст зазначає, що поширеним явищем, яке впливає на утворення варіантів морфем, є їх злиття, накладання однієї морфемі на іншу, подаючи таке визначення явищу накладання: це злиття, своєрідний сплав в одному звуку сусідніх морфем слова, за якого може бути повниме (за якого кілька морфем повністю збігаються) і часткове (за якого збігається тільки якась частина морфем) накладання [15, с. 8].

Майже всі лінгвісти розрізняють накладання часткове, коли у слові від афікса залишаються певні сегментні відрізки, пор.: *Вільнюс – вільнюськ-ий*, та повне, за якого від афікса не залишається жодних сегментних слідів. Однак А.А. Лучик зазначає, що останній тип накладання не є властивим українській мові [4, с. 67]. А в окремих студіях подеколи натрапляємо на твердження, що в утвореннях на кшталт *Мінськ – мінський*, *Курськ – курський* реалізується повне накладання морфем, проте, на думку В.Б. Касевич, у подібних випадках відбувається зміна парадигми твірного слова або утворення похідного за допомогою конверсії [16, с. 91].

Лінгвістична практика демонструє, що в українській мові накладання відбувається у тих випадках, коли твірна основа закінчується консонантною, а словотворчий суфікс починається приголосною. Такі умови формуються у разі зумовленої сполучуваності морфем, як-от під час утворення відтопонімих похідних за допомогою суфікса *-ськ-*. Одним із допоміжних засобів цього об'єднання з консонантною основою є морфологічне явище накладання.

Рідше накладання супроводжує дериваційний акт у випадках із твірною основою, що закінчується на голосний, коли ця основа збігається з невідмінюваною лексемою. Кінцева голосна у таких основах «притягує» суфікс із тотожною початковою голосною, пор.: *Міссурі – міссурійський*, *Ялта – ялтинський* [4, с. 67].

Накладання морфем відбувається під час творення всіх повнозначних частин мови – іменників, прикметників, дієслів, прислівників, напр.: *вишн-я + -няк* → *виш(н)няк* → *виш-няк* (пор.: *лоз-а + -няк* → *лоз-няк*); *грузн-ий + -ну-* → *груз(н)нутти* → *грузнути* (пор.: *сух-ий + -ну-* → *сохнути*), *Омськ* → *омський*, *Черкаси* → *черкаський*, *Слобожанщина* → *слобожанський*.

Висновки. Отже, накладання морфем (або інтерференція, фузія, злиття, аплікація, суміщення морфем) – особливе

морфологічне явище у словотворенні, зміст якого полягає в тому, що у складі похідного слова відбувається поєднання тотожних кінцевих фонем морфемі твірного слова й початкових фонем морфемі похідного слова, тобто коли твірна основа й словотворчий формант, що приєднується до неї, мають однаковий звуковий склад. Явище накладання морфем притаманне слов'янським мовам. Воно є системним та об'єктивно необхідним. Тривалий час відбувалися дискусії з обстоюванням різних поглядів щодо характеристики природи самого явища накладання морфем (як фонетичного, морфологічного, фонологічного та морфологічного (словотвірного)), тому, відповідно, маємо низку синонімічних термінів на позначення описуваного процесу. Проте, на наш погляд, найдоцільніше все ж послугуватися терміном «накладання морфем», який у сучасній словотвірній практиці є найбільш поширеним щодо витлумачення змісту цього явища.

Література:

1. Сепир Э. Язык. Москва, 1934. 243 с.
2. Ковалик Іван. Вчення про словотвір. Вибрані праці / за заг. ред. В. Грещука. Івано-Франківськ – Львів : Місто НВ, 2007. 404 с.
3. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 820 с.
4. Лучик А.А. Про деякі проблеми сучасної морфонології. *Maricetrium. Мовознавчі студії*. 2009. Вип. 37. С. 64–70.
5. Реформатский А.А. Введение в языковедение. Москва, 1947. 275 с.
6. Шанский Н.М. О диффузии и замещении морфем. *Этимологические исследования по русскому языку*. Москва : Изд-во МГУ, 1966. Вып. 5. С. 176–185.
7. Земская Е.А. Об одной особенности соединения словообразовательных морфем в русском языке. *Вопросы языковедения*. 1964. № 2. С. 84–88.
8. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. Москва : Просвещение, 1973. С. 149–150.
9. Пономаренко С.С. Морфонема і морфонологічні процеси при словотворенні в сучасній українській мові. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 266. Т 278. С. 109–113.
10. Козленко І.В. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Київ, 2004. 172 с.
11. Янко-Триницкая Н.А. Наложение морфем в основе русского слова. Москва : Изд. АН СССР, 1970. Вып. 6. С. 481–483.
12. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 408 с.
13. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. *Морфеміка. Словотвір. Морфонологія*. Київ : Вища школа, 1999. 208 с.
14. Кравченко М.В. Словотвірна морфонологія української мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ, 1990. 32 с.
15. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Київ : Довіра, 2009. 554 с.
16. Касевич В.Б. Морфонологія. Ленинград : ЛГУ, 1986. 169 с.

Denysovets I. On the question of derivative terms formation for the description of morpheme imposition phenomenon

Summary. Derivational terms formation to denote the morphological phenomenon of morpheme overlay is investigated in the article. The term “morpheme overlay” with numerous synonymous terms correlation, in particular, combination of morphemes, merging of morphemes, gluing of morphemes, fusion, interference, application, diffusion, word-forming haplology in Ukrainian and foreign linguistics are characterized. The characteristic features

of the indicated terms are singled out. It is established that in linguistic theory, in fact, the first term to denote the phenomenon of morpheme overlay was “fusion”. Linguists’ views that the concept of “fusion” has a broader meaning than “overlay” are analyzed, so it is more appropriate to use the term “overlay”. It was found out that for the first time in Ukrainian linguistics the phenomenon of morpheme overlay was described by I.I. Kovalyk, using the term fusion for its nomination. It is substantiated that linguistic practice demonstrates a tendency to intensify the process of superimposing morphemes, especially in those cases when the creative base ends with a consonant and the word-forming suffix begins with a consonant. The definition of the studied phenomenon is generalized, which is realized in certain morphological conditions – on the morpheme seam – and consists in the fact that in the derivative word there is a combination of identical final

phonemes of formed word morpheme and initial morpheme phonemes of the derived word joins it, have the same sound composition. It was found that the largest lexical-semantic group of derivatives, which arose on morpheme overlay phenomenon basis, are toponymic derivatives. It is analyzed that the phenomenon of morpheme overlapping is inherent in Slavic languages and is systematic and objectively motivated, implementing saving language resources law. There are a number of examples that display that morpheme overlay phenomenon can occur on the border of the base and suffix, two roots in compound words, two interfixes, base and interfix. The opinion is substantiated that in theoretical and applied derivatology it is necessary to give preference to the term «imposition of morphemes» among all other terms.

Key words: word formation, morpheme overlay, interference, fusion, haplology, application.

*Дмитренко О. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Корнієнко Д. С.,**магістрантка**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ АКТИВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми перекладу термінів активної фінансової діяльності підприємства. Сучасна економіка є багатоаспектною, вона включає в себе, окрім суто економічних наук, фінанси, банківську справу, інвестування, системи управління, фондові біржі тощо. Кожна з цих наук має власну структуру термінів, і лише її певна частина може бути загальною для кількох галузей. Саме тому дуже важливим нині є володіння фінансово-економічною термінологією англійської мови походження. Переклад термінів вимагає від фахівця базових економічних знань, що має забезпечити розуміння змісту текстів. У статті здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених питанням економічної термінології, переданню термінів у процесі перекладу, особливостям перекладу фінансово-економічних термінів іншомовного походження. Авторами окреслено актуальність цієї проблематики у сучасному перекладознавстві, наголошено на необхідності укладання словників та інших лексикографічних джерел, які б відбивали сучасний стан української та англійської фінансової лексики з урахуванням їх відмінностей, та охоплювали би якомога більше економічних галузей. Зазначено, що економічний переклад із кінця 90-х років минулого століття посідає провідні позиції на ринку перекладацьких послуг. Також простежено функціонування мовних структур у фінансовій термінології і проаналізовано способи перекладу різних моделей. З'ясовано поняття «термін» і розглянуто його класифікацію та розподіл на: прості терміни, складні терміни, похідні терміни (суфіксальні, префіксальні, суфіксально-префіксальні) та терміни-словосполучення. Здійснено диференціацію термінів-словосполучень за різними ознаками, а саме: за типом їх структури, за морфологічною ознакою, за синтаксичною будовою словосполучення. Наведено аргументовані приклади до кожної з них. У процесі роботи здійснено огляд теоретичних і практичних інновацій, що стосуються перекладу складних термінів фінансової лексики з української мови на англійську. Надано пропозиції щодо перспектив подальших досліджень із цієї проблематики не лише у сфері фінансів, а й у інших економічних науках.

Ключові слова: морфологічна структура, похідна основа, семантична відмінність, синтаксична будова, словотвір, термін, термінологічні словосполучення, фінансова діяльність.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідити особливості перекладу термінів активної фінансової діяльності підприємства, оскільки остання є однією

з найбільш важливих і складних економічних категорій. Відсутність комплексного наукового опису перекладацьких аспектів терміносистеми галузі економіки вимагає створення сучасних лексикографічних джерел української фінансової лексики. Так, необхідним є укладання словників, які б відбивали сучасний стан української та англійської фінансової лексики з урахуванням їх відмінностей та концептуальних неузгодженостей і охоплювали б якомога більшу кількість економічних галузей.

Як свідчить **аналіз останніх досліджень і публікацій**, питанню економічної термінології присвячено велику кількість наукових робіт вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, серед яких: О.О. Бескетна, В.П. Даниленко, О.І. Кобзар, Т.А. Кравцова, О.М. Муравйова, О.В. Обозна, Т. Рьольке, Г. Флак, Ф.О. Циткіна, та інші. Дослідження питання передання термінів у процесі перекладу здійснювали Л.І. Борисова, В.І. Карабан, Т.Р. Кияк. Об'єктом наукової студії О.О. Бескетної були структурні особливості перекладу складних термінів фінансової лексики з української мови на англійську, в яких авторка досліджувала теоретичні і практичні наукові інновації. О.М. Муравйова з'ясувала особливості перекладу фінансово-економічних термінів іншомовного походження. З перекладом англійських економічних термінів українською мовою пов'язані наукові інтереси Л.В. Савицької. Фундаментальною працею з досліджуваної проблематики вважаємо книгу І.Г. Фролової «Особливості перекладу українською мовою англійських термінів у галузі макроекономіки». Під час написання цієї статті нам у пригоді став посібник-довідник Карабана В.І. з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову.

Незважаючи на низку наукових студій, присвячених питанню перекладу складних термінів фінансової лексики з української мови на англійську, ця проблема утримує статус маловивченого явища. Економічна терміносистема англійської мови є чисельною та розгалуженою, а у разі некомпетентності перекладача може спричинити труднощі під час роботи з матеріалами фінансово-економічного спрямування.

Мета статті полягає в необхідності простежити функціонування мовних структур у фінансовій термінології і проаналізувати способи перекладу різних моделей, а також з'ясувати поняття «термін» і розглянути його класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Із середини 1990-х років глобалізація зменшила масштаби світу шляхом усунення бар'єрів та надання вільного доступу до інформації з будь-якої точки світу. Водночас зміни на ринку призвели до сплеску кількості фінансових операцій та розширення фінансової діяльності. Як стверджує Л.В. Савицька, наслідком цього стало «зростання кількості перекладачів у сфері фінансів, а економічний переклад почав посідати першочергові позиції на ринку перекладацьких послуг» [1, с. 253].

Для правильного розуміння та перекладу терміна важливо знати його морфологічну і словотвірну структуру, а також семантичні відмінності загальноживаних слів.

За класифікацією В.І. Карабана, терміни поділяються на такі структурні типи:

- 1) прості (прості кореневі слова);
- 2) складні;
- 3) похідні: суфіксальні, префіксальні, суфіксально-префіксальні;
- 4) терміни-словосполучення [2, с. 110].

Просте слово-термін, основа якого залишається незмінною та включає в себе головне значення слова, є непохідним. Воно складається лише з однієї кореневої морфеми, до якої можуть приєднуватися морфологічні флексії: bonds (облігації), check (чек), lease (оренда) та інші.

Похідне слово-термін містить у своєму складі одну кореневу та одну (чи більше) афіксальну морфему. Наприклад: acceptance, disaffirm, defamation, voidable та інші.

Серед афіксів дослідники виокремлюють два типи:

- власні (внутрішні засоби мови);
- запозичені [там само, с. 113].

Більшість продуктивних у термінологічній лексиці суфіксів є запозиченими з латинської, грецької та французької мов.

Складні терміни – це слова, що складаються не менше як із двох корневих компонентів і характеризуються графічною та семантичною цілісністю. З точки зору структури складників розрізняють такі типи складних слів: що складаються з простих основ (drawback); у яких принаймні один компонент є похідною основою (leaseholder); в яких один із компонентів є скороченням; у яких один із компонентів є складною лексемою. Саме англійські складні слова потребують особливої уваги та зваженості під час перекладу англійських фінансово-економічних текстів рідною мовою.

У системі фінансової термінології функціонують мовні структури – термінологічні словосполучення, що називають конкретні поняття предметної галузі. Такі терміни-словосполучення доцільно диференціювати за типом їх структури, а саме:

1) прості словосполучення, що складаються, як правило, з двох слів, одне з яких є головним, а інше – залежним: credit limit, corporation tax;

2) складні словосполучення, в яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого слова: legal effect of an agreement [3].

За морфологічною ознакою основного слова вчені поділяють економічні терміни-словосполучення на:

1. Іменні словосполучення (з іменником у ролі стрижневого слова): stock flotation, income tax, active trust, time draft, credit insurance.

2. Прикметникові словосполучення (з прикметником чи дієприкметником у ролі основного компонента): valid for one year.

3. Дієслівні словосполучення: close a transaction [4].

Терміни-словосполучення можна диференціювати і за типом синтаксичної будови словосполучення, граматичної моделі. Наприклад:

1) іменник + іменник (N+N): bankruptcy trustee, life insurance;

2) прикметник + іменник (A+N): active trust, equal pay;

3) дієслово + іменник (V+N): close a transaction;

4) іменник + інфінітив (N+Inf.): contract to sell, invitation to negotiate [5, с. 29].

За синтаксичними ознаками О.О. Бесклетна розрізняє:

– безприйменникові сполучення слів, з'єднані способом керування: income tax, tax abatement, entire contract;

– прийменникові словосполучення: bill of sale, agreement by parol [6, с. 164].

У фінансовій терміносистемі української мови іменні структури становлять три чверті від усього складу фінансової лексики.

За формально-морфологічними ознаками у корпусі іменних виокремлюють 4 основних типи конструкцій:

– безприйменникові іменні;

– прийменникові;

– сполучникові іменні;

– прийменниково-сполучникові іменні [там само, с. 165].

Серед безприйменникових іменних конструкцій продуктивними є бінарні, трикомпонентні та чотирикомпонентні терміни-словосполучення. Найпродуктивнішою бінарною безприйменниковою конструкцією є модель A+N (прикметник + іменник). Доведено, що складні терміни, побудовані за цієї моделлю, перекладаються переважно:

1) складним терміном тотожної структури (прикметник + іменник): активи ліквідні – liquid assets, першочергові борги – preferential debts;

2) складним терміном, де відповідником є іменник: альтернативна вартість – opportunity costs;

3) складним терміном, де відповідником є прийменниково-іменникова конструкція у постпозиції до відповідника N: фінансовий арбітраж – arbitrage of exchange;

4) складним терміном, де трансформується в словосполучення, що містить безпосередній відповідник прикметника: балансові показники – balance sheet ratio, безнадійні борги – bad and doubtful debts;

5) складним терміном, де відповідником є дієприкметник теперішнього часу: револьверний кредит – revolving credit [4].

Серед бінарних безприйменникових конструкцій друге місце за шкалою продуктивності фахівці належить моделі N+NI (іменник у називному відмінку + іменник у формі непрямих відмінків). Складні терміни, побудовані за цієї моделлю, перекладаються переважно:

1) складним терміном, у якому лексичні компоненти міняються місцями, відповідником NI є іменник (рідше прикметник) у препозиції до головного компонента: врегулювання боргу – debt adjusting;

2) складним терміном, де англійський відповідник іменника NI трансформується в прийменниково-іменникову конструкцію: доходність активів – return on assets, страхування шкоди – indemnity against loss [7, с. 95].

Слід мати на увазі, що окремі одиниці моделі N+N1 можуть перекладатися обома способами: прийняття ризику – risk assumption або assumption of risk.

У системі фінансової термінології у реєстрах галузевих словників зафіксовано, крім бінарних, трикомпонентні безприйменникові конструкції. Найбільш популярною серед трикомпонентних лінгвісти називають модель N+A+N1 (іменник + прикметник + іменник), у синтаксичній структурі якої бінарний компонент (A+N1) стоїть переважно у формі родового відмінка. Існує два основних способи перекладу цієї моделі:

1) означуваний (N) та означувальний (A+N1) компоненти міняються місцями: бюджет повної зайнятості – full-employment budget;

2) трансформація бінарного компонента A+N в прийменниково-іменникове словосполучення зі збереженням вихідної структури ТС: фіксація відсоткових ставок – pegging of interest rates [8].

Серед трикомпонентних конструкцій друге місце за шкалою продуктивності посідає модель A+A+N (прикметник + прикметник + іменник). Третьому компоненту означених термінів N відповідає англійський іменник, а перші два компоненти A+A перекладаються переважно так:

1) A+N: моторне страхове бюро – motor insurance office, номінальна процентна ставка – nominal interest rate;

2) A+A: чиста поточна вартість – net present worth (NPW), дисконтна валютна політика – discount monetary policy;

3) N+N: девізна валютна політика – currency exchange policy [7, с. 106].

Способи перекладу трикомпонентної моделі A+N+N1 (прикметник + іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку), яка є результатом атрибутивного поширення означуваного компонента N+N1, збігаються з вищезгаданими способами перекладу бінарної конструкції. Наприклад:

1) нормативний запас платоспроможності – normative reserve of solvency, казначейські зобов'язання республіки – treasury bonds of republic;

2) електронний переказ коштів – electronic funds transfer (EFT), міжбанківська ставка пропозиції – interbank offered rate (IBOR).

Трикомпонентну субстантивну модель N1 +N2 +N3 дослідники радять перекладати з кінця: третій компонент українського терміна посідає позицію першого компонента, другий компонент – позицію другого, перший компонент – останню: страхування відповідальності виробника – products-liability insurance, коефіцієнт депонування грошей – currency-deposit ratio [7, с. 115].

Варто також зазначити «хибних друзів перекладача» з міжнародних фінансових термінів. По-перше, це терміни, що набули у різних мовах відмінного значення внаслідок зміни тлумачення під час запозичення. Прикладом наведемо термін «такса» (від англ. Rate scale, statutory price). На відміну від англійського tax він означає «оцінку, точно встановлену державою або органами самоуправління, вартість товарів або розмір оплати праці та послуг». Англійський термін tax означає зовсім інше, а саме: податок, збір [8].

«Хибні друзі перекладача» можуть виникати також унаслідок того, що термін (чи слово) однієї мови, який уже був запозичений іншою мовою, в подальшому змінив у рідній мові свою етимологію і вже не відповідає іншомовному еквіваленту,

який він сам же і створив. Наприклад, англійський термін tanker було запозичено в українську мову у значенні «наливне судно, нафтовоз». Однак пізніше термін *tanker* набув в англійській мові ще одне значення – «літак-заправник» (тобто такий літак, який заправляє інший безпосередньо під час польоту).

Висновки. Отже, економічний переклад – це окремий вид перекладацької діяльності, завдання якого – адекватно відтворити зміст тексту з урахуванням відмінностей в економічних реаліях і терміносистемах різних країн, зберегти фахову семантику. Питання перекладу фінансових термінів є актуальним сьогодні, адже процеси глобалізації продовжують набирати оберті та проникати у різні сфери діяльності. Комплексний характер роботи розширює простір для подальших досліджень проблеми перекладу не лише фінансової термінології, а й англійських термінів, що стосуються банківської справи, інвестування, системи управління тощо.

Література:

1. Савицька Л.В. Особливості перекладу англійських економічних термінів українською мовою. *Лінгвістичні дослідження: Зб. Наук. Праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*, 2013. № 35. С. 252–257.
2. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Москва : TEMPUS, 1997. 317 с.
3. Cronin M. Translation and globalization. London : Routledge, 2013. 208 p.
4. Муравйова О.М., Кравцова Т.А., Обозна О.В. Особливості перекладу фінансово-економічних термінів іншомовного походження. ХДУХТ, 2013. URL: <http://elib.hduht.edu.ua>.
5. Clear words translations: clarity and efficiency. URL: <http://clearwordstranslations.com/>
6. Бесклетна О.О. Структурні особливості перекладу складних термінів фінансової лексики з української мови на англійську. *Теоретичні і практичні наукові інновації*, 2013. С. 164–168.
7. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Москва : TEMPUS, 1997. 317 с.
8. Management.com.ua. Глосарій (тлумачний словник). URL: <http://www.management.com.ua/glossary/?letter=O>.

Dmytrenko O., Korniienko D. Features of the translation of active financial activity terms

Summary. The article is devoted to a study on the translation of the terms of the active financial activity of an enterprise. The modern economy is multifaceted; it includes, in addition to purely economic sciences, finance, banking, investment, management systems, stock exchanges, and so on. Each of these sciences has its own terms structure, and only a certain part of it can be common to several industries. That is why mastery of the financial and economic terminology of English-speaking origin is very important today. The translation of terms requires an expert in basic economic knowledge to understand the content of texts. The article analyses recent studies and publications on economic terminology, transfer of terms in the process of translation, peculiarities of translation of financial and economic terms of foreign origin. The authors have highlighted the relevance of this problem in modern translation and the need to compile dictionaries and other lexicographic sources, that reflect the current state of Ukrainian and English financial vocabulary, considering their differences, and cover as many economic sectors as possible. It is noted that economic translation has been the leading market for translation services since the late 1990s. The functioning

of the language structures in the financial terminology has been reviewed and ways of translating the various models have been analyzed. The concept of «term» has been clarified and its classification and division into simple terms, complex terms, derivative dates (suffix, prefix, suffix-only), and terms-phrases have been considered. The time-use phrases are differentiated according to different characteristics, namely: the type of their structure, the morphological characteristic, and the syntactic structure of the phraseology. Examples are given for each

of them. In the course of the work, theoretical and practical innovations concerning the translation of complex terms of the Ukrainian financial vocabulary into English have been reviewed. Proposals are made for the prospects for further studies in this field, not only for finance but for other economic sciences.

Key words: morphological structure, derivative basis, semantic difference, syntax structure, word formation, term, terminological phraseology, financial activity.

Заслонкіна А. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДИСКУРСОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРІАДИ КОНЦЕПТІВ SENSE : FEELING : EMOTION

Анотація. У статті запропоновано інтегративний підхід до вивчення репрезентованих у тексті не лише знань, а й емоцій як знань про те, що їх зумовило та з чим вони асоціюються в адресата.

Спираючись на антропоцентричну парадигму, що поширює та доповнює когнітивно-дискурсивну парадигму сучасної лінгвістики, обґрунтовано сумісність сенсорної, когнітивної, емоційної та мовної інформації в концептуальній картині світу. Сучасний рівень розробки *семіотико-афективної концепції* А.Ж. Греймаса – Ж. Фонтаній засвідчив необхідність виокремлення когнітивної категорії, яка співвідносить моделі позамовних знань про сприйняття з моделями аналогічних мовних знань – так званої тимічної категорії. Остання витлумачується як вербальна форма когнітивної діяльності мовної особистості, яка класифікує концептуальні структури на позначення перцептивних, емоційних, а також когнітивних аспектів сприйняття навколишньої дійсності. Семіотичний простір тимічної категорії в сучасній англійській мові характеризується наявністю як лінгвокогнітивної універсалії FEELING, так і специфічних для англійської мови концептів SENSE та EMOTION. Тріада концептів SENSE : FEELING : EMOTION найбільш об'ємно репрезентує кореляцію перцептивного, когнітивного та емоційного тимічних станів завдяки апроксимації симілятивних зв'язків між семантичним наповненням лексем-імен досліджуваної тріади концептів.

Як універсальна гнучка структура тріада концептів SENSE : FEELING : EMOTION здатна реалізуватися у дискурсі, до того ж останній інтерпретовано нами як текст у контексті. Опис принципів і механізмів організації інтенційно-прагматичних функцій членів тимічної категорії у художньому дискурсі уможливив виведення низки закономірностей, що характеризують процеси рецепції емоційно-сислової домінанти тексту.

Дискурсотвірний потенціал тріади концептів SENSE : FEELING : EMOTION зумовлений участю її вербальних виразників у концептуально-семантичних процесах інтерпретації фрагментів дійсності. Синергетичні закони узгоджують функціонування тимічної лексики різної частиномовної і парадигматичної належності, інтегруючи її у набори сегментів адресованості тексту з інтенційно-прагматичним навантаженням – тимічні функціональні семантико-стилістичні категорії (далі – ФССК).

Такі категорії художнього дискурсу, як інформативність, концептуальність, антропоцентричність, референційність, модальність, лежать в основі алгоритму побудови тимічних ФССК. До визначальних чинників інвентаризації класифікаційної системи тимічних ФССК належать рекурсія та дискурсія. Рекурсія як самоуподібнення мовних одиниць зумовлює синтез посесивних, інференційних, інклюзивних, компаративних та рефлексивних ФССК у розряд смислостерів (74,59%). Дискурсія як саморозподібнення

мовних одиниць спричиняє інтегрування симетричних, серійних і симультанних ФССК у розряд смислоадаптивів (25,41%). У первинному семантичному фокусі адресата під час реконструкції ним моделі художньої дійсності локалізовані фізичний і/або фізіологічний стан і перцептивний, які зумовлюють когнітивний і емоційний стани як результат доцентрового переживання, обґрунтовуючи превалювання у художньому дискурсі ментально-емоційного тимічного знання над соматичним.

Ключові слова: категорія, концепт, художній дискурс, рекурсія, дискурсія, онемасіологічна модель речення.

Постановка проблеми. Розв'язання філологічних проблем сьогодення передбачає набуття фактів когнітивної діяльності, насамперед пов'язаних із механізмами вилучення знань зі знаків, а також із виникненням та функціонуванням знаків. Попри вельми поширені дослідження принципів семіотичної взаємодії людини і світу, виконані в руслі антропоцентричної парадигми, відкритими залишаються питання опису семіотичного ресурсу екстеріоризації внутрішнього, ментального світу людини, її емоцій та сенсомоторних дій у дискурсивному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування семіотичного простору тілесності поширюється і на «наївно-концептуальну картину світу» (А. Вежбицька [1]), де співвідносяться смисли, продуковані інтелектуальним і емоційно-психологічним станами мовця. Постулат про зближення тілесних систем людини з когніцією та емоціями узгоджується із сучасними розвідками (L. Hébert [2], Fernando M. da Silva [3]), які беруть за основу ідеї та висновки *семіотико-афективної концепції* (А.Ж. Греймас, Ж. Фонтаній [4]) та *корпоральної семантики* (А. Damasio [5]). Залучення понять *семіотико-афективної концепції* особливо важливе для опису єдності перцептивного, когнітивного та емоційного, коли організм розглядається як голістична система процесів трансляції та сприйняття смислів. Так, до апарату концептуального та дискурс аналізу уводимо поняття тимічності (грец. *thymus* – такий, що стосується пристрасті та емоційності в межах тілесного простору людини).

На базі наведеного лінгвосеміотичного розуміння значення терміна «тимічність» розширюємо концептуальні засади цієї розвідки терміноелементом «тимічна категорія» (далі – ТК). ТК витлумачується як вербальна форма когнітивної діяльності мовної особистості, яка класифікує концептуальні структури на позначення перцептивних, емоційних, а також когнітивних аспектів сприйняття навколишньої дійсності. З огляду на те, що у повсякденному житті людина послуговується концептами базового рівня, відібрано члени ТК, які постачають інформацію

про семантику сприйняття в елементарних концептах сучасної англійської мови та групуються у триаду концептів SENSE : FEELING : EMOTION.

Попередніми напрацюваннями (див. А.В. Заслонкіна [6]) встановлено, що член цього об'єднання FEELING є архісемою, або носієм найбільш змістовної мовної інформації про поняття *сприйняття* (*perceiving*) у сучасній англійській мові. Конституентам триади властиві ієрархічні відношення та апроксимація симілятивних зв'язків, а також сингулярна та/або інтегрована участь у визначенні значної частини лексичного фонду сучасної англійської мови. Об'єктивація динамічних конфігурацій між іменами триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION, які впливають на комунікативну настанову тексту, детермінуючи його комунікативний статус, а також семантичні й синтаксичні правила організації тексту, ще не знаходили висвітлення у лінгвістичних дослідженнях.

Керуючись тезою, що лише у тексті слову притаманна тривимірність: його звучання та значення доповнюються смислом, І.Р. Гальперін поширює інтерпретацію «смыслу» на завершений уривок мовлення, який виражає ситуаційно-орієнтоване судження [7, с. 20], а Р.Г. Піотровський наголошує на тернарності цього феномену, вилучаючи з нього універсальний, авторський і перцептивний смисли [8, с. 3], які фігурують як продукти дискурсивних операцій. Зважаючи на це, **метою статті** є експлікація особливостей функціонування триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION в одиницях мовного спілкування, зокрема у дискурсі, який тлумачимо як цілісну мовленнєву подію.

Відповідно до встановленої мети розв'язуються такі **завдання**: 1) установлення засад когнітивно-комунікативного використання триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION у прагматичному контексті; 2) дослідження синергетичних властивостей триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION у художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Як абстрактна знакова система мова існує у вигляді дискурсів. Оскільки спілкування завжди відбувається в певному соціальному просторі, дискурс відтворює соціальний статус-кво та сприяє його трансформації (є соціально конституювальним) і компонується соціальною ідентичністю осіб та їх взаєминами (є соціально конституційованим) [9, с. 15].

Так, прагматичний аналіз триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION має виявити системні властивості вживання висловлювань із одиницями тимічної лексики як особливий тип соціальних дій. Опис таких висловлювань характеризується «феноменологічною редукцією – переходом до альтернативного мікрорівня тексту» (термін висвітлено у [10, с. 50]).

Доцільно припустити, що мікрорівень такого зразка компонується функціональними семантико-стилістичними категоріями (далі – ФССК; термін М.М. Кожини [11, с. 36]). Тимічні ФССК актуалізують соціально-сутісну комунікативну мету за допомогою репертуару мовних засобів як виразників триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION, які синтаксично відособлені у реченні. Текстова актуалізація тимічних ФССК уможлиблює трактування цих речень як сегментів адресованості тексту, які зумовлені комунікативними стратегіями адресанта (автора), індивідуальними для кожного типу дискурсу, зокрема для художнього (далі – ХД).

Р. Якобсон кваліфікував ХД як «генератор інформації, що має риси інтелектуальної особистості» [12, с. 104–105]. Дискурсотвірний потенціал триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION розширює спектр понятійного апарату інформативності за рахунок прагматичного компонента контекстуально-ситуативних даних. Саме тому інформаційний баланс між інтеріоризованим знанням про дійсність та комунікативною взаємодією автора й адресата у ХД забезпечується у межах протиставлень «інформативність ↔ фатичність» та «інформативність ↔ експресивність» чи «раціональність ↔ ірраціональність (емоційність)».

Змістова структура ХД є результатом прагматичного синтезу змістових аспектів мовного, психологічного, соціологічного, когнітивного та естетичного феноменів. Підтримуючи думку К.С. Серажим [13, с. 158], припускаємо, що коректна інтерпретація закладеного у ХД змістового поля можлива за умови урахування перцептивних, когнітивних, емоційних особливостей людського сприйняття, лінгвальною формою вираження яких є тимічна лексика. Взаємодія слова та індивіда у площині концептуальної тимічної інформації матеріалізується в алгоритмі побудови тимічних ФССК.

Із метою з'ясування того, як синтаксичні структури впливають на формування значень імен триади концептів SENSE : FEELING : EMOTION, доцільно розмежувати операційні мікроконтексти, що містять структури ФССК із тимічною лексикою у своєму складі та загальний масив тестового матеріалу (47 романів сучасної англійської художньої прози). У результаті опрацювання 5 519 мікроконтекстів ми уклали когнітивну карту ФССК із тимічною лексикою, репрезентовану такою таксономією:

Посесивні ФССК (1387/25,13%) автор ХД творить на основі так званої «кондуїтної метафори» (*conduit metaphor*). Відповідно до такого метафоричного типу смислової відповідності установлюється між конституентами конструкції: корелятивний концепт (тимічний) + референтний концепт, який оформлюється за допомогою метафори, напр.: *I remember that, remember the feeling of his warm, cooling, sunlit juice on my hand, slippery becoming sticky ...* (I. Banks, *Complicity*, с. 21) (*the feeling of ... juice* → *feeling = juice* → *juice*). Отже, ТК може функціонувати як своєрідний контейнер, у якому накопичується і, за необхідності, актуалізується концептуальне знання про типовий соматичний досвід людини. Так, унарна конструкція *juice* «вкладається до контейнера» *feeling*, утворюючи продуктивну полічленну метафору з пресупозицією (формально не вираженим комунікативним смислом [13, с. 45]) НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА У ПЕРЦЕПТИВНОМУ ПОЛІ СУБ'ЄКТА.

За аналогічним принципом в англійській мові функціонують посесивні ФССК на вираження емоційного стану (*Now the override prevented him from moderating his developing emotion of anger* (A. Piers, *Unicorn Point*, с. 22)), коли акцентний статус пресупозиції НАЯВНІСТЬ ЕМОЦІЇ У ВНУТРІШНЬОМУ СВІТІ СУБ'ЄКТА виводиться з класу імплікатур й актуалізується у дискурсі, втілюючись іменниками *emotion, feeling, sense*. Фокус уваги у посесивних структурах із тимічними лексемами на позначення емоційного стану може варіюватися, тематично сполучаючи тотожні смисли: *Her words filled me with a blaze of emotion that I felt physically in my chest, radiating through my body* (A. Piers, *Refugee*, с. 41) (кількість значень дієслова *felt*

та іменника *emotion* під впливом синтаксичного контексту закладає нове значення: фізичний і/або фізіологічний стан).

Якщо ж у вищенаведених прикладах уживання корелятивних тимічних іменників було факультативним (за умови їх вилучення семантика речень залишилася б релевантною тимічному змісту), то в окремих випадках наявність тимічної іменникової лексеми є облігаторною, напр.: *Certainly he would not try that again in a hurry; it had gotten him here, but at the expense of his feeling of equilibrium and well-being* (A. Piers, Blue Adept, с. 52) (лексема *feeling* є не лише складником усталеного виразу, а й елементом коемпії, тобто суми спільного досвіду та фонічних знань комунікантів).

Інференційні ФССК (225/4,08%) межують із посесивними за рахунок пресупозиції подібного типу (НАЯВНІСТЬ/ВІДСУТНІСТЬ ОБ'ЄКТА У ПЕРЦЕПТИВНОМУ ПОЛІ СУБ'ЄКТА), яка спонукає до висновку, або інференції, про (не)існування цього об'єкта, напр.: *It was so tiny that it could barely be sensed at all, yet for some reason the vision of its singular presence in the eternal ocean sent a chilling note of uneasiness through Leviathan's entire assemblage* (B. Vova, Jupiter, с. 22). Існування об'єкта обмежується приватною сферою адресанта; для адресата(-ів) суттєвим є лише «обсяг» об'єкта, що міг би перебувати у перцептивному просторі адресанта, причому об'єкт має абстрактну природу в 153 зафіксованих випадках (*'That was not felt to be the most suitable way of proceeding in this matter,' he says, sounding like a police spokesman for the first time* (I. Banks, Complicity, с. 26)).

Симетричні ФССК (388/7,03%) можуть бути локалізовані у двох та більше комунікативних одиницях, а саме у реченнях (*sentences*). У такому разі ключові для симетричних ФССК тимічні лексеми корелюють, доповнюючи одна одну, попри те, що вони подані ізольовано одна від одної (186 випадків), напр.: *His sense of smell is very acute indeed. In fact it's his most important sense* (D. Adams, Last Chance to See, с. 8). Подібні ФССК реалізують бінарну симетрію, цебто амфісиметрію, яка нарощує зв'язки між реченнями. Окрім об'єктивації фізичного і/або фізіологічного і перцептивного станів, як у вищенаведеному прикладі, симетричні ФССК можуть упорядковувати тимічні лексеми на позначення когнітивного й емоційного станів (*Suddenly everybody in the neighborhood was surfeited with the same emotion Raff felt. Raff felt it too, but for him it was familiar, and not quite as intense as before* (A. Piers, Chaos Mode, с. 72)). Водночас симетрично репрезентована тимічна інформація може фігурувати в межах предикативної одиниці (*clause*), що входить до складу речення, але не відповідає йому (зафіксовано 202 випадки). Промовистим, на наш погляд, є той факт, що найчастіше (у 127 із 202 мікроконтекстах) тимічні лексеми не дублюють одна одну; натомість спостерігаємо біфуркацію, або інакше – декомпозицію концептуальної тимічної інформації на два профілі: первинний та вторинний семантичні фокуси, напр.: *This brought a feeling of déjà vu to me, the sensation of having been here before* (A. Piers, Refugee, с. 2). Подібні семантико-синтаксичні прийоми попереджають повторне використання однієї лексеми, надаючи реченням відповідної модальності.

Інклюзивні ФССК (662/11,99%) є дискурсивними структурами, які залучають потенційний дискурс-конкретизатор, одночасно підпорядковуючи його собі. Тимічна лексема (дієслівний оператор) відокремлює смисл сприйнятого від актуальної ситуації, причому цей смисл може розгортатися двовекторно:

у ситуативний (320 зареєстрованих випадків) та інтекстовий бік (342 зареєстровані випадки). У першому випадку мовець виявляється ситуативно пов'язаним актантом ситуації: *I sensed that you wanted help just as I sensed your discomfort at my near proximity* (Anthony & Farmer, The Caterpillar's Question, с. 41); у другому випадку мовець створює дискурсивну квазіситуацію, похідну від реальної: *And sometimes I felt he was different* (реальна ситуація), *and had changed* (квазіситуація), *even though I knew people changed all the time and people our age changed faster than most* (I. Banks, Complicity, с. 17). З огляду на це, дієслівний тимічний оператор кваліфікується нами як диспонент (розпорядник) актантів. Інклюзивні ФССК також протиставляються посесивним через видозміну складника пресупозиції, що оформлюється у такий спосіб: НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА-ПРОТАГОНІСТА (ЖИВОЇ ІСТОТИ) У ПЕРЦЕПТИВНОМУ ПОЛІ СУБ'ЄКТА.

Серійні ФССК (534/9,68%) представляють фазовий перехід одного тимічного стану в інший. Версії безпосередньо дії виражаються тимічними дієсловами, а версії стійких фазових моментів – тимічними іменниками. У ХД таксонами серійних ФССК є їх каскадні та градаційні блоки. У **каскадних ФССК** (145 фіксацій) ланцюжок тимічних предикатів відповідає гомогенним актам сприйняття, тобто таким, що демонструють однаковий алгоритм вияву, напр.: *He felt its hardness, the vibration back through his sandals, he sensed the almost subliminal beat of driving energies, he caught a piny whiff of air as the ventilators shifted to another part of their odor-temperature-ionization cycle* (P. Anderson, Explorations, с. 29), а ланцюжок тимічних іменників відповідає порядку розгортання таких актів, напр.: *No, he never did rape me. I'm sure it wasn't any sensitivity* (акт I: *вразливість, властива людині*) *about my feelings* (акт II: *різновид вразливості як реакції на емоційний чинник*) *that restrained him* (A. Piers, Mute, с. 131). У ФССК такого типу тимічні лексеми акцентують на рівновартності тимічних станів, а почерговість останніх пов'язана з ротаційними прийомами – винесенням окремих тимічних станів на передній план. **Градаційним ФССК** (389 фіксацій) властивий цикл, у якому кожен попередній сегмент ланцюжка є профазою (прелімінарною фазою) для епіфази (апостеріорної фази): *When she sensed its presence, she felt threatened* (T. Brooks, The Voyage of the Jerle Shannara, с. 4) (тимічні дієслова розташовані у прогресії прагматичної інтенції як явище клімаксу); *But those feelings were smothered over by a glacial deadening of all emotion as the details of the situation came into clear focus for him* (B. Vova, The Alien Within, с. 120) (тимічні дієслова розташовані у регресії прагматичної інтенції як явище антиклімаксу).

Симультанні ФССК (480/8,7%) у ХД виникають за умови, якщо дві (або більше) тимічні лексеми синхронізують відповідні тимічні стани/процеси в межах речення. Створений ними синтаксичний паралелізм акцентує взаємну відповідність періодів перебігу тимічних процесів у ХД (*With the memories came the feelings that accompanied them* (фізичний і/або фізіологічний стан, перцептивний стан), *emotions charged with horror and fear and doubt and regret* (емоційний стан) *and a dozen other sensations* (когнітивний стан) *that rolled through Walker Boh in an unstoppable torrent* (T. Brooks, The Elf Queen of Shannara, с. 160)). Окрім синтаксичного паралелізму, рівнозначність, а також збіг і зв'язок у часі тимічних складників симультанних ФССК можуть утілюватися дискурсивними операторами,

зокрема сполучником *and*, напр.: *I found the sensations and emotions more intense, but of the same general nature* (A. Piers, Robot Adept, с. 82) (семантико-синтаксичною орієнтацією сполучника *and* є поляризація, тобто авторська інтенція втілена за посередництвом феномена кон'юнкції). Пор.: *He locked away feelings and beliefs, emotions and thoughts, codes of conduct and values of life – everything that marked him for who and what he was* (T. Brooks, First King of Shannara, с. 127) (тимічні лексеми інтегровані до двочленних узгоджених серій, конститuentи яких семантично протиставлені).

Дискурсивними операторами для симультанних ФССК слугують також сполучники: *or* – актуалізатор синтаксичної диз'юнкції (*It was not burdened by moral codes or emotional balance or innate sensibility or anything even approaching responsibility* (T. Brooks, A Knight of the Word, с. 19)) та *neither ... nor* – актуалізатор синтаксичної антидиз'юнкції (*Fists clenched against his sides, Kinsman brushed past his father and strode out of the room, out of the house, out into the bright hot sunshine and clear blue sky that he neither felt nor saw* (B. Vova, The Kinsman Saga, с. 9)); прикметник *no* як ланка полічленної конструкції, коли заперечується основа порівняння (голістичне сприйняття), семантика якого є тривіально відомою (*But I have told her, and I have told her grandfather, and now I tell you, that no feelings in this, neither yours nor hers, will determine the truth of what she is* (T. Brooks, The Elfstones of Shannara, с. 18)); прислівник *but* – актуалізатор контекстуальної антонімізації дискурсивних компонентів (*So he pressed in with his fingers, not only squeezing the buttock but feeling as far as he could into the cleft between buttocks* (A. Piers, Phaze Doubt, с. 24)).

Компаративні ФССК (346/6,27%) формуються за когнітивним принципом аналогізації з використанням знака(-ів) певної концептуальної сфери на позначення сфери тимічної. Зазначена операція опосередковується схемами метафоризації спорідненості на кшталт: тотожності-метаморфози «ДЕЩО-компаратив є /як/ ДЕЩО-корелят» (тут і далі у блоці компаративних ФССК використані схеми пропозицій, укладені С.А. Жаботинською [14, с. 13]). Семантико-синтаксичним оператором тотожностей подібного зразка найчастіше є складений сполучник *as ... as* (зафіксовано 119 разів), напр.: *Anger usually left Stoner cold, his mind became as unemotional and unfeeling as an electronic computer* (B. Vova, Voyagers, с. 19) (тимічні лексеми функціонують як доповнювачі-інтенсифікатори прирівнювання компаратива *mind* до корелята *electronic computer*).

Водночас у ХД найрозповсюдженішими є уподібнення-метафори «ДЕЩО-компаратив є ніби ДЕЩО-корелят» зі складеним сполучником *as if* як семантико-синтаксичний оператор (зафіксовано 192 рази), напр.: *But it was as if all emotion inside him was smothered* (компаратив *all emotion* та корелят *smothered* належать до різних понятійних класів). *Grant got a sensation of a faint, trembling touch along his arms, as if someone were stroking his skin, gently, very gently* (B. Vova, Jupiter, с. 109) (так само: компаратив *sensation* та корелят *someone were stroking his skin, gently, very gently*) (B. Vova, The Alien Within, с. 76); узгодженості-аналогії «ДЕЩО-компаратив є як ДЕЩО-корелят» із найтиповішим оператором *like* (зафіксовано 35 разів), напр.: *She began to relax, to feel herself merge with the land, her senses reaching out like invisible feelers to search out what was hidden* (T. Brooks, The Elf Queen of Shannara, с. 94) (компаратив *senses* та корелят *feelers* належать до суміжних базових доменів у межах одного репрезентативного поля).

Рефлексивні ФССК (1497/27,12%) спрямовують тимічний стан та/або тимічну дію (каскадну/градаційну) на експерієнцера-персонажа ХД у декілька способів: мовленнєвим потоком, що регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, де рефлексивні ФССК постають трансляторами керувань мовця, інформаційних активів співрозмовників (*The emotion thou didst feel for the unicorn became my emotion, and it has abided since, and I would not choose to be rid of it if I could* (A. Piers, Blue Adept, с. 170)), а також контексту і конситуації (*„It's an emotional dependence* (контекст). *You don't need a machine to make you feel loved* (контекст), *Ilona. We love you. I love you, „Jo felt her teeth grating* (конситуація), *but she said nothing* (B. Vova, Star Brothers, с. 52)). У ХД також спостерігається відсортування автором інтродуктивного вектора мовленнєвого потоку: *I sensed it was, felt it in my heart* (T. Brooks, The Scions of Shannara, с. 116) (адресат-читач коментар від першої особи сприймає як опис внутрішнього стану персонажа *He sensed it was, felt it in his heart*).

Окрім цього, рефлексивні ФССК із тимічною компонентою відзначає специфічна риса: бути релевантними прямому та безпосередньому відображенню дійсності дискурсом за умов елімінації прямої мови персонажа/персонажів. Такий спосіб розкриття внутрішнього світу персонажа втілюється за посередництвом невластиве-прямої мови, напр.: *He felt himself buffeted and tossed, thrown like a dried leaf across the earth, and he sensed it was the end of all things* (T. Brooks, The Scions of Shannara, с. 86) (рефлексивні ФССК уводять до дискурсу виражальні якості, які перебувають за межами можливостей тимічної компетенції персонажа-мовця); *She must have gotten over her wounded feelings, and she would want the physical and emotional warmth of his body next to hers* (Anthony & Farmer, The Caterpillar's Question, с. 39) (рефлексивні ФССК уводять до авторської мови елементи потенційної прямої мови під час збереження порядку слів та емоційно-експресивної природи вірогідної репліки). Альтернативним способом дискурсивного координування запрограмованого автором внутрішнього світу персонажа є інтроспекція персонажа (оцінка та аналіз власного перцептивного, когнітивного або емоційного стану) засобами рефлексивних ФССК: *I feel a strange, guilty happiness: the helicopters are noisy overhead; the swirling pattern of CND and MOD boats is compressed by the narrows; the inflatables dance and bob around each other, bumping together* (I. Banks, Complicity, с. 2) (ФССК викликає розщеплення тимічного змісту, а це означає, що множинна репрезентація цілісного ТСт створена дискретним розтягненням-уточненням, наведеним після двокрапки).

Синергетичний ракурс дослідження дискурсивних тимічних смислів зумовлений тим, що в сегментах тимічних смислів, що перебувають у контекстному аранжуванні з відповідних ФССК, спостерігаються закономірності, притаманні системам, які самоорганізуються, таким як рекурсія і дискурсія [15, с. 137–138]. Рекурсія перебуває в основі структурної тотожності, самоуподібнення мовних одиниць. Це випадки кондуїтної метафори у посесивних ФССК та дотичні до них інференційні ФССК, синтаксично підрядні побудови в інклюзивних ФССК, аналогізація за умов циклічного повторення в компаративних ФССК, відособлена трансляція мовлення персонажа у рефлексивних ФССК. Дискурсія, виникаючи на тлі рекурсії, лежить в основі розгалуження фазової траєкторії мовлення, розподібнення і комбінування мовних одиниць (випадки

алонії тимічних лексем у симетричних ФССК, розщеплення значення тимічних лексем у серійних ФССК, синонімічні повтори у симультанних ФССК).

Зважаючи на вищевикладену аргументацію, робимо висновок, що у ХД статус тріади концептів SENSE : FEELING : EMOTION як стрижневого інформаційного комплексу ТК поширюється до статусу компонента «фундаменту мовної системи», яким його бачить А.П. Загнітко [15, с. 148]. Власне фундамент мовної системи необхідний для утворення дискурсу. Це синтез перцептивного, когнітивного та емоційного аспектів мовної свідомості. Зараховуючи тріаду концептів SENSE : FEELING : EMOTION до фрагментів фундаменту мовної системи, кваліфікуємо цю тріаду як специфічну когнітивно-дискурсивну зону, паралельну довербальному сенсорно-модальному образу світу – тимічну платформу.

Зберігаючи свою теоретико-концептуальну сутність мультимірної текстової одиниці, термін «функтор» (один із базових термінів контрадикторно-синергетичного підходу) стає інваріантом ФССК. При цьому сферою визначення функції ФССК є тимічний смисл. Отже, базова тимічна лексика формує єдину суцільну тимічну платформу як системотвірну константу простору ХД за посередництвом двох домінантних ФССК: смислобустерів та смислоадаптерів (термінологічний апарат наш. – А.З.).

ФССК-смислобустери (від англ. *booster* – дериват дієсл. *to boost* «збільшувати, посилювати») зберігають у ХД полісемію тимічних лексем за умови, що лексико-семантичні варіанти останніх орієнтують проєкції тимічних смислів на простір ХД, зумовлюючи активацію концептуальної бази ТК, а не її окремий профіль (термінологія за С.А. Жаботинською [16, с. 67]). Так, у фрагментах висловлювань *as unemotional and unfeeling as an electronic computer, I sensed it was, felt it in my heart* тощо, когнітивні моделі ФССК, утворені тимічними лексемами, виконують категоризувальну функцію, оскільки узагальнюють увесь обсяг тимічної інформації. До такого класу належать посесивні, інференційні, інклюзивні, компаративні та рефлексивні ФССК.

ФССК-смислоадаптери (від англ. дієсл. *to adapt* «налагоджувати, регулювати») координують тимічно марковані одиниці висловлювання, імпліцитно чи експліцитно пов'язуючи семантику смислообразів, що їх супроводжують, відношеннями когнітивної графіки, а саме: симетрії (симетричні ФССК), циклічності (серійні ФССК) і семантичного протиставлення за умов синтаксичного паралелізму (симультанні ФССК). Проєкції тимічних смислів орієнтовані на адресата, який здійснює перспективізацію через референційну точку (термінологія за С.А. Жаботинською [16, с. 69]), тобто активує поняття про одну тимічну сутність через іншу. Так, у синтаксичній моделі *a feeling of déjà vu ..., the sensation of having been here before* траєктором є лексема *feeling*, а референційною точкою – лексема *sensation*.

Беручи до уваги, що розподіл концептуального навантаження у тимічній платформі акцентує кореляцію тіла (фізичний і/або фізіологічний стан, перцептивний стан) та психічного життя людини (когнітивний стан, емоційний стан), окремий цілісний фрагмент структури значення тимічної лексеми, закріплену однією з ФССК за синтаксичною моделлю, яка репрезентує концептуальну тимічну інформацію, логічно розглянути, за Р. Дірвенем та М. Верспур [17, с. 82], як «ономасі-

ологічну модель речення». Діалогічність лягає в основу такого механізму текстоутворення, коли структура художнього тексту задає характер сприйняття, а результат розуміння програмує автор тексту [18, с. 265, 271].

Згідно з принципом розподілу простору тексту на відцентровий та доцентровий, пропонованого О. Розеншток-Гюссі [19, с. 76], ФССК-смислобустери (разом 74,59%) сприяють конструюванню синтагматичної послідовності речення доцентрово (адресат → точка перетину адресанта і ХД). Отже, ономасіологічна модель такого речення задає доцентрове переживання адресатом «тілесної нетілесності» (тут і далі термінологія Л.М. Векера [20, с. 391]), коли фізичний і/або фізіологічний стан і перцептивний стан (первинний семантичний фокус) під час реконструкції адресатом моделі художньої дійсності зумовлюють когнітивний стан і емоційний стан як остаточне розуміння, запрограмоване автором. ФССК-смислоадаптери (разом 25,41%) сприяють конструюванню синтагматичної послідовності речення відцентрово (адресат ← точка перетину адресанта і ХД), тобто ономасіологічна модель такого речення задає відцентрове переживання адресатом «нетілесної тілесності», коли когнітивний стан і емоційний стан (первинний семантичний фокус) зумовлюють фізичний і/або фізіологічний стан і перцептивний стан як запрограмоване автором остаточне розуміння.

Висновки. Таким чином, кількісне превалювання ФССК-смислобустерів над ФССК-смислоадаптерами засвідчує високий ступінь емотивності, притаманний ХД, а також указує на те, що базові тимічні концепти є текстотвірним джерелом, яке надає читачеві стандартні стереотипні структури, що опосередковують формування інтерпретаційних гіпотез. Когнітивно-емоційні процеси, змодельовані свідомістю автора ХД, знаходять іконічне відображення у вербальних структурах, дібраних ним із резервів тимічної платформи. **Перспективи подальших пошуків.** Результати проведеного дослідження видаються сприятливими для систематизації принципів і механізмів організації інтенціонально-прагматичних функцій членів ТК у політичному та науковому типах дискурсу.

Література:

1. Вежбицка А. Восприятие: семантика абстрактного словаря. *Новое в зарубежной лингвистике. Логический анализ естественного языка*. Москва, 1986. Вып. XVIII. С. 336–369.
2. Hébert, Louis. An Introduction to Applied Semiotics: Tools for Text and Image Analysis. Abingdon : Routledge, 2019. 302 p.
3. Silva, Fernando Moreno da. A proposal for the study of perception: around cognitive semiotics. *Alfa, rev. linguist. (São José Rio Preto)* [online]. 2015, vol. 59, n. 3, pp. 471–500. <https://doi.org/10.1590/1981-5794-1509-2>.
4. Греймас А.Ж. Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души / пер. с фр. И. Г. Меркуловой. Москва : ЛКИ, 2007. 336 с.
5. Damasio A. The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness. New York : Harcourt Brace, 1999. 386 p.
6. Заслонкіна А.В. Семиотичний простір тимічної категорії в сучасній англійській мові. *Актуальні проблеми романогерманської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці, 2016. Вип. 11–12, Ч. 1. С. 222–226.
7. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 4-е, стереотипное. Москва : КомКнига, 2006. 144 с.
8. Плотровский Р.Г. Методы автоматического анализа и синтеза текста : учеб. пособие. Минск : Вышэйш. шк., 1985. 222 с.

9. Wodak, R. Disorders of Discourse: Real Language Series. London : Longman, 1996. 200 p.
10. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, и др. ; пер. с англ. и науч. ред. А. . Киселевой. Харьков : Гуманитарный Центр, 2009. 356 с.
11. Кожина М.Н. О функциональных семантико-стилистических категориях текста. *Филологические науки*. Москва, 1987. № 2. С. 35–41.
12. Якобсон Р.О. Работы по поэтике : сборник трудов. Москва : Прогресс, 1987. 464 с.
13. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2002. 392 с.
14. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2010. № 928. С. 6–20.
15. Загнітко А.П. Основы дискурсологии : научно-навчальне видання. Донецьк : ДонНУ, 2008. 194 с.
16. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Типы знаний и проблема их классификации*. Москва – Тамбов, 2008. Вып. 3. С. 61–74.
17. Dirven R. Cognitive exploration of language and linguistics. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. 300 p.
18. Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній прозі : монографія. Київ : Грамота, 2004. 304 с.
19. Розеншток-Хюсси О. Речь и действительность : науч. изд. ; пер. с англ. А. Хараша. Москва : Лабиринт, 1994. 223 с.
20. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов : учеб. пособие. Москва : Смысл, 1998. 685 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

21. Библиотека современной англоязычной литературы: в 47 томах / Douglas Adams, Poul Anderson, Piers Anthony, Robert Asprin, Iain Banks, Arthur C. Clarke, Ben Bova, David Brin, Terry Brooks и др. : 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/Me/2000/XP. Назва з титул. екрану.

Zaslonkina A. Discourse-formative potential of the conceptual triad SENSE : FEELING : EMOTION

Summary. The traditional issues of linguistics are now being reinterpreted with regard to the representation of linguistic knowledge by means of language as a semiotic system, when cognitive-semantic description of language units and their analysis in discourse are prioritized. The human organism as a holistic system facilitating comprehension of perception phenomena has been widely investigated. Nevertheless, there are still some relevant problems to be

addressed, such as pragmatic and onomasiological features of the names of the concepts that convey information on the semantics of perception. Admittedly, the relationship between perception, language, thinking, and action makes a conspicuous headway in the *semiotics of the sensible*, i.e. the study by A. J. Greimas and J. Fontanille. A. J. Greimas applied his theory to the so-called *thymic category* (from the Greek word *thymus* meaning “related to passions and emotions within the entire physical structure of the human organism”). Therefore, the human cognitive activity results in the formation of a clear-cut category which generalizes and classifies the knowledge structures about perceptual, cognitive, and emotional facets of perception evolving around the accumulation of their similarities.

Previous research has documented that the conceptual triad SENSE : FEELING : EMOTION composes the semiotic space of the thymic category in modern English due to the fact that the verbal forms *sense*, *feeling*, *emotion* as well as their paradigmatic groupings correlate with the knowledge structures relevant to perceptual, cognitive, emotional aspects of perception.

This study is a modest contribution to the ongoing discussions on the Greimassian semiotics of the sensible, mainly to the description of the text formation mechanism, when the artistic discourse structure determines the nature of perception, whereas understanding as an outcome is preplanned by the author of the text. It was verified that the concepts SENSE, FEELING, EMOTION are the entities that form the basic level of the thymic category. The notional thymic potential of the conceptual triad SENSE : FEELING : EMOTION is enhanced by means of lexemes which are derivationally connected with the ternion’s basic nominals. In the artistic discourse the conceptual triad SENSE : FEELING : EMOTION functions as a specific cognitive discursive zone that parallels preverbal sensori-modal world image, the one that we chose to designate the “thymic platform”. The thymic lexis corpus forms a solid thymic platform as system-poietic invariable of the artistic discourse space by means of two dominant FSSCs: senseboosters and senseadapters. The former determine the inward addressee’s experience of “corporal incorporeality”, while the latter govern the outward addressee’s experience of “incorporal corporeality”. The quantitative prevailment of FSSCs-senseboosters over FSSCs-senseadapters ascertains the fact that basic thymic concepts are a text-poietic source administering standard stereotyped structures to the reader, the ones that intermediate the formation of the reader’s interpretation hypotheses.

Key words: category, concept, artistic discourse, recursion, discursion, onomasiological sentence model.

*Кальнік О. П.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Контроль навчальних досягнень з іноземної мови в умовах дистанційного навчання має свою специфіку. Для створення контрольних завдань комп'ютерні та інформаційні технології дають можливість використовувати ресурси Інтернету, що містять автентичну й актуальну інформацію. Це викликає інтерес у студентів і сприяє підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови. Крім того, у дистанційному навчанні в процесі виконання контрольних завдань студенти мають необмежений доступ до довідкових матеріалів. Це також надає процедурі контролю певної автентичності, сприяє розвитку здатності використовувати знання, замість того, щоб просто пригадувати їх, та зменшує психологічне напруження в студентів під час виконання контрольних завдань. Водночас доступ до довідкових матеріалів може сприяти поверховому засвоєнню знань. Тому контрольні завдання з іноземної мови в умовах дистанційного навчання повинні бути розроблені для оцінки як знань, так і їх інтерпретації та застосування, а також сприяти розвитку навичок розуміння і навичок критичного мислення. У процесі планування контрольних заходів викладачеві необхідно звернути увагу на відповідність змісту контролю навчальним цілям. Чітко сформульовані цілі навчання значно полегшують вибір методів контролю, оскільки значною мірою дають розуміння того, як студенти можуть продемонструвати їх досягнення.

Тестування, що в умовах дистанційного навчання найчастіше використовується для контролю навчальних досягнень з іноземної мови, може бути не основою, а лише одним із методів перевірки. Поряд із тестами мають використовуватися інші методи, що становлять більш ефективні і менш проблемні альтернативи тестам, як-от контроль в усній і письмовій формі, рольові ігри, навчальні проекти. Недостатня об'єктивність цих методів порівняно з тестами може бути компенсована, окрім іншого, шляхом розробки і застосування детальних критеріїв оцінювання і шкал оцінок. Із цією метою можуть використовуватися аналітичні й глобальні шкали оцінювання. Жоден із методів контролю, що застосовується в дистанційному навчанні, не позбавлений як переваг, так і недоліків. На практиці це означає необхідність їх оптимального поєднання.

Ключові слова: контроль навчальних досягнень, дистанційне навчання, іноземні мови, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Масовий перехід ЗВО на дистанційну форму навчання, зважаючи на поширення коронавірусної хвороби COVID-19, є причиною істотних змін у вимогах до викладачів, які працюють у нових умовах. Реалізація принципів дистанційного навчання зумовлює підвищення важливості таких складників професійної діяльності викладача,

як керування пізнавальною активністю студентів і контроль її результатів. Це ставить нові завдання перед викладачами стосовно створення високоякісного цифрового контенту, що відповідає меті і завданням вивчення дисципліни, ефективного застосування інструментів для виявлення й оцінювання результатів навчальної діяльності студентів. Водночас практика показує, що ці виклики долаються викладачами стихійно, методом проб і помилок, що не завжди приносить бажані результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми дистанційного навчання стали предметом досліджень. Так, теоретичні та методичні засади дистанційного навчання у вищій школі вивчали О. Абакумова, В. Беспалько, Д. Бодненко, А. Густирь, М. Моцар, Л. Романишина та ін. Дослідженню основних тенденцій використання комп'ютерних технологій у процесі навчання присвячені роботи О. Єршова, Г. Звенігородського, Є. Машбіца, В. Монахова, В. Разумовського та ін.; проблеми застосування інформаційних технологій для контролю навчальних досягнень розглядалися в роботах С. Архангельського, Н. Бурлакової, С. Ігнатенко, Л. Каменської, М. Корольова, І. Павлової, В. Пашкова та ін. Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, присвячених дистанційному навчанню, не зовсім достатньо уваги приділяється такому важливому його аспекту, як контроль навчальних досягнень студентів з іноземних мов в умовах дистанційного навчання.

Отже, **метою статті** є аналіз особливостей реалізації контролю навчальних досягнень з іноземної мови, а також аналіз методів контролю в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що контроль навчальних досягнень з іноземних мов в умовах дистанційного навчання має свою специфіку. Для створення контрольних завдань комп'ютерні та інформаційні технології дають можливість використовувати ресурси Інтернету, що містять автентичну й актуальну інформацію, як-от спортивні, політичні новини або новини культури, автентичні матеріали (промови політичних діячів, фрагменти телепередач і фільмів, відеоролики, матеріали Вікіпедії, електронних бібліотек тощо). Фахівці зазначають, що така актуальна інформація викликає інтерес у студентів і сприяє підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови [1].

Крім того, у дистанційному навчанні в процесі виконання контрольних завдань студенти мають необмежений доступ до довідкових матеріалів (словників, підручників, онлайн-перекладачів та інших ресурсів Інтернету). З одного боку, це також надає процедурі контролю певної автентичності, адже ми

користуємося всіма цими матеріалами і в реальному житті. Крім того, це сприяє розвитку здатності студентів *використовувати* знання, а не *пригадувати* їх. У традиційних мовних тестах це визнається в інтегрованих типах завдань, як-от у TOEFL iBT або академічному модулі IELTS. Істотним і важливим є зменшення психологічного напруження в студентів під час виконання контрольних завдань, особливо якщо при цьому відсутні обмеження в часі. Очевидно, що вільний доступ до довідкових матеріалів може сприяти поверховому засвоєнню знань, адже для спілкування іноземною мовою досить велику кількість інформації необхідно постійно утримувати в пам'яті (лексика, граматичні правила тощо). Отже, контрольні завдання з іноземної мови в дистанційному навчанні повинні бути розроблені для оцінки як знань, так і їх інтерпретації та застосування, а також сприяти розвитку навичок розуміння і критичного мислення.

Під час планування контрольних заходів викладачеві необхідно звернути увагу на відповідність змісту контролю навчальним цілям. Чітко сформульовані цілі полегшують вибір методів контролю, оскільки дають розуміння того, як студенти можуть продемонструвати їх досягнення. А відсутність чітко сформульованих цілей не спрямовує викладачів та студентів на конкретні результати навчання і не дає змоги ефективно виявляти та оцінювати навчальні досягнення студентів.

У викладанні іноземних мов існують чіткі стандарти до визначення рівня і якості їх володіння. Ними є Рекомендації Ради Європи для закладів освіти [2], у яких визначається шість рівнів оволодіння іноземними мовами і надається детальний опис змісту цих рівнів. Відповідно, викладач повинен конкретизувати ці цілі спочатку в межах дисципліни, а потім і в окремих, логічно завершених частинах навчального курсу – модулів, тем і конкретних навчальних занять. При цьому також доцільно використовувати таксономії освітніх цілей, як-от «Таксономію для навчання, викладання та оцінювання» («Таксономію Блума») та таксономію SOLO (Structure of the Observed Learning Outcomes – Структура результатів навчання, які можна спостерігати [як поведінку]). Але під час формулювання цілей необхідно слідкувати, щоб вони відповідали дидактичним вимогам [3], тобто були життєво необхідними, реально досяжними, точними, такими, що перевіряються, систематизованими і повними без надмірності, тобто діагностичними за всіма основними значущими професійними якостями особистості майбутнього фахівця. Діагностичність постановки означає, що дано настільки точний опис сформульованої якості, що її можна безпомилково віддиференціювати від будь-яких інших якостей; існує спосіб, «інструмент», критерій для однозначного виділення якості, що діагностується; існує шкала її оцінки, що спирається на результати вимірювання.

Найбільш поширеним методом контролю в дистанційному навчанні є тестування. Більшість інструментів, передбачена для перевірки навчальних досягнень як на дистанційних платформах (наприклад, Moodle), так і онлайн-сервісах (Майстер-Тест, LearningApps, Online Test Pad, ClassMarker, Classroom, Quizizz, Kahoot! тощо), становить тестові завдання закритого типу. І це виправдано, адже саме цей формат здатний забезпечити швидке, об'єктивне, валідне і надійне оцінювання, насамперед володіння мовними (лексика і граматики) та рецептивними мовленнєвими навичками (аудіювання та читання). Водночас ефект від застосування контрольних завдань лише такого типу

оцінюється фахівцями як негативний, оскільки такі тести, на думку дослідників,

- надають надмірної ваги механічному запам'ятовуванню і відтворенню матеріалу без розуміння його сутності;
- створюють помилкове враження, що існує єдина правильна відповідь майже на будь-яке питання або завдання;
- перетворюють студентів на пасивних слухачів, яким потрібно лише розпізнавати правильні відповіді і рішення, а не створювати їх самим;
- примушують викладачів навчати тому матеріалу, що буде тестуватися (замість того, чому навчати важливо);
- розвиток навичок студентів зводиться до розвитку навичок успішного проходження тесту, що значно збіднює зміст навчання [4].

Досвід та компетентність викладача в межах викладання певної дисципліни зовсім не означає наявність у нього навичок створення якісних тестів. У наукових дослідженнях виокремлюють від 6 до 18 етапів конструювання тестів [5], як-от попереднє випробування тесту на репрезентативній вибірці, статистична обробка результатів попереднього тестування та визначення якості тестових завдань. Звичайно, для створення викладацьких (поточних і підсумкових) тестів дотримання всіх цих умов не є обов'язковим. Проте дослідники зазначають, що створення якісних тестових завдань потребує значних витрат часу і зусиль навіть у досвідчених фахівців [6].

Дослідження П.С. Уханя [7] показує, що студенти вважають за краще мати справу з машиною, коли йде процес навчання: поки вони допускають помилки, виконують завдання не досить швидко і якісно. З іншого боку, коли студенти добре підготовлені і постає питання про автоматизовану підсумкову перевірку, вони залишаються незадоволеними, адже їм важливо продемонструвати свої успіхи перед іншими. Тут ми маємо справу з власне психологічним явищем, що відображає соціальну природу людини. Під час підсумкової перевірки оцінка повинна виставлятися викладачем, хоча і може ґрунтуватися на даних автоматизованої перевірки.

Як бачимо, тестування може бути не основою, а лише одним із методів перевірки навчальних досягнень з іноземної мови. Поряд із тестами мають використовуватися інші методи, що становлять більш ефективні і менш проблемні альтернативи тестам. Не слід відкидати «традиційні» методи контролю, як-от опитування, інтерв'ю, діалог тощо для перевірки навичок усного мовлення чи написання різних видів текстів для перевірки навичок письма. Відповідні контрольні заходи можуть бути реалізовані на базі дистанційної платформи, у межах відеоконференції (Zoom, Skype, Google Duo) чи за допомогою месенджерів (Viber, Telegram, WhatsApp) або електронної пошти. Недостатня об'єктивність і надійність цих методів порівняно з тестами може бути компенсована, окрім іншого, шляхом розробки і застосування детальних критеріїв оцінювання і шкал оцінок. Із цієї метою можуть використовуватися аналітичні і глобальні шкали оцінювання. За допомогою аналітичних шкал (analytic scales) зручно оцінювати окремі аспекти відповіді, а глобальні шкали (holistic scales) допомагають оцінити загальне враження від неї. Коефіцієнт надійності при цьому може наблизитися до 0,9, тобто є таким, як і в якісно укладених об'єктивних тестах із закритими відповідями [6]. З іншого боку, використання формату відеоконференції передбачає можливість запису від-

повідей студентів, важливість чого для подальшого аналізу і самоаналізу важко переоцінити.

У роботах сучасних науковців [8] контроль поділяється на коректувальний, у процесі якого максимально реалізуються навчальна і виховна функції, і констатувальний, у процесі якого максимально реалізується його контролювальна функція. Таке розуміння контролю ґрунтується на твердженні про те, що контрольні процедури повинні забезпечувати не тільки констатацію рівня отриманих студентами знань, умінь і навичок (констатувальний контроль), а і цілеспрямовано реалізовувати навчальну і виховну функції, тобто в процесі виконання контрольних завдань студенти повинні продовжувати навчатися, розвиватися і виховуватися. До методів контролю, які відповідають названим вище вимогам та можуть бути реалізовані в дистанційному навчанні іноземних мов, ми вналежнеюмо перевірку за допомогою ділових ігор та виконання проєктів.

Найбільшою перевагою використання ділових ігор як методу перевірки, крім виявлення рівня сформованості мовних і мовленнєвих навичок, є можливість найповніше реалізувати принцип професійної спрямованості. Ця особливість ділових ігор дає змогу виявлення професійної компетентності студентів, сформованості професійних навичок і вмінь; ступеня володіння учасниками різними способами і прийомами розв'язання поставлених завдань, реалізації евристичного (творчого) підходу до розв'язання завдання, сформованість професійного мислення, культуру професійної поведінки і спілкування тощо [9]. До недоліків цього методу зараховують його невисоку надійність, тому велику увагу під час застосування цього методу слід приділяти детальній розробці критеріїв оцінювання, зокрема глобальних і аналітичних шкал, про які йшлося вище. Недоліком ділових ігор є також те, що вони потребують багато часу для підготовки, а також вимагають певної кваліфікації та досвіду викладача для їх успішного проведення [6; 9].

Зважаючи на перенесення акценту з аудиторної на самостійну роботу студентів у дистанційному навчанні, особливий інтерес становить контроль за допомогою навчальних проєктів. У сучасній дидактиці під методом проєктів розуміють «організацію навчання, за якої учні набувають знань і навичок у процесі планування й використання практичних завдань – проєктів» [10]. Виконання проєктів є одним із найбільш ефективних методів коректувального контролю, оскільки не тільки дає змогу виявити та оцінити рівень навчальних досягнень студентів, а й сприяє формуванню професійної компетенції студентів, активізації пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечує можливість творчої діяльності студентів, тобто забезпечує реалізацію таких функцій навчального процесу, як виховна, розвивальна і самовдосконалення.

Розглянемо більш детально особливості оцінювання навчальних досягнень з іноземної мови за допомогою методу проєктів.

Очевидно, що проєктну роботу не можна оцінювати лише з погляду безпомилкового вживання лексики і граматичних структур або правильного фонетичного оформлення. Проєкт – це колективна творчість, тому вже на підготовчому етапі (під час попереднього планування) викладач повинен не тільки розробити детальні критерії оцінювання самого проєкту (його кінцевого продукту), а й передбачити, як буде оцінена робота групи загалом і кожного студента окремо.

На думку дослідників [11], оцінюючи проєкти, необхідно враховувати змістовий, інтерактивний та мовленнєвий аспекти.

Змістовий аспект: усні та письмові презентації оцінюються з позиції їх відповідності цілям і змісту проєкту, майбутнім професійним та навчальним потребам виконавців, ступеня досягнення мети проєкту, обсягу і глибини знань із теми, міжпредметних зв'язків, інновації (урахування нових шляхів і підходів до розв'язання проблеми), творчості та оригінальності, інформативності проєкту (зверненням до різних джерел і матеріалів).

Інтерактивний аспект: особистий внесок кожного учасника, вміння співпрацювати, координувати та коректувати свою діяльність, розподіл обов'язків та доручень у групі, ставлення, старанність, внесок у загальну справу, здатність до співпраці, спроможність дослухатися до думок інших та рахуватися з особливостями різних членів групи, участь усіх членів групи в підготовці та проведенні презентації й подальшому обговоренні тощо.

Мовленнєвий аспект: рівень володіння мовним і мовленнєвим матеріалом, стилістична адекватність, інтеграція всіх видів мовленнєвої діяльності, культура і правильність мовлення.

Під час репрезентації проєкту окремо слід оцінити вміння демонструвати результати роботи: послідовність і логічність, чіткість і ясність у викладі, наявність наочності, естетичне оформлення кінцевого продукту, дотримання часових меж, різноманітність застосованих прийомів, аргументованість і переконливість під час відповідей на запитання і обговорення презентації тощо. За проєктну роботу необхідно ставити кілька оцінок кожному її виконавцеві.

Важливим і необхідним є залучення студентів до оцінювання та саморефлексії. Студенти можуть бути в ролі експертів, оцінюючи роботу інших членів групи. Взаємоконтроль стає основою для переходу до самостійної оцінки власної діяльності.

Ефективним способом самоконтролю студентів є «can-do technique» (твердження «Я вмію/можу») [12], що дає змогу оцінити себе згідно з певним набором критеріїв. Для їх розробки викладачі можуть звертатися до тверджень, розроблених Європейською асоціацією екзаменаційних рад з іноземних мов ALTE [2], зразка шкали самооцінювання професійних мовленнєвих умінь та зразка контрольного переліку професійних мовленнєвих умінь для самооцінювання [13].

Недоліки методу проєктів пов'язані з необхідністю формальної оцінки досягнень студентів, складністю визначення критеріїв оцінювання. Наш власний досвід свідчить про те, що перешкодою у застосуванні цього методу також може бути недостатній рівень сформованості у студентів умінь дослідницької діяльності.

Висновки. Отже, аналіз форм і методів контролю навчальних досягнень з іноземної мови в умовах дистанційного навчання свідчить про те, що жоден із них не позбавлений як переваг, так і недоліків. На практиці це означає необхідність їх оптимального поєднання. Плануючи і реалізуючи контрольні заходи, викладач повинен також враховувати особливості дистанційного навчання, як-от можливості комп'ютерних та інформаційних технологій для забезпечення автентичності змісту контрольних завдань, а також фактор необмеженого доступу студентів до довідкових матеріалів у процесі їх виконання. Особливу увагу слід приділяти формуванню цілей навчання, які повинні відповідати всім дидактичним вимогам

і передбачати можливість оцінки як знань, так і їх інтерпретації та застосування, а також сприяти розвитку навичок розуміння і критичного мислення.

До перспективних напрямів подальших наукових пошуків можна вналежнити індивідуалізацію контролю навчальних досягнень в умовах дистанційного навчання на основі всебічної психологічної діагностики особистості, дослідження способів реалізації особистісного потенціалу студента у процесі контролю навчальних досягнень із використанням комп'ютерних та інформаційних технологій.

Література:

1. Владимірова Л.П. Дистанционное обучение иностранным языкам. LAP LAMBERT Academic Publishing Deutschland (Германия). 2017. 57 с.
2. Common European framework of reference for languages : Learning, teaching, assessment. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 260 p.
3. Образцов П.И., Косухин В.М. Дидактика высшей военной школы: учебное пособие. Орел : Академия Спецсвязи России, 2004. 317 с.
4. Hart D. Authentic assessment. Melno Park, California. 1994. 120 p.
5. Парашенко Л.Л., Леонський В.Д., Леонська Г.І. Тестові технології у навчальному закладі : метод. посіб. Київ : ТОВ «Майстерня книги», 2006. 217 с.
6. Hughes A. Testing for language teachers. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 172 p.
7. Ухань П.С. Контроль знань, вмінь і навичок учнів на уроках інформатики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 16 с.
8. Кудаев М.Р. Корректирующий контроль в учебном процессе: дидактические основы построения и реализации системы : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Майкоп, 1998. 431 с.
9. Змиевская Е.В. Учебная деловая игра в организации самостоятельной работы студентов педагогических вузов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2003. 169 с.
10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
11. Іванишина В.П., Шевченко Ю.В. Використання проєктів у навчанні майбутніх юристів іноземної мови за професійним спрямуванням. *Science and Education a New Dimension*. Issue 19. 2014. С. 52–55.
12. Fried-Booth D. L. Project Work. Resource book for teachers. Oxford : Oxford University Press, 1996. 89 p.

13. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.С. Бакаєва та ін. Київ : Ленвіт, 2005. 119 с.

Kalnik O. Peculiarities of assessment in foreign language teaching in distance education

Summary. Assessment in foreign language teaching in the context of distance education has its peculiarities. To construct assessment tasks, computer and information technologies make it possible to use Internet resources containing authentic and up-to-date information. This arouses interest among students and contributes to increasing motivation to learn a foreign language. In addition, in distance education students have unlimited access to reference materials when taking tests. It also gives the assessment procedure some authenticity, promotes the development of students' ability to use knowledge, instead of just remembering it, and reduces psychological stress. At the same time, access to reference materials can facilitate superficial knowledge acquisition. Therefore, assessment tasks in foreign language teaching in distance education should be constructed to assess both knowledge and its interpretation and application, as well as to promote the development of comprehension and critical thinking skills. When planning assessment, the teacher needs to pay attention to the compliance of the assessment tasks content with the instructional goals and objectives. Clearly stated learning objectives greatly facilitate the choice of assessment methods, since they provide an understanding of how students can demonstrate their achievement.

Objective tests, which are most often used by foreign language teachers in distance education, should not be used as the main method, but complement other methods. Along with the objective tests, other more effective and less problematic methods should be used, such as oral and written tests, role-plays and educational projects. The lack of objectivity of these methods in comparison with tests can be compensated, in particular, by the development and application of detailed assessment criteria and rating scales. For this purpose, analytical and global rating scales can be used. None of the assessment methods is devoid of both advantages and disadvantages. In practice, this means the need for optimal combination of the assessment methods. Peer assessment and self-assessment are also important aspects of assessment in distance education that need to be addressed.

Key words: assessment, distance education, foreign languages, institution of higher education.

Колос Ю. З.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ВИМОГ В ІНСТРУКТИВНИХ ТЕКСТАХ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Анотація. Статтю присвячено перекладу вимог англо-мовних інструкцій українською мовою. Досліджено тексти англо-мовних та українськомовних інструкцій до побутових приладів та програмного продукту, а також до медичного препарату й проаналізовано способи формулювання в них директив та особливості їх передачі українською мовою. З'ясовано, що комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей та припис виконання певних дій. Текст інструкції характеризується чіткістю, логічністю та емоційною нейтральністю. У тексті англо-мовних інструкцій переважає наказовий спосіб дієслів, уживається велика кількість модальних дієслів, активно використовуються пасивні конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, складнопідрядні та умовні речення. Розглянуто стандарти формулювання тексту інструкції, зокрема у процесі подання обов'язкових вимог у тексті. Відповідно до стандартів формулювання тексту інструкції у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід».

Проаналізовано види спонукальних речень, способи їх перекладу українською мовою. Спонукальні конструкції можна поділити на імперативні та неімперативні. Під час перекладу імперативних конструкцій в українському перекладі використовують дієслово в другій особі множини доконаного виду, оскільки воно більш орієнтоване на результат дії. До неімперативних входять конструкції з модальними та перформативними дієсловами. З'ясовано, що перші при цьому переважають.

Доведено важливість правильного тема-рематичного членування речення. На відміну від англійської мови українська мова має вільний порядок слів. За законами зорового сприйняття друга частина речення сприймається як більш значуща. Саме тому в письмовому мовленні застосовується принцип лінійної подання інформації, згідно з яким спочатку до речення вводиться допоміжна інформація, а потім основна, причому остання розташовується після присудка. Розглянуто приклади пермутації членів речення для досягнення адекватності перекладу.

Ключові слова: інструкція, імперативні конструкції, неімперативні конструкції, модальні дієслова, перформативи, тема, рема.

Постановка проблеми. Процес поживлення міжнародного обміну товарами та послугами, розвиток науки й техніки зумовлює необхідність перекладу різноманітної супровідної документації до таких продуктів.

Інструктивний дискурс є результатом усної й письмової комунікативної взаємодії учасників, спрямованої на ознайомлення з правилами будови та безпечної експлуатації агрегатів та пристроїв [1, с. 1].

Інструкція з експлуатації – це супровідний документ до технічних й електронних виробів різного типу обладнання. Комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей та припис виконання певних дій.

Із перекладом інструкцій пов'язано чимало проблемних питань, що зумовлені лексико-стилістичними та граматичними особливостями цього жанру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості жанру інструкції досліджували І.С. Алексєєва, А.В. Боцман, С.А. Канащук, Т.А. Пастернак, Л.В. Рехтін, В.В. Станівчук, І.Е. Чумакова та ін. Спонукальні конструкції вивчали Л.В. Березан, О.Л. Даскалюк, Г.Г. Дрінко, П.С. Дудик, Н.А. Луценко, І.О. Міхалкова, Н.В. Швидка та ін. Перекладу науково-технічної літератури присвятили свої роботи А.Я. Коваленко, В.І. Карабан та ін.

Мовне оформлення інструкції має високий ступінь стандартизації, що забезпечує економічність у написанні й сприйнятті цього тексту. Незважаючи на це, жанр інструкції постійно розвивається, про що свідчать роботи сучасних лінгвістів. Це й зумовило необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті – дослідити тексти англо-мовних та українськомовних інструкцій до побутових приладів та програмного продукту, а також до медичного препарату й проаналізувати способи формулювання в них директив, шляхи й особливості їх передачі українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Оскільки інструкція належить до директивного дискурсу, у ній формулюються накази, поради та рекомендації з різним ступенем імперативності.

Л.В. Рехтін [2] дослідив найчастотніші мовні формули, що вживаються в текстах інструкцій, написаних різними мовами. В усіх мовах найважливішими смислами були такі: опис дій адресата, каузатив дій, опис функцій та характеристик предмета вказівок. Найбільша кількість мовних кліше виражала смисли, пов'язані з дотриманням правил безпеки. Стандартизація тексту інструкції виявляється як на рівні граматичних зв'язків, так і на рівні лексики. Найбільш частотними виявилися конструкції з дієсловами та віддієслівними іменниками на позначення дій, а також зв'язки з похідними прийменниками та віддієслівними іменниками.

Стандартними для інструкцій є розповідні та спонукальні конструкції. Перші здебільшого використовуються в описовій частині, тоді як другі – у частині з вказівками. Спонукальні речення можуть бути простими та складними, означено-особовими, умовними, складнопідрядними, односкладними, заперечними. Реченням притаманна лаконічність, вони містять мінімальну кількість елементів, необхідних для повного вираження смислу.

У тексті англійськомовних інструкцій переважає наказовий спосіб дієслів, уживається велика кількість модальних дієслів, широко використовуються пасивні конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, складнопідрядні та умовні речення. Наприклад:

If the clinician prefers the handling characteristics of the hydrated collagen, the membrane can be hydrated in sterile water or saline solution for approximately five minutes prior to final placement [3].

The patient should refrain from brushing the treated area for two weeks following the surgery [Там само].

Крім дієслів, що вказують на дії, які слід виконати, у текстах використовуються стереотипні конструкції, що виражають імперативність. Інструктивний текст будується на такому стереотипі, у якому повністю вилучені часові значення. Так, використовуються структури *Слід мати на увазі..., It is necessary..., It is strongly recommended...* тощо.

Для звернення до адресата в тексті англійськомовних інструкцій вживається займенник *you*, що перекладається українською за допомогою другої особи множини (рідше однини, коли компанія-виробник прагне установити дружній тон комунікації) або, що частіше, безособовими реченнями. Також можуть використовуватися слова *user, operator, customer, client*. Для вказівки на автора в англійській мові функціонує займенник *we* або назва компанії. Наприклад:

Із метою забезпечення належної роботи пристрою користувач повинен виконувати його регулярну перевірку й чищення [4].

Текст інструкції характеризується чіткістю, логічністю та емоційною нейтральністю. В Україні діє низка національних та міжнародних стандартів, що регламентують тексти інструкцій та їх перекладів. Зокрема, зазначено такі вимоги:

– текст документа має бути коротким, чітким та не допускати різних тлумачень;

– під час викладення обов'язкових вимог у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід». Під час викладення інших положень слід використовувати слова «як правило», «за необхідності», «може бути», «у випадку» тощо;

– допускається використовувати розповідну форму викладу тексту документа, як-от «застосовують», «вказують» тощо [5].

Г.Г. Дрінко вважає, що спонукання становить директивний акт, мета якого – змінити навколишній світ за допомогою мовленнєвих актів. Комунікативно-прагматичними типами спонукальних мовленнєвих актів (за Г.Г. Дрінко) є: прескриптивні (команда, наказ (розпорядження), вимога, дозвіл, заборона), реквестиви (прохання, благання), сугестиви (порада, пропозиція) та менасиви (застереження, погроза) [6]. В англійській мові спонукальні конструкції, які входять до структури стверджувального речення, включають синтетичні форми дієслів 2-ї особи однини та множини. Заперечні конструкції імперативних речень 2-ї особи передбачають форми дієслів аналітичного типу *don't + inf* [6, с. 38]. В українській мові форми наказового способу утворюються від основи теперішнього/майбутнього часу за допомогою закінчень другої особової парадигми. Заперечний імператив утворюється за допомогою заперечної частки *не* та синтетичної форми дієслова [Там само].

Зазвичай в українському перекладі використовують дієслово в другій особі множини доконаного виду, оскільки воно

більш орієнтоване на результат дії. Заперечні конструкції можуть також перекладатися за допомогою слів *забороняється, не слід, не можна* тощо. Наприклад:

Do not cut or remove the grounding prong from the power plug [9]. – **Не відрізайте й не видаляйте** штир заземлення з мережної вилки [4].

Do not use if the product sterilization barrier or its packaging is compromised [3]. – **Забороняється** використовувати виріб, якщо порушено стерилізаційний бар'єр або упаковку.

Спонукальні конструкції можна поділити на імперативні та неімперативні. До неімперативних входять конструкції з модальними та перформативними дієсловами. Перші при цьому переважають. В українській мові не виокремлюється група модальних дієслів, значення спонукання передають предикативні прислівники: *могти, мусити, сміти, вміти, слід/треба, можна*, та ін. Значення необхідності здійснення дії в англійській мові передають модальні дієслова *must, should, ought, shall, have, be*. Усі вони виражають необхідність здійснення якоїсь дії, проте відрізняються нюансами значення.

Наприклад: *To change the settings for your kid's account, your kid must first accept the invitation* [7]. – **Щоб змінити настройки для облікового запису Вашої дитини, Ваша дитина спочатку повинна прийняти запрошення** [8].

Дієслово *should* виражає рекомендацію, пораду: *The outer pouch should be opened carefully, allowing the inner pouch to be placed onto a sterile field* [3]. – **Слід з обережністю відкривати зовнішню упаковку, щоб внутрішню упаковку можна було покласти в стерильне поле.**

Конструкція з дієсловом *need* у значенні необхідності має відтінок потреби. В українській мові аналізованій конструкції відповідають сполученню предикативних слів *треба, необхідно* з інфінітивом:

To listen to the radio, you need to attach a compatible headset to the device [7]. – **Щоб слухати радіо, потрібно приєднати до пристрою сумісну гарнітуру** [8].

Можливість здійснення дії передають конструкції з модальними дієсловами *can, could, may, might*:

Resorbable tacks can also be used to affix the membrane [3]. – **Також для фіксації мембрани можна використовувати скріпки, які розсмоктуються.**

Прикладом бездієслівної форми вираження спонукання є використання спеціальних сигнальних слів, зокрема: *Contraindications: – Протипоказання. Warning: – ОБЕРЕЖНО! Caution! – УВАГА!*

Перформативними дієсловами є дієслова: *ask – просити, order – наказувати, permit – дозволяти, forbid – забороняти тощо.*

Наприклад: *If you want to transfer your photos to a Mac, it is recommended that you use the Lumia Photo Transfer for Mac app, which you can download from ...* [7]. – **Для перенесення фотографій на комп'ютер Mac рекомендується використовувати програму Lumia Photo Transfer для Mac, яку можна завантажити із сайту...** [8].

На відміну від англійської мови українська має вільний порядок слів. Проте за законами зорового сприйняття під час читання друга частина речення сприймається як більш значуща. Тому в письмовому мовленні існує принцип лінійного подання інформації, згідно з яким спочатку в речення вводиться допоміжна інформація, а потім – основна, до того ж остання розташовується після присудка.

Актуальне членування речення – це членування на тему (дане, основа, відоме) і рему (нове, ядро, повідомлюване) [10].

Для того, щоб український текст перекладу інструкції був чітко зрозумілим, речення в ньому мають бути сформульовані так, щоб їх тема-рема-тична структура відповідала комунікативній меті (щоб основна, повідомлювана, інформація розташовувалася у другій частині речення). У цьому разі на неї падатиме логічний наголос. Для досягнення цієї мети під час перекладу використовується перmutація членів речення (у реченнях підкреслено головну інформацію – рему):

1) *Please read this manual carefully before operating your set and retain it for future reference* [9]. – *Перед використанням виробу уважно прочитайте даний посібник та збережіть його для звернень у майбутньому* [4].

Основна комунікативна мета речення (1) – спонукання читача до того, щоб він ретельно прочитав інструкцію та зберіг її, тому що інформацію об'єднано в другій половині речення, а обставину часу (рему) винесено на початок. Ця трансформація дала змогу правильно поставити логічний наголос у реченні.

2) *Contact the authorized service technician for repair or maintenance of this unit* [9]. – *Ремонт або технічне обслуговування цього пристрою може здійснювати тільки кваліфікований технічний персонал* [4].

У реченні (2) має бути наголошено на тому, що саме кваліфікований технічний персонал (а не якийсь інший) має виконувати ремонт або технічне обслуговування. Якби порядок слів вихідного речення залишився незмінним (*Кваліфікований технічний персонал має здійснювати ремонт або технічне обслуговування даного пристрою*), то читач був би спантеличений щодо головної ідеї речення.

3) *Turn the main power off and unplug the unit when cleaning or repairing the product* [9]. – *Під час проведення чищення або ремонту пристрою відключіть живлення й витягніть шнур живлення з розетки* [4].

У прикладі (3) основне – це дії, які слід виконати перед тим, як проводити ремонт або чищення. Тому перелік цих дій винесено на кінець речення. За іншого розташування слів (*Відключіть живлення й витягніть шнур живлення з розетки під час проведення чищення або ремонту пристрою*) здавалося б, що ці дії слід виконувати тільки під час чищення або ремонту пристрою, а цей факт не відповідає дійсності.

Висновки. Комунікативним завданням інструкції є повідомлення відомостей і припис дій. У досліджуваних текстах інструкцій широко використовувались як імперативні, так і неімперативні конструкції. До групи неімперативних конструкцій належать конструкції з модальними та перформативними дієсловами. Відповідно до стандартів формулювання тексту інструкції під час викладення обов'язкових вимог у тексті мають використовуватися слова «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід».

Для того, щоб український текст перекладу інструкції був чітко зрозумілим, основна, повідомлювана, інформація (рема) розташовується в другій частині речення. Для цього під час перекладу використовується перmutація членів речення.

Література:

1. Агамалиева И.Д. Функционально-семантическое описание коммуникативных актов инструктивной дискурсии : автореф. дисс. ... канд. филол. н. Ульяновск, 2002. 24 с.

2. Рехтин Л.В. Речевой жанр инструкции: полевая организация: дисс. ... к. филол. н. Горно-Алтайск, 2005. 192 с.
3. Resorbable Collagen Membrane For Dental Surgery. Instructions For Use. URL: <https://www.bauschhealth.com>.
4. Кондиционер повітря Lg A09lhm. Інструкція з експлуатації. URL: <http://gscs-b2c.lge.com/downloadFile?fileId=KROWM000526061.pdf>.
5. ГОСТ 2.105-95. Единая система конструкторской документации. Общие требования к текстовым документам [Чинний від 1996-07-01], 1996. 28 с.
6. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 182 с.
7. Lumia with Windows 10 Mobile. User Guide / Microsoft. 137 с. URL: <http://download-support.webapps.microsoft.com>.
8. Посібник користувача Телефон Lumia з оновленням Windows 10 Mobile / Microsoft. 147 с. URL: <http://download-support.webapps.microsoft.com>.
9. AIR CONDITIONER LG A09LHH. OWNER'S MANUAL. URL: <http://gscs-b2c.lge.com/downloadFile?fileId=KROWM00052712.pdf>.
10. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 344 с.

Kolos Yu. The peculiarities of conveying requirements in instructive texts when translating from English into Ukrainian

Summary. The article has been devoted to the translation of the requirements of English-language instructions into Ukrainian. The texts of English and Ukrainian instructions for household appliances and software product, as well as for medical product were studied and the ways of formulating and translating directives were analyzed. It has been found that the communicative task of the instruction is to give information and instruct to perform certain actions. The text of the instruction is characterized by clarity, logic and emotional neutrality. The text of English instructions is dominated by the imperative mood of verbs, a large number of modal verbs, passive constructions, adjectives and adverbial inflections, complex and conditional sentences. The standards of instruction text writing are considered, in particular when formulating obligatory requirements in the instruction. According to them, the words «повинен», «слід», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід» should be used in the Ukrainian text.

Types of imperative sentences and ways of their translation into Ukrainian were analyzed. Inducements can be divided into imperative and non-imperative constructions. When translating imperative constructions, the verb in the Ukrainian translation in the second person plural of the perfect form is used, because it is more focused on the result of the action. Non-imperative constructions include constructions with modal and performative verbs. It has been found that the former predominates.

The importance of the correct theme-rhematic division of a sentence is investigated. Unlike English, the Ukrainian language has free word order. According to the laws of visual perception, the second part of the sentence is perceived as more significant. Therefore, in written speech there is a principle of linear representation of information, according to which the auxiliary information comes first in the sentence, and then comes the main one, which it is located after the predicate. Examples of permutation of sentence members in order to achieve adequate translation are considered.

Key words: instruction, imperative constructions, non-imperative constructions, modal verbs, performative verbs, theme, rheme.

*Король Т. Г.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу**Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ЗАВДАННЯ

Анотація. Статтю присвячено проблемі визначення рівня складності перекладацького завдання з точки зору сучасної теорії й практики перекладу та методики його викладання, адже укладення чіткого й функціонального переліку чинників, що визначають рівень складності окремого перекладацького завдання, дозволить не лише підвищити якість надання перекладацьких послуг та вдосконалити теорію й практику перекладу загалом, а й оптимізувати процес навчання перекладу як діяльності, зокрема за рахунок підвищення ефективності й дієвості контролю рівня сформованості у майбутніх філологів перекладацької компетентності.

Аналіз відповідних вітчизняних та зарубіжних досліджень дозволяє зробити висновок, що рівень складності перекладацького завдання залежить від сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, які позначаються на процесі виконання перекладу та якості його продукту. Під об'єктивними чинниками рівня складності перекладацького завдання розуміємо вимоги щодо його виконання та рівень складності тексту оригіналу. Специфіка власне постановки перекладацького завдання детермінується його змістом (видом перекладу, вимогами щодо оформлення й подання, наявністю й доступністю довідкового матеріалу, можливістю отримання фахових консультацій тощо) та умовами виконання (часові межі, залучення автоматизованих систем перекладу тощо). Рівень складності тексту оригіналу визначається його читабельністю й перекладністю. Читабельність тексту оригіналу залежить від його змістового наповнення (галузь та жанр текстового повідомлення) та мовного оформлення на лексичному, граматичному й синтаксичному рівнях, що опосередковано виявляються у середній кількості слів і символів у реченні, кількості символів у словах та відсотку складних для сприйняття й тлумачення у процесі читання й аналізу лексичних одиниць. Перекладність тексту оригіналу пов'язана з типовими труднощами, які виникають на етапі формування його змісту засобами мови перекладу та які зумовлені наявністю в ньому перекладацьких проблем прагматичного, стилістичного, соціокультурного й мовного характеру.

Суб'єктивні чинники рівня складності перекладацького завдання стосуються рівня сформованості фахової компетентності перекладача, його індивідуально-психологічних особливостей та попереднього досвіду.

Ключові слова: рівень складності перекладацького завдання, об'єктивні чинники, суб'єктивні чинники, рівень перекладацької складності тексту оригіналу, читабельність, перекладність, перекладацька проблема, перекладацькі труднощі.

Постановка проблеми. Об'єктивне визначення рівня складності перекладу є нагальною проблемою сучасного перекладознавства, ефективне вирішення якої дозволить

успішно розв'язати низку прикладних галузевих, дослідницьких та дидактичних завдань, пов'язаних з: 1) оцінкою якості виконаного перекладу [1–3]; 2) вдосконаленням алгоритмів реалізації машинного перекладу; 3) отриманням надійних, валідних, а головне – зіставних, результатів дослідження процесів виконання перекладу різними суб'єктами та їхніх поведінкових патернів [1–4]; 4) оптимізацією реалізації перекладацької діяльності у галузі надання мовних послуг, що дозволить раціонально делегувати надто прості завдання машинному перекладу, а також ефективно розподіляти завдання між учасниками перекладацького проекту відповідно до їх рівня підготовки чи попереднього досвіду, прогнозувати час виконання перекладу та обґрунтовано визначати вартість наданих послуг; 5) рівнем складності кожного окремого навчального й контрольного завдання з перекладу, що використовуються в освітньому процесі; 6) відбором системи текстів для розробки навчальних та контрольних завдань із перекладу, спрямованих на послідовне формування відповідних перекладацьких навичок і вмій, а також визначення рівня сформованості у студентів перекладацької компетентності в умовах сучасних закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

Незважаючи на це, праць, спрямованих безпосередньо на укладення чіткого переліку чинників, що детермінують рівень складності перекладацького завдання, вочевидь, бракує не лише у вітчизняному перекладознавстві, а й у зарубіжному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі укладено періодизацію визначення рівня складності тексту в мовознавчих дисциплінах загалом, що вказує на поступове зміщення уваги дослідників із кількісних параметрів (довжина вжитих у ньому слів або речень) на якісні (характер використаних синтаксичних конструкцій, ступінь абстрактності й узагальненості повідомлення) (М.І. Солнышкіна, А.С. Кисельников, 2015), виокремлено рівень складності тексту як перекладацьку категорію (Л.Г. Федюченко, 2009).

Із метою визначення переліку факторів, що позначаються на рівні складності перекладацького завдання, більшість сучасних науковців звертається до статистичного аналізу емпіричних даних щодо перебігу перекладацького процесу та оцінки якості отриманого продукту. Їх одержують шляхом виконання завдань на переклад певної кількості різних за змістом та тематикою текстів у різних парах мов різними категоріями суб'єктів [1–5]. Подібні дослідження дозволили чітко виокремити дві групи факторів, що впливають на рівень складності окремого перекладацького завдання: 1) об'єктивні, спричинені безпосередньо текстовими характеристиками; 2) суб'єктивні, пов'язані з індивідуальними особливостями та рівнем підготовки перекладача [1; 4].

Саме вияви їх взаємодії спостерігаються у процесі виконання перекладацького завдання, а наслідки так чи інакше опосередковано простежуються в якісних показниках отриманого перекладацького продукту (Liu, Zeng, Zhou, 2019; S. Sun, 2015; S. Sun, M. G. Shreve, 2014; A. Akbari, W. Segers, 2017; B. Vanroy, O. De Clercq, L. Macken, 2019).

Так, проаналізувавши ступінь кореляції рівня складності тексту для перекладу з його читабельністю, якістю отриманого тексту перекладу, часу й зусиль, витрачених на його виконання, С. Сан та М. Г. Шрив [3] розробили формулу для прогнозування орієнтовного рівня складності перекладацького завдання на основі його попередньої оцінки перекладачами.

Однак усі ці здобутки безперечно формують потужне підґрунтя для подальших наукових розвідок, вони навряд чи можуть повною мірою слугувати дидактичним цілям, пов'язаним із відбором текстів і формулюванням змісту перекладацьких завдань оптимального рівня складності та їх подальшою градацією на цій основі для послідовного використання в навчальному процесі через надто високу технологічність, математизованість, громіздкість, а також недоступність зазначених процедур для широкого кола викладачів-практиків.

Саме тому у вітчизняній методиці викладання перекладу й досі панує так званий «інтуїтивний» підхід до визначення рівня складності тексту для перекладу й власне змісту перекладацького завдання, що негативно позначається на ефективності навчання цього виду діяльності у ЗВО загалом та інформативності й об'єктивності контролю рівня сформованості у студентів перекладацької компетентності зокрема.

Так, **межу статті** вбачаємо в укладенні чіткого й функціонального переліку чинників, що детермінують рівень складності перекладацького завдання, на основі узагальнення й методичної інтерпретації результатів попередніх теоретичних та експериментальних праць.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашої розвідки надзвичайно важливо розрізнити та встановити взаємозв'язки між поняттями «рівень складності перекладацького завдання», «рівень перекладацької складності тексту», «перекладацька проблема» й «перекладацькі труднощі». З точки зору методики викладання перекладу визначення рівня складності перекладацького завдання передбачає врахування сукупності об'єктивних чинників як джерела типових перекладацьких труднощів, що впливають на швидкість та якість його виконання й завжди мають дещо контекстуально зумовлений та суб'єктивний характер. Так, до об'єктивних чинників рівня складності перекладацького завдання зараховуємо: 1) зміст, умови та вимоги щодо його виконання; 2) рівень складності тексту оригіналу.

Умови та вимоги щодо виконання перекладацького завдання конкретизуються в інструкції до нього, де зазначають вид перекладу, процедуру й терміни виконання, вимоги до оформлення тексту перекладу, наявність і доступність довідкового й додаткового матеріалу, можливість отримання фахових консультацій, залучення автоматизованих систем перекладу тощо. Цей чинник має неабиякий потенціал із точки зору регулювання рівня складності перекладацького завдання, укладеного навіть на основі одного й того ж тексту оригіналу, за рахунок варіювання залучених видів перекладу, обмеження в користуванні машинним перекладом, обсягів та якості наданих довідкових матеріалів, скорочення й подовження термінів виконання завдання тощо. Крім того, важливим чинником складності власне поставленого

завдання є ступінь його новизни для орієнтовного кола виконавців, що змушує зважати й на суб'єктивні фактори також.

При цьому рівень перекладацької складності тексту оригіналу є інваріантним чинником, який дозволяє дібрати відповідний матеріал для реалізації цілей навчання й контролю в умовах ЗВО. На думку І. С. Алексєєвої [6], він залежить від типу, довжини й предметної галузі тексту, власне змісту повідомлення й наміру автора, а також характеру залучених для їх викладу й реалізації мовних засобів. Усі ці параметри є об'єктивними й незалежними змінними та потенційними джерелами перекладацьких труднощів, що впливають на перебіг процесу сприйняття, інтерпретації й аналізу тексту оригіналу та формулювання його змісту засобами мови перекладу. Так, основними показниками рівня перекладацької складності тексту оригіналу є його читабельність та перекладність.

У кількісному аспекті читабельність тексту оригіналу пропонують визначати у різний спосіб, зокрема: 1) шляхом підрахунку середньої довжини речень, що вимірюються кількістю слів або символів, середньою довжиною слів у символах та відсотком складних для сприйняття лексичних одиниць (як правило, тих, що містять понад два склади). Сьогодні розроблено та реалізовано у вигляді відповідних онлайн-калькуляторів чимало формул для визначення показників читабельності тексту (також безкоштовних, як-от readabilityformulas.com); 2) за допомогою виконання тесту з вільноконструйованою відповіддю на заповнення пропусків у досліджуваному тексті, з якого вилучено кожне п'яте слово і подальшим підрахунком відсотка отриманих правильних відповідей; 3) суб'єктивного кількісного оцінювання показників читабельності експертами, які здебільшого зважають на якісні показники тексту оригіналу.

Отож, у якісному аспекті читабельність тексту оригіналу залежить від низки об'єктивних чинників, а саме: 1) змістового наповнення, пов'язаного з належністю тексту до певної галузі знань. Успішне сприйняття, інтерпретація, а згодом і відтворення такої інформації у процесі перекладу має спиратися на наявні у студентів фонові/експертні знання або відповідні стратегії інформаційного пошуку. Це неминуче спонукає викладачів до відбору й використання в навчальному процесі текстів різних галузей, що репрезентують різний рівень предметної й мовної складності. З метою відбору рівнозначних за складністю текстів варто керуватися правилом: складніше за змістом повідомлення повинно містити простіші для сприйняття й перекладу лексичні одиниці та граматичні конструкції (й навпаки). Саме для градації за рівнем складності текстів однієї галузі й різного змістового наповнення й мовного оформлення мають стати у пригоді онлайн-калькулятори читабельності; 2) мовне й екстралінгвістичне оформлення тексту оригіналу, а саме лексичні, граматичні, синтаксичні й цифрові або графічні засоби передавання повідомлення. Так, абстрактні терміни й багатозначні вирази сприймаються значно важче у процесі читання. Значно гірше декодуються специфічні для певної мови граматичні й синтаксичні конструкції.

За експериментальними даними С. Сан та М. Г. Шрив [3, с. 112], показник читабельності тексту оригіналу має статистично значущий вплив на рівень його перекладацької складності. Чим вищий показник читабельності тексту оригіналу, тим нижчий рівень його перекладацької складності (й навпаки).

Перекладність тексту оригіналу як об'єктивний показник рівня його перекладацької складності визначається мовною

парою. Крім того, вона безпосередньо пов'язана з кількістю й характером перекладацьких проблем, які виникають та підлягають вирішенню на етапі формулювання змісту тексту оригіналу засобами мови перекладу за рахунок часових та розумових затрат із боку середньостатистичного перекладача. Під перекладацькою проблемою (слідом за К. Норд [7]) розуміємо фрагменти тексту оригіналу, що створюють об'єктивні інваріантні перекладацькі мікрозавдання, які доведеться розв'язати кожному перекладачеві незалежно від рівня його підготовки задля продукування тексту перекладу бажаної якості. Перекладацькі проблеми завжди представлені в тексті оригіналу, просто для одних перекладачів вони становлять суттєві суб'єктивні перекладацькі труднощі або є й взагалі нездоланими, тоді як для інших – вирішуються з найменшими часовими та інтелектуальними затратами, минаючи майже непомітно.

При цьому К. Норд [7] виокремлює чотири групи перекладацьких проблем, із якими доводиться мати справу будь-якому перекладачеві, незалежно від його рівня професійної компетентності й попереднього досвіду:

1) перекладацькі проблеми прагматичного характеру, розв'язання яких має забезпечити продукування такого тексту перекладу, який повною мірою реалізує авторський намір та викликає реакцію в цільовій аудиторії, ідентичну тій, що має спостерігатися у реципієнтів тексту мовою оригіналу;

2) перекладацькі проблеми стилістичного характеру, пов'язані з адекватним та еквівалентним відтворенням засобами мови перекладу різноманітних стилістичних прийомів та жанрово-стильових рис, притаманних тексту оригіналу та спрямованих на його увиразнення й ідентифікацію належності до певного жанру й типу тексту;

3) перекладацькі проблеми соціокультурного характеру, спровоковані відмінностями та лакунами у культурному полі представників різних мовних спільнот. Безпосередньо пов'язані з відтворенням одиниць вимірювання, формул увічливості та звертання, власних назв і реалій тощо;

4) перекладацькі проблеми мовного характеру, спричинені розбіжностями мов на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях, подолання яких можливе лише за рахунок застосування відповідних перекладацьких стратегій та трансформацій. Із-поміж проблем цієї групи особливих зусиль із боку перекладача з англійської українською мовою вимагає адекватне та еквівалентне відтворення багатозначних лексичних одиниць, що пов'язано з явищем ентропії, лексичних одиниць на позначення абстрактних понять, термінологічних лексичних одиниць, складних іменникових атрибутивних словосполучень та пасивних дієслівних конструкцій.

Саме успішне подолання типових перекладацьких труднощів свідчить про сформованість у студентів відповідних перекладацьких навичок і вмінь як наслідок організованого навчання й вправлення. Джерелами виникнення перекладацьких труднощів є особистість перекладача, зокрема брак професійної підготовки чи відповідного досвіду, загальної й спеціальної освіченості та ерудованості, креативності й винахідливості. Взаємодію чинників, що визначають рівень складності перекладацького завдання, представлено на рис. 1.

Так, спираючись на відповідне визначення, запропоноване С. Саном [2, с. 31], під рівнем складності перекладацького завдання розуміємо сукупність та інтенсивність зусиль, яких доведеться докласти перекладачеві на шляху до ефективного розв'язання наявних у тексті перекладацьких проблем від-

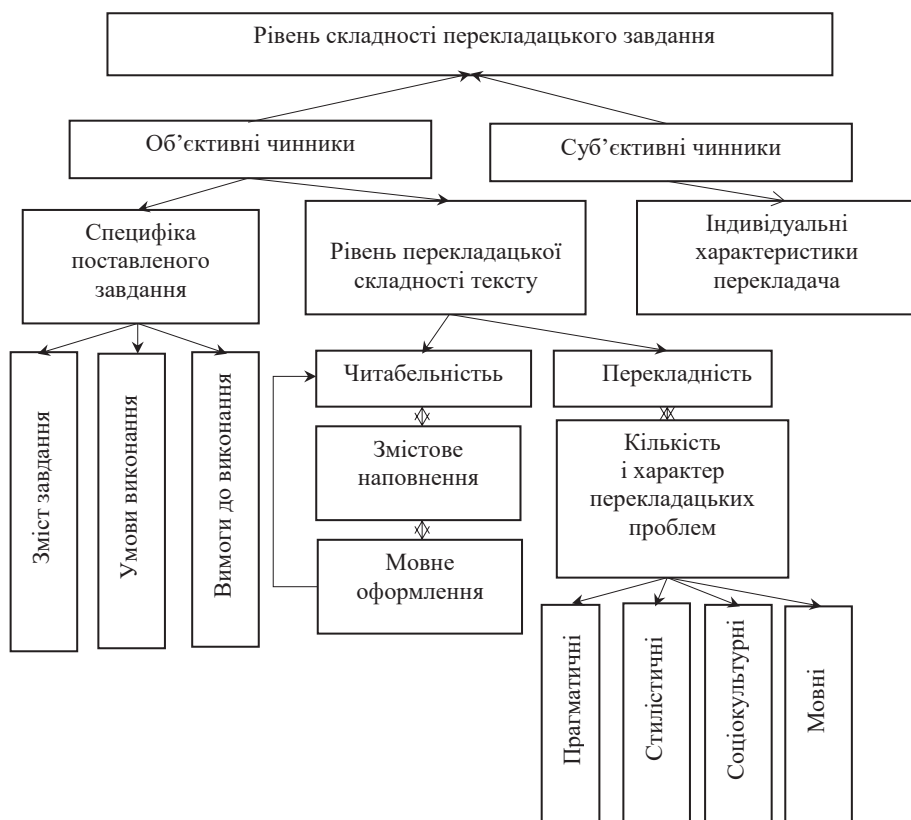

Рис. 1. Взаємодія чинників, що визначають рівень складності перекладацького завдання

повідно до вимог, поданих в інструкції. Як наслідок, кожна окрема перекладацька проблема становить суб'єктивно інакші труднощі для кожного окремого перекладача, вимагаючи з його боку різної кількості часових та інтелектуальних зусиль.

Однак усі ці перекладацькі проблеми комплексно й по-різному виявляються під час виконання конкретного перекладацького завдання. Активно взаємодіючи з поданою інструкцією, рівень перекладацької складності тексту оригіналу зумовлює вибір перспективних для застосування стратегій і прийомів перекладачем і, як наслідок, позначається на якості отриманого перекладацького продукту. Так, на думку С. Сан та М. Г. Шрив [3], рівень складності перекладу лише частково залежить від власне об'єктивних параметрів тексту оригіналу, адже він формується безпосередньо під час взаємодії суб'єктивних характеристик перекладача з конкретними об'єктивними рисами тексту й завдання.

Висновки. Отже, рівень складності перекладацького завдання є динамічним параметром, що визначається обсягом та інтенсивністю часових і мисленневих зусиль, яких варто докласти перекладачеві з певним рівнем сформованості перекладацької компетентності для його виконання відповідно до поставлених умов та вимог. Урахування рівня складності перекладацького завдання має сприяти підвищенню якості надання перекладацьких послуг, поглибленню розуміння процесів реалізації перекладу та вдосконаленню організації навчання цього виду діяльності в умовах сучасного ЗВО. Рівень складності перекладацького завдання детермінується взаємодією об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать специфіка поставленого завдання (зміст, умови виконання й вимоги до очікуваного результату) та рівень перекладацької складності тексту оригіналу, що визначається його читабельністю й перекладністю. Перекладність тексту оригіналу залежить від кількості потенційних перекладацьких проблем прагматичного, стилістичного, соціокультурного й мовного характеру. Ці чинники є потенційними джерелами перекладацьких труднощів, які залежно від індивідуальних характеристик перекладача (рівень професійної підготовки/сформованості перекладацької компетентності, наявність попереднього досвіду виконання подібних завдань, загальна й спеціальна освіченість та ерудованість, креативність і винахідливість) або успішно долаються шляхом залучення відповідних перекладацьких стратегій і трансформацій з докладанням мінімальних чи суттєвих часових затрат та інтелектуальних зусиль, або спричиняють виникнення помилок та неточностей у тексті перекладу, негативно позначаючись на його якості. Таким чином, формулювання перекладацьких завдань різного рівня складності є необхідною передумовою ефективною реалізації навчання й контролю майбутніх філологів в умовах сучасних ЗВО.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в практичному застосуванні запропонованих показників рівня складності перекладацького завдання з метою укладення навчальних та контрольних завдань різного рівня складності для навчання перекладу майбутніх філологів в умовах сучасних ЗВО.

Література:

1. Liu Y., Zheng B., Zhou H. Measuring the difficulty of text translation: the combination of text-focused and translator-oriented approaches. *Target*. 2019. Vol. 31, № 1. P. 125–149.

2. Sun S. Measuring translation difficulty: theoretical and methodological considerations. *Across Languages and Cultures*. 2015. 16 (1), P. 29–54.
3. Sun S., Shreve G. M. Measuring translation difficulty: an empirical study. *Target*. 2014. Vol. 26, № 1. P. 98–127.
4. Akbari A., Segers W. Translation Difficulty: How to Measure and What to Measure. *Lebende Sprachen*. 2017. Vol 62, № 1. P. 3–29.
5. Vanroy B., De Clercq O., Macken L. Correlating process and product data to get an insight into translation difficulty. *Perspectives*. 2019. Vol. 27, № 6. P. 924–941.
6. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособ. по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. Санкт-Петербург : Издательство «Союз», 2001. 288 с. (Серия «Библиотека переводчика»).
7. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis (2nd ed.). Amsterdam: Rodopi, 2005. 250 p.

Korol T. Didactic aspect of measuring translation task difficulty

Summary. The article is devoted to the problem of translation task difficulty measurement from the perspectives of modern translation theory and practice as well as translation pedagogy. A clear and functional list of factors that determine the level of complexity of the translation task, based on the generalization and methodological interpretation of the results of previous theoretical and experimental work is given. Since clear and functional list of the factors, determining its difficulty level will not only improve the quality of translation services provision, but also contribute to translation theory and practice development as well as leverage translation training, particularly due to the improvement of prospective philologists' translation competence assessment procedures and validation of their results.

Based on the analysis of domestic and foreign research we can conclude that translation task difficulty depends on the correlation of both objective and subjective factors. They mutually influence the translation process and affect its product quality. Objective factors of translation task difficulty include translation brief peculiarities as well as complexity level of the source text. Translation brief peculiarities relate to its content (type of translation, translation product requirements, reference material availability, chance to get experts' assistance and advice) and performance conditions (deadlines, CAT tools involvement, etc.). In its turn, complexity level of the source text is determined by its readability and translatability indices. Source text readability depends on its content (field and genre it belongs to) and language form manifested in such quantitative indices as average word and character number in the sentence, number of characters in the words, percentage of vocabulary units difficult for perception, interpretation and analysis in the process of reading. Source text translatability is connected with possible difficulties occurring at the stage of target text formulation. They are caused by pragmatic, stylistic, cultural and language-related translation problems.

Finally, subjective factors of translation task difficulty relate to translator's professional competence, their individual and psychological features and previous experience.

Key words: translation task difficulty, objective factors, subjective factors, complexity level of the source text, readability, translatability, translation problem, translation difficulty.

*Kramar N. A.,**Lecturer at the Research Center for Foreign Languages
National Academy of Sciences of Ukraine*

PERSONIFICATION IN SCIENTIFIC DISCOURSE: MERE RHETORICAL EMBELLISHMENT OR A POTENT HEURISTIC TOOL? (BASED ON THE LECTURES BY R. FEYNMAN)

Summary. Metaphorical language is common in scientific discourse, mainly because it helps researchers to explain and categorize abstract concepts that would otherwise be overwhelming. However, at present many scientists and philosophers harshly criticize the use of metaphors, particularly personifications, in science due to their potential misleading effect. This, in our view, calls forth the need for more extensive research on the frequency and functions of these devices across various academic genres.

This study is focused on the use of personification in physics lectures by renowned American physicist, Nobel laureate and charismatic science communicator Richard Feynman. The material comprises three collections of his lectures, the most important one being the Feynman Lectures on Physics, a transcript of his introductory physics lectures taught at the Caltech University in 1961–1963. The object that was found to be most commonly personified in Feynman's lectures is nature: the author endows her with remarkable will, intelligence and, most importantly, imagination, which is recurrently contrasted with poor imagination of humans. Personification of nature has a long history in science and has numerous epistemological implications, which are also discussed in the article. Furthermore, the author tends to personify elementary particles, describing their interactions as if resulting from their volitional acts (they “want”, “would like” and “feel” like doing something). Besides, their movements are depicted in a very intricate and detailed manner, sometimes characterized in terms of dance. It is suggested that the use of this kind of personification is not limited to pedagogical and aesthetic purposes in Feynman's lectures. It is rather a distinctive feature of his scientific reasoning, which, coupled with his visual mindset, enabled the researcher to develop a valuable graphical method for describing and calculating the particles' interactions, known as “Feynman diagrams”. More research is needed on personification and other types of metaphors in science to understand their benefits and limitations more clearly.

Key words: personification, metaphor, Richard Feynman, lectures, scientific discourse, nature.

Introduction. At present there is a growing recognition of the fact that scientific discourse does not consist of objective data only: it necessarily involves personal interpretation of facts, self-positioning and a great deal of persuasion, especially in today's cut-throat academic setting. Moreover, scientific writing is abundant with figurative language, mostly metaphors, helping scientists to come to grasp with highly complex and abstract ideas, which have nothing in common with human's direct physical experience. It is particularly relevant for modern astrophysics, cosmology, quantum mechanics, which focus on the phenomena that seem mind-boggling

even for scientists themselves, to say nothing of the lay audience. The importance and functions of metaphor in science have been investigated in depth by philosophers of science and rhetoricians [1; 2; 3; 4; 5]. Among linguists, the dominant opinion is that figurative language as such and metaphors in particular are inalienable part of scientific communication, which helps with understanding and retaining of complex material [6, p. 168]. Some researchers point out, however, that despite its numerous benefits, the common use of metaphors in science can present some obstacles, constraining scientific reasoning and occasionally misrepresenting the facts to the public [7]. Rising to the defence of metaphors in scientific writing in the context of much criticism they get, astrobiologist C. Scharf aptly notes: “Good metaphors are incredibly useful, bad ones a painful detour, but usually the intent is noble – it's all about trying to communicate our knowledge of a truly vast, complicated, and really very interesting universe” [8].

This study is focused on personification – a type of metaphor, which can be broadly defined as attribution of human qualities to inanimate objects or animals. In their recent monograph, W. Melion and B. Ramakers [9, p. 1] provide the following definition of personification: “the rhetorical figure by which something not human is given a human identity or face”. It is often regarded as one of the manifestations of animistic mentality, which is vividly represented in the folklore. It is common to distinguish personification from animation, associating the former with human qualities and the latter with animal qualities [6, p. 165]. Since the dawn of rhetoric it has been treated as a variety of metaphorical transposition, though modern classifications of rhetorical devices tend to regard them separately. From the viewpoint of cognitive linguistics, personification is a kind of ontological metaphor, i.e. a conceptual metaphor, which implies the representation of an abstract object in terms of concrete object [10]. G. Lakoff and M. Johnson [10, p. 33] emphasize that personification is far from unified, as the particular salient features of a person selected for the cross-mapping can be largely different: thus, the metaphors INFLATION IS A DEVOURER and INFLATION IS A DESTROYER both exemplify personification but they are different in terms of agent positioning.

Literature review. Personification has been widely investigated with a focus on its functions in fiction literature [9; 11; 12; 13]. Less attention has been given to personification in scientific writing, despite its pervasive use in this context. In one of the few studies addressing this issue S. Darian analyzed rhetorical devices in introductory-level science texts and found out that personification was even more prevalent than analogy within his sample [6]. The researcher argued that this device benefitted the students'

comprehension and memorization of scientific information, along with other rhetorical devices, commonly found in scholar texts. However, not everyone is enthusiastic about personification in science: some philosophers and scientists see it as revival of animism in science and discard it as primitive and objectively false [14]. Thus, the legitimacy and particular functions of personification's use in scientific discourse is an interesting question worth further discussion.

The **purpose of this article** is to analyze personification in the lectures by prominent American physicist Richard Feynman (1918–1988), situating it in the broader context of his worldview and scientific approaches. For specialists in physics, Richard Feynman is best known for laying the groundwork for quantum electrodynamics – the achievement that was recognized with the Nobel Prize in 1965. However, for the lay public, Feynman is rather known as a passionate popularizer of science, a prankster and the author of two best-selling memoirs [15; 16]. The study is based on three collections of lectures by Feynman (one of them in the video format), though most of the examples come from the three-volume edition of the Feynman Lectures on Physics (henceforth FLP), which is still widely used as a textbook for introductory physics courses in US colleges. To identify the frequency and contextual valency of the personification markers we have utilized AntConc software [17].

Results and discussion. Personification is strikingly common in the Richard Feynman's lectures, with nature being the foremost object of personification (25 cases in FLP only). This is quite understandable, taking into consideration the essence of physics as a field focusing on the laws of nature. Nevertheless, the amount of attention the author pays to it in his numerous and detailed digressions goes far beyond the mere exposition and explication of such laws. The lexeme *nature* in the FLP is collocated with a wide array of verbs denoting mental (*to know, to care, to want, to be interested in*), material (*to conserve, to adjust, to use, to work*) and verbal (*to tell, to demand, to permit*) processes. In his discourse it is portrayed as an independent, rational and self-governing being, whose mind and imagination surpass those of humans to a great extent:

Therefore our main concentration will not be on how clever we are to have found it all out, but on how clever nature is to pay attention to it [18, p. 14].

We are not to tell nature what she's gotta be. <...> She's always got better imagination than we have [19, Lecture 1].

The author is particularly prone to resort to personification when reflecting on the independence of nature from the notions and conventions of scientists, which are too narrow for its correct representation. In this context, the lexeme *nature* is typically followed with a verb in the negative form:

Nature does not care what we call it, she just keeps on doing it [20, I. 1].

Nature does not know what you are looking at, and she behaves the way she is going to behave whether you bother to take down the data or not [20, III. 3].

The combination of *nature* with negative verb forms also often marks the lecturer's explication of his personal concept of "amalgamation" (elsewhere it is more broadly known as unification) – endeavor to understand nature as various facets of the same set of phenomena, thus unifying the efforts of different scientific fields. While he is not sure that everything

can be amalgamated, he keeps repeating throughout his lectures that separation between fields of science is artificial and true science must be interdisciplinary in its essence:

If our small minds, for some convenience, divide this glass of wine, this universe, into parts – physics, biology, geology, astronomy, psychology, and so on – remember that nature does not know it! [20, I. 3].

Nature is not interested in our separations, and many of the interesting phenomena bridge the gaps between fields [20, I. 35].

We suggest that this type of personification, which is ubiquitous in Richard Feynman's discourse, not so much serves the interpersonal goal of making complex material more accessible to the audience but rather reflects his own attitude to nature, which he had for most, if not all, of his life. It is not just a turn of phrase for him: the researcher essentially perceives nature as an alive being that reasons, feels, chooses some particular manner of action depending on some intentional goal. It is not a randomly generated set of laws, but a dynamic process, where every element (whether at micro- or macroscopic level) plays an assigned role. Certainly, these notions underlie his obvious fascination with the majesty and complexity of nature, the almost religious awe for it he expresses in lectures, memoirs and other pieces of his writing. The question of the relation between the capabilities of nature and human mind is not solved in favor of the latter, according to Feynman: he frequently describes human cognitive skills as too limited ("our minds are limited", "our limited knowledge"). Nature, on the other hand, is "clever" ("it cannot be fooled") and possesses "unlimited imagination", she is allegedly trying to conceal her mysteries and true intentions, which only serves to strengthen the scientists' passion for unravelling its complexity and global plan.

The contrasting of nature's imagination with the human one is one of the recurrent themes in Feynman's discourse, encountered not only in the lectures, but also in his memoirs and even interviews, e. g.

As usual, nature's imagination far surpasses our own, as we have seen from the other theories which are subtle and deep [15, p. 162].

Nature's imagination is so much greater than man's, she's never gonna let us relax [21].

Related to the author's concept of nature's incredible imagination is his strong emphasis on the importance of highly developed imagination for scientists (particularly in Lecture 20, Volume II in FLP), while this is not common for other lecturers in this field to prioritize this skill.

To look at this issue more broadly, personification of nature has always been a staple of natural sciences. A classical example is the famous principle *Natura abhorret vacuum* ("nature abhors a vacuum"), which is attributed to Aristotle. Personification in science has important epistemological implications. Jeanne Fahnestock [22, p. 172–173] vividly describes the hardships encountered by Charles Darwin after the publication of his revolutionary book "On the Origin of Species" because he combined the term natural selection (his coinage) with verbs associated with human agency (to modify, to scrutinize etc.) and occasionally even capitalized it. Attribution of agency to this process caused the complaints that the term might not be appropriate in general. Also, the scholar was accused of identifying nature with the active role of Divinity. Thus, in subsequent editions of his book, he applied much effort to

justify the validity and relevance of this term, as well as to explain that he did not mean any personal agency in the process of natural selection. Today many researchers and philosophers of science tend to express a sharply negative view of personification of nature in science, often referring to it as “pathetic fallacy”, the term coined by John Ruskin to denote the sentimental attribution of human emotions to inanimate objects in literature and art [14]. Thus, Alistair B. Fraser derisively labels the studies that resort to personification as “animism masquerading as science” [23]. However, based on the lectures by R. Feynman, personification of nature can hardly be considered as harmful. He uses it to stimulate the interest of their students in “outsmarting” it, for which purpose they needed to have very strong imagination and firm physical knowledge.

However, it is not only nature on the whole that is personified in Feynman’s lectures, but also its more specific objects, such as elementary particles (43 instances in FLP). The scientist endows molecules atoms and electrons with perceptive and cognitive abilities, as if they were animate creatures, e. g.

We could also say this in another way – that the electrons “felt” the field, and responded by deflecting upward [20, I. 12].

So if an electron, before it starts, has already made up its mind [a] which hole it is going to use, and [b] where it is going to land <...> [20, III. 1].

The verb of perception to feel is one of those most frequently collocated with nouns denoting elementary particles. However, it also predicates other nouns, such as charge (referring to “electric charge”), magnet, state, earth (in the overall, in FLP we find over 50 instances of this verb being used in the context of personification).

The movement of atoms and subatomic particles is often described in Feynman’s lectures in such a vivid and intricate manner as “jiggling and bouncing, turning and twisting around”, “they hit more often”, “they squash together”, “they do fly apart”. Moreover, in a few instances the interaction between particles is represented as a dance, which is clearly a humanlike activity, e. g.:

The iron atoms are like small magnets; as they jiggle around in their thermal dance, they make tiny jiggling magnetic fields at the protons [20, II. 35].

Based on the analysis of Feynman’s famous lecture “Atoms in Motion” (included in FLP), D. Treagust and A. Harrison [24] argue that the use of anthropomorphic metaphors is one of the distinctive features of the scientist’s explanatory style. Apart from anthropomorphisms, the researchers also identify in Feynman’s lecture discourse the so-called teleological metaphors, which, however, can also be described in terms of personification, if viewed more broadly. They are intended to explain the reason of some physical phenomenon more clearly by ascribing human feelings and emotions to the objects involved. Thus, according to Feynman, the combination of atoms to form an oxygen molecule happens because “they like certain partners”, “each one wants what it wants”. In this way, the scientist once again attributes elementary particles with personal will and reasoning. D. Treagust and A. Harrison [24, p. 1166] suggest that by using such statements Feynman seeks to circumvent the necessity to address the notions, which are too complex for the current level of the course. Therefore, personification is to some extent instrumental for his pedagogical purposes, while also reflecting his vivid imagination of the underlying physical processes.

We believe that Feynman’s dynamic and animated perception of elementary particles as objects that “communicate” with

one another based on their “thoughts” and “feelings” could have contributed to his incredible success in the visualization of electromagnetic interaction of elementary particles in the so called “Feynman diagrams”. These are two-dimensional pictures, where the horizontal axis represents space and vertical axis represents time, while lines and points represent particles and places of local interaction, respectively. This limited set of elements can be used to draw a diagram for any process in quantum electrodynamics, the field that was essentially pioneered by Feynman. The diagrams are supplemented with the algorithm, enabling one to calculate the probability of particular particles’ interaction. For this reason, they serve not merely as an illustration of abstract principles, but also as a method of analysis of interactions in the quantum field theory, which is still being widely used by physicists. Remarkably, though, when Feynman first presented his newly-developed visual technique at a scientific conference, he was met with criticism and resistance, which his contemporary physicist Freeman Dyson explains as follows: “Other people’s minds were analytical. His was pictorial” [25, p. 34]. It seems to us that the development of such a powerful heuristic tool as “Feynman diagrams” would not have been possible without the researcher’s vibrant imagination, which portrays particles as entering dynamic and in many cases unpredictable interactions of their own volition.

Conclusions. To sum up, personification seems a hallmark of Richard Feynman’s authorial style in his lectures. First and foremost, he tends to personify nature, emphasizing its cleverness and unsurpassable imagination, which produces things that are incomprehensible to human mind, like many of the quantum effects. Nature is represented as a reasoning and self-willed female, who does not care about constrained scientific notions and conventions and can only be understood properly if scientists unite their efforts to interpret all phenomena as interrelated at different levels. However, even more remarkable is Feynman’s common personification of atoms and subatomic particles, which he attributes with cognitive and emotional capabilities, as well as autonomy in decision-making. Apart from having great pedagogical value in serving to explicate the processes, which are too complex to focus on at the current stage of the course, this kind of personification also has some epistemological implications. We suggest that Feynman’s tendency to view elementary particles in anthropomorphic images played a pivotal role in the development of his major achievement, the “Feynman diagrams”. Due to the highly polarized views on metaphorical language in science today, we believe that this issue merits further exploration, with regard for different genres and disciplines.

References:

1. Kuhn T.S. Metaphor in science. *Metaphor and thought* / ed. A. Ortony. Cambridge, MA : Cambridge University Press, 1993. P. 409–419.
2. Brown T.L. Making truth: metaphor in science. Urbana, IL : University of Illinois Press, 2003. 215 p.
3. Larson L., Brendon M.H. Metaphors for environmental sustainability: redefining our relationship with nature. New Haven, CT : Yale University Press, 2011. 301 p.
4. Nerlich B., Elliot R., Larson B. Communicating biological sciences: ethical and metaphorical dimensions. Farnham, UK : Ashgate Publishing Company, 2016. 266 p.
5. Shea P.E. How the Gene Got Its Groove: Figurative Language, Science, and the Rhetoric of the Real. New York : State University of New York Press, 2009. 148 p.

6. Darian S. The role of figurative language in introductory science texts. *International Journal of Applied Linguistics*. 2000. Vol. 10. № 2. P. 163–186.
7. Taylor C., Dewsbury B.M. On the problem and promise of metaphor use in science and science communication. *Journal of Microbiology & Biology education*. 2018. Vol. 19. № 1. P. 19.1.46. DOI: 10.1128/jmbe.v19i1.1538.
8. Scharf C.A. In defense of metaphors in scientific writing. *Scientific American*. 2013. URL: <https://blogs.scientificamerican.com/life-unbounded/in-defense-of-metaphors-in-science-writing/> (accessed: March 3, 2021).
9. Melion W.S., Ramakers B. *Personification: Embodying Meaning and Emotion*. Leiden. Boston : Brill, 2016. 756 p.
10. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Hamilton C.A. Mapping the mind and the body: On W.H. Auden's personifications. *Style*. 2002. Vol. 36. № 3. P. 408–427.
12. Paxson J.J. *The Poetics of Personification*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 224 p.
13. Dorst L. Personification in discourse: Linguistic forms, conceptual structures and communicative functions. *Language and Literature*. 2011. Vol. 20. № 2. P. 113–135. DOI: 10.1177/0963947010395522.
14. Luu C. Personification is your friend: the language of inanimate objects. *Jstor Daily*. 2016. URL: <https://daily.jstor.org/personification-is-your-friend-the-amazing-life-of-letters/> (accessed: October 15, 2020).
15. Feynman R.P. "Surely you're joking, Mr. Feynman!": *Adventures of a Curious Character* / ed. R. Leighton. New York, NY : W.W. Norton Company, 1985. 352 p.
16. Feynman R.P. *What do you care what other people think?* New York, NY : Bantam Books, 1989. 256 p.
17. Anthony L. AntConc [Version 3.5.7]. Tokyo, Japan : Waseda University, 2017. URL: <http://www.laurenceanthony.net/software> (accessed: November 10, 2018).
18. Feynman R.P. *The Character of Physical Laws*. Cambridge, MA : MIT Press, 1965. 173 p.
19. Feynman R.P. *The Douglas Robb Memorial Lectures*. University of Auckland, 1979. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eLQ2atfjk2c> (accessed: June 19, 2020).
20. Feynman R.P. *The Feynman Lectures on Physics*. The California Institute of Technology, 1963. URL: <http://www.feynmanlectures.caltech.edu/> (accessed: May 13, 2020).
21. Feynman R.P. *Fun to Imagine: Interview with Richard Feynman*. BBC, 1983. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P1ww1IXRfTA> (accessed: August 12, 2020).
22. Fahnestock J. *Rhetorical Style: The Uses of Language in Persuasion*. Oxford, UK : Oxford University Press, 2011. 449 p.
23. Fraser B. *Bad Science*. *Penn State University of Earth Sciences and Mining*, 2015. URL: <https://www.ems.psu.edu/~fraser/Bad/PatheticFallacy.html> (accessed: December 12, 2020).
24. Treagust D.F., Harrison A.G. In search of explanatory frameworks: an analysis of Richard Feynman's lecture "Atoms in motion". *International Journal of Science Education*. 2000. Vol. 22. № 11. P. 1157–1170.
25. Bizoni P. *Atom: Icon Science*. London, UK : Icon Books, 2017. 224 p.

Крамар Н. А. Персоніфікація в науковому дискурсі: риторична оздоба чи важливий евристичний інструмент? (на матеріалі лекцій Р. Файнмана)

Анотація. Метафорична мова є звичною в науковому дискурсі насамперед тому, що вона допомагає дослідникам зрозуміліше викласти та категоризувати складні абстрактні поняття. Однак сьогодні багато вчених і філософів науки жорстко критикують використання метафор, зокрема персоніфікацій, у науковому контексті через їхній потенційний ефект викривлення інформації. Це, на нашу думку, зумовлює потребу в глибшому вивченні частотності та функцій цих засобів у різних академічних жанрах.

У дослідженні проаналізовано вживання персоніфікації в лекціях із фізики відомого американського фізика, Нобелівського лауреата та харизматичного популяризатора науки Річарда Файнмана. Матеріал дослідження охоплює три зібрання його лекцій, основне з яких – «Файнманівські лекції з фізики», транскрибований вступний курс лекцій, який автор читав у Каліфорнійському технологічному інституті в 1961–1963 рр. Ми виявили, що об'єктом, який найчастіше зазнає уособлення в дискурсі Р. Файнмана, є природа: автор приписує їй неабияку волю, розум і, найголовніше, уяву, що послідовно протиставляється обмеженій уяві людей. Персоніфікація природи має давню історію в науці та несе в собі численні епістемологічні імплікації, яких ми торкаємося у статті. Окрім природи загалом, автор схильний до персоніфікації елементарних частинок, описуючи їх взаємодію як результат їхнього свідомого волевиявлення (вони «бажають» щось зробити та «відчувають» потребу в чомусь). Крім того, їхній рух учений описує дуже деталізовано й образно, іноді характеризуючи його як «танець». У статті висловлено припущення, що використання такої персоніфікації в лекціях Р. Файнмана зумовлене не лише педагогічними та естетичними цілями. Це визначальна риса його наукового мислення, яка в поєднанні з його візуальним типом сприйняття дала відомому фізику змогу розробити цінний графічний метод опису та розрахунку взаємодії часток, відомий як «діаграми Файнмана». Є потреба в подальших дослідженнях вживання персоніфікації та інших видів метафори в науковому дискурсі з метою кращого розуміння переваг і потенційних небезпек, які вони несуть у цьому контексті.

Ключові слова: персоніфікація, метафора, Річард Файнман, лекції, науковий дискурс, природа.

*Кушнірова Т. В.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Дмитрюк С. С.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Шишковська Л. О.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

МІФОПОЕТИКА ДОХРИСТИЯНСЬКИХ МІФОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У «ЩОДЕННИКУ МАВКИ» ДАРИ КОРНІЙ

Анотація. У статті ґрунтовно досліджується використання українською письменницею ХХІ століття Дарою Корній дохристиянської міфології у романі «Щоденник Мавки». Конкретизується важливість пізнання феномену язичництва для сучасної людини в цілісному ядрі національної культури, бо саме в пантеоні богів, обрядах поклоніння і жертвоприношення, особливостях дохристиянського побуту поєднуються та втілюються духовні засади існування особистості. Досвід обрядової діяльності, пов'язаний із працею та родинним побутом народу, стає підґрунтям сюжетів у цьому романі та продукує виявлення нових смислів у художньому тексті. Проекція докорінно зміненої моделі стосунків фольклорно-міфологічних істот на стосунки сучасних чоловіка і жінки є основним прийомом міфопоетичного змалювання описуваних у книзі подій. Значну увагу в роботі приділено образній системі, яка вибудована за дуальним принципом, кожен герой і уособлює певного міфологічного персонажа, і є представником соціуму ХХІ століття. Герої твору змальовуються у постмодерному ключі, оскільки вони є амбівалентними за своєю суттю та мають символічний характер. Кожен образ новели стає своєрідним символом та має лейтмотивний характер. Образна система роману Дари Корній «Щоденник Мавки» детально виписана, кожен герой проходить складні випробування, які й визначають його екзистенцію. Мотивна організація роману має фольклорний характер та продукує певні казкові мотиви. У цьому вбачаються постмодерні тенденції, оскільки особистісні якості нівелюються, межі понять «добро» і «зло» розмиваються та стають відносними. Романи Дари Корній є спробою ввести в національну літературу художню інтерпретацію нового образу з циклу української «нижчої міфології» та містить чимало оригінальних рішень, які сприяють переданню національного колориту і є черговим успішним кроком на шляху вибудовування українською літературою власної міфотворчої традиції нової доби. У роботі здійснено комплексний аналіз індивідуального стилю письменниці, визначено роль міфопоетики у творчості авторки, досліджено образну систему роману та вплив давньої української традиції на її формування.

Ключові слова: Дара Корній, дохристиянська міфологія, міфопоетика, міфологічні образи, амбівалентність персонажів, символізм.

Постановка проблеми. Сучасне українське фентезі виформується на основі автентичної міфології, що наразі є досить актуальним та своєчасним явищем. Витоки цього жанру фантастичної літератури сягають глибин народної традиції, розкривають увесь спектр української фантазії. Ще донедавна ця тема залишалася поза увагою науковців. Сучасний аналіз «вищої» міфології – пантеону слов'янських божеств – та міфології «нижчої» (демонології) розпочався лише від середини 60-х років ХХ ст., коли почала формуватися «міфологічна» концепція, оскільки доти дослідження вірувань давніх слов'ян зводилися до єдиної системи міфореалістичних уявлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі усе більшою популярністю в літературознавстві користується поняття «міфопоетика», яке із плином часу стає все більш актуальним та опиняється у полі зору сучасних дослідників. Науковці розробляють саме поняття «міфопоетика», досліджують його провідні риси, функціонування на матеріалі не лише одного твору, а й літератури певного періоду (О. Кобзар, М. Зуєнко, О. Киченко, Kathrine Louis Boit, Chen Peng-Hsiang, R. Demchuk, Jyrki Korppa, H. Patomäki та ін.). Творчість сучасної української письменниці Дари Корній (Мирослава Замойська) наразі є досить популярною та розглядається у працях таких багатьох сучасних науковців, як Т. Белімова, А. Гурдуз, Н. Логвіненко, Л. Романенко та ін. Однак поза увагою науковців залишилися міфологічний шар, індивідуальний стиль творчості письменниці, ейдологія тощо, що є предметом дослідження у нашій розвідці.

Метою статті є ґрунтовний аналіз дохристиянської міфології у романі «Щоденник Мавки» Дари Корній, зокрема образної системи, міфологічного шару, хронотопу твору, дослідження їх впливу на індивідуальний стиль авторки.

Виклад основного матеріалу. Наразі звернення письменників до духовних багатств рідного народу, накопичених поколіннями, сприяє розвитку інтересу до витоків традиційної культури, етнічної історії, підвищує національну самосвідомість молодого покоління та сприяє реформуванню національної освіти на компетентнісних засадах. Загальновідомо, що система світоглядних уявлень та вірувань будь-якого народу є підґрунтям для розуміння глибинної основи його походження та подальшої самоідентифікації.

Осягнути велич автентичного духу можна лише за умови пізнання міфореалістичної свідомості, яка поєднує минуле, нинішнє й майбутнє життя народу. Донедавна міфореалістичний світогляд традиційної (дохристиянської) віри слов'ян здебільшого вивчався досить однобічно й ототожнювався з народною демонологією, походження якої виводилося із середньовічних уявлень. Демонологія з-поміж усіх міфореалістичних компонентів виявилася найбільш живучою, а окремі її елементи, зокрема вірування, у народі зберігаються й нині. Підґрунтям усіх світових релігій стають найдавніші вірування, як-от анімізм, тотемізм та магія. На думку літературознавця О. Тищенко, «вірування давніх українців мають у собі всі ці ознаки. Це стосується календарних звичаїв, обрядів, повір'їв, казок, легенд, замовлянь, загадок» [1, с. 221]. Погоджуємося з твердженнями дослідниці, оскільки будь-яка література світу має фольклорне підґрунтя і вибудовується на багатовіковій традиції певного народу, яка з часом модифікується та трансформується, впливає на формування ідентичності нації.

XX століття характеризується появою нового жанру, який, на нашу думку, тісно пов'язаний із фольклором, – фантастичного, основний жанроутворювальний чинник якого – ірреальний хронотоп, вибудований на фантастичному матеріалі [2, с. 298]. Фантастичним, на нашу думку, є будь-який твір, що «свідомо порушує норми умовності, характерні для художньої літератури цього суспільства, що не залежить від засобу і художньої функції цього зрушення» [3, с. 8]. Фантастичний роман як жанр стає провідним і в літературі XXI століття, оскільки новітнє українське фентезі виформовується на основі автентичної міфології, яка довгий час в українській літературі була забутою і використовувалась вкрай рідко.

Поняття «фантастика» у сучасному контексті тісно переплітається із терміном «міфопоетика», однак існують і чіткі відмінності у конститутивних ознаках обох понять. Термін «міфопоетика» наразі є досить дискусійним у сучасному літературознавстві через не досить чітку визначеність. Сучасна дослідниця О. Кобзар пояснює це тим, що «поняття поєднує в собі такі два різновидні процеси, як міфорецепція та міфотворення. Під міфорецепцією ми розуміємо процес художнього прочитання та сприйняття міфу, його подальшого переосмислення та опанування. Міфотворення – процес продукування нових міфів» [4, с. 136].

Відомі дослідники літератури Є. Мелетинський, О. Лосев, Д. Наливайко, С. Титаренко розглядають міфопоетику як динамічну систему, що «полягає в процесі «перетікання» міфу в літературу, яке здійснюється в парадигмі: переживання – наслідування – реконструкція – стилізація – трансформація – створення авторських міфів» [5]. Тобто міфопоетика, на відміну від фантастики, є частиною поетики, яка досліджує не окремі, засвоєні митцем міфологеми, а відображену ним цілісну міфопоетичну модель світу і, відповідно, його міфосвідомість, реалізовану в системі символів та інших поетичних категорій» [6]. Кожен автор виформовує неповторний авторський міф і саме автор-деміург визначає ступінь міфологізації тексту, міру входування міфу в художній текст.

Такою авторкою, творчість якої наскрізь просякнута міфопоетикою, стає Дара Корній – сучасна українська письменниця, романи якої вирізняються неповторним стилем, у якому українська міфологія гармонійно переплітається з реальністю сьогодення. Одним із відомих її романів є «Щоденник Мавки»,

який виформовується за допомогою міфопоетичної традиції. Численні сюжети її твору будуються, здавалося б, на звичайних життєвих ситуаціях, однак після детального розгляду події прочитуються значно глибше. Головні герої кожної історії є не міфічними створіннями, а звичайними людьми, які шукають свій шлях у житті та борються за своє щастя. За жанром це велика романна форма, що має ознаки жіночого роману, де вдало поєднано фантастичні та філософські елементи. У творі вбачається значна інтертекстуальність: авторка не раз цитує Григорія Сковороду, Лесю Українку, дає аллюзії на відомі притчі та перекази.

Стильовою особливістю художнього твору Дари Корній є потужний шар інтертексту, в який майстерно вплетено численні аллюзії та ремінісценції зі слов'янського дохристиянського фольклору. Наприклад, головну героїню книги Магдалену автор називає Мавкою. Ця власна назва від початку закодує твір та апелює до слов'янської міфології. Мавки – вродливі молоді дівчата, високого зросту, миловидні з довгими завітчаними косами [7, с. 80]. Проте героїня Дари Корній, хоча і є мавкою, але не такою, як усі. «Я – Мавка, у мене каро-зелені очі та довге темне волосся. Я не схожа на жодну зі своїх посестер. Бо вони всі блакитноокі білявки чи синьоокі русявки» [8, с. 11]. Незважаючи на те, що мавки виглядають як дівчата, немає в них ні тіла, ні душі, письменниця словами Мавки заперечує: «Кажуть люди, що я не маю душі. Та хіба то правда? Я вмю любити, а чи вмієте любити ви? Користатися тілом ще не означає мати в ньому душу» [8, с. 12]. Авторка в уста героїни вкладає безліч риторичних запитань, що сприяє риторичності прози загалом та підтримує діалог письменника зі своїми читачами.

У міфах сказано, що мавку можна бачити. Вона і сама може зачепити гарного парубка, потім почне жартувати з ним, а коли хто вподобав її – заманує до танцю і може залоскотати до смерті того, хто звабиться її красою [7, с. 82]. Магдалена ж хоча і не вбиває звалених нею чоловіків у прямому сенсі, проте розбиває їм серця, бажаючи помститися за таких же знедолених жінок, якою була і вона, коли її покинув чоловік. Мавка з образу «нижчої» міфології поступово й послідовно перевтілюється в істоту «вищого» порядку. Так, постать Магди поєднує в собі риси язичництва (Мавки) і християнства (ангела). Такий символічний оксюморон посилює своєрідну вібрацію образу героїни в цьому творі, що сприяє його амбівалентності.

Антагоністами Мавки-Магди є чоловіки-Чугайстри. В українській міфології Чугайстер – веселий, життєрадісний, оброслий чорною або білою шерстю лісовик із блакитними очима. Він танцює, співає та полює на мавок. За народними повір'ями, до людей Чугайстер ставиться приязно, розмовляє з ними, гріється біля вогню. Зустрівши в лісі живу душу, Чугайстер не чинить їй лиха, тільки чемно запрошує до танцю, граючи на сопілці [7, с. 26–27]. У романі Дари Корній Чугайстри – це чоловіки, які «ламають крила» своїм друзинам, зневажають їх, зраджують, тобто «знедолюють». Проте письменниця у своєму творі додає глибини цьому образу і змінює його семантику. «Тепер я знаю добре, що стається з Мавками, яких звалює Чугайстер. Він убиває її душу. І світ, отче, кишить Чугайстрами, і вони гублять усіх, не тільки Мавок» [8, с. 177]. І у сучасному світі, про який пише Дара Корній, де всі прикмети вважаються дурними забобонами, Чугайстри живуть серед людей. І це не міфологічні істоти, а звичайні люди, які просто виявляють риси цих створінь, тому ні сокира, ні що інше не допоможе від них уберетися.

Міфологічні істоти змальовуються у романі як ірреальні сили, що наділені таємними вміннями. В одній із Мавчиних історій «Перелесник» переповідається про жінку, у якій в авіакатастрофі загинув коханий чоловік. Одного разу на цвинтарі до неї заговорив незнайомец, який здавався дуже дивним. Лише з часом жінка зрозуміла, що цей чоловік не відкидає тіні, що актуалізує мотиви таємниці. Ця Мавчина оповідка не дарма має таку назву, адже у народних переказах перелесник – дух, що за давніми віруваннями, як зірка, падає з неба та відвідує людей, набуваючи подоби рідних, близьких, коханих. Давні українці вірили, що його можна «прикликати» з великої туги за покійною людиною. Головна героїня оповіді Орися безмежно тужила за своїм коханим, порівнюючи себе зі згаріщем, чим приликала перелесника, який прийшов у подобі померлого чоловіка. «Не лийте мені в душу. Там – вигоріла земля. І я є тою землею» [8, с. 181].

За повір'ями, вигнати перелесника з хати, де він оселився, надзвичайно важко. Перелесник – найзліший повітряний дух і (на відміну від інших духів) має вогненний хвіст. Але у сьомій із Мавчиних історій цей дух після спілкування з Орисею сам полишає жінку. Попри всі злі якості міфологічного Перелесника, у романі «Щоденник Мавки» він є позитивним персонажем, оскільки повертає головній героїні бажання жити та посилює віру в себе, у те, що ще не все у житті втрачено, тобто авторка свідомо змінює конотативне значення образу.

Іншими міфологічними персонажами, у яких Дара Корній змінює первинне значення, стають вовкулака та дві богині (Доля і Смерть), які стають основними у першій Мавчиній історії. Доля – це богиня, яка визначає призначення людини і під час народження наділяє немовлят усіма чеснотами, пророкує їм майбутнє, відає про все, що було, є і буде з кожною людиною. Такою вона є у дохристиянській слов'янській міфології, а от у Дари Корній радше просто виконавиця вищої волі великої Ткалі: «Доля кожної людини невидимою ниткою тягнеться за нею, і тче ту нитку не людина, і виводить ту нитку не завжди й Доля. Доля тільки справно служить великій Ткалі...» [8, с. 29]. Тобто письменниця, беручи за основу міфологічний образ, створює власний авторський міф, сміливо грається з хроно-топічними образами, наділяючи їх іншими характеристиками. Так, за Дарою Корній, образ Доли не є самостійним, він може функціонувати лише у парі з образом Ткалі, що стоїть значно вище у божественній ієрархії.

Ще однією богинею, детально виписаною авторкою, стає Смерть. За віруваннями давніх слов'ян, нею є богиня темної ночі, страшних сновидінь, привидів, хвороб (мору) Наві [7, с. 332]. Давні українці використовували й інші власні назви, що співвідносилися з цим образом: Марена, Морена, Моржана. У західних слов'ян вона іменується Маржаною чи Марцаною. Семантично ім'я Мари близьке до таких понять, як «мор», «морок», «марево», «примара», «хмара», «мерзнути». Тобто у дохристиянській міфології «Смерть» – однозначно лиха постать, але в романі Дари Корній «Щоденник Мавки» семантика образу змінюється. Тут вона ні лиха, ні добра, а «нейтральна»: «вона лишень виконувала своє призначення і, здається, не дуже жаліла за тим, що зосталася цього разу без жнива» [8, с. 36]. Образ Смерті, використаний Дарою Корній, не є однозначно негативним, як це зображується у слов'янських дохристиянських міфах, які дійшли до сьогодення, а набуває амбівалентних рис.

Для роману Дари Корній характерний образ вовкулаки – людини-перевертня, що має надприродну здатність перевтілюватися у вовка. У міфах ця напівфантастична істота є людиною у вовчому вигляді, таким же є вовкулака й у Дари Корній – хлопчик, який перетворюватиметься на вовка три дні щомісяця під час повні. За повір'ями, вовкулаки можуть бути вродженими та оберненими. Вроджені – це ті вовкулаки, які народилися під певною планетою. Перетворені (обернені) вовкулаки – істоти, що зазнають більших страждань, ніж уроджені. Вони живуть у барлогах, бігають у лісах, але зберігають людський внутрішній світ. Вовкулака у першій із Мавчиних історій «Про долю, яку конем не об'їдеш» є саме оберненим, адже вродився він звичайною людиною і тільки у одинадцять років став перевертнем: «Твій син стане іншим. Він перетворюватиметься на вовка. Таке з ним ставатиметься тільки тоді, коли я буду вповні. Лишень три дні на місяць» [8, с. 37]. У вовкулаку можна було обернути і старого, і малого. Повернутися до людської подоби обернені вовкулаки могли через кілька років. Уроджені ж вовкулаки все життя проводили в сім'ї як звичайні люди, а вночі, перетворившись на вовків, винищували худобу. Той хлопчик був першим з обернених вовкунів, усі діти якого вже мали бути вродженими перевертнями. Такою була ціна за його життя: «Лишень три дні на місяць ти закладатимеш душу свого сина, щоб він лишився живим. І його діти теж платитимуть тим самим» [8, с. 37]. Тобто сам образ вовкулаки є лише констатованим та не досить виписаним авторкою, укрупнюються лише основні риси цього персонажа, увага акцентується на іншому плані та інших образах, які визначають сюжетну лінію твору. Однак старослов'янський образ є пізнаваним та таким, що вибирає основні міфологічні характеристики.

Висновки. Українська література початку XXI ст. орієнтована на активне впровадження в художній текст міфопоетичних джерел, які можуть по-новому репрезентувати національну ідентичність. Тому є надзвичайно важливим формування вітчизняного міфотворення, яке наразі набуває все більшої ваги і стає центром численних дискусій. Національна міфопоетика характерна для фантастичного жанру, різновидом якого є «національне» фентезі, властива українській літературі кінця XX – початку XXI ст. Роман «Щоденник Мавки» Дари Корній ґрунтується на глибокому шарі української народної творчості, яка має давню історію. Проекція докорінно зміненої моделі стосунків фольклорно-міфологічних істот на стосунки сучасних чоловіка і жінки є основним прийомом міфопоетичного змалювання описаних у книзі подій. Образна система роману Дари Корній «Щоденник Мавки» детально виписана, кожен герой проходить складні випробування, які й визначають його подальше існування. Реальні персонажі в романі Дари Корній і зовні, і характером схожі з міфологічними істотами: мавкою, чугайстром, вовкулакою, Долею, Смертю, перелесником. Образна система у романі детально виписана, зовнішні і внутрішні характеристики укрупнюються, що дозволяє всебічно дослідити романних героїв. Кожен герой твору є амбівалентним і заслуговує на співчуття. У цьому вбачаються постмодерні тенденції, адже у сучасній літературі межі понять «добро» і «зло» розмиваються і стають відносними.

Роман «Щоденник Мавки» актуальний і в постмодерну добу, яка характеризується нівелюванням особистості, деструкцією, дисгармонією в людській душі, тотальною іронією. Романи Дари Корній є спробою ввести в національну

літературу художню інтерпретацію нового образу з циклу української «нижчої міфології» та містить чимало оригінальних рішень, які сприяють переданню національного колориту і є черговим успішним кроком на шляху до побудовування українською літературою власної міфотворчої традиції нової доби.

Література:

1. Тищенко О.О. Тенденція трактування дохристиянської міфології і заснованого на міфологічних уявленнях фольклору давньоукраїнськими літописами, державними інститутами. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2008. № 2. С. 220–225.
2. Кушнірова Т.В. Романні обрії російської літератури першої третини ХХ століття. Полтава : Видавель Шевченко Р.В., 2012. 352 с.
3. Николаев Д.Д. Русская проза 1920-1930-х годов: авантюрная, фантастическая и историческая : автореф дис. ... доктора филол. наук : 10.01.01. «Русская литература». Москва, 2006. 48 с.
4. Кобзар О.І. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька Академія». Вип. 15 2010. 376 с.
5. Зуенко М. Категорія «міфопоетика» в сучасному літературознавстві. URL: <http://dspace.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/4177/1/Zuenko.pdf>
6. Кобзар О.І. Поняття міфопоетика: динаміка дослідження. URL: www.dspace.puet.edu.ua
7. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Харків : Віват, 2018. 320 с.
8. Корній Д. Щоденник Мавки: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.

Kushnirova T., Dmytriuk S., Shyshkovska L. Images of pre-Christian Ukrainian mythology in the novel “Mavka’s Diary” by Dara Korniy

Summary. This research article thoroughly analyzes use of pre-Christian mythology in the novel “Mavka’s Diary” by the Ukrainian writer of the XXI century Dara Korniy. The

importance of knowing the phenomenon of paganism for contemporary people in the holistic core of national culture is specified, since it is in the pantheon of gods, rites of worship and sacrifice, peculiarities of pre-Christian life the spiritual foundations of personality are combined and embodied. The experience of ritual activity related to the work and family life of the people becomes the basis of the plots in this novel and produces the discovery of new meanings in the literary text. The projection of a radically changed model of the relationships between folklore-mythological beings on the relationships between contemporary men and women is the basic method of mythopoetic depiction of the events described in the book. Considerable attention in the article is paid to the system of images, which is founded on a dual principle; each character embodies a certain mythological creature and is a representative of the twenty-first century society. The characters of the novel are portrayed in a postmodern way, as they are ambivalent in nature and have symbolic features. The image system of Dara Korniy’s novel “Mavka’s Diary” is written in detail, each character goes through a difficult trial, which determines their existence. This is regarded as postmodern tendencies, as personal qualities are leveled, the boundaries of the concepts of “good” and “evil” are blurred and become relative. There are many fairy-tale motifs in Dara Korniy’s novel. Dara Korniy’s novels are an attempt to introduce an artistic interpretation of a new image from the cycle of Ukrainian “lower mythology” into national literature and contain many original solutions that promote the transfer of national color and are another successful step towards building Ukrainian literature’s own myth-making tradition. The article provides a comprehensive analysis of the individual style of the writer; determines the role of mythopoetics in the work of the author, explores the image system of the novel and the influence of ancient Ukrainian tradition on its formation.

Key words: Dara Korniy, pre-Christian mythology, mythopoetics, mythological images, ambivalence of characters, symbolism.

Лещенко Т. О.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

Жовнір М. М.,

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

Юфименко В. Г.,

*викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

КОНТРАСТ УЗІРЦЕВОЇ ТА РЕАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТІСНИХ МОДЕЛЕЙ МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЛІКАРЯ-СТОМАТОЛОГА

Анотація. Праця присвячена проблемам стоматологічного дискурсу. У пропонованій статті акцентовано на тому, що тотальна глобалізація, євроінтеграція, зростання інтересу до міжнародної співпраці зумовлюють появу нових завдань в усіх сферах суспільного життя й окреслюють коло інноваційних підходів до їх вирішення.

У цій статті зосереджено увагу на системі охорони здоров'я, без повноцінного й злагодженого функціонування якої не є можливими існування і подальший розвиток інституту держави загалом. У полі зору авторів розвідки – стоматологія. Авторками праці визначено теоретико-методологічні основи вивчення колективної мовної особистості сучасного лікаря-стоматолога в контексті розвитку загальних мовних фахових практик і дискурсології, акцентовано на тому, що наукові тексти стоматологічного дискурсу вкрай цінні для розвитку медицини. Указано на брак компетенції володіння науковою мовою, насамперед лексико-граматичним і стилістичним рівнями, і пізнання особливостей функціонування наукового стилю в мові стоматології.

Крім цього, вивчено реальну компетентісну модель мовної особистості лікаря-стоматолога. Проаналізовано стрижневі узуальні відмінності між реальною і вірцевою компетентісними моделями мовної особистості сучасного стоматолога. Дослідження виконано в межах антропоцентричної наукової парадигми. У праці використано описово-аналітичний метод, загальнолінгвістичний метод наукового опису, метод порівняння, апелювано й до спеціальних лінгвістичних методів і прийомів, зокрема дискурс-аналізу.

Авторами з'ясовано, що ідеальна і вірцева компетентісні моделі мовленнєвої особистості лікаря-стоматолога різняться. Їх поєднує той факт, що рівні опанування базових мовних норм і засвоєння правил функціонування мови в різних сферах суспільної діяльності є низькими, а вправність послуговування ними на практиці (як і вміння нормативно вмотивовано вибудувати свій усний і писемний фаховий дискурс) перебувають не на належному рівні.

У праці показано, що паронімі викликають неабиякі труднощі в науковців, а контекстуальне зближення різ-

них за семантикою слів призводить до смислових огріхів і некоректної інтерпретації наукової інформації.

Ключові слова: стоматологічний дискурс, мовленнєва особистість, мовна норма, компетентісна модель.

Постановка проблеми. У полі нашого зору – стоматологія – ланка української медичної науки, що невинно розвивається, акумулюючи в собі й спадщину багатовікових практик і найновітніші світові відкриття й досягнення. Її невіддільність від панівних тенденцій розвитку мови не викликає жодних заперечень чи бодай дискусій.

Обслуговує інтрапрофесійну й інтерпрофесійну усну і писемну комунікації досліджуваної галузі фахова наукова мова лікаря-стоматолога. Рівень володіння базовими нормами й дотримання правил уживання лексичних, граматичних і стилістичних ресурсів сучасної української мови не лише забезпечують логічність, точність і коректність викладу фактажу, а й впливають на процес виформовування колективної мовної особистості сучасного лікаря-стоматолога.

Метою статті є аналіз компетентісної моделі мовної особистості сучасного лікаря-стоматолога в його науковому фаховому дискурсі.

Для досягнення окресленої мети необхідно вирішити низку завдань:

1) визначити теоретико-методологічні підвалини вивчення колективної мовної особистості сучасного лікаря-стоматолога в контексті розвитку загальних мовних фахових практик і дискурсології; 2) вивчити реальну компетентісну модель мовної особистості лікаря-стоматолога; 3) проаналізувати відмінності між реальною і вірцевою компетентісними моделями мовної особистості сучасного стоматолога.

Актуальність теми вкотре підтверджує загальне надзавдання цілого циклу наукових розвідок, виконаних у схожому аспекті [1; 2; 3; 4; 5] шляхом мовознавчого і міжгалузевого аналізу обраного нами об'єкта дослідження – фахової мови стоматології – розв'язати важливу наукову проблему – підвищити рівень мовної компетентності лікарів-стоматологів, відчутно

покращити якість професійної наукової продукції й, безперечно, позитивно вплинути на стан мовної культури наукових праць стоматологів загалом.

Аналітичним матеріалом праці стали різножанрові зразки наукового стоматологічного дискурсу – тези, статті, монографії, підручники, посібники, довідники, автореферати й тексти дисертацій тощо.

Дослідження виконано в межах антропоцентричної наукової парадигми. Базовим є загальнолінгвістичний метод наукового опису (узагальнення, систематизація, класифікація, інтерпретація мовознавчого наукового фактажу). У праці використано описово-аналітичний метод (для аналізу і систематизації особливостей мовних фахових практик лікарів-стоматологів), метод порівняння (для зіставлення реальної та взірцевої компетентнісних моделей мовної особистості сучасного стоматолога). Крім цього, апелювано й до спеціальних лінгвістичних методів і прийомів, зокрема дискурс-аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічна база сучасної дискурсології перебуває на стадії активного творення, що посвідчують різноаспектні наукові розвідки, присвячені нагальним проблемам функціонування й варіативності мови в різних соціальних типах дискурсу (Балацька, 2013; Габідуліна, 2009; Годунюк, 2018; Гончарова, 2017; Камликов, 2018; Компанцева, 2018; Макарук, 2018; Паславська, 2010; Непийвода, 1997; Серажим, 2002; Форманова, 2011 та ін.).

Мова медицини як одна з найдавніших сфер людської діяльності повсякчас потрапляла у сферу уваги лінгвістів. Досить детально розроблено методологічний апарат її студіювання, скрупульозно описано процеси становлення й розвитку медичної термінології, різнобічно досліджено лексико-семантичні й комунікативно-прагматичні особливості медичних текстів, проаналізовано їх функціональні можливості, окреслено базові методологічні моделі й шляхи подальшого дослідження мови різних медичних галузей (Золотухін, 2002; Ковалевська, 2001; Лещенко, 2012, 2017, 2018, 2018; Литвиненко, 2001, 2009; Місник, 2002; Пономаренко, 2014; Ткач, 2015; Шаніна, 2015; Шарбенко, 2017; Юфименко, 2017; Sicourel, 2004; Wodak, 2006 та ін.). Окремі питання, пов'язані зі специфікою функціонування мовних засобів наукового стоматологічного тексту, висвітлювали такі полтавці, як Т.О. Лещенко В.Г. Юфименко, Т.В. Шарбенко [3; 4].

Виклад основного матеріалу. Ідеальна компетентнісна модель мовної особистості (далі – МО) сучасного лікаря-стоматолога – це взірцевий образ МО працівника стоматологічної сфери, репрезентований на всіх рівнях мовної системи й представлений у будь-якій комунікативній ситуації. Лікар-стоматолог має вільно володіти державною мовою й, оперуючи знаннями мовних норм, правилами й закономірностями функціонування мови в різних сферах суспільної діяльності, застосовуючи ці знання на практиці, вибудовувати власний усний і писемний фаховий дискурс. Натомість реальність почасти корелює з бажаним й очікуваним.

Упадає в око фахове слово в лексико-семантичній системі. Видається, що окремого розгляду заслуговує питання, пов'язане з використанням лексико-семантичних парадигм загальноживаних слів і терміноодиниць. Обсяг статті дає нам змогу детальніше зосередитися на окремому словесному пласті – паронімах. Такий вибір не є випадковим, бо прикладів невмотивованого послугоування паронімами в проаналізова-

них дискурсивних зразках удосталь, а наслідок – викривлення смислу висловленого.

Пароніми, тобто «слова, утворені від одного й того ж кореня за допомогою різних афіксів і вживані в лексичній системі мови з різними значеннями» [6, с. 156], викликають неабиякі труднощі в науковців. На думку Т.О. Лещенко, «незнання їх точного лексичного значення призводить до неточного, а то й зовсім неправильного змістового насичення певних текстових компонентів» [2, с. 136].

Контекстуальне зближення слів за ознакою звукової подібності призводить до того, що їх помилково вживають один замість одного: замість *інтубація* (медична маніпуляція) – *інкубація* (виведення в інкубаторі молодняка з яєць сільськогосподарських птахів, з ікри риботощо), *апендикс* (відросток сліпої кишки) – *апендицит* (запалення апендикса), *афект* (нервове збудження) – *ефект* (результат), *болісний* (тяжкий) – *болочий* (пов'язаний із фізичним відчуттям болю), *їда* (споживання їжі) – *їжа* (харчі), *утиск* (обмежування прав) – *притиск* (дія за значенням притиснути, притискати, і притискувати) та ін.: «За показанням: *інкубація інтубація трахеї, інгаляція кисню, катетеризація сечового міхура*»; «Дефект виповнений розм'якшеною жовто-сірого кольору емаллю, децю *болісний болочий* у разі зондування»; «Причини: *оклюзійні порушення в результаті деформації зубних рядів, глибокого прикусу; утиск притиск* суглобового диска при дисфункції латеральних крилоподібних м'язів, *остеоартрозах і анкілозах суглоба, контрактурах, рубцевих змінах шкіри та слизової оболонки після травми, опіків*».

У проаналізованих фахових текстах трапляються неодинокі випадки алогічного використання слів цього лексико-семантичного пласту мови: сплутують значення лексем *дефектний* (який має дефект, ваду; неповноцінний, зіпсований) і *дефективний* (який має фізичні або психічні вади; ненормальний): «*Дефективна дефектна частина ясен замінюється тканиною, взятою з піднебіння*»; «*На наш погляд, зачаткові ПГ, які пов'язані з гранулами глікогену та ГЕС, та всі інші тільця РК, що піддавались впливам патологічних чинників на будь-якому етапі розвитку, набувають різних дефективних дефектних форм, у тім числі форм апоптичних везикул різного діаметра*».

Уживану стоматологами лексему *спиртовий* (приготовлений на спиртї, зі спиртом) сплутують зі *спиртний* (напій, що містить спирт): «*Цим потерпілим проводиться туалет рани, тобто шкіру навкруги рани обробляють спиртом, 3-5% спиртним спиртовим розчином йоду і на рану накладають асептичну пов'язку*»; *дентальний* (зубний) – *дентинний* (пов'язаний із дентином – внутрішньою частиною зуба): «*Через це, на емалі утворюються тріщини, дентальні дентинні каналця і пори розширюються, і в них легко проникають бактерії, що викликають карієс*».

Прикро й те, що слово *обробка/оброблення* (надання чомусь викінченого образу) замінюють *обробітком* (готування, підготовка ґрунту до вирощування рослин), що є грубим порушенням норми: «*Сприяють утомленості порушення режиму механічного і термічного обробітку оброблення – тріщини, пори, різна товщина і т.д.*»; «*Двошаровий відбиток знімаю за допомогою силіконових відбиткових матеріалів, проводжу медикаментозний обробіток оброблення відбитків та передаю їх до зуботенічної лабораторії*».

Частотними в проаналізованих текстах є слова *сплетіння* (місце, де з'єднується, переплітається що-небудь; поєднання, переплетення чого-небудь» [7, с. 538] і *сплетення* («те, що становить з'єднання, переплетення чого-небудь» [Там само], а їх контекстуальний континуум досить потужний і різноманітний: *альвеолярне, нервово, зубне; глибоке, поверхнєве, загальне, пухке сплетення/сплетіння; сплетення/сплетіння волокон, відростків, нервів, гілок нервів, капілярів, судин, пучків волокон, пучків нервів тощо*. Незважаючи на такі семантичні відмінності, автори наукових доробок зі стоматології не розрізняють значення цих слів, уживають їх навперемінно: «*Волокна періодонта ростуть із протилежних боків – із боку цементу і з боку коміркової кістки, зустрічаються й утворюють сплетення*», «*В результаті переплетення радіальних і тангенціальних пучків в періодонті утворюється складне сплетіння*». Радимо уніфікувати використання єдино правильного в досліджуваному контексті слова *сплетення*.

У простудійованих зразках наукового стоматологічного дискурсу трапляються й інші випадки аномативної паронімічної заміни «*Нами порівнювалася протейолітична активність бактерій у мікробіоценозах, одержаних при культивуванні матеріалу, забраного зібраного з окремих біотопів ротової порожнини перед установленням брекетів та через сім днів*»; «*Перкусія 47-го зуба боїсна болочка за рахунок ушкодження тканин пародонта, скупчення залишків їжі в межах каріозної порожнини та ясенної борозди борозни*»; «*В нормі – суглобова готівка голівка розміщена позаду суглобового горбочка, що добре видно на боковій рентгенограмі щелепного суглоба*»; «*Під місцевим знеболенням абсцес відкривають розтином слизової оболонки та окістя з наступним дренажуванням гнійної порожнини*»; «*Активізація активація молекул мономера проходить під дією світла, тепла або деяких хімічних речовин-ініціаторів*».

Безперечно, одним із частовживаних у контексті всіх галузей стоматології є слово *корінь*, яке має в українській мові кілька узуальних значень, пов'язаних між собою лініями семантичного розвитку. У стоматології *корінь (зуба)* – частина зуба, розташована апікальніше емалево-цементної межі й покрита цементом [8, с. 116]. Збірний іменник *коріння* традиційно вживають до первинного термінологічного тлумачення слова *корінь* – «частина рослини, що міститься в землі й за допомогою якої рослина всмоктує з ґрунту воду з поживними речовинами» [7, с. 292]. Будь-яка заміна *корінь (зуба)* – *коріння (зуба)* – пряме порушення норми і шлях до викривлення смислу: «*Зуб, що має один корінь, після цієї операції зберігається, якщо коріння коренів кілька – доцільно провести видалення*»; «*Якщо з'ясується, що зуб має заплутані коріння корені або його зростання відчутно відхилилося в сторону, тоді лікар буде використовувати не стандартні щипці, вдатися до допомоги додаткових інструментів, підключати бормашину і накладати шви*».

Наголошуємо й на відмінності семантики слів *уступ* і *виступ*, а головне – на їх контекстовжитку. Одне з кодифікованих лексикографічними джерелами значень слова *виступ* – «заглибина, виїмка в чому-небудь» [7, с. 504]. Таке витлумачення має й *уступ* – «виступ або виїмка в чому-небудь, що нагадує східець» [7, с. 502]: «*ГЕНІОПЛАСТИКА* (гр. *geneion* – підборіддя + *plastēs* – відділятися, який виліплює) – пластика підборіддя; хірургічна операція, спрямована на зміну контурів підборідного виступу». Проте в межах термінології ортопедичної стома-

тології *уступ* – це «заглиблення у твердих тканинах зуба під кутом у ділянці ясенного краю на віддалі від нього» [8, с. 229]: «*Дуже важливо надати допоміжній порожнині правильної форми (ластівчиного хвоста, хреста тощо) і відповідної глибини, звертаючи увагу на правильне формування уступу в місці переходу основної порожнини в допоміжну*».

В ортопедичній стоматології активно функціонують терміни *відбіл* – *відбілювання* та *відпал* – *відпалювання*. Такі слова, на наш погляд, потребують особливої уваги, адже в науковому стоматологічному дискурсі, на жаль, трапляються випадки їх суперечливого вживання. Щоб надалі уникати таких неточностей, диференціюємо їх значення й акцентуємо на нормативних варіантах контекстуального сполучення.

У межах досліджуваної терміносистеми *відбіл* – це «суміш соляної кислоти з азотною або сірчаною кислотою й водою» [8, с. 48], а *відбілювання* трактують як «процес видалення окалини з металу за допомогою розчинювальних відбілів» [8, с. 47]. Різна семантика унеможливує синонімічне використання цих слів: «*Відбіл нагрівається до кипіння, деталь занурюється в нього на 0,5–1 хв., після чого промивається гарячою водою. В ортопедичній стоматології існує метод електрохімічного відбілювання*».

Ми вважаємо за необхідне підкреслити, що єдині в нормовані форми цих лексем у стоматологічному контексті – *вибілювач* і *вибілювання* [9, с. 351–352].

Лексеми *відпал* і *відпалювання* взаємозамінні. Вони позначають «операцію термічної обробки (термооброблення) металів і сплавів, яка полягає в нагріванні металевих напівфабрикатів, виробів до певної температури, витримуванні при цій температурі та повільному охолодженні з метою наближення структури до рівноважного стану» [8, с. 47]. Ці терміноодиниці мають однакове трактування й в академічному одинадцятитомному «Словнику української мови», виданому в 1970–1980 рр. У ньому їх кодифіковано як дію за значенням *відпалювати* – «обробляти метали, їх сплави, деталі тощо (напр., скло) нагріванням і повільним охолодженням для надання їм потрібних властивостей» [7, с. 616].

Укарай необхідно знати й розрізняти ці значення й розмежовувати контексти їх уживання. Перші дві терміноодиниці позначають предмет, інші – процес. Вони кодифіковані в лексикографічних джерелах відповідно до значень: «виріб, виготовлений способом лиття», «литтям виготовляти які-небудь речі» [7, с. 580]. Сплутувати їх не зовсім доцільно, адже наслідком цього можуть бути і фрагментарність розуміння смислу висловленого, і загальна неточність смислових інтерпретацій.

Стоматологи також часто послуговуються термінами *відлив*, *відливок*, *відливка*, *відливання*: «*Фосфатна пакувальна маса дозволяє отримати відлив, позбавлений недоліків, що утворюються внаслідок, наприклад, розтріскування вогнетривкої маси (через теплове розширення)*»; «*Зональна ліквідація у відливках виникає через різницю температур твердіння окремих складників і різної щільності цих складників сплавів*»; «*Після відливки вкладки видаляють ливник та проводять зішлифовування маленьких горбків, що утворилися на поверхні вкладки внаслідок тріщин обмазки*»; «*До сплавів-розчинів, що застосовуються в зубопротезній техніці, зараховують срібно-паладійовий і легкоплавкі сплави для відливання штампів*».

Висновки. Розглянувши лише окремих аспект окресленої дослідницької проблеми, формуємо висновки, які презентують результати виконаного аналізу:

1) науковий стоматологічний дискурс надзвичайно цінний для розвитку медицини, бо відображає посутні цивілізаційні зрушення й досягнення людства;

2) ідеальна компетентнісна модель МО сучасного лікаря-стоматолога – це бажаний образ МО теоретика і практика стоматології, представлений на кожному рівні мовної системи й у будь-якій комунікативній ситуації;

3) ідеальна і взірцева компетентнісні моделі МО лікаря-стоматолога відрізняються: рівні опанування базовими мовними нормами та засвоєння правил функціонування мови в різних сферах суспільної діяльності є низькими, а вправність послуговування ними на практиці, як і вміння нормативно вмотивовано вибудовувати свій усний і писемний фаховий дискурс, перебувають не на належному рівні;

4) дослідження засвідчило, що пароніми викликають неабиякі труднощі в науковців, а контекстуальне зближення різних за семантикою слів призводить до смислових огріхів і некоректної інтерпретації наукової інформації.

Аби наблизити реальну МО особистості лікаря-стоматолога до ідеальної, необхідно проаналізувати соціальні, когнітивні й вербально-семантичні ознаки, які її створюють. Крім цього, употужнити її мовну складник. Перспективним бачимо подальше студіювання мовної компетенції та мовної культури лікарів-стоматологів.

Література:

1. Лещенко Т.О., Жовнір М.М. Здоров'я vs. хвороба в контексті словесної репрезентації ціннісної картини світу сучасного лікаря. *Психолінгвістика*. 2018. № 24(2), С. 163–180.
2. Лещенко Т.О., Шарбенко Т.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Полтава : ТОВ АСМІ. 2010. 234 с.
3. Лещенко Т.О., Шарбенко Т.В., Юфименко В.Г. Елементи оптимізації викладання предмета «Українська мова за професійним спрямуванням» стоматологам-ортопедам на післядипломному етапі освіти. Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному навчальних закладах України, присвяченої 160-річчю з дня народження І.Я. Горбачевського. Тернопіль : ТДМУ. 2014. С. 265–267.
4. Лещенко Т.О., Шарбенко Т.В., Павленкова О.С. Унормованість термінів терапевтичної стоматології, 1, С. 100–107. URL: <http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/1516/1/Unormovanist.pdf>
5. Лещенко Т.О., Шарбенко Т.В. Унормованість термінів з ортопедичної стоматології, 2, С. 93–98. URL: <http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/1516/1/Unormovanist.pdf>
6. Грищенко А.П., Мацько М.Я., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Вища школа, 2002, 439 с.
7. Словник української мови (Т. 1–11). Київ : Наукова думка. 1970–1980. 799 с.

8. Нідзельський М.Я., Писаренко О.А., Соколовська В.М., Ясногорська С.С. Глумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології. Полтава : СПДФО Гаража М.Ф. 2015. 361 с.
9. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина. Київ : Наукова думка, 1996. 660 с.

Leshchenko T., Zhovnir M., Yufymenko V. Contrast and real competence models of modern dentist's speech personalities

Summary. The article is devoted to the problem of dental discourse. This article pays our attention to the fact of total globalization, European integration, and interest increase in international cooperation. It causes the appearance of new tasks in all spheres of public life and outline the range of innovative approaches to solve them.

This article focuses on the health care system. This system of our modern society is very important because the existence and further development of the state institute as a whole is impossible without the full and harmonious functioning of the health care system. The authors focus their attention on dentistry. It has been identified important theoretical and methodological bases of the modern dentist's collective linguistic personality in the context of general language professional practices and discourse development. The research aims to focus attention on the importance of language presentation of the current scientific thoughts, ideas and hypotheses.

In addition, the real competence model of the linguistic personality of the dentist has been studied. It has been also analyzed the differences between real and model competence models of linguistic personality of a modern dentist.

The research has been presented within the anthropocentric scientific paradigm. Main descriptive-analytical methods, general-linguistic methods of scientific description, modern methods of comparison have been used. It has been appealed to special linguistic methods and techniques, including discourse analysis. The article deals with the typical mistakes of dental scientific researches – original theses, articles, manuals, textbooks, monographs, texts of abstracts and dissertations, etc.

Thus, it was concluded that there are some differences between the ideal and model competence models of speech personality of the dentist. These models are collected by the levels of communication norms mastering and achievement of rules of functioning of the language in different shares of public life are low, and ability to master them on practice as well as skills to motivate and develop oral and written discourse is not on adequate level.

Key words: dental discourse, speech personality, linguistic norm, competence model.

Manhura S. I.,

*Lecturer at the Department of Germanic Philology and Translation
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

Palii K. V.,

Ph.D.,

*Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology and Translation
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

Mykhailova M. A.,

*Student at the Department of Germanic Philology and Translation
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

LINGUISTIC PROBLEMS OF TECHNICAL TEXT TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF OIL AND GAS TERMINOLOGY)

Summary. Oil and gas industry is an international business and, accordingly, there is always a need for high-quality written translations of materials for successful cooperation and maintaining positions in the world market.

This leads to a constant demand for translations of various documents on oil and gas industry, including translation of tender documents, translation of drawings of oil and gas equipment, translation of documents for the development of oil and gas fields, translation of documents for the collection, transportation and storage of gas and oil, translation of documents on safety engineering. Especially often it is necessary to translate instructions for the operation of oil and gas equipment, which is mainly procurement and, as a result, due to the appearance of problems, requires more careful study during installation.

Thus, a detailed knowledge of not only a foreign language, but also the methods and principles of scientific-technical translation must be taken into account.

The article deals with peculiarities of translation of oil and gas terms. Attention is paid to the style and genre of the technical text. The main difficulties of the specific terminology translation are analyzed. The study conducted by the authors showed that the translation of oil and gas texts requires special narrowly focused training, in-depth knowledge of native and foreign languages. The paper considers examples of words and phrases that have the same meaning in the general language, but change it in a narrow sense, especially in combination with other words. This paper helps from the many meanings of any concept to find the closest to the main term of the target language equivalent in the original language.

Recently, terminological work is carried out on a large scale, but so far there are no exact answers to a number of key questions, especially the translation of terms is one of them. Taken into account, the peculiarities of English terms translation of oil and gas industry are considered in the article. The paper presents the ratio of factors that determine the adequacy of the translation of oil and gas terminology from English into Ukrainian.

Key words: terminology, oil and gas industry, translator, language, translation, knowledge, features.

Formulation of the problem. The relevance is connected with an increasing number of new terms that were formed due

to scientific and technological progress. It seems interesting to study the terminology in the oil and gas industry, as oil and gas are considered the main energy sources in the modern world and play an important role in trade relations between the states. This production sphere is developing dynamically, which mainly affects the livelihood of man. In addition, it should be mentioned that the study of oil and gas terminology expands the conceptual apparatus of this field of scientific knowledge.

Any professional translator is faced with the need to translate special terms from a particular area or type of activity. He has to solve the problem of understanding the meaning of such narrowly professional texts. In order to make a competent and most accurate translation it is necessary to know the basic specifics of terms translation. Scientific and technical texts reveal a number of grammatical, lexical and stylistic features that are particularly difficult for the translator, as these texts are purposed mainly for certain professional groups with specific extralinguistic knowledge, and therefore require particularly careful analysis. Many characteristics of scientific and technical style are present in both scientific and technical materials in Ukrainian and English.

Analysis of recent research. The problem of terminology translation remains especially relevant today in the scientific and technical boom and especially in the field of technical translation. Proper translation of technical terms is one of the most important aspects of any translation project. Modern companies working internationally understand that the consistency of terms underlies the understanding of meaning, and are seriously engaged in terminological work, clarifying the terms that can lead to misunderstandings. They develop special terminological databases that contain not only narrow-profile terminology specific to the industry, but also terminology that is not common [1].

One of the most difficult areas of technical translation is a specialized terminology in oil and gas. Oil and gas industry is important in Ukrainian economy. The translator of oil and gas technical texts requires an understanding of the terminology specifics of both English and Ukrainian versions. He must not only know both languages well, but also be well versed in the subject.

In addition, oil and gas sector combines a lot of technology from a variety of knowledge fields, such as engineering, chemistry,

geology, insurance, accounting and others. The translator should be doubly attentive and never neglect the available reference materials [2].

In general, both in English and in native languages, in all texts of this type, as indicated by V.N. Komissarov, there is a predominant use of scientific and technical terminology. V.N. Komissarov names the words and phrases denoting specific objects and concepts used by specialists in a particular field of science or technology [3].

A.A. Reformatsky defines the terms “as unambiguous words devoid of expressiveness” [4]. S.V. Grinev characterizes the term “as a special nominative lexical unit (word or phrase) of a special language, adopted for the exact name of special concepts”, which are used by specialists in a particular field of science or technology [5].

During the rapid development of science, many terms began to penetrate into the general literary language and became known not even to specialists. As indicated by A.A. Miroshnichenko, they became to be called general scientific terms that are used in various fields of knowledge and belong to the scientific style of speech in general: experiment, adequate, equivalent, predict, hypothetical, progress, reaction, etc. [6].

The purpose of this paper is to highlight some aspects of the vocabulary functioning in the context of translation of oil and gas terminology and methods of terminology in this area, as well as to consider numerous examples of words that have one meaning in general but change it in a narrow sense, especially in combination with other words [7].

Presentation of the main material and substantiation of research results. To achieve adequacy in the translation of terms, it is important to understand the relationship between term and text, moreover, you need to understand the situation with the use of structural and semantic types of terms. It is also necessary to know the basic methods of translation [8]. Before starting to translate an oil and gas industry text, a translator must acquire the necessary knowledge about the oil and gas industry to more accurately find the equivalent in the language of translation, be able to choose the appropriate one for a given situation. It is very important to resort to translation transformations in the absence of an equivalent in the language of translation.

Thus, the translator of oil and gas industry needs a detailed knowledge not only of a foreign language, but also methods and principles of scientific and technical translation, and to be informed about the work of this industry [9].

Unfortunately, the equivalents of terms do not always exist, most often in the translation of terms use the following transformations:

- descriptive translation or explication – the most convenient way to explain an incomprehensible term, the only drawback – cumbersome and verbose;

- transliteration – translation by reproducing a graphic form using the letters of the language of translation. But this is a rare case, this is how the translator's “false friends” appeared, such as *contribution, data, decade, instance, simulation*, etc., which grossly distort the content of the text;

- tracing – translation of terms by their exact reproduction by means of the Ukrainian language, or rather – literal translation.

Difficulties may arise with the translation of ordinary words, which in the end may turn out to be specialized terms.

We see a promising direction of research to further study the techniques and methods of translating technical texts and to

identify ways to form new terms in the oil and gas industry. We emphasize that one term can be translated completely differently depending on the context, in our case – the industry. It is easy to guess how important the exact translation of technical terms is, especially when it comes to multimillion-dollar contracts [10].

Many elements of the rig and related objects have names associated with the names of animals, for example: *doghouse*, in this case we are not talking about a doghouse (as a non-professional translator could translate), but about the car of the driller; derrick man's working platform is called a *monkey board*, although the monkeys here, of course, don't make any sense. The term *mousehole* can also confuse an inexperienced translator [11].

Inaccuracies in the translation can lead to serious consequences: equipment damage, accidents, injuries at work. It is necessary to pay attention to ambiguity of terms [12].

We must also remember: before translating the text must be fully understood, aware of its content and essence. Initially, the translator is not a translator, he is only a reader who must understand the text as a native speaker, so he must have all the features of the language being studied (stylistics, vocabulary, grammar) and knowledge in this science [13].

At the same time, a number of features of oil and gas materials in the Ukrainian language are associated with specific structures of this language and stand out due to the peculiar use of such structures, in comparison with other styles of the Ukrainian language.

However, the main difficulties in translation are industry terms used in one field of knowledge, or narrow, specific to any area of a particular industry. For example, in the oil and gas industry they are: catchment, throttling, coke oven, swivel. In these private terminological systems the quintessence of each science, branch or kind of activity is concentrated.

The texts on oil and gas are one of the most difficult to translate in specialized vocabulary, as the terminology of the subtext of oil and gas production reflects the system of concepts used by its many industries. E.Sh. Dumitru in his dissertation points out that the core of this system is the terms of the thematic group “Drilling wells. Drilling equipment and technology”, and the transition and peripheral areas of the system include terms of other sciences and branches of knowledge, which are an integral part of the terminology of oil production (so-called borrowed terms) [14].

During the formation of Ukrainian terminology of oil production there is a wide use of borrowed words. This phenomenon is characteristic for the terminologies of different languages and largely contributes to the internationalization of the languages of science.

Conclusions. The texts on oil and gas are one of the most difficult to translate in specialized vocabulary, as the terminology of the subtext of oil and gas production reflects the system of concepts used by its many industries. These examples show how important a high level of professionalism is for a technical translator, how important it is to study special literature and high-quality, reference materials that are constantly updated to accurately translate technical terms from English.

Thus, when translating texts on oil and gas, the following difficulties may arise:

1. Ambiguity. Only with knowledge in the oil and gas industry, you can choose the desired translation of the term among many others.

2. Multicomponent. Each term can be either one-component or multi-component. When working with the text it is necessary to

check the translation of the concept separately and in combination with the neighboring word.

3. Ignorance of terminology in the Ukrainian language. The translator can find a suitable translation of the term into Ukrainian, but will not know its exact meaning. In such situations, knowledge in the oil and gas industry will also be needed.

4. Realities. The names and their translations must be checked, as they often already have their own translation in different languages.

The difficulties of translating terms mentioned in the article, explaining how to overcome them, should help the translator to achieve accuracy, adequacy of translation, to minimize errors. For these purposes it is also necessary to pay attention to the main methods of translation, to know the specifics of the industry. In general, the oil and gas sector combines a lot of technologies from different fields of knowledge, such as engineering, chemistry, geology, insurance, accounting and others. You also need to know this terminology. Moreover, with the development of new technologies, equipment, areas of activity, oil and gas companies often develop their own terminology, which also needs to have an idea.

References:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : посібник. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Каткова С.В. Формирование навыков самостоятельной работы студентов при обучении профессионально-ориентированному иностранному языку в вузе. *Молодежь и наука* : сборник материалов VIII Всероссийской научно-технической конференции, посвященной 155-летию со дня рождения К.Э. Циолковского. г. Красноярск, 19–27 апреля 2012 г. Красноярск, 2012. С. 187–190.
4. Реформатский А.А. Введение в языковедение : учебник. Москва : Аспект-Пресс, 2001. 536 с.
5. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение : учебное пособие. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 307 с.
6. Мирошниченко А.А. Деловое общение : учебно-методический комплекс. Москва : МИЭМП, 2008. 86 с.
7. Мангура С.І. Деякі особливості перекладу англійської нафтогазової термінології українською мовою. *Інноваційні технології у контексті іноземної підготовки фахівця* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Полтава, 2 квітня 2015 р. Полтава, 2015. С. 95–98.
8. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу : посібник. Київ : Вид-во Київського університету, 2000. 124 с.
9. Ефремов А.А. Когнитивные и структурно-семантические особенности метафорических терминов (на материале терминологии американской нефтегазовой отрасли) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Майкоп, 2013. 28 с.
10. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский : учебное пособие. Москва : УРАО, 2004. 208 с.
11. Хатруков Е.М. Англо-русский словарь по нефтяному бизнесу. Москва : Олимп-Бизнес, 2008. 400 с.
12. Каткова С.В. Мультимедийные программы обучения иностранным языкам в высшей школе. *Вестник КИГИТ*. 2006. № 1. С. 125–128.
13. Татаринов В.А. Теория терминоведения : учебник : в 3 т. Москва : Московский лицей, 2000. Т. 1 : Теория термина: история и современное состояние. 311 с.
14. Думитру Е.Ш. Структурно-семантический анализ русской терминологии нефтедобычи : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. 120 с.

Мангура С. І., Палій К. В., Михайлова М. А. Лінгвістичні проблеми технічного перекладу (на матеріалі нафтогазової термінології)

Анотація. Нафтогазова галузь – це міжнародний бізнес, а отже, його учасникам завжди потрібні якісні письмові переклади матеріалів на цю тему для успішної співпраці та збереження своїх позицій на світовому ринку. Це приводить до постійного попиту на переклади різноманітних документів із нафтогазової сфери, зокрема переклади тендерних документів, креслень нафтогазового обладнання, документів на розробку нафтових і газових родовищ, документів на збір, транспортування та зберігання газу й нафти, документів із техніки безпеки. Особливо часто доводиться перекладати інструкції з експлуатації нафтогазового обладнання, яке є здебільшого закупівельним, а тому, з огляду на появу проблем, виникає необхідність більш ретельного його вивчення під час монтажу.

Таким чином, необхідне детальне знання не лише іноземної мови, а й методів та принципів технічного перекладу, а також повне усвідомлення роботи цієї галузі виробництва, адже перекладач повинен розуміти контекст, щоб правильно перекласти текст.

У роботі виявлено співвідношення факторів, що визначають адекватність перекладу нафтогазової лексики з англійської мови українською мовою. У статті розглядаються особливості перекладу нафтогазових термінів. Звертається увага на стиль і жанр технічного тексту. Проаналізовано основні труднощі перекладу зазначеної термінології. Дослідження, проведене авторами, показало, що переклад нафтогазових текстів вимагає спеціальної вузькоорієнтованої підготовки, глибоких знань рідної та іноземних мов. У статті розглядаються приклади слів і фраз, що мають однакове значення в загальній мові, проте змінюють його у вузькому розумінні, особливо в поєднанні з іншими словами. Розглянуто особливості перекладу англійською мовою текстів нафтогазової галузі.

Отже, у дослідженні представлений алгоритм перекладу спеціальної лексики в оригінальних нафтогазових текстах, у текстах, пов'язаних із нафтогазовою термінологією, з метою підвищення ефективності прийняття рішень та адекватності перекладу.

Ключові слова: термінологія, нафтогазова промисловість, перекладач, мова, переклад, знання, особливості.

*Модестова Т. В.,**доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов та професійної комунікації
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля**Крсець О. Є.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та професійної комунікації
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

РОЗВИТОК НАВИЧОК ГОВОРІННЯ У ПІДГОТОВЦІ ДО ІСПИТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті представлені результати дослідження питання розвитку навичок говоріння у підготовці до іспитів з англійської мови. Охарактеризовано говоріння як інтерактивний процес побудови значення, що передбачає продукування, сприймання та обробку інформації та який (на відміну від письма) характеризується менш свідомими зусиллями та менш напруженим процесом обмірковування контенту, що продукується. Описано такі типові труднощі, з якими стикаються студенти в процесі розвитку навичок говоріння англійською мовою, окрім іншого, під час підготовки до іспиту: бажання швидко досягнути високого рівня; часте використання інтернет-перекладачів, паперових та електронних українсько-англійських словників; брак ідей під час презентації рівня розмовних навичок; погана вимова; невизраза інтонація; скутість у разі зустрічі з маловідомою темою; занадто короткі відповіді. Розглянуто такі критерії оцінювання рівня володіння усним мовленням у межах міжнародних тестових систем: швидкість та послідовність висловлювання; широту спектра граматичних конструкцій, що використовує відповідач; загальну грамотність; різноманітність та рівень лексичного наповнення змісту висловлювання; вимова; навички ведення дискусії, вміння підтримувати інтерактивний формат спілкування, вміння ефективно застосовувати знання в умовах імітації реальних життєвих ситуацій. На основі рекомендацій міжнародних експертів та професійного досвіду авторів визначено такі ефективні стратегії підготовки до складання усної частини іспитів, як практика підтримки викладачем процесу обговорення тем більш складного рівня; проведення підготовчого етапу з опорою на тематичний перелік слів та виразів; заохочення студентів до використання природних для англомовного середовища фраз та виразів, доцільних для застосування під час обмірковування ідей; дотримання політики суто англомовного спілкування під час занять; ведення дискусії на основі запитань, що передбачають висловлення особистого ставлення студента до проблеми та аргументації; трансформація та адаптація завдань, спрямованих на розвиток навичок слухання або читання; великий обсяг практичних тренувань; використання фонематичних діаграм та вправ із транскрипцією; використання таких інноваційних підходів, як «сінемаоке», «фокус із запитаннями» та «фокус із граматичними часами».

Ключові слова: говоріння, IELTS, Aptis, FCE, CAE, CPE, критерії оцінювання рівня володіння англійською мовою, стратегії підготовки до іспитів з англійської мови.

Постановка проблеми. Актуальність представленого дослідження зумовлена прагненням України ввійти до міжнародного простору на правах рівного партнерства. Це передбачає опанування таких універсальних умінь XXI століття, як англійська мова, що нині є мовою інтернаціонального спілкування.

Рівень відповідних навичок, що демонструють спроможність студента, фахівця або будь-якої іншої людини (незалежно від її соціального статусу) ефективно користуватися англійською мовою, у сучасному світі офіційно підтверджується за допомогою складання сертифікованих іспитів та отримання відповідного документа.

Серед чотирьох навичок, що комплексно перевіряються в процесі екзаменаційної процедури, особливо важливе місце посідає говоріння, що не передбачає довготривалої підготовки до відповіді (як це й відбувається в реальному житті). Отож, питання ефективного розвитку навичок говоріння викликає жвавий інтерес як у межах міжнародної мовознавчої спільноти, так і в колі вітчизняних фахівців-лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних дослідників, роботи яких відображають основні положення сучасної теорії та практики розвитку навичок говоріння в англійській мові, варто згадати роботи А. Бьорнс, Х. Джойс [1], Дж. Ятіс [2], Г. Барретта [3], У. Нельсон [4], К. Хілла [5], Е. Ходжа [6], К. Ксіао [7] та ін.

Серед вітчизняних дослідників проблемою формування навичок усного мовлення англійською мовою опікуються О. Коваль [8], Т. Ланцева [9], О. Боровицька [10], І. Холод [11], О. Дацків [12], І. Зайцева, М. Писанко [13], Ю. Левицька [14], К. Перепелиця [15] та ін.

Незважаючи на достатню кількість досліджень, присвячених проблемі розвитку навичок говоріння в процесі вивчення іноземної мови, питання ефективної екзаменаційної підготовки до складання усної частини іспитів з англійської мови потребує подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити питання розвитку навичок говоріння у підготовці до іспитів з англійської мови.

Задля досягнення мети потрібно розв'язати такі завдання:

1) охарактеризувати процес говоріння в мовознавчому контексті та типові труднощі, що виникають під час підготовки до складання усної частини іспитів з англійської мови;

2) розглянути типові критерії оцінювання рівня володіння усним мовленням у межах міжнародних тестових

систем та стандартні завдання до усної частини іспитів з англійської мови;

3) визначити ефективні стратегії підготовки до складання усної частини іспитів на основі рекомендацій міжнародних експертів та професійного досвіду авторів.

Виклад основного матеріалу. Говоріння – це інтерактивний процес побудови значення, що передбачає продукування, сприймання та обробку інформації. На відміну від письма говоріння характеризується менш свідомими зусиллями та менш напруженим процесом обмірковування контенту, що продукується [16]. Типовими труднощами, з якими стикаються студенти в процесі розвитку навичок говоріння англійською мовою, є такі: бажання швидко досягнути високого рівня (такого, на якому освічений студент використовує рідну мову), що може призвести до розчарування та втрати мотивації; часте використання інтернет-перекладачів, а також паперових та електронних українсько-англійських словників; брак ідей під час репрезентації рівня розмовних навичок шляхом висловлення власної думки або відповіді на запитання (навіть на загальновідомі теми); погана вимова. Екзаменаційний контекст додає певних викликів до викладеного вище, як-от зниження загальної оцінки через невиразну інтонацію, скутість під час зустрічі з маловідомою темою, занадто короткі відповіді, коли на іспиті екзаменатор очікує розгорнуте висловлення, що вможливує якісне оцінювання рівня володіння усним мовленням у запропонованому контексті.

Міжнародні експерти наголошують на тому, що, крім високого рівня усного мовлення, обізнаності щодо особливостей організації процедури тестування, швидкого мислення та вміння переконувати, екзаменаційний контекст розвитку навичок говоріння вимагає від студента обізнаності щодо критеріїв оцінювання навичок говоріння в межах конкретного іспиту, а також типів завдань, що пропонуються апікантові для демонстрації навичок говоріння англійською мовою. Так, важливими критеріями оцінювання усної частини іспиту IELTS є швидкість та послідовність висловлювання; широта спектра граматичних конструкцій, що використовує відповідач; загальна грамотність, яка передбачає визначення типу, кількості та ступеня «серйозності» допущених помилок; різноманітність та рівень лексичного наповнення змісту висловлювання; вимова. Зі свого боку, такі іспити Кембриджського університету, як FCE, CAE та CPE, крім граматики, вокабуляру та вимови, надають великого значення навичкам ведення дискусії та вмінню підтримувати інтерактивний формат спілкування. Система ж тестування Artis, зокрема для підлітків, найперше фокусує увагу на функціональному підході, де основними критеріями є вміння ефективно застосовувати знання в умовах реальних життєвих ситуацій та взаємодіяти на інтерактивній основі.

Відповідно до зазначених критеріїв формат згаданих вище іспитів передбачає такі стандартні завдання: описати подію або досвід в минулому, описати фото та відповісти на низку додаткових запитань до нього, відповісти на запитання загального спрямування щодо особистості апіканта, обговорити зміст запропонованого матеріалу (брошури або постера) із застосуванням оцінних суджень стосовно певних аспектів. Особливої уваги заслуговує завдання, що має назву «Павукова мережа» та передбачає ведення дискусії особливим способом. Зазначена форма завдання є стилізованим варіантом класичного діалогу Сократа. Схожість підходів полягає в тому, що під час

екзаменаційної дискусії апікант має підтримувати розмову в межах запропонованої теми або на основі наданого тексту, а також відповідати на запитання партнера. Принципова відмінність між класичним діалогом та екзаменаційною версією полягає в тому, що в класичному варіанті третьою стороною є викладач, який виконує роль судді та періодично втручається в дискусію. Під час іспиту екзаменатор же майже весь час зберігає мовчання та нейтралітет.

Із метою подолання викладених вище перепон та забезпечення відповідності рівня підготовки студента розглянутим критеріям міжнародні експерти радять практикувати в процесі підготовки до іспиту з англійської мови обговорення більш складних тем із підтримкою викладача. Також спочатку можна опрацювати тематичний перелік слів та виразів відповідно до індивідуальних потреб апікантів. У разі, коли студенту потрібно взяти короткотривалу паузу, щоб обміркувати ідею та шляхи її репрезентації англійською мовою, доцільно заповнити цей проміжок часу такими природними для англійськомовного середовища словами та виразами, як «Oh, that's an interesting question» (О, це є цікавим питанням), «Actually,...» (Насправді...), «You know, I am not an expert in..., but I suppose that...» (Я не є експертом у..., але вважаю, що...), «I'm not really sure what I think about that, but...» (Я не до кінця впевнений у моєму ставленні до цього питання, але...), «I've got mixed views on the issue of...» (У мене змішане/невизначене ставлення до проблеми...), «In fact,...» (Насправді...), «Well, on the whole, I tend to think that...» (Ну, загалом я схильний вважати, що...), «To be honest,...» (Якщо чесно...), «The way I see it is that...» (Так, як я це бачу...) тощо [16].

Важливим фактором успішного розвитку навичок говоріння англійською мовою є принципове дотримання політики використання суто англійської мови під час заняття. З метою подолання проблеми скутості під час тренування ефективними слід уважати запитання такого зразка: «Do you think that...?» (Ви думаєте, що...?), «Why?» (Чому саме?) або «Why not?» (Чому ні?). Завдання, які спрямовані на розвиток навичок слухання або читання, можна доповнити вправами з фокусуванням уваги на підвищенні рівня впевненості у використанні усного мовлення студентом. Що стосується проблеми постановки гарної вимови, ми погоджуємося з тими експертами, які ставлять на перше місце великий обсяг практичних тренувань та важливість опанування основних підходів до правильного налаштування артикуляційного апарату студента з урахуванням особливостей фонетичної системи англійської мови. У цьому контексті на базовому рівні допоможуть фонематичні діаграми (набір символів, що презентує всі звуки розмовної англійської) та вправи з транскрипцією.

У процесі підготовки до складання іспиту з англійської мови в частині говоріння міжнародні експерти радять звернути увагу на такі інноваційні підходи, як «сінемаоке» (назву утворено за аналогією до слова «караоке»), «фокус із запитаннями» та «фокус із граматичними часами» [16]. У першому варіанті студентові пропонується переглянути фільм або телевізійну програму англійською мовою (бажано із субтитрами (як показує досвід авторів дослідження)). У процесі перегляду студент періодично ставить відеозапис на паузу та намагається максимально схоже імітувати почутий уривок уголос, включно з невербальними складниками (мімікою, жестами, позою тощо). За нашими спостереженнями, така вправа

найефективніша тоді, коли навчальні матеріали добираються з урахуванням уподобань студента (улюблений серіал, аніме або сіквел), що формує умови для емоційного заглиблення у процес та сприяє ефективному розвитку навичок говоріння. В авторській версії запропонованого підходу «сінемаоке» передбачає створення відеозапису виконання вправи та подальший аналіз разом із викладачем.

У другому варіанті «фокус» полягає в тому, що незнайоме або маловідоме питання, яке екзаменатор може запропонувати для демонстрації рівня розвитку навичок говоріння, аплікант піддає комплексному аналізу на основі запитань, що відображають різні аспекти відповідного феномену. Професійний досвід авторів представленого дослідження свідчить про ефективність застосування викладеного підходу на основі моделі «Wh...» запитань. До ключових слів запропонованої теми студентові потрібно сформулювати якнайбільшу кількість додаткових запитань, що розпочинатимуться з таких слів, як «хто», «чий», «чому», «де», «коли», «як», «навіщо» тощо. Так, малознайома тематика перетворюється в майже нескінчений ланцюг логічних умовиводів та припущень, що врешті-решт гарантує необхідний обсяг матеріалу для екзаменаційної перевірки та дає змогу аплікантові продемонструвати справжній рівень володіння усною мовою (незалежно від обізнаності щодо конкретної проблеми).

Нарешті, у варіанті з граматичними часами відповідний «фокус» розуміється як уміння відповідати на просте запитання максимально розгорнуто, швидко та без значних зусиль із погляду обмірковування ідеї. Результат досягається завдяки вибудовуванню усного висловлювання на основі якомога більшої кількості дієслівно-часових форм. Так, на запитання «Ви любите читати?» аплікант (замість короткої відповіді «так» чи «ні») може проаналізувати власний читацький досвід із позиції теперішнього, минулого та майбутнього часів. У професійній практиці авторів дослідження викладений вище підхід демонструє високу ефективність за умови гарної обізнаності студента щодо широкого спектра наявних граматично-часових структур, притаманних англійській мові. Тобто, крім найбільш уживаних конструкцій Present Simple, Past Simple, Future Simple, Present Continuous та Present Perfect Simple (так званої «Т-графіки», що асоціюється з типовим розташуванням відповідних конструкцій у вигляді таблиці), аплікант успішно орієнтується в таких конструкціях, як Past Continuous, Future Continuous, Past Perfect Simple, Future Perfect Simple, конструкціях Perfect Continuous теперішнього, минулого та майбутнього часу, всіх варіантах конструкцій Future in the Past, знає пасивний стан (особливості використання в межах окремих дієслівно-граматичних часів), типи умовних речень тощо.

Професійний довід авторів дає змогу також зафіксувати ефективність технології «фокусу» із запитаннями та граматичними часами в контексті написання екзаменаційних есе, зокрема з малознайомої тематики та в умовах обмеженого часового ресурсу. За нашими спостереженнями, потенціал представленого підходу (в площині як усного, так і писемного мовлення) безпосередньо залежить від загальної мовознавчої підготовки. Отож, «фокуси» можуть значно полегшити процес вибудовування логіки висловлювання та зберегти дорожчий час під час екзаменаційної процедури. Спектр можливостей описаного інструменту, яким аплікант здатен скористатися, відображає реальний рівень володіння мовою в момент екзаменування.

Висновки. У результаті дослідження питання розвитку навичок говоріння у підготовці до іспитів з англійської мови:

охарактеризовано говоріння як інтерактивний процес побудови значення, що передбачає продукування, сприймання та обробку інформації та який (на відміну від письма) характеризується менш свідомими зусиллями та менш напруженим процесом обмірковування контенту, що продукується. Типовими труднощами, з якими стикаються студенти в процесі розвитку навичок говоріння англійською мовою, окрім іншого, під час підготовки до іспиту, є такі: бажання швидко досягнути високого рівня; часте використання інтернет-перекладачів, паперових та електронних українсько-англійських словників; брак ідей під час репрезентації рівня розмовних навичок; погана вимова; невиразна інтонація; скутість у разі зустрічі з маловідомою темою; занадто короткі відповіді;

розглянуто такі критерії оцінювання рівня володіння усним мовленням в межах міжнародних тестових систем, як швидкість та послідовність висловлювання; широта спектра граматичних конструкцій, що використовує відповідач; загальна грамотність, яка здебільшого передбачає визначення типу, кількості та ступеня «серйозності» допущених помилок; різноманітність та рівень лексичного наповнення змісту висловлювання; вимова; навички ведення дискусії; вміння підтримувати інтерактивний формат спілкування; вміння ефективно застосовувати наявні знання в умовах імітації реальних життєвих ситуацій. Розглянуті критерії зумовлюють такі форми типових завдань усної частини іспитів з англійської мови, як опис події або досвіду в минулому; опис фото та відповідь на низку запитань до нього; відповідь на запитання загального спрямування, зокрема щодо особистості апліканта; обговорення змісту запропонованого матеріалу із застосуванням оціночних суджень щодо окремих аспектів;

визначено такі ефективні стратегії підготовки аплікантів до складання усної частини іспитів на основі рекомендацій міжнародних експертів та професійного досвіду авторів, як практика підтримки викладачем процесу обговорення тем більш складного рівня; проведення підготовчого етапу з опорою на тематичний перелік слів та виразів; заохочення студентів до використання природних для англійського середовища фраз та виразів, доцільних для застосування під час обмірковування ідей; дотримання політики суто англійського спілкування під час занять; ведення дискусії на основі запитань, що передбачають висловлення особистого ставлення студента до проблеми та його аргументацію; трансформація та адаптація завдань, спрямованих на розвиток навичок слухання або читання; великий обсяг практичних тренувань; використання фонематичних діаграм та вправ із транскрипцією; використання таких інноваційних підходів, як «сінемаоке», «фокус із запитаннями» та «фокус із граматичними часами».

Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі вбачаємо в дослідженні проблеми розвитку навичок письма, слухання та читання в контексті підготовки до складання іспитів з англійської мови, а також у систематизації та класифікації наявних англійських тестових систем, доступних на території України.

Література:

1. Burns A., Joyce H. Focus on Speaking. Sydney, 1997. 145 p.
2. Yates J. English Conversation. New York, 2020. 192 p.

3. Barrett G. Perfect English Grammar: The Indispensable Guide to Excellent Writing and Speaking. Berkeley, 2016. 238 p.
4. Nelson W. English Fluency for Adult – How to Learn and Speak English Fluently as an Adult. New York, 2018. 66 p.
5. Hill Ch. The Black Book of Speaking Fluent English: The Quickest Way to Improve Your Spoken English. New York, 2020. 87 p.
6. Hoge A. Effortless English: Learn to Speak English Like a Native. Sparks. 2014. 192 p.
7. Xiao K. Talk English: The Secret To Speak English Like A Native In 6 Months For Busy People. New York, 2016. 94 p.
8. Коваль О.Ю. Особливості навчання англomовного говоріння студентів технічних спеціальностей. *XXX Міжнародна наукова інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 31. С. 525–526.
9. Ланцева Т.В. Використання інтерактивних методів навчання як запорука комунікативної компетенції курсантів. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 7.2 (71.2). С. 111–113.
10. Боровицька О.В. Формування граматичних навичок говоріння (на матеріалі англійської мови): методичні рекомендації. Врідівка, 2020. 13 с.
11. Холод І.В. Формування іншомовної компетентності в говорінні. *Методика викладання англійської мови: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Умань, 2018. С. 75–93.
12. Дацків О.П. Система вправ для формування вмінь говоріння у майбутніх учителів англійської мови засобами драматизації. *Іноземні мови*. 2011. Вип. 2. С. 22–28.
13. Зайцева І.В., Писанко М.Л. Методика навчання майбутніх філологів ведення дискусії англійською мовою на основі проблемних ситуацій. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 27. С. 54–61.
14. Левицька Ю. Методики формування навичок усного мовлення на заняттях з англійської мови учнів початкової школи. *English for Specific purposes: зб. наук. тез*. 2016. Вип. 3. С. 67–70.
15. Перепелиця К.Ю. Формування самостійного монологічного мовлення на уроках англійської мови у вищій школі. *Молодий вчений*. 2016. Вип. 8 (35). С. 362–365.
16. Exam Strategies from A to Z. Educational Era. URL: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_BRITISH_COUNCIL+ExStr202+2020/info (дата звернення 04.03.2021).

Modestova T., Krsek O. Development of speaking skills in preparation for English language exams

Summary. The article presents the results of a study on the development of speaking skills in preparation for English language exams. Speaking is characterized as an interactive process of constructing meaning, which involves the production, perception and processing of information, and which, unlike writing, is characterized by less conscious effort and less intense process of thinking about the content produced. The following typical difficulties that students face in the process of developing English speaking skills, in particular, in preparation for the exam have been described: the desire to quickly reach a high level; too frequent use of online translators, paper and electronic Ukrainian-English dictionaries; lack of ideas during the presentation of the level of speaking skills; bad pronunciation; slurred intonation; stiffness in case of a meeting with a little-known topic; short answers. The following criteria for assessing the level of oral proficiency within international test systems are considered: speed and coherence of speech; the breadth of the range of grammatical constructions used by the respondent; general literacy; variety and level of lexical content; pronunciation; skills of leading discussions, the ability to maintain an interactive format of communication, the ability to effectively apply existing knowledge in real life situations. Based on the recommendations of international experts and the professional experience of the authors, the following effective strategies for preparing for the oral part of the exams have been identified: the practice of the teacher's support in the process of discussing topics of a more complex level; conducting a preparatory stage based on a thematic list of words and expressions; encouraging students to learn those phrases and expressions that are appropriate for use when considering ways to present own ideas; adherence to the policy of English communication during the lesson; conducting a discussion on the basis of questions that involve the expression of the student's personal attitude to the problem and his argumentation; transformation and adaptation of tasks aimed originally at developing listening or reading skills; a large amount of practical training; use of phonemic diagrams and exercises with transcription; use of such innovative approaches as “cinemaoke”, “trick with questions” and “trick with grammar”.

Key words: speaking, IELTS, Aptis, FCE, CAE, CPE, criteria for assessing the level of English language proficiency, strategies for preparing for English language exams.

*Pavelieva A. K.,**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Germanic Philology and Translation Department
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"**Radchenko Yu. S.,**fourth-year Student at the Faculty of Humanities
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

ARTISTIC TIME AND SPACE CONTINUUMS IN NIKOLAI GOGOL'S PROSE: THEORETICAL ASPECT

Summary. The article is devoted to the concepts of literary time or "artistic time continuum", literary space or "artistic space continuum" and "chronotope" (according to M.M. Bakhtin) as significant categories of poetics and forms of existence of the world depicted by the writer and their definition in modern literary criticism. Since the 60s – 70s of the XX century, the interest to the categories of literary time and literary space has been growing in literary criticism. These literary categories are considered as plot-creating and genre-creating characteristics of the author's worldbuilding, which serve as the mirror of psychologism and reflect the author's philosophy, worldview and world perception, the author's intention and the tasks that he set himself, allow us to reveal certain patterns of functioning of his literary world. There have been investigated various types of literary time and space and their peculiar features (saturation of time with events and of space with things, slow or fast pace of time, nearness or farness of space and etc.), such traditional spatial landmarks as "house" (the image of closed space), "threshold", "window", "door" (borders between two types of space), the important role of artistic chronology. The author underlines the fact that literary space, literary time and chronotope (as well as microchronotopes, toposi, loci and chronotopic motives) are of topmost importance as they are not only interwoven with unravelling of the plot, but also characterize the narrator or the storyteller and the characters of the literary writing. In the late 70s of the XX century, this scientific topic began to be partially developed in Gogol studies, therefore the author of the article has given an overview of the most prominent studies, dealing with the categories of time and space in literature, as well as the most prominent scientific treatise, dedicated to the problem of spatiotemporal organization of Gogol's prose. In particular, the paper considers "pointlike" space-time, devilish play with space, blurring the lines between the real and the fantastic worlds, cultural-historical and natural-landscape spatial modes of Gogol's short-stories.

Key words: literary time, literary space, chronotope, artistic time continuum, artistic space continuum.

Articulation of issue and its connection with important scientific and practical tasks. Literary time and literary space are the most important components of the structure of any writer's artistic world. These are significant categories of poetics and forms of existence of the world depicted by the writer. They have been considered for about half a century, but they have not yet been sufficiently studied in all their diversity.

In modern literary criticism, time and space, the ways of their implementation are considered as the mirror of psychologism, as the categories reflecting the author's philosophy, worldview and world perception. The analysis of the categories of literary time and space allows us to understand the peculiarities of the poetics of the writer, the author's intention and the tasks that he set himself, to reveal certain patterns of functioning of his literary world.

Despite the increasing interest of researchers to the categories of literary time and space or "artistic time continuum", "artistic space continuum" and "chronotope" (according to M.M. Bakhtin) in a literary work, the problem of defining these concepts and studying them in the context of literary works of various writers continues to be a challenging theoretical problem. Many of the well-known literary critics addressed this problem. For example, P.A. Florensky in the book "Analysis of spatiality and time in artistic works" [1], M.M. Bakhtin in his works "The author and the hero in aesthetic activity" [2] and "The forms of time and chronotope in the novel" [3]. D.S. Likhachev [4], Yu.M. Lotman [5], V.N. Toporov [6], A.M. Pyatigorsky [7], A.K. Pavelieva [8; 9] have also conducted research on literary time and space.

Actual scientific researches and issues analysis. Since the 60-s – 70-s of the XX century, the interest to the categories of literary time and literary space has been growing in literary criticism. This is evidenced by the works of S.A. Babushkin, M.M. Bakhtin, A.B. Botnikova, N.K. Gey, D.S. Likhachev, Yu.M. Lotman, N.A. Poznyakova, N.F. Rzhevskaya, N.G. Sivokhina, Z.Ya. Turaeva and others. Since the beginning of the 1980-s, the term "chronotope" has been actively used in everyday scientific language.

The researchers set themselves the task of characterizing this literary phenomenon, its features and forms of expression to the fullest extent possible, and determining its place in the composition of a literary writing. In the late 70-s of the XX century, this scientific topic began to be partially developed in Gogol studies (A.G. Kovalchuk, Yu.M. Lotman, Yu.V. Mann). Since the beginning of the XXI century only, N.S. Bolkunova, I.F. Zamanova, V.O. Korkishko, A.K. Pavelieva defended dissertations, dedicated to the study and comprehension of literary time and space in the works of N.V. Gogol. However, the problem of literary time and space in Gogol's works was most actively developed at the turn of the millennium. The beginning of the new millennium was marked by the emergence of comparative studies of the spatiotemporal worldbuilding in the works of Gogol

and other writers (V.S. Voronin, S.G. Grigorenko, M.A. Trenogina, S.V. Ushakova, etc.), which indicates the relevance of this problem in literary studies.

Therefore, **the goal of research** is to analyze different forms of realization of literary time, literary space and chronotope in literary studies in general and in the early prose of N.V. Gogol in particular. This goal may be achieved by solving the following **problems**:

- to define “literary time”, “literary space” and “chronotope”;
- to identify various forms of concretization of literary time and space;
- to indicate specific features of literary time and space;
- to determine the role of time and space in unravelling of the plot and the fates of the heroes, as well as their importance in the structure of the stories;
- to give an overview of forms of embodiment of literary time, literary space and chronotopes in Gogol’s prose.

Exposition. The analysis of different forms of realization of literary time and space in poetry and prose (both separately and in close relationship) attracts the attention of literary scholars. Researchers have made attempts to identify the forms of concretization of literary time and space and to investigate the problems of the relationship between time and space; to determine the role of these categories in unravelling of the plot and the fates of the heroes, as well as their importance in the structure of literary writings; to reveal the saturation of literary space and intensity of literary time; to indicate the role and effect of organizing literary time and space. Undoubtedly, the chronotopic analysis of the text today is an important aspect of understanding both the worldbuilding of a separate literary work, and the philosophical perception of the writer’s works as a whole.

So, in the “Literary encyclopaedical dictionary” literary time and space are characterized as the most important characteristics of the literary image, which “provide perceptual unity of literary reality and organize contexture of the work”, since the literary-poetic image, “formally unfolding in time (as self-consistency of the text), by its content reproduces the spatio-temporal worldbuilding, moreover, in its symbolic, ideological, axiological aspect” [10, p. 487].

There are many different classifications of literary time and space in a literary work. In general, literary time in a work of fiction can be biographical, cosmic, sacred, calendar, daily, mythological, social, historical, socio-historical, political, irreal, infernal, fantastic, demonic, diabolical, divine; objectively or subjectively experienced. Time flies in different ways in the city and in the countryside, in every single country and in various places of the earth, in different eras and according to different beliefs. Time in a literary work flies slowly or quickly, gradually and chronologically or fragmentarily, and in the perception of each hero – in different ways. Noteworthy is that literary time has its own specifics in each separate literary space.

Literary space can be open and closed, close and distant, limited, separated and delimited, objectively visible and imaginary, earthly, heavenly, underwater, underground, urban and rural, forest, field, nundinal, wedding, home, family, etc.

In theoretical works, such traditional spatial landmarks as “house” (the image of closed space), “threshold”, “window”, “door” (borders between two types of space) are most often distinguished. The important role of artistic chronology is often noted. The

characteristics of the chronotopes, defined by M.M. Bakhtin, are of great importance. It is widely thought, that they have been preserved by modern letters in customized forms. For example, such contemporary chronotopes as “bus-station” or “airport” correspond to the old “crossroads” or “roadside tavern”. Note should be made of the “evolution” of the depiction of time and space in imaginative writing – from archaic forms (coinciding with time, orientation in collective or historical track of time) to naive realism (observation of the unity of time and place) and modern European novel (the author gained the right to manage novelistic time as his initiator and creator). “From now on, timeliness can be broad as much as desired, the pace of the narration can be arbitrarily uneven, parallel “theaters of action”, reversal of time and entrance into the future known to the narrator only have become permissible and functionally important” [10, p. 487]. In literary works of the XIX century, chronicle-everyday time, in contrast to event-related time, no longer has absolute beginning and absolute end. The writers challenge stereotypes and create new spatiotemporal planes. Thus, Chekhov merged event-related time with everyday life to indistinguishable unity. Dostoevsky, on the contrary, focused the plot within the boundaries of watershed, turning, crisis time of critical tests, which corresponds to the space of “threshold”, “random shelter”, “meeting room” measured by the heroes’ steps, corresponding to the situations of crime (overstepping).

The “Literary encyclopaedical dictionary” examines such tendencies of the spatio-temporal organization of literary works of the XX century, as signposting of the symbolic plan by the realism of the spatio-temporal panorama; the use of closed literary time of a fairy tale or paroemia, excluded from historical track of time; referring to the character’s memory as to internal space for unfolding events, etc.

Researchers are increasingly turning to the study of the chronotope as the fusion of the space-time “layers” of a literary work. “Literary dictionary guide” gives the following definition of the chronotope: “Chronotope (from the Greek “chronos” – time and “topos” – place) – is interrelation of temporal and spatial characteristics of the events, depicted in a piece of fiction”. Time in the literary world (work) is considered as a multidimensional category, which is divided into plot-narrative and depictive-narrational time. In such a way, it becomes possible to discriminate when the depicted events took place and when they were retold by the storyteller or the narrator as a witness and participant of these events or only as a communicant who somehow got to know about them. Literary time is closely related to its saturation with important events and their spatial scope. Literary time in a work of fiction also runs counter to the place of unfolding developments or the place of stay of the characters, for example, local interior and scenery may broaden into the big wide world by means of retrospection (recollections, flashbacks, allusions, mentions, dreams, delirious talks and etc.). The character and peculiarities of the chronotope depend on the genre of the literary work, are inseparable from its subjective system and are important constituent of stylistic determinacy of every literary creation” [11, p. 714].

It should be noted that in modern literary criticism the category of chronotope does not have a clear, unified definition. There are many works, the main purpose of which is to highlight new forms of embodiment of time and space in a piece of writing.

Despite the fact that, starting from the 1960–1970-s, the interest to the problem of literary time and space in a work of fiction did not

disappear or decline, the chronotope of Gogol's early prose has not been sufficiently studied. Most authors focus on the peculiarities of literary time and space in the novel "Dead Souls" and in a satirical play "The Government General". When analyzing "the Ukrainian" stories by Gogol, the researchers, as a rule, give prominence to such features of Gogol's "demonic" world as irreality and fantastic nature of the space depicted by the writer. According to T.V. Bovsunovskaya, in the works by Gogol, the circle and cyclicism are often considered as a certain regularity of public thinking and development. For instance, Khoma Brut, grandfather form the short-story "The Lost Letter", Chichikov, Foma's grandfather form the short-story "A Bewitched Place" and others – all of them come back to the certain space, being led by mystical world perception [12, p. 6]. Considering the causality of the writer's plots, the researcher notes that "eventivity of Gogol's plots keeps on mystical edge and, thus, is justified by "anti-logic" of the eventful-temporal dimension" [12, p. 7].

A.B. Yesin singles out such indicators of space and time as fullness and saturation as characteristics of Gogol's style. The researcher notes that Gogol's space is usually filled to the maximum with some objects, especially with *things* [13, p. 54].

Yu.M. Lotman considers Gogol's story "A Bewitched Place" to be an example of "pointlike" space-time [5]. O.G. Kovalchuk emphasizes that the devil "spoils" the ideal space in this story and makes it generate fear. In his view, the devil's favorite pastime is play with space, as a result of which several combinations of the same area appear in the story "A Bewitched Place". Moreover, spatial games may continue further – up to blurring the lines between the real and the fantastic worlds. In a moment, as in "May Night, or the Drowned Maiden", the real world becomes fantastic, and vice versa [14, p. 9].

Yu.M. Lotman points out that the specificity of perception of space by N.V. Gogol declared itself yet in his first cycle "Evenings on a Farm near Dikanka". "It is plain to see that everyday and fantastic scenes here, even within the bounds of the same story, are never localized in the same place" [5, p. 628].

A.S. Kichenko in his article "Evenings on a Farm Near Dikanka: Mythopoetic Organization of Space" notes that Gogol's ramified space of his first cycle (Sorochintsy, Dikanka, Mirgorod, Poltava, Gadyach, Baturin, Konotop) generates a set of mythologized allusions of Little Russia, thus confirming a "new" version of the romantic Ukrainian myth" [15, p. 56]. Analyzing the spatial mode of Gogol's "Evenings", the researcher distinguishes two semantic levels: cultural-historical and natural-landscape.

However, most studies have examined literary time and literary space separately. For example, in the article by Yu.M. Lotman "Literary space in Gogol's prose" the author does not set himself the task of examining literary time in the writer's works. The reason for this, according to N.D. Tamarchenko, is the emphasis on the traditional significance of certain forms, and not their role in the author's assessment of the hero and in the composition of stylistic harmony of a separate literary work [16, p. 179].

The theme of Ukraine is the key topic in the early prose of N.V. Gogol and, therefore, the categories of literary time and literary space are the most important plot-creating characteristics of the collections "Evenings" and "Mirgorod".

At present, the categories under consideration have been most fully analyzed in "Petersburg Tales", "Arabesques", "Dead Souls" and "The Government Inspector". As for the collections "Evening"

and "Mirgorod", many researchers (N.A. Bondar, N.A. Kovaleva, V.Sh. Krivonos, S.V. Nevolchenko, V.V. Obratsova, A.L. Petrova, B.A. Uspensky, T.P. Tselekhovich and others) illuminate time or space on the basis of one Gogol's story, highlighting the dominant, in their opinion, category, or consider the entire cycle through the prism of either spatial or temporal characteristics. In most of studies researchers analyze either time (E.E. Dmitrieva, A.B. Yesin, A.V. Kozlova, V.O. Sidorenko) or space (Yu.V. Vetchinkina, A.Kh. Goldenberg, I.A. Yesaulov, S.Z. Itkulov, N.I. Ischuk-Fadeeva, O.S. Karandashova, A.S. Kichenko, V.V. Kondratenko, V.Sh. Krivonos, Yu.M. Lotman, Yu.V. Mann, V.V. Markova, V.V. Maroshi, I.P. Megela, B.I. Nikolaev, M.A. Novikova and I.N. Shama, G.N. Pospelov, Yu. Rudnev, V.L. Skuratovsky, V.V. Tikhonova, V.N. Toporov, O.V. Fedulova, A. Hanzen-Loewe, S.O. Shvedova, V.G. Shchukin), less often – chronotope alone (M.M. Bakhtin, V.O. Korkishko, I.I. Merkulova).

However, this approach is not always justified, because in some of Gogol's stories, time plays a leading role, in others – space, in others – the complex interweaving and alternation of time and space, in the fourth – chronotopes and microchronotopes.

Conclusions. Literary time ("artistic time continuum"), literary space ("artistic space continuum") and "chronotope" determine the genre nature of the literary work, carry out narrative, plot-creating, character-creating functions. These categories are extremely important when analyzing any piece of fiction. Currently, there are many definitions and classifications of literary space and time.

The categories of literary space, literary time, and chronotope in Nikolai Gogol's prose have attracted attention of researchers since the 1970-s. Since the late 1980-s, there has been interest to the problem of microchronotopes, topoi and loci, chronotopic coordinates of the literary world and chronotopic characteristics of heroes, spatial and temporal motives (such as a dream motif or a road motif), deformations of space and time by unclean forces, etc. All these aspects of Gogol's worldbuilding have not been fully investigated and represent a vast field of study for Gogol scholars.

As a rule, when analyzing spatiotemporal structure of Gogol's prose, literary critics most often elucidate the opposition "our own/alien" space, the antithesis "Dikanka – Petersburg", historical time in the stories "Christmas Eve", "The Lost Letter", "A Terrible Vengeance", "Taras Bulba". They are a kind of "chronotopic landmarks" that are mentioned in almost every second work.

A significant part researches is dedicated specifically to the category of space, as paramount in Gogol's works, while literary time is analyzed cursorily or as an integral part of the chronotope. The matters of the role and functions of the varieties of time and space used by the author, of the author's play with time, of the relationship between heroes and space in Gogol's stories require further study.

In Ukrainian literary criticism, interest to spatio-temporal problems in the works of N.V. Gogol has intensified only in the last decade. The history of chronotopic analysis of the writer's works is just beginning, which offers a broad field for research.

References:

1. Флоренский П.А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. Исследования по теории искусства. *Флоренский П.А. Статьи и исследования по истории и философии искусства и археологии.* Москва : Мысль, 2000. С. 79–421.

2. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности. *Бахтин М.М. Работы 20-х годов*. Киев : Next, 1994. С. 69–237.
3. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике. *Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики*. Москва : Художественная литература, 1975. С. 234–407.
4. Лихачев Д.С. Поэтика художественного времени. Поэтика художественного пространства. *Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы*. Москва, 1979. С. 209–351.
5. Лотман Ю.М. О русской литературе. Санкт-Петербург : Академия, 1997. 848 с.
6. Топоров В.Н. Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина). *Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического: избранное*. Москва, 1995. С. 7–112.
7. Пятигорский А.М. Непрекращаемый разговор. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2004. 432 с.
8. Павельева А.К. Виды и функции художественного пространства в литературном произведении. *Південний архів. Філологічні науки* : збірник наукових праць. Херсон, 2012. Вип. LIII. С. 76–81.
9. Павельева А.К. Проблемы изучения категорий художественного времени и пространства в литературоведении: теоретический аспект. *Литературный текст XX века: проблемы поэтики* : материалы V Международной научно-практической конференции. Челябинск : Цицеро, 2012. С. 286–294.
10. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В.М. Коженикова, П.А. Николаева. Москва : Советская энциклопедия, 1987. 752 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Терешка. Київ : Академія, 2006. 752 с.
12. Бовсунівська Т.В. Містична каузальність гоголівських сюжетів. *Українська мова та література*. 1999. № 12. С. 6–7.
13. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения : учебное пособие. Москва : Флинт ; Наука, 2003. 248 с.
14. Ковальчук О.Г. Гоголь: буття і страх. *Зарубіжна література*. 2002. № 36. С. 3–9.
15. Киченко А.С. «Вечера на хуторе близ Диканьки» Гоголя: мифопоэтическая организация пространства. *Нові гоголезнавчі студії*. Сімферополь : Кримський Архів, 2005. Вип. 2(13). С. 55–64.
16. Тмарченко Н.Д., Тюпа В.И., Бройтман С.Н. Художественное время, пространство, событие. *Тмарченко Н.Д., Тюпа В.И., Бройтман С.Н. Теория литературы* : учебное пособие : в 2 т. Москва : Академия, 2004. Т. 1 : Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. С. 179–186.

Павельєва А. К., Радченко Ю. С. Художній час та художній простір у прозі Миколи Гоголя: теоретичний аспект

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі дефініції категорій «художній час», «художній простір», «хронотоп» та їх вивченню у вітчизняному літературознавстві ХХ–ХХІ століть. Аналізуються основні тенденції просторово-часової організації художнього твору, роль і функції категорій художнього часу, художнього простору та хронотопу для розуміння поезики окремого взятого твору та всієї творчості письменника загалом, зокрема філософії, світовідчуття і світосприйняття автора. Художній час, художній простір та хронотоп – це найважливіші характеристики художнього образу, які забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності та організують композицію твору, відтворюють просторово-часову картину світу в символіко-ідеологічному й ціннісному аспектах. Зазначається, що художній час має свою специфіку в окремих видах художнього простору, виокремлюються основні різновиди художнього часу та художнього простору в літературному творі, а також їхні основні характеристики (наприклад, насиченість часу подіями або простору речами). Розглядаються ключові напрями вивчення вказаних категорій у світовому літературознавстві загалом та у творчості Миколи Гоголя зокрема. Виокремлюються просторово-часові орієнтири творів письменника, які найбільш часто ставали об'єктом дослідження (опозиція «свій/чужий простір», протиставлення «Диканька – Петербург», історичний час, хронотопічні мотиви сну й дороги, «ігри» нечистої сили з простором, залежність художнього простору від містики у творі тощо). Зазначається, що найчастіше дослідники аналізували саме категорію художнього простору як основний сюжетотворчий і характеротворчий художній засіб створення романтичного двосвіття ранньої прози М.В. Гоголя, натомість категорії художнього часу та хронотопу вивчені не досить. Автори статті підкреслюють, що просторово-часова картина світу творів Миколи Гоголя має розглядатися як складний синтез різних видів художнього часу, художнього простору, хронотопів, мікрохронотопів, топосів, локусів і хронотопічних мотивів у їхньому зв'язку із системою персонажів та родо-жанровою природою творів.

Ключові слова: художній час, художній простір, хронотоп, хроноотопічний мотив, топос, локус, картина світу, хроноотопічний орієнтир.

*Палій К. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Астахова С. А.,**викладач кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Лунай О. Ю.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. У статті подається методологічний інструментарій дослідження мотивів у ліричному творі. Простежується зародження ліричної поезії, родові особливості лірики, специфіка ліричної поезії. Особлива увага приділяється авторській позиції, складному внутрішньому світу, концентрованим образам. Визначаються основні компоненти лірики, жанри, специфіка. Особлива увага приділяється проблемам організації лірики з позиції сучасної науки та впливу зовнішніх факторів на динаміку розвитку ліричного твору. Визначається форма дії у ліричному творі, внаслідок чого сюжет у ліриці отримує інший зміст, наповнюючись емоційним смислом. Завдяки працям відомих літературознавців (П.І. Сакуліна, А.І. Белецького, Л.В. Чернець, В.М. Жирмунського, А.Н. Веселовського) реалізуються концепти і мотивно-тематичні комплекси, які є характерними для різних епох, народів, культур, а також є обов'язковою художньою концепцією письменника. У статті окреслюються типи ліричних героїв і мотиви, які тісно корелюють між собою і залежать від епохи, течії, направлення, індивідуального стилю письменника. Мотив відіграє ключову роль у формуванні всієї структури художнього твору, художньої картини світу поета.

Щодо ліричних творів, це поняття ми розуміємо як емоційне переживання тієї чи іншої події, суб'єктивне сприйняття світу. Як відомо, лірика орієнтована на відтворення не зовнішнього, а внутрішнього світу особистості, на відтворення рухів її душі, почуттів, емоцій тощо. Тому жанровий зміст поезії втілюється у відповідних темах і мотивах (або ж в мотивно-тематичних комплексах), а також у ліричному сюжеті творів. Ліричний сюжет відрізняється від сюжету епічних або драматичних творів тим, що в ліричному сюжеті категорія «подія» набуває принципово іншого змісту. Це «подія-переживання», «подія-емоція», «подія-почуття», «подія-роздум», що втілюється в русі образів, мотивів, символів і використання інших художніх засобів.

Оскільки змістом ліричних жанрів є все суб'єктивне, внутрішнє, психологічно значуще, то і людина в ліриці є головним предметом зображення. Зважаючи на це, особливого значення під час дослідження динаміки жанрів лірики набуває категорія ліричний герой як утілення другого «я» автора, його думок і переживань. Реалізація певних концептів відбувається в образі ліричного героя (мотивно-тематичні комплекси). Художній концепції

письменника, що відповідає епосу, культурі та народу, притаманні зазначені концепти. На динаміку образу ліричного героя впливає рух мотивів, які беруть участь у створенні поетичної картини світу.

Образ ліричного героя корелює з образом автора, але вони не тотожні одне одному. Динаміка образу ліричного героя є одним із показників індивідуального стилю поета.

Ключові слова: лірика, епос, драма, мотив, жанр.

Постановка проблеми. Проблема жанрового аналізу поезії – одна з актуальних у сучасному літературознавстві. У цьому напрямі вже багато зроблено (праці С.А. Коваленко, А.С. Карпова, В.А. Зайцева), з'явилися монографічні дослідження, присвячені теоретичним та історико-літературним аспектам різновидів жанрів (С.Л. Страшнов, В.А. Іванов, В.І. Новіков). Проте узагальнювальних робіт, присвячених жанровим процесам, що відбувалися в поезії ХХ століття, на тепер майже немає. Перш ніж приступити до створення узагальнювальної жанрової концепції, слід визначити підходи до вивчення ліричних та ліро-епічних жанрів, при цьому першочерговим завданням є встановлення кореляційних зв'язків між жанровими формами і формами художнього мислення письменника, що залежать від низки факторів (соціокультурних, філософських, естетичних, психологічних тощо). З огляду на посилення інтересу до лірики як провідного роду літератури, збільшився інтерес до проблем організації лірики з позиції сучасної науки. Ось чому необхідно цілісно розглянути категорію «лірика» з точки зору історичного начала і сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лірика була об'єктом вивчення багатьох літературознавців, які зробили вагомий внесок в осмислення лірики як одного з родів літератури. У їхніх працях приділено увагу жанровій побудові, новаторським принципам, жанровій типології та трансформації пісенних жанрів.

Одна з провідних дослідниць лірики Л.Я. Гінзбург категорії «ліричний герой» і «авторська особистість» розглядала як різні за своїм змістом поняття. Вона писала, що «категорія» і «ліричний герой» є лише однією з численних форм вираження поета в ліриці й обов'язково належить до певної історичної епохи» [1, с. 125].

Лірика орієнтована на індивідуальне сприйняття читача, який повинен не просто зрозуміти, а «внутрішньо пережити подію», як писав Г.В.Ф. Гегель. Ліричні жанри, внаслідок багатозначності поетичного слова, викликають у читача відповідні емоції, почуття, переживання, асоціації.

Дослідники (О.І. Білецький, Л.В. Чернець та ін.) виокремлюють зовнішній (формування, розкриття характеру безпосередньо в його участі і самовираженні в дії, події) і внутрішній (внутрішній розвиток характеру, зображення змін почуттів і емоцій і т.д.) сюжети. Оскільки головною родовою ознакою лірики є суб'єктивність (об'єкт зображення відтворюється через сприйняття ліричного героя чи автора), то в ліриці переважають внутрішні сюжети, тому мотиви в ліричному тексті значно суб'єктивуються, розкриваючи духовний світ особистості або духовний стан світу в цілому.

Мета статті – визначити основні компоненти лірики, жанри ліричних творів, простежити взаємодію лірики з іншими родами і жанрами літератури, а також фольклорними формами.

Виклад основного матеріалу. Лірика – один із трьох літературних родів (поряд з епосом і драмою), у якому об'єкт зображення відтворюється за допомогою переживань, почуттів, емоцій особистості (ліричного героя чи автора), що призводить до формування особливої художньої реальності, глибоко особистісної, орієнтованої на внутрішній світ людини. Родові особливості лірики необхідно враховувати під час розроблення методологічного інструментарію дослідження «мотивів» у ліричному тексті.

Якщо епос розповідає про подію, а драма зображує її у формі дії, то головним у ліриці є не сама подія, а його емоційне переживання. Внаслідок цього поняття «сюжет» в ліриці розуміється інакше, ніж в епосі і драмі. Ліричний сюжет визначають не зовнішні події в їх причинно-наслідковому взаємозв'язку, а потік внутрішніх подій, що мають суб'єктивне значення для особистості. Подієвість як основа фабули і складова частина сюжету в ліриці набуває якісно іншого змісту, наповнюючись емоційно-образним змістом.

Таким чином, сюжет у ліриці – художньо організований рух почуттів, думок, образів, ідей особистості (ліричного героя чи автора) [2].

Категорія «мотив», яка є реалізацією такого більш широкого поняття, як «тема», що тісно пов'язана з категоріями «фабула» і «сюжет». Власне кажучи, рух сюжету забезпечує мотив – категорія, здатна до розвитку, видозмін, трансформації та об'єднання з іншими мотивами. Така надзвичайна гнучкість мотиву, його здатність до різноманітних модифікацій, дає можливість автору динамізувати сюжет, акцентувати ті чи інші смисли твору.

Як справедливо зазначила Л. Гінзбург, ліричний герой живе «своей жизнью», в «своей действительности», він наділений «собственной духовной биографией», на відміну від «реально-биографического» автора [1, с. 12].

П.І. Сакулін у книзі «Теория литературных стилей» серед морфологічних ознак стилю виділив ейдологію, зв'язавши її з тематичними та мотивними комплексами. Він писав: «Классическую тематику естественно воплощать в образах героев, полководцев, царей, богов и богинь. <...> Есть свои излюбленные герои у сентименталистов и у романтика. <...> «Романтический герой», в частности «байронический», недаром стали нарицательными наименованиями. Кроме того,

типичными для каждого стиля бывают приемы психологического анализа» [3, с. 143].

Спіраючись на дослідження П.І. Сакуліна, можна зробити висновок про закріпленість тих чи інших мотивів за певними образами ліричних героїв. Мотивно-тематичні комплекси зумовлюють типологію ліричних героїв.

Рух мотивів визначає динаміку образу ліричного героя, що необхідно враховувати під час аналізу ліричного тексту. Таким чином, категорії «мотив» і «ліричний герой» тісно пов'язані між собою і є взаємозумовленими.

Типи ліричних героїв і мотиви, пов'язані з ними, залежать від художньої свідомості епохи, напрямів і течій, ціннісних орієнтацій письменників. Для кожного часу і для творчості кожного з поетів характерна своя типологія ліричних героїв і мотивів, а також способи їх створення. Можна говорити про типологію ліричних героїв і мотивів у межах літературних течій і напрямів, а також у межах певних тем і проблем.

Як ми встановили, мотив реалізує тему, організовує сюжет і бере участь у створенні образу ліричного героя, визначає його семантику і динаміку. Однак на цьому функції мотиву в ліриці не обмежуються. Мотив бере участь у формуванні всієї структури художнього твору, художньої картини світу поета. На підставі сучасних робіт, присвячених категорії «картина світу» (В. Тюпа), можна зробити висновок про те, що мотив бере участь у відтворенні поетичної картини світу. Тому під час аналізу ліричних текстів важливо встановити не тільки ті мотиви, які визначають образ ліричного героя, а і просторові, і часові мотиви, які задають координати художнього світу [4, с. 52].

Оскільки ліриці властива особлива емоційність, схвилюваність, то особливу роль у ліриці виконують ті образотворчі засоби, які формують інтимну атмосферу з витонченим емоційним настроєм, тобто ліризм. Водночас на рубежі XIX–XX століть у ліриці простежується потужний інтелектуальний початок, пов'язаний з осмисленням «перехідного» часу і пошуком шляхів виходу з кризи. З огляду на це, для дослідження мотивів у ліриці модернізму необхідно враховувати не тільки їх власне «ліричне» змістове наповнення, а й «інтелектуально-аналітичне» ядро, пов'язане з ідейно-естетичними шуканнями письменників.

У ліриці модернізму відбулися значні структурні зміни, які виявилися в зміщенні жанрових меж, дифузії жанрів, відкритості жанрово-родових форм. Тому під час аналізу мотивів у ліричних текстах необхідно враховувати ці системні зміни, особливо процеси трансформації мотивів, їх нашарування і видозміни. Мотиви в період модернізму набувають особливої багатозначності, вони можуть «повертатися» в різних культурно-історичних «ракурсах» і художніх пластах. Один і той же мотив може набувати різних смислів. Полісемантизм – відмітна ознака лірики кінця XIX – початку XX століття, що знаходить відображення у мотивній організації творів [5].

Згідно з предметом ліричного зображення лірику ділять на образотворчу (твори, в яких переважають описи), медитативну (твори, в яких домінують роздуми над вічними питаннями буття) і сугестивну (твори, в яких основний акцент зроблений на переданні емоційних станів особистості). Однак унаслідок відкритості жанрово-родових структур кінця XIX – початку XX століть образотворчі, медитативні і сугестивні мотиви можуть переходити одне в одного і змішуватися між собою з домінуванням тих чи інших ознак.

Тенденція до взаємопереходів, нашарування і змішування виявляється і в змісті мотивів. Так, пейзажні мотиви можуть не тільки відображати стан природи, а й характеризувати емоційно-духовний стан особистості, духовну атмосферу епохи; мотиви мистецтва можуть набувати філософського значення тощо.

Категорія «мотив» не є ізольованою, вона тісно пов'язана з іншими компонентами художнього тексту, у взаємодії з якими визначає жанрово-стильовий зміст твору і творчості письменника в цілому.

Мотив є важливим показником індивідуального стилю письменника. У мотивній організації його творів виявляється його ідейно-художня концепція, традиції і новаторство, зв'язок із певними течіями і напрямками.

Крім стильової ролі, мотиви виконують і жанровоформувальну функцію, оскільки беруть участь у створенні художнього образу світу в певних формах мистецтва слова.

На тип поетичної структури впливають мотивно-тематичні комплекси, позиція ліричного героя, предмет зображення, способи створення світу, просторово-часові координати, художньо-зображальні засоби та інші параметри. Велике значення у вивченні ліричних жанрів мають суб'єктно-об'єктні відносини, які відображаються в системі емоційних оцінок і переживань ліричним героєм, а також у створенні образу художнього світу в цілому.

Лірика – найбільш рухливий рід літератури, який активно реагує на зміни в житті і культурі. Тому кінець XIX – початок XX століть вирізняється різноманітністю ліричних форм, виникненням низки течій, серед яких провідними були модерністські й авангардистські.

Характерною особливістю ліричних жанрів початку XX століття є відмова від традиційних жанрових канонів, посилення відкритості жанрів, їх ускладнення, зважаючи на необхідність відображення надзвичайно складною і динамічною дійсністю. Це зумовлює проникнення елементів епічних жанрів в лірику або ж ліризацію епічних форм, що призводить до утворення синтетичних ліро-епічних структур.

Рухомою дійсністю початку XX століття вимагала від поетів їх особистої присутності в тексті, тому в ліричних і ліро-епічних жанрах спостерігається посилення авторського початку. Своєрідність індивідуально-авторського сприйняття світу багато в чому зумовлювало процес трансформації жанрових форм, наповнення традиційних жанрів новим жанровим змістом, а також створення нових поетичних жанрів.

Слід указати і на зміни в строфічній і ритмічній організації ліричних і ліро-епічних жанрів. Ознаки традиційних жанрів (метрика, розподіл на строфи, розмір тощо) не мають такого значення, як у попередні періоди. Для жанрів початку XX століття більш важливим стає не зовнішня форма, а внутрішня, тобто зміст жанру – ліричне відчуття часу. Воно знаходить відображення і в сюжеті (внутрішньому; сполученні внутрішнього із зовнішнім), і в образі ліричного героя, і в усій художній структурі твору.

Висновки. Таким чином, мотив, будучи реалізацією більш широкого поняття – теми, виконує низку функцій у художньому тексті: динамічну (сюжетну), структурну, імагогічну, стильову, жанровоутворювальну. У ліричному тексті категорія «мотив» тісно пов'язана з образом ліричного героя, визначаючи його динаміку і типологію. Мотивна організація лірики впливає

на картину світу письменника і є найважливішим складником його індивідуального стилю.

Сюжет у ліриці – художньо організований рух почуттів, думок, образів, ідей. Великого значення в ліриці набуває друге ліричне «я» поета – ліричний герой. Тому поняття «мотив» корелює з поняттям «ліричний герой». Ці категорії є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. В образі ліричного героя реалізуються певні концепти, мотивно-тематичні комплекси, характерні для тієї чи іншої епохи, народу, культури, а також художня концепція письменника. Рух мотивів впливає на динаміку образу ліричного героя. Мотив бере участь у створенні поетичної картини світу.

Література:

1. Гинзбург Л.Я. О лирике. Москва : Интерада, 1997. 414 с.
2. Боровская А.А. Эволюция жанровых форм в русской поэзии первой трети XX в. Астрахань : ИД «Астраханский университет», 2009. 260 с.
3. Сакулин П.И. Теория литературных стилей. Москва : Наука, 1928. С. 143-145.
4. Тюпа В.И. Аналитика художественного. Москва : Лабиринт, 2001. 189 с.
5. Базанов В.Г. Фольклор. Русская поэзия начала XX в.: сборник. Ленинград : Наука, 1988. 310 с.
6. Великая Н.И. Роман-эпопея: Испытание временем. Проблема жанрового синтеза. Владивосток, 1992. С. 16–17.
7. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Москва : Высш. шк., 1989. 404 с.
8. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Изд. АН СССР, 1963. 256 с.
9. Гинзбург Л.Я. О лирике. Москва : Интерада, 1997. 414 с.

Pali K., Astakhova S., Lupai O. Motives research methodology in the lyrical work of the late XIX – early XX centuries

Summary. The article presents methodological tools for the research of motives in a lyrical work. It can be traced the origin of lyrical poetry, generic features of lyric poetry, specifics of lyrical poetry. Particular attention is paid to the author's position, complex inner world, concentrated images. The main components of lyrics, genres, specifics are determined. Particular attention is paid to the problems of lyrics organization from the point of modern science and the influence of external factors on the dynamics of lyrical work. It can be determined the form of action in a lyrical work, as a result, the plot in the lyric takes a different meaning, being filled with emotional meaning. According to the works of famous literary critics (P. I Sakulin, A. I Beletsky, L. V Chernets, V. M Zhirmunsky, A. N Veselovskii) are realized concepts and motive-thematic complexes, they are characteristic of different epochs, peoples, cultures. The article outlines the types of lyrical characters and motives that are closely correlated with each other and depend on the era, trend, direction, individual style of the writer. The motif plays a key role in forming the artistic work entire structure, the artistic picture of the poet's world.

The lyrics are focused on reproducing not the external but the internal world of a person, to reproduce feelings and emotions, etc. Therefore, the genre content of poetry is embodied in the relevant themes and motives (or in motive-thematic complexes), and in the lyrical plot of the works. The lyrical plot differs from the plot of epic or dramatic works, because the lyrical plot the category "event" acquires another

meaning. These are “event-experience”, “event-emotion”, “event-feeling”, “event-reflection”, which is embodied in the movement of images, motives, symbols and the use of other artistic means.

The content of lyrical genres is subjective, internal, psychologically significant, the person is the main subject

of the image in the lyrics. The image of the lyrical hero correlates with the image of the author, but they are not identical to each other. The dynamics of the image of the lyrical hero is one of the indicators of the individual style of the poet.

Key words: lyrics, epic, drama, motive, genre.

Стефурак О. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Наместюк С. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету

ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК «ТРЕТЬОГО КОДУ»

Анотація. Досліджено поняття «третій код», під яким розуміють унікальну штучну мову, що виникає на перетині оригінальних і перекладених текстів, мов та культур. Це поняття видається ключовим для корпусного перекладознавства, оскільки слугує підґрунтям для надання легітимності перекладу як самостійного об'єкта дослідження, який вивчають *per se* без систематичного порівняння з текстом оригіналу, зосередивши увагу на відмінностях, що існують між перекладами та оригінальними текстами, відразу створеними цільовою мовою. У різні періоди розвитку перекладознавчої науки дослідники вказували на відмінності, що існують між перекладами й оригінальними творами, написаними тією ж мовою. Теорія полісистеми та дескриптивне перекладознавство дали початок широким дескриптивним дослідженням природи перекладеного тексту, зокрема тим ознакам, які відрізняють його від інших текстів, які від самого початку створювалися цільовою мовою. Природа цих відмінностей отримувала найрізноманітніші термінологічні означення та трактування. Так, В. Фроулі, розглядає переклад як третій код, що виникає в результаті двостороннього осмислення джерельної та цільової мов і є підкодом кожної з пари мов. Саме ця концепція перекладу лягла в основу корпусних досліджень у перекладознавстві, спрямованих на виявлення лінгвістичних рис, наявних у перекладних текстах, що вважають радше неминучим побічним продуктом власне процесу перекладу, аніж наслідком інтерференції двох мов. Г. Турі висунув концепцію «проміжної мови» (*interlanguage*), під якою розуміє перекладні тексти, що утворюють порівняно самостійну реальність у цільовій мові. Формуючись під впливом інтерференції, в процесі якої джерельна мова залишає чіткі сліди або відбитки пальців у цільовій мові, проміжна мова може набути статусу діалекту, навіть повноцінної мовної системи. З позицій дискурсивної онтології причину особливостей, які спостерігаються у перекладених текстах, слід шукати у специфіці дискурсивного трансферу. Дискурсивні норми оригінального тексту впливають на перекладача, який у своїй свідомості співвідносить конкретні мовні форми оригінального тексту з абстрактною системою цільової мови та її дискурсивними нормами. Ця інтерференція породжує виникнення особливого типу текстів у цільовій мові, відмінного від текстів, відразу створених цільовою мовою, – «перекладного дискурсу».

Ключові слова: третій код, проміжна мова, інтерференція, дискурсивний трансфер, перекладний дискурс.

Постановка проблеми. Сьогодні у світовій науці зростає зацікавленість методиками виявлення та аналізу іманентних універсальних властивостей перекладу-результату, які дають змогу висвітлити особливу природу перекладу-процесу (Н.К. Гарбовський, Г. Турі, М. Бейкер, Р. Хатим, І. Мейсон та інші). У цьому руслі застосування корпусної методології набуває провідних ознак у сучасному перекладознавстві. Корпусне перекладознавство (*corpus-based translation studies*) утворилося в результаті «неминучої зустрічі дескриптивного перекладознавства та корпусної лінгвістики» [1, с. 47]. Використання електронних корпусів у перекладознавстві спричинило справжню методологічну революцію, пов'язану з появою одномовних корпусів перекладених текстів на кшталт *Translational English Corpus*. Переклади почали досліджувати без систематичного порівняння з текстом оригіналу, зосередивши увагу на відмінностях, що існують між перекладами та оригінальними текстами, відразу створеними цільовою мовою. Як зазначає М. Бейкер у своїй основоположній статті «*Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications*», перекладені тексти є справжніми комунікативними актами, які нічим не поступаються іншим комунікативним актам, усе ж відрізняючись від останніх. Ці відмінності авторка називає універсальними ознаками перекладів, або ж перекладацькими універсальними [2]. Окрім легітимності, яку корпусне перекладознавство надає перекладеній мові, визнавши переклади самостійним об'єктом дослідження, революційним у межах цього підходу є визнання перекладеної мови «третім кодом» – унікальною штучною мовою, що виникає на перетині оригінальних і перекладених текстів, мов та культур. Отже, концепція перекладу як «третього коду», яку порівняно недавно було введено до термінологічного апарату перекладознавства, досить швидко набула статусу базової теоретичної парадигми у сучасній науці про переклад. Водночас це поняття не зовсім достатньо висвітлене у працях вітчизняних науковців, що зумовлює **актуальність** пропонуваної розвідки. **Мета статті** – окреслити основні теорії, що вплинули на формування поняття перекладу як «третього коду», з'ясувати механізми та причини його породження у процесі перекладання. **Об'єктом** дослідження є поняття перекладу як «третього коду», а **предметом** – наукові теорії, що лягли в основу тлумачення перекладу як особливої мови у системі цільової мови.

Виклад основного матеріалу. У різні періоди розвитку перекладознавчої науки, дослідники визначали відмінності, що існують між перекладами та оригінальними творами, написаними тією ж мовою. Природа цих відмінностей отримувала найрізноманітніші трактування, спонукаючи науковців заговорити про переклад як «проміжну мову» (І. Турі), про «третій код» (В. Фроулі, 1984), про окремий «діалект» у межах мови або про «перекладну мову» (М. Еллерстам, 1986).

Уперше особливий на статус перекладної літератури вказав ізраїльський дослідник І. Евен-Зогар у межах теорії полісистеми, побудованої на положеннях формальної школи Ю.Н. Тинянова у 70-х роках минулого століття. Якщо розглядати літературу в цілому як «різномірний конгломерат індивідуальних систем літератур, що конкурують у просторі полісистеми» (цит. за: [3]), то перекладну літературу слід визначати як підсистему в певній системі літератури, де вона може посідати центральну або периферійну позицію. Перекладна література є одним з елементів системи, але важливий той факт, що І. Евен-Зогар уважав її частиною системи: «До полісистеми необхідно включити перекладну літературу. Я не бачу, яким чином будь-яка дослідницька спроба описати й пояснити поведінку літературної полісистеми в синхронії та діахронії може мати достатній успіх, якщо не визнати цього» [4, с. 31].

У межах теорії полісистеми перекладна література отримує високий статус об'єкта дослідження. Вона позиціонується як сукупність текстів (потенційно – корпус текстів), яким притаманні певні особливості і які, оскільки вони є частиною полісистеми культури, що приймає, можна досліджувати у порівнянні з неперекладними текстами, написаними мовою оригіналу, які функціонують у системі паралельно з перекладними [2, с. 237–238; 3, с. 49–50].

Учень і послідовник І. Евена-Зогара, І. Турі у своїх працях *In Search of a Translation Theory* (1980) та *Descriptive Translation Studies and Beyond* (1995) вибудовує оригінальну концепцію теорії перекладу, яка багато в чому перегукується з баченням статусу перекладів у межах теорії полісистеми. Принциповою в його погляді є орієнтація не на процес перекладу, зіставлення вихідного тексту та перекладного тексту, що може вивчатися контрастивною лінгвістикою, а на результат перекладу, тобто на текст перекладу. Вихідним пунктом аналізу в цій концепції є функціонування тексту перекладу в системі оригінальних текстів, написаних мовою перекладу (*target-oriented approach*). Текст перекладу функціонує не тільки як текст, написаний мовою перекладу, а і як перекладний текст мовою перекладу. Такі тексти мають особливі ознаки, що відрізняють їх від неперекладних текстів. Відомі випадки, коли визнавалися перекладами тексти, які взагалі не мали оригіналів, але володіли рисами, характерними

для перекладних текстів. Тому слід ставити питання не про те, чи є певний текст перекладом, а радше про те, чи вважається він перекладом, чи функціонує він як переклад у літературі мови перекладу. Основною умовою для функціонування тексту як перекладного науковець вважає його прийнятність для мовної та літературної системи мови, що приймає, з одного боку, та його адекватність оригіналові – з іншого. Текст перекладу завжди є компромісом між прагненням до прийнятності й адекватності. З огляду на це, І. Турі висуває концепцію «проміжної мови» (*interlanguage*). На його думку, прагнення до адекватності обмежує прийнятність тексту перекладу, призводячи до того, що мова перекладів посідає особливе місце в системі цільової мови. Ці перекладні тексти вважаються міжмовою, утворюючи порівняно самостійну реальність у цільовій мові [5, с. 571].

Термін «*interlanguage*» (проміжна мова), яким послуговується І. Турі, перегукується з поняттям «*interlanguage*» (міжмова), до якого вдаються в теорії засвоєння іноземної мови [6, с. 29–30]. Поняття «міжмова» Л. Селінкер визначає як окрему лінгвістичну систему, побудовану відповідно до структурних правил цільової мови, яка також відображає семантичні та структурні особливості джерельної мови [7, с. 215]. Одним із ключових понять теорії «міжмови» вважають *перенесення*, або *трансфер*, який тлумачать як процедуру, в межах якої знання джерельної мови застосовуються для розв'язання проблем комунікації іноземною мовою [7, с. 217].

Саме поняття трансферу І. Турі переносить у перекладацьку площину. Науковець стверджує, що специфічним для перекладу є дискурсивний трансфер, оскільки на породження висловлювання цільовою мовою впливає не мовна система, а конкретне висловлювання. До того ж мова оригіналу, тобто висловлення цією мовою, не формується у свідомості перекладача, а вже доступне перекладачеві мовою оригіналу. Трансфер першого типу також наявний у процесі перекладу, оскільки перекладач у процесі вирішення певних питань може звертатися до загальних знань джерельної та цільової мов, саме тоді активізується третя мова, про яку й говорить І. Турі [8].

Оригінальну концепцію перекладу розробив В. Фроулі. Дослідник пропонує розглядати переклад у зв'язку з теорією семіозису як процес «перекодування», при цьому науковець спирається на доробки У. Еко, який виокремлює три типи семіотичного трансферу: калькування, транскрипцію та переклад. Калькування – це дослівне відтворення вихідних даних. Транскрипція є перетворенням вихідного повідомлення на код (відповідно до правил семіотичної діяльності людини), тоді як перекладом називасмо перетворення вже закодованого вихідного повідомлення на інший код, тобто перекодування [9, с. 251].

Рис. 1. Модель перекладу за В. Фроулі

У світлі теорії семіозису переклад постає як двостороння операція перекодування інформації матричного та цільового кодів і «є третім кодом, що виникає в результаті двостороннього осмислення джерельної та цільової мов. Він є підкодом кожної з пари мов» [9, с. 257]. За В. Фроулі, модель перекладу можна передати такою схемою:

Незважаючи на подвійне походження, переклад постає як унікальний код, якому притаманні власні параметри й структурні обмеження, похідні від матричної інформації та параметрів цільової мови. У процесі становлення третій код диференціюється, замінюючи матричну інформацію та параметри цільової мови на власні (характерні для нього як окремого коду) [9, с. 257].

Іншим відомим терміном, яким позначають перекладну мову, є англійський іменник «*translationese*», який також називають діалектом перекладної мови [10], а варіації *translationese*, утворені різними мовними парами, – діалектами *translationese* певної джерельної мови [11].

Слово «*translationese*» вперше використав М. Еллерстам, досліджуючи «відбитки пальців, які одна мова залишає на іншій під час перекладу» (цит. за: [10, с. 6]). Шукаючи «відбитки пальців», які англійська мова залишає на шведських текстах у процесі перекладу, автор прагне описати «різновид шведської мови, яка використовується у перекладах з англійської» (цит. за: [10, с. 6]). У своєму дослідженні, присвяченому пошуку статистичних відмінностей у використанні лексики в перекладних і неперекладних текстах шведською мовою, науковець констатує, що перекладним текстам властиві певні відмінності на протигагу неперекладним. До цих відмінностей належать такі характеристики перекладів:

- знижене вживання розмовної і діалектної лексики; тенденція до вживання «стандартних варіантів перекладу» (останні доволі рідко використовують в автентичних текстах шведською мовою);

- активне використання запозичень із мови оригіналу і «хибних друзів перекладача»;

- перебудова семантичних полів під впливом джерельної мови (цит. за: [6, с. 31]).

Автор зазначає, що вищенаведені відмінності є не ознакою поганого перекладу, а статистичним явищем, властивим перекладним текстам (цит. за: [10, с. 3]). Водночас англійський термін *translationese* має певну негативну оцінку конотацію: текст, написаний «перекладацькою мовою», априорі гірший, ніж створений мовою оригіналу. Саме тому термін *translationese* часто трапляється в контексті досліджень, присвячених оцінці якості перекладу.

Усі наведені терміни та дослідження спрямовані на обґрунтування наявності в перекладах певних особливостей, які відрізняють їх від оригінальних текстів, відразу створених цільовою мовою. Проте причину особливостей, які спостерігаються в перекладених текстах, науковці пояснюють по-різному. На думку І. Турі, ці особливості формуються під впливом інтерференції, в процесі якої джерельна мова залишає «чіткі сліди або відбитки пальців» у цільовій мові. Так, переклади з різних джерельних мов на одну й ту ж саму цільову мову можна розглядати як різні діалекти перекладацької мови (І. Турі, 1995). М. Бейкер убачає причину цих особливостей у способі обробки перекладачем мовного матеріалу, тому вони, найімовірніше, мають когнітивний характер та є незалежними від конкретних

мовних пар і норм у процесі перекладання [2]. Н.К. Гарбовський щодо цього зауважує, що не слід плутати мову та дискурс. Мова містить безліч варіантів способів вираження, а дискурс диктує перекладачеві їх вибір [12, с. 13]. Причину особливостей, які спостерігаються у перекладених текстах, слід шукати в особливостях дискурсивного трансферу. Дискурсивні норми оригінального тексту істотно впливають на перекладача, який у своїй свідомості співвідносить конкретні мовні форми оригінального тексту з абстрактною системою цільової мови та її дискурсивними нормами. Саме цей процес спричиняє перекладацьку інтерференцію, яка породжує виникнення у цільовій мові особливого типу текстів, відмінного від текстів, відразу створених цільовою мовою, – «перекладного дискурсу» [12].

Висновки. У межах цієї статті ми окреслили основні теорії, що вплинули на формування поняття перекладу як «третього коду», а також механізми та причини його породження у процесі перекладання. «Культурний переворот» у перекладознавстві, що відбувся разом зі становленням дескриптивної та корпусної галузей, змістив інтерес дослідників із традиційних питань співвідношення оригіналу та перекладу в бік вивчення перекладу як діяльності, зумовленої соціокультурними чинниками, ролі перекладів як підсистеми в структурі літератури, написаної мовою перекладу, функціонування перекладу в культурі, що приймає, у бік виявлення і вивчення комунікативних, дискурсивних, соціологічних та ідеологічних чинників, що впливають на мовний вибір перекладача. Більшість досліджень перекладів мають інтегративний характер: лінгвістичні дані доповнюють даними, методами та інструментами таких напрямів, як соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвоперсоналогія, когнітивна лінгвістика, прагматика тощо. І саме дискурсивна онтологія видається здатною об'єднати міждисциплінарні дослідження процесу перекладу та його результату. Впровадження поняття «перекладний дискурс» у термінологічний апарат перекладознавства дає змогу чітко визначити об'єкт цілої низки досліджень (від корпусних до лінгвокультурологічних), спрямованих на виявлення унікальних іманентних властивостей продуктів перекладацької діяльності й особливостей їх функціонування в дискурсивному просторі, що приймає.

Література:

1. Looock R. La traductologie de corpus. Villeneuve D'Ascq : Presses universitaires du Septentrion, 2016. 259 p.
2. Baker M. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 1993. P. 232–250.
3. Kenny D. Lexis and Creativity in Translation: A Corpus-Based Study. Manchester: St. Jerome Publishing, 2001. 253 p.
4. Евен-Зорар Ітамар. Місце перекладної літератури в літературній полісистемі / пер. Андрій Савенець. *Літературознавчі та лінгвістичні студії* / Заг. ред. Н. Лисенко та Р. Мних. Дрогобич: Коло, 2006. С. 30–38. URL: <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/translated/iez-misce-pl.pdf>
5. Toury, G. Interlanguage and its Manifestations in Translation. *Meta*. 1979. Vol. 24, No. 2. P. 223–231.
6. Краснолєєва Е.С. Лексические особенности русскоязычного переводного дискурса (корпусное сравнительно-сопоставительное исследование на материале современной художественной прозы) : дисс. ... канд. филол. Наук : 10.02.20. Челябинск, 2015. 211 с.
7. Selinker L. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 1972. Vol. X/3. P. 209–231.

8. Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam, New York: John Benjamins Publishing Company, 1995. 311 p
9. Frawley W. Prolegomenon to a Theory of Translation. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives* / Ed. W. Frawley. Newark: University of Delaware Press, 1984. P. 54–98.
10. Baroni M. Bernardini S. A New Approach to the Study of Translationese: Machine-Learning the Difference between Original and Translated Text. *Literary and Linguistic Computing*. 2006. Vol. 21, Issue 3. P. 259–274.
11. Koppel M. Ordan N. Translationese and Its Dialects. *Proceedings of the 49th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*. 2011. P. 1318–1326.
12. Гарбовский Н.К. Перевод и «переводной дискурс». *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода*. 2011. № 4. С. 3–19.

Stefurak O., Namestiuk S. Ontological characteristics of translation as a “third code”

Summary. The article is devoted to theoretical study of the concept of “third code” – a unique artificial language which arises out at the intersection of original and translated texts, languages and cultures. This is the key concept for the corpus-based translation studies, since it serves as basis for giving legitimacy to translation as an independent object of research, which is studied *per se* without systematic comparison with the original text, focusing on the differences that exist between translations and original texts created in the target language. In different periods of the development of translation studies researchers noted that translated language has its own distinctive features which set it apart from both source language and original target language. Polysystem theory and translation studies have given

rise to broad descriptive studies dealing with the nature of the translated texts, particularly with those features that distinguish it from other texts that were originally created in the target language. The nature of these differences received a wide variety of terminological marks and interpretations. W. Frawley considers the translated language as a third code which arises out of the bilateral consideration of the matrix and target codes, it is, in a sense, a subcode of each of the codes involved. This concept has been gaining a prominent status in corpus-based translation studies. While it has often been observed that the product of translation is different than non-translated text, scholars have emphasized as basis for this difference general effects of the process of translation that are independent of source language. G. Toury puts forward the idea that translated texts form a relatively independent reality in the target language called “interlanguage”. The “interlanguage” is influenced by the interference, the process by which a specific source language leaves distinct marks or fingerprints in the target language, so that translations from different source languages into the same target language may be regarded as distinct dialects of translationese. From the point of view of the discursive ontology differences of translated texts are due to effects of the process of discursive transfer. Discursive norms of the original text have an impact on the translator, who correlates specific language forms of the original text with the abstract system of the target language and its discursive norms. This interference creates a special type of texts in the target language that differs from texts created in the target language, named “translated discourse”.

Key words: third code, interlanguage, interference, discursive transfer, translated discourse.

Стецько І. І.,*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету***Ничко О. Я.,***кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

АНГЛОМОВНЕ МОНОЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК МОВНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА-ПЕРЕКЛАДАЧА

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних аспектів навчання монологічного мовлення з імплементацією елементів проектно-методики. Визначено ефективні шляхи та методи навчання монологічного мовлення (далі – ММ), що сприяють формуванню й удосконаленню професійно необхідних мовленнєвих умінь та навичок сучасного філолога-перекладача у формуванні компетенції в монологічному мовленні із застосуванням проектно-технології. Формування навичок іншомовного мовлення відбувається відповідно до закономірностей будь-якої діяльності. Залежно від мовного досвіду навички говоріння можуть стосуватися лише окремих мовних елементів або поширюватися на словосполучення і речення. У дослідженні наводяться види монологу та усні монологічні форми: монолог-повідомлення, монолог-опис, монолог-міркування, монолог-переконання, презентації, лекції, публічні доповіді та промови. Зазначено, що характерною рисою монологу є певна можливість планування, що зумовлює послідовність і логічність викладу. Окреслено характерні для монологу мовленнєві засоби вираження зв'язку між окремими реченнями, що використовуються під час розповіді. Розглянуто низку передумов успішного формування навичок ММ: цілеспрямованість тренування, усвідомленість тренування, раціональне розгортання процесу тренування в часі, мотивованість актів висловлювання, протидія інтерференції. Формування комунікативних навичок реалізується у навчально-мовленнєвій ситуації (мікроситуації). Зосереджено увагу на організації мовленнєвої діяльності студентів із задовільним і середнім рівнями підготовки та добре підготовленими студентами. З'ясовано, що керований ситуативний і комунікативний етапи доцільно застосовувати в перших двох випадках, а розв'язання позамовного завдання та надання можливості студентам самостійно обирати зміст уже є компетенцією останнього етапу. Отож, особливістю моделювання комунікативних ситуацій для професійно-орієнтованого навчання є те, що викладач повинен пропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, задовольняють його пізнавальний інтерес із фахового спрямування, а також дають змогу розкрити та реалізувати комунікативну компетенцію, тобто вміння реалізувати такі комунікативні наміри: розпочати і вести бесіду, правильно висловити й аргументувати свої погляди на ту чи іншу проблему, поцікавитися інформацією, уточнити факти або дані, попросити в чомусь допомогти чи запропонувати

свою допомогу. У статті наведений фрагмент проекту з опорою на розроблені приклади вправ та завдань проектно-діяльності студентів-філологів на тему “Employment”. Окреслено етапи проектно-методики навчання монологічного мовлення. Використання подібних проектних творчих ситуацій сприяє переходу від навчальної діяльності студентів у навчально-творчу. Такі умови сприяють стимулюванню творчих здібностей особистості студента, його власного потенціалу, а тому можуть розглядатися як чинник інтенсифікації навчально-творчої діяльності майбутніх фахівців зі сфери перекладу. Студенти виявляють свою творчу індивідуальність, удосконалюють свої комунікативні та організаційні здібності, виконуючи проектні завдання.

Ключові слова: монологічне мовлення, мовленнєва компетенція, навички говоріння і спілкування, навчально-мовленнєва ситуація, комунікативне завдання, формування компетенції говоріння і спілкування, проектна технологія, проект.

Постановка проблеми. Зважаючи на світові процеси глобалізації та інтернаціоналізації інформаційного суспільства ХХІ ст., вихід України на міжнародну арену, потребою в інформаційному обміні, значному розширенні ділових контактів, в освітній царині з'являються різноманітні програми культурних та освітніх обмінів, виникає потреба в ефективному розвитку найбільш перспективних сучасних течій та напрямів вивчення лінгвістичної науки, серед яких є й перекладацька діяльність. Підвищення вимог до якості послуг у перекладацькій сфері зумовлюють потребу у фахівцях із достатнім для успішної реалізації професійних обов'язків рівнем володіння іноземними мовами, серед яких чільне місце посідає англійська як мова міжнародного спілкування. Тому перед навчальними закладами, що здійснюють підготовку фахівців із цієї сфери, постає завдання забезпечити належний рівень сформованості у випускників англійської комунікативної компетенції, зокрема професійно орієнтованої в монологічному мовленні. Міжкультурна професійно орієнтована комунікація передбачає не лише різні діалогічні форми спілкування, а й усні монологічні форми, серед яких: презентації (результати вирішення проблеми, підбиття підсумків дослідницької роботи), лекції, усні публічні доповіді на пресконференціях, виступи

на зборах та семінарах, політичні, наукові, офіційно-ділові промови (документація), монологи-міркування/переконання, монологи-оповіді, монологи-повідомлення та письмові, як-от реферування, проектна діяльність: підготовка, написання, презентація проектів, есе, монолог-розповідь, монолог-роздум, монолог-опис, переказ [1, с. 24–28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх лінгвістичних студіях вітчизняні та зарубіжні науковці-методисти минулого і сучасного приділяли і приділяють увагу розвитку навичок ММ: Г.М. Уайзер, В.А. Скалкін, Ю.І. Пассов, Ю.Б. Дегтерьов, М.В. Ляховицький, Е.В. Мирошніченко, А.Г. Сонгаль, Т.І. Труханова, Лео Джонс, Ричард Александр, Л.П. Якубинський, Ф.С. Бацевич.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів навчання монологічного мовлення: визначенні особливостей формування іншомовної компетенції студентів ЗВО, етапів монологічного мовлення та розробленні процедури вправлення проектної методики (далі – ПМ) для професійно орієнтованого англійського ММ на основі підбору вправ та текстів тематичної проектної технології.

Виклад основного матеріалу. Монологічне мовлення визначають як зв'язне безперервне висловлювання однієї особи, адресоване одному або кільком співрозмовникам. Метою такого висловлювання є потреба вплинути на інших людей, переконати їх у чомусь, домогтись чогось тощо. Відповідно до цього розрізняють такі види монологу: монолог-повідомлення, монолог-опис, монолог-міркування, монолог-переконання [2, с. 144].

Монологічне мовлення на занятті іноземної мови – це елемент діалогу чи вільної бесіди, якому властиві лінгвістичні та психологічні особливості монологічного мовлення, а також певні особливості діалогічного мовлення. По-перше, це логічний зв'язок із загальним контекстом розмови, що виражається відповідними лінгвістичними засобами (мовними кліше вступу в розмову, вираження згоди, заперечення, солідарності, додавання певних аспектів до обговорюваного питання тощо). По-друге, якщо монолог не залежить від ситуації, не спрямовується і не підтримується питаннями або відповідями, то монологічне мовлення, будучи компонентом бесіди, значно залежить від ситуації і супроводжується репліками учасників спілкування, тобто це монолог контекстно-ситуативного характеру. По-третє, монологічне мовлення в межах бесіди – це непередбачене і менш тривале мовлення, у якому можливі паузи для обдумування наступної фрази та підбору слів, а також повторювання [3, с. 83].

На відміну від діалогічного мовлення у монолозі рідше застосовуються позамовні комунікативні засоби. ММ же характеризується контекстуальністю і має бути зрозумілим. Недостатність позамовних засобів спілкування й обмеженість комунікативної функції ситуації компенсується розгорнутістю структури речень, логічними зв'язками між ними. Окрім цього, у тексті монологу повинно бути сказано все, що в діалогічному мовленні може бути очевидними із ситуації [4, с. 52].

Монолог має логічну структуру, а кожна фраза в ньому посідає своє місце, визначене загальною мовним завданням мовця (розповісти про щось, описати, пояснити, довести, спростувати щось тощо). Дотримання логічної структури монологічного висловлювання – одне з найскладніших завдань під час його побудови, оскільки це пов'язано з напруженою роботою оперативної пам'яті [5, с. 91].

Ознакою монологічного мовлення є те, що воно комусь адресоване. У монологічному висловлюванні мовець буде свою наступну фразу залежно від того, як зреагував на попередню фразу той, до кого звертаються. Засобом зворотного зв'язку є не мовна реакція іншого мовця (що характерно для діалогу), а його міміка, вираз обличчя тощо. Винятком може бути лише монолог, який записується, а потім сприймається за відсутності автора. Навіть у такому разі автор монологу намагається передбачити можливу реакцію того, хто читатиме цей запис [6, с. 62].

Психологи виокремлюють декілька основних передумов успішного формування навичок:

1) цілеспрямованість тренування. Ця умова передбачає чітке розуміння того, що саме підлягає автоматизації і зосередженню уваги на відповідному мовному явищі впродовж певного часу. У цьому аспекті значення має добір вправ, що відповідають меті засвоєння цього явища, а також забезпечення багаторазовості його вживання у відповідних ситуаціях. Поняття цілеспрямованості охоплює також результат і орієнтацію на його досягнення;

2) усвідомленість тренування. Передбачає знання і розуміння кінцевої мети тренування, на яку спрямовуються зусилля, а також усвідомлення структури тих операцій, які підлягають автоматизації. Робота розпочинається з усвідомлення мовного правила, зокрема правила-інструкції. Це забезпечує постійний самоконтроль у процесі виконання вправ і формування механізму самоконтролю, який діятиме і тоді, коли відповідні механізми вже сформовані. Усвідомленню підлягають як правила-інструкції, що пропонуються до початку дії, так і мовні операції, у процесі виконання яких формуються навички;

3) раціональне розгортання процесу тренування в часі. Для формування навичок потрібне тривале тренування, тому найбільша кількість вправ для засвоєння відповідного явища має припадати на початок тренування. Саме на цьому етапі вирішальну роль відіграє частотність актів тренування. Інтенсивно розпочатий процес формування навичок із часом повинен переходити в екстенсивний (шляхом поступового збільшення інтервалів між актами тренування);

4) мотивованість актів висловлювання. Ця вимога передбачає, щоб кожна фраза, навіть якщо вона будується за аналогією, мала для мовця особистий сенс та була пов'язана з його навчальною чи трудовою діяльністю. Цю вимогу варто враховувати у процесі побудови і доборі вправ. Суто механічні маніпуляції з мовним матеріалом мають значно нижчий навчальний ефект, ніж висловлювання, у яких мовець є автором, носієм певної соціальної ролі. У навчальному процесі це забезпечується шляхом відповідної побудови мікроситуацій, унесенням елементів гри тощо;

5) протидія інтерференції. Часто у навчальному процесі намагаються подолати труднощі застосування іноземної мови шляхом перенесення її у сферу навичок рідної мови. Проте така інтерференція зумовлює безліч помилок, оскільки норми рідної та іноземної мов часто не збігаються. Отже, завдання полягає в тому, щоб передбачити помилки, викликані інтерференцією, і застерегти від них [7, с. 148–152].

Формування комунікативних навичок передбачає усвідомлення мети і відповідного способу дії, необхідної для її досягнення. У навчанні іноземної мови це імплементується у навчально-мовленнєвій ситуації. Проблема, яку має вирі-

шити укладач задач, полягає в тому, щоб забезпечити багаторазове повторення аналогічних висловлювань і водночас їх ситуативне тло [8, с. 26].

Звернемо увагу на те, що між фразами для формування навичок немає логічного зв'язку і що кожна з них існує окремо одна від одної. Отже, ситуативний план кожної фрази функціонує автономно (у вигляді мікроситуації). Це означає, що ситуативний план усієї вправи (задачі) є не монолітним, а набором аналогічних мікроситуацій, кожна з яких створює визначену потребу в мовній дії і реалізується у вигляді окремого висловлювання. Таким чином, аналогічність висловлювань зумовлюється тим, що предмети таких мікроситуацій входять до одного логічного класу (члени родини, предмети одягу, види спорту, професії тощо). На практиці це означає, що для кожного циклу мікроситуації пропонується новий предмет із переліку певного класу [9, с. 64].

Формування навчально-мовленнєвої ситуації передбачає такі етапи: визначення предмета майбутньої розмови, враховуючи зміст розмовної теми і потреби засвоєння мовного матеріалу; визначення соціальних ролей та формулювання для них комунікативних завдань; складання тексту передбачуваного діалогу з урахуванням предмета і мети розмови та фактичних можливостей студентів; з'ясування спроможності всіх студентів побудувати логічні висловлювання на основі предмета і комунікативного завдання; з'ясування володіння достатнього рівня мовної підготовки студентів; продуманість послідовності розв'язання завдання студентами; визначення найбільш доцільного способу підтримки висловлювання. Таким чином, розв'язавши всі перелічені завдання, викладач отримує задачу, яку можна застосувати в подальшій роботі [2, с. 141–142].

У навчально-методичній літературі розрізняють три етапи формування навичок монологічного мовлення: доситуативний, керовано-ситуативний, комунікативний. Розглянемо детальніше кожен із перелічених етапів:

1) доситуативний. На цьому етапі викладач планує навчально-мовленнєву ситуацію, складає доступний для студентів текст розмови і організовує роботу щодо його засвоєння. На цьому етапі можна виокремити такі основні аспекти: прослуховування тексту, коментування тексту, заучування з опорою на текст (сильнішим студентам доцільно запропонувати таке завдання, як скласти текст розмови письмово на основі ключових слів);

2) керовано-ситуативний. На цьому етапі викладач презентує все завдання. Розгортання керовано-ситуативного висловлювання передбачає такі аспекти: презентація завдання, тобто введення студентів у ситуацію, визначення предмета розмови, формулювання комунікативного завдання; відтворення розмови (викладач пропонує студентам використовувати невербальні засоби комунікації);

3) комунікативний. На цьому етапі варто також виокремити декілька аспектів. По-перше, «розхитування» тексту шляхом заміни предмета, тобто перенесення теми розмови на суміжні ситуації. По-друге, перенесення теми розмови на особисте життя студентів (на цьому етапі викладач домагається того, щоб висловлювання студентів співвідносилися з фактами реальної дійсності, стосувалися когось з учасників розмови, групи, в якій вони навчаються; при цьому викладач може уточнити комунікативні завдання, запропонувати ключові слова).

Зосередимо нашу увагу на організації мовленнєвої діяльності студентів із середнім рівнем підготовки та добре підготовленими студентами. Якщо студенти задовільно володіють матеріалом, то доситуативний етап можна пропустити. Доцільно говорити лише про два етапи навчання мовлення, як-от керовано-ситуативний і комунікативний.

Керовано-ситуативний передбачає: планування навчально-мовленнєвої ситуації і прогнозування очікуваного тексту висловлювання; введення студентів у навчально-мовленнєву ситуацію (презентація завдання); розв'язання завдання.

Комунікативний етап передбачає такі кроки: «розхитування» тексту шляхом перенесення теми розмови на суміжні ситуації; перенесення теми розмови на особисте життя, факти реальної дійсності. Зазначимо, що відсутність доситуативного етапу роботи можна компенсувати тематично цілеспрямованими тренувальними вправами.

Розглянемо організацію мовлення в умовах роботи з добре підготовленими студентами. Отже, якщо студенти мають добру мовну підготовку, то це створює сприятливі умови для комунікативного висловлювання, мета якого полягає у розв'язанні позамовного завдання. На початку навчання комунікативного висловлювання доцільно використовувати спеціальні підготовчі вправи, які надають можливість студентам самостійно обирати зміст. В організації висловлювання комунікативного характеру варто вказати на такі аспекти, як виокремлення з усної розмовної теми предмета розмови і формулювання комунікативного завдання (студенти повинні за допомогою висловлювання розв'язати певну проблему, як-от довести перевагу, висловити своє ставлення, переконати, домогтись чогось тощо); прогнозування перебігу розмови та уточнення необхідних для цього мовних засобів; введення студентів у комунікативну ситуацію та організація мовлення в парах чи у формі індивідуально-масового тренування [2, с. 151–156].

Дослідники доходять висновку, що опанування монологічного зв'язного мовлення не відбувається без спеціально організованого навчання. Цей вид мовленнєвої діяльності вимагає розробки відповідного комплексу вправ на відібраному відповідно до сучасних вимог суспільства матеріалі. Отож, серед найефективніших прийомів навчання ММ для студентів із високим рівнем володіння іншомовним мовленням виокремлюємо роботу над проектом (ПМ), підготовку презентації, «Brainstorming» (Мозковий штурм) та «Mindmapping» (складання семантичної карти) [І.В. Дубко, О.В. Кіршова, В.В. Копилова, Н.Ф. Коряковцева, Н.О. Кочетурова, О.В. Львова, Л.І. Палаєва, Є.С. Полат, Я.В. Тараскіна, В.В. Тітова, Н.Г. Чанілова]. Неодноразово звертаються до цієї методики викладачі-методисти Київського національного лінгвістичного університету О.М. Устименко та Ю.В. Коваленко [11].

Охарактеризуємо фрагменти комплексу вправ, завдань та інструментів програмної теми ситуативного спілкування проекту «*Employment*».

Навчання ММ за ПМ передбачає виконання творчого завдання та низку етапів: підготовчого, виконавчого, презентаційного та підсумкового [10].

Оскільки *підготовчий* етап проектної роботи визначає виконання вправ і завдань для визначення проблем для майбутніх досліджень, то відбувається обговорення у малих групах для створення тем мініпроектів. Така групова робота надихає кожного студента на творчий пошук, тут панує сприятливе

середовище для активного співробітництва. Виступати від імені групи дає можливість реалізуватись, допомагає в особистому зростанні. Визначаються теми майбутньої проектної роботи, формулюються проблеми дослідження: *Project 1: Most dreamt jobs in the world; Project 2: Problems about jobs and occupations; Project 3: Job satisfaction and job quality; Project 4: Factors effecting work performance; Project 5: Job-seeking difficulties.*

З огляду на те, що виконавчий етап проектної методики включає розвиток навичок читання, аудіювання, письма і говоріння, монологічна практика зводиться до продукування висловлювань на понадфразовому рівні за допомогою зображальних, вербальних та комбінованих опор. Саме на цьому етапі ПМ, як відомо, залучається третя (заключна) фаза навчання ММ, що характеризується розвитком умінь виражати своє особисте ставлення до фактів чи подій, про які висловлюється студент-філолог, розвиваючи дискусійні та комунікативні навички, формулюючи критичну оцінку і доводячи правильність будь-якого факту, включаючи до свого мовлення елементи розмірковування, аргументації та продукуючи мікромоноліги.

Аудиторна робота (фрагмент): Read what four different people say about their jobs. Discuss, in small groups, their opinions. Are these people are in favour of what they do? Express your personal point of view. Make use of the phrases below:

1) *Financial Advisor:* People don't really understand what a financial advisor does, so they think I'm the one who makes the decision on whether they get a mortgage – I constantly have people trying to convince me how well off they are. One friend phoned me up to get a mortgage and we spent hours working on the application before they told me, oh, I resigned yesterday. That person had a master's degree. You think, "How can you be such an idiot?" I've got a Russian oligarch I've done a life insurance application for. I said, "Any health questions?" and he said, "No, no – perfect health", and then he fills out on the questionnaire that he's been shot three times and stabbed eight times... 2) *Judge:* When you become a judge after years of being a barrister and trying to make points that win cases, you have to remember that a huge part of what you do is listening. Most of your time is spent listening: to advocates, to witnesses, to defendants. Advocates often talk too much – and rarely realise how easy it is to make a good point start to seem like a weak point, just by going on for too long... *Call centre worker:* Working in a call centre, every minute of every day is an awkward conversation. You're in a room of strip lighting, structured like a classroom, full of people fuelled on instant coffee, trying to stay upbeat. You're trained to gesticulate while you talk (it's meant to make you sound more convincing) so everyone's walking round like politicians. It's a really strict environment, strict on punctuality, on socialising...

To express your opinion: *In my opinion... To my mind... As far as I am concerned... As for me... My view / opinion / belief / impression is that ... I would say that... To express your agreement:* *I agree with... that... I share his / her view that... He / she is quite right... / absolutely right, He / she may be right asserting that... I have come to the same conclusion... I hold the same opinion that... To express your disagreement:* *I don't agree that... I disagree... I don't think so, because... She / he is wrong otherwise, because... I don't think that's quite right to... I don't agree with what he / she says on... Включення подібних словосполучень до монологічного висловлювання дає можливість майбутнім лінгвістам передати особисте*

ставлення до обговорюваних подій та фактів. Виконуючи такі завдання, учасники проекту вчаться та вправляються розвивати думку, передавати її засобами іноземної мови, доводити правильність своїх тверджень.

Виконавчий етап ПМ, як загальновідомо, передбачає також вправи для розвитку вмінь аудіювання/читання. Пропонуємо фрагмент тексту для цього проекту для аудіювання/читання. ...There's a lot of talk about self-employment, entrepreneurship, and being your own boss today. Granted that's a dream for many, but it isn't the dream that everyone has. Sometimes being a well-compensated employee with certain benefits is the better opportunity. Would you rather work for someone or work for yourself? If you're working on your own and your equipment stops functioning, you don't start earning money again until you get through the unpaid job of fixing the issue that has stopped your productivity...

Exercise: (позааудиторна робота). *You are going to make a survey report on your project work. a. Read the report on the topic "Why is it difficult to find a job?" and summarize in one sentence what the biggest job challenges exist nowadays. b. Pay attention to the underlined words and phrases. Use definitions, paraphrases, or synonyms to describe their meanings. Do it in writing.*

...If you've been searching for a job for any serious amount of time, then you understand how difficult it can be to find a job these days. You might even wonder if you're perhaps not as employable as you thought you were. Believe us when we tell you: you're not alone. Millions of other job seekers are experiencing those same frustrations—just check out the comments on this post. Sadly, many job seekers expect that finding a job this year will likely be just as difficult. Once you understand why jobs are so hard to find right now, you can take steps to improve your odds of success...

Презентаційний етап, звісно, окреслює навчання усної презентації та результатів проектування для навчання створення мультимедійної презентації. На цьому етапі студенти ознайомлюються зі структурою і мовними особливостями та правилами укладання з опорою на зразок. Ці завдання орієнтовані на розвиток творчих здібностей майбутніх мовознавців-перекладачів, на вміння репрезентувати зібраний матеріал, доводити, аргументувати свої думки, відповідати на запитання, тобто проводити дискусію. Такий вид роботи, як виступ, є надзвичайно ефективним, оскільки дає можливість залучити до роботи одразу всіх студентів. Вони не просто слухають доповідача, а й оцінюють роботу свого співкурсника за такими основними критеріями, як подання матеріалу, зміст виступу, дотримання регламенту, вміння володіти аудиторією, відповідати на запитання слухачів.

Exercise: *Make an oral presentation of the results of your project work. Your presentation must include introduction, main body and conclusion. Use the key phrases given in the scheme below: Welcoming and greeting the audience Hello, everyone. I'd like, first of all, to thank the organizers of this meeting for inviting me here today. Good morning everyone and welcome to my presentation. First of all, let me thank you all for coming here today... Introducing yourself (name, position, responsibilities): Let me introduce myself. I'm... Let me start by saying just a few words about my own background. For those of you who don't know me already, my name's ... and I'm responsible for... Saying what your topic/title/subject is: What I'd like to present to you today is... As you can see on the screen, our topic today is... The subject/focus/topic/title of my presentation/talk/speech is... Stating your purpose/objective:*

The purpose/objective/aim of this presentation is to... Today I'd like to give you an overview of... I'd like to update you on/inform you about/put you in the picture about/give you the background to/present the results of my research...

Exercise: Create your own Power Point presentation on the issue investigated. Follow the recommendations from the key items mentioned above.

Висновки. У підсумку зазначимо, що монологічне усне мовлення на заняттях іноземної мови викликає у студентів певні труднощі, пов'язані зі змістовим аспектом мовлення, оскільки студенти повинні вміти висловити думки щодо ситуації, запропонованої викладачем на занятті. Підготовлене усне мовлення – це етап для реалізації вмінь у невідготовленому мовленні, яке є метою навчання. Досягти цієї мети не можна без використання одного з основних та ефективних методів навчання ММ – комунікації. У дослідженні ми дійшли висновку, що ММ має бути комунікативно спрямованим, імітувати особистісно значущі для студентів-мовознавців ситуації спілкування, мотивувати інтелектуальну активність, позитивно впливати на ставлення до навчання, стимулювати активну розумову діяльність. Отже, *перспективним* для нашого дослідження вважаємо подальшу комплексну розробку вправ і завдань для навчання ММ студентів мовних ЗВО за іншою програмною тематикою, а також розробку інших видів мовленнєвої діяльності та наукових розвідок в усних і мультимедійних презентаціях для майбутніх мовознавців-перекладачів.

Література:

1. Бухаркина М.Ю. Метод проектов в обучении английскому языку. *Иностранные языки в школе*. 2005. № 3. С. 24–28.
2. Вишневський О.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. Київ : Радян. школа, 1989. 222 с.
3. Львов М.Р. Вопросы теории речевой деятельности. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 6.
4. Демьяненко М.Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам. Киев : ВШ, 1976.
5. Панова Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Воронеж, 1983.
6. Шубин Э.П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. Ленинград : Просвещение, 1986.
7. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. Москва : Просвещение, 1985.
8. Тучкова Т.У. Коммуникативный метод обучения иноязычной речевой деятельности. Воронеж, 1982.
9. Есипович К.Г. Управление познавательной деятельностью учащихся при изучении иностранного языка в средней школе. Москва, 1996.
10. Карева Л.А. Использование стратегической компетенции в процессе обучения устному общению в аспекте диалога культур : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Моск. гос. лингв. ун-т. Москва, 2002. 253 с.
11. Устименко О.М., Коваленко Ю.В. Комплекс вправ і завдань для навчання студентів другого курсу англomовного монологічного мовлення на основі проектного методу. *Іноземні мови*. 2014. № 4. С. 20–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/im_2014_4_5.

Stetsko I., Nychko O. English monologue as an integral part of the language-oriented competence of future philologist and interpreter

Summary. The article is devoted to substantiation of theoretical aspects of teaching monologue speech with implementation of elements of project methodology. Effective ways and methods of teaching monologue are determined that contribute to the formation and improvement of professionally necessary speech skills and abilities of modern philologist and interpreter in the formation of competence in monologue, using project technology. The formation of foreign language skills occurs in accordance with the regularity of any activity. Depending on the language experience speaking skills may relate only to individual language elements but extend to phrases and sentences. The research provides types of monologue and oral monologue forms: monologue (message), monologue (description), monologue (reasoning), monologue (persuasion), presentations, lectures, public reports and speeches. It is noted that the characteristic feature of the monologue is a certain possibility of planning, which determines sequence and logic of the presentation. The monologue means of expressing the connection between the individual sentences used in the story are outlined. A number of prerequisites for the successful formation of monologue skills are considered: purposefulness of training, awareness of training, rational development of the training process in time, motivation of acts of expression, counteraction to interference. The formation of communication skills is realized in the learning-speaking situation (i.e. micro-situation). The focus is on the organization of speech activity of students with satisfactory, average level of preparation and well-prepared students. It is ascertained that the controlled, situational and communicative stage should be used in the first two learning stages and solving the out-of-order task and giving students the opportunity to choose the content is the competence of the last stage. Therefore, the peculiarity of modeling communicative situations for professional training is that the teacher must offer such learning situations that are professionally valuable for the student would not only satisfy his cognitive interest in the professional field, but also would allow to discover and implement communicative competence, the ability to utilize communicative intentions as: to start and lead a conversation, to express correctly views and argue them on a particular problem, to inquire about any information, to clarify facts or data, to ask for help or offer it. The research also presents a fragment of the project "Employment" based on the designed patterns of exercises and tasks of project activities for students of philology. The stages of the project methodology of teaching monologue are outlined. The use of project creative situations facilitates the transition from educational activities of students to educational and creative ones. Such conditions contribute to the stimulation of creative abilities of the student's personality, his own potential, and therefore can be considered as a factor in intensifying the educational and constructive activities of future professionals in the field of translation. Students show their original individuality, improve their communication and organizational skills while fulfilling project activities.

Key words: monologue, speech competence, speaking and communication skills, teaching speaking situation, communicative task, formation of speaking and communication competence, project technology (methodology), project.

Турчин О. В.,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ (АНГЛІЙСЬКОЇ) МОВИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті подано опис авторської експериментальної програми навчання англійської мови майбутніх психологів невербальними засобами спілкування у закладах вищої освіти із метою фасилітації спільної навчально-професійної діяльності.

Експериментальна програма використання невербальних засобів спілкування (експресивної психотехніки) в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів становить збагачення інтерактивної технології невербальними комунікативними знаками, зокрема з репертуару «мови тіла», наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями тощо з метою підсилення пізнавальної активності студентів-психологів привабливим емоційним контекстом спільної навчальної діяльності. Експресивна ампліфікація інтерактивної технології навчання іноземної мови майбутніх психологів здійснювалася через такі методичні прийоми, як «Модерація», «Грунування», «Фасилітація», «Емоційне підзарядження», кейс-метод та ін., які поєднували досягнення суто дидактичних цілей з предмета іноземної мови із завданнями професійної підготовки студентів-психологів.

Заняття з використанням тренінгових методик у поєднанні з експресивною психотехнікою здатні підвищити пізнавальну активність студентів-психологів у процесі вивчення іноземної мови та їх мотивацію до навчальної діяльності. Вони дозволяють перейти від пасивного, репродуктивного засвоєння знань іноземної мови студентами до їх активного застосування в модельованих або реальних ситуаціях професійної діяльності.

Уведення в методику викладання іноземної мови інтерактивних занять із застосуванням невербальних засобів спілкування здатне підвищити ефективність засвоєння студентами іншомовного матеріалу, їх комунікативну компетентність, спонукає студентів до активної взаємодії та зацікавленості навчальним матеріалом, розвиває не лише розумові, а й творчі здібності. Такий підхід дозволяє зменшити емоційне напруження студентів, яке часто спостерігається у процесі вивчення іноземної мови, створити сприятливу та дружню атмосферу, що допомагає їм подолати мовний бар'єр та страх зробити помилку, а також виявити власну ініціативу в процесі виконання завдань.

Ключові слова: невербальні засоби спілкування, експресивна психотехніка, навчання іноземної мови, оптимізація навчання, авторська експериментальна програма, англійська мова.

Постановка проблеми. Реалії сучасної освіти ставлять перед викладачем іноземної мови нові завдання: пошук та

використання нових методів та форм навчання задля успішного вивчення студентами іноземної мови, оптимізації процесу її навчання та ефективного використання іноземної мови у своїй майбутній професійній діяльності, оскільки на практиці студенти відчувають труднощі у вільному спілкуванні з носіями мови та з висловлюванням своєї думки в різноманітних ситуаціях, не здатні спонтанно імпровізувати, використовуючи іншомовні лексико-граматичні конструкції, демонструючи цим свій низький рівень іншомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомо, що в Україні здійснюються спроби інтегрувати у психолого-педагогічні дослідження численні психолінгвістичні, соціально-психологічні, крос-культурні, психосемантичні та інші дослідження. Часткові проблеми психології навчання іноземних мов вивчали А. Андрієнко, Л. Биркун, Е. Бібікова, Т. Гусєва, О. Касаткіна, І. Ковальчук, Н. Копилова, О. Лавриненко, О. Лозова, Т. Остафійчук, Г. Тагаурова, В. Тенішева, Х. Хворост та низка інших дослідників [1, с. 15].

У загальному психодидактичному форматі проблема покращення іншомовної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти досліджувалася в контексті формування іншомовної комунікативної компетентності (А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Бібік, О. Бодальов, В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Н. Гез, Ю. Ємельянов, Г. Китайгородська, С. Козак, В. Коростильов, Н. Кузьміна, О. Лозова, О. Локшина, С. Макаренко, О. Овчарук, О. Павленко, Л. Паращенко, Є. Пассов, Л. Петровська, Л. Подшивайлова, О. Пометун, Н. Пруднікова, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, Ю. Федоренко, Н. Чепелєва, В. Черевко, Н. Чернова, С. Шатилов та ін.).

Незважаючи на велику кількість досліджень у цій царині, поза увагою дослідників і надалі залишається роль невербальних засобів спілкування. Тому доповнення актуальних підходів у навчанні іноземної мови (особистісно орієнтованого, комунікативного та пов'язаного з ним інтерактивного, компетентнісного) такими засобами допоможе оптимізувати цей процес у закладах вищої освіти.

Метою статті є опис авторської експериментальної програми навчання англійської мови майбутніх психологів за допомогою невербальних засобів спілкування (експресивної психотехніки) у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Нині великої популярності набули інтерактивні підходи, методи та форми навчальної роботи, що дозволяє говорити про функціонування інтерактивної технології навчання як різновиду педагогічної

технології. Проте на локальному рівні «педагогічна технологія реалізується як технологія окремих частин навчально-виховного процесу з метою розв'язання певних дидактичних і виховних завдань» [2, с. 13], тобто часткова технологія навчання. Інтерактивна технологія навчання іноземних мов за професійним спрямуванням потребує врахування ролі невербальних засобів комунікативної експресії під час її засвоєння та вдосконалення рівня володіння. Експресивне збагачення інтерактивної педагогічної технології невербальними комунікативними знаками, зокрема з репертуару «мови тіла», наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями та ін. забезпечить виконання нею ролі засобу оптимізації професійної підготовки майбутніх психологів. Нижче наведено методику навчання іноземної (англійської) мови з використанням тренінгової роботи, що лягли в основу авторської експериментальної програми оптимізації навчання англійської мови майбутніх психологів засобами експресивної психотехніки.

1. *Тренінгова методика «Модерація»*. На початку модерації викладач окреслює проблему, над якою працюватимуть студенти (Positive and negative character traits. Позитивні і негативні риси характеру) і ставить запитання групі (Traits of character you appreciate most of all in a person. Риси характеру, які ви найбільше цінуєте в людині). Після кількох відповідей викладач пропонує студентам більш ґрунтовно попрацювати над проблемою й об'єднує студентів у малі групи по 3–4 особи. Кожна група отримує кольорові картки-стікери різного кольору та завдання. Це завдання студенти мають виконати впродовж визначеного часу (10–15 хв.) та оформити рішення на картках. На них студенти записують відповіді на отримане запитання так, щоб кожна відповідь була написана на окремій картці.

Після закінчення відведеного на роботу часу викладач пропонує кожній групі обрати студента для презентації роботи. Першою робить презентацію група, яка заповнила найбільше карток, останньою – яка заповнила найменше. Представник кожної групи голосно зачитує варіанти відповідей і прикріплює їх на дошку. Після цього свої роботи презентують інші міні-групи. Якщо картки повторюються, їх наліплюють одна на одну [1, с. 129–130].

На наступному етапі модерації викладач структурує наліплені картки за групами залежно від критеріїв, які визначають самі студенти (Professional qualities, personal qualities. Професійні якості, особисті якості). При цьому викладач коротко знайомить студентів із необхідним теоретичним матеріалом [3, с. 30–31]. Після введення нової лексики викладач пропонує студентам згрупувати риси характеру на позитивні та негативні та виконати вправи на закріплення лексики.

2. *Вправа «Мудрі думки»* (метод – модерація; тривалість – 20 хв.; ресурси підібрані викладачем відповідно до теми заняття вислови та теми для обговорення, написані на окремих маленьких аркушах кольорового паперу).

Опис. Викладач пропонує кожному студенту взяти одну або ж декілька карток із написаними на них висловами з народної мудрості, прочитати й дати короткий коментар у контексті теми заняття. Під час виконання вправи викладач виконує роль фасилітатора [1, с. 132–133].

Обговорення. Студенти діляться своїми враженнями від виконання вправи.

Результатом виконання цієї вправи є записаний на дошці перелік лексичних одиниць, опрацьованих під час завдання.

Наприкінці вправи викладач ознайомлює студентів зі словником ключових понять заняття. Після завершення вправи викладач пропонує студентам *письмове завдання* – заповнити бланк самооцінки професійних і особистих якостей, використовуючи вивчений і закріплений лексичний матеріал із теми:

Please fill in the blank:

Put down your professional qualities:

What professional qualities would you like to get rid of?

What professional qualities would you like to obtain?

Put down your personal qualities:

What personal qualities would you like to get rid of?

What personal qualities would you like to obtain? [1, с. 134].

Рольова гра. Під час рольової гри студентам пропонується драматизація діалогу на тему: «A parent and a naughty child. Мати (батько) і дитина, що капризує». Мета гри – пояснити дитині, що так не можна поводитися і навчити, як слід поводитися).

На початку рольової гри викладач описує загальну ситуацію та об'єднує студентів у пари, де кожному відводиться певна роль і час (3 хв. для кожного учасника). Після цього учасники міняються ролями. Наприкінці рольової гри викладач робить загальний аналіз, підбиває підсумки [1, с. 135; 3, с. 33].

3. *Тренінгова методика «Грунування»*. Викладач пропонує студентам намалювати схему асоціацій до ключового слова теми (Conflict. Конфлікт) у формі грона або дерева. Центральне поняття – стовбур, навколо якого концентруються думки, а структура у вигляді гілля дозволяє їм вільно поширюватися. Як наслідок, отримуємо чітко виокремлені поняття, ідеї – складники, що водночас пов'язані між собою, а їх зв'язки є чітко зафіксованими.

Методика «Грунування» проводиться в такі етапи:

1) викладач пише ключове слово посередині дошки і обводить його колом;

2) викладач пропонує студентам висловлювати ідеї, слова, поняття, образи, асоціації, які спадають на думку і певним чином пов'язані з ключовим словом. Він записує висловлені ідеї навколо центрального слова, розташовуючи подібні ідеї та поняття поруч;

3) коли всі ідеї вичерпані, викладач пропонує встановити зв'язки між поняттями, де це можливо. Отримані «грона» необхідно озвучити, а також обґрунтувати встановлені між ними зв'язки [1, с. 135–136; 3, с. 31–32].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати *тематичну вправу* (на тему «Conflict situations: what to do, how to solve? Конфліктні ситуації: як діяти, як вирішувати?»). Для формування навички складну техніку розкладають на окремі прості елементи, які ретельно відпрацьовуються, а згодом з'єднуються. Після цього викладач переходить до рольової гри (драматизація діалогу на тему «Generation gap. Конфлікт поколінь»).

4. *Тренінгова методика «Фасилітація»*. Викладач починає фасилітацію з питання «What emotions do you feel when listening to music? Які емоції ви відчуваєте, коли слухаєте музику?». Студенти мають поміркувати та висловити власну думку. При цьому викладач стежить за тим, щоб ці висловлювання були короткими та змістовними. Після цього викладач підсумовує почуте, акцентуючи увагу на важливих аспектах. За основу він бере ключові слова учасників, виокремлюючи найважливіші з них. Якщо у своїх висловлюваннях студенти

були переважно одноставними, то викладач звертає увагу на загальну ідею. Якщо ж думки були різними, то він указує на це, зосередившись на тих моментах, стосовно яких не вдалося дійти згоди [1, с. 137]. Під час проведення фасилітації варто фіксувати думки студентів на дошці. Це сприяє кращому сприйняттю та засвоєнню матеріалу, адже зоровий канал сприйняття у людини домінує над слуховим [3, с. 30].

5. Вправа «Досвід інших» (методи письмового завдання, аналізу ситуації; тривалість – 20 хв.)

Викладач пропонує студентам коротко описати на аркуші паперу актуальну невирішену ситуацію, що викликає у них стресовий стан, негативні емоції або з якою важко погодитися (можна запропонувати виконати цю вправу анонімно). Потім усі аркуші із записаними історіями викладач збирає і перемішує, після чого витягує із загального стосу черговий аркуш з описом ситуації, зачитує текст уголос, а студенти (за бажанням) продовжують речення: «Якби я був на місці цієї людини, то вчинив би так...» («If I were this person I would...») [1, с. 139].

Обговорення:

– Якого досвіду ви набули, виконуючи цю вправу? What experience did you gain while doing this exercise?

– Стосовно яких ситуацій змінилося ваше ставлення і чому? Towards what situations did you change your attitude and why?

6. Вправа «Емоційне підзарядження» (метод рухливої вправи; тривалість – 5 хв.)

Опис. Викладач пропонує студентам стати в коло і пригадати, якими рухами, звуками вони виражають свої позитивні емоції (захоплення, радість, успіх). Потім кожен учасник по колу виконує рух, а всі решта його повторюють і називають, яку емоцію він передає.

Обговорення:

– Як ви зараз почуваетесь? How are you feeling now?

– Чи змінився ваш емоційний стан? Що відбулося в процесі виконання цієї вправи? Did your emotional state change? What happened in the process of doing this exercise?

– У яких ситуаціях і як можна використовувати досвід, набутий у цій вправі? In what situations and how can you use the experience gained in this exercise? [1, с. 140; 3, с. 163].

7. Вправа «Стимул проти апатії» (метод кейс-методу; тривалість – 40 хв.; ресурсами є текст кейсу (за кількістю малих груп), чисті аркуші паперу та ручки для роботи над кейсом).

Опис. Викладач об'єднує студентів у 3–4 малі групи. Студентам пропонується ознайомитися з матеріалом кейсу, з'ясувати причини, проаналізувати ситуацію, знайти шляхи її вирішення та придумати способи стимуляції апатичного співрозмовника. Студенти повинні продемонструвати ці способи. На роботу над кейсом та підготовку демонстрації відводиться 20 хв.

Кейс: «Дитину не люблять однокласники, у неї апатія до навчання і депресія. A child has some problems with his/her classmates, he/she has apathy towards studying and depression.

Після виконання завдання мінігрупи презентують результати спільної роботи з подальшим обговоренням у великій групі, а викладач узагальнює інформацію про стимули, підбиває підсумки [1, с. 140–141; 3, с. 134–135].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати тематичну вправу на тему «Depressed conditions: what to do, how to solve? Депресивні стани: як діяти, до чого вдаватися?»).

8. Після виконання тематичної вправи викладач пропонує студентам рольову гру (драматизація діалогу на тему: «Friend's apathy». Апатія у друга).

9. Метод «Грунування» на тему «Темперамент».

Студентам пропонується намалювати схему асоціації до ключового слова теми (Temperament. Темперамент) у формі грона або дерева.

10. «Фасилітація» до теми «Темперамент».

Викладач починає фасилітацію з питання: «What is the best type of temperament in your opinion? Який тип темпераменту, на вашу думку, найкращий?». Далі фасилітація виконується за звичним сценарієм.

Після завершення цієї вправи викладач пропонує студентам письмове завдання, як-от заповнити бланк самооцінки типу темпераменту, використовуючи вивчений і закріплений лексичний матеріал із теми:

Please fill in the blank:

What is your type of temperament?

Would you describe your type of temperament.

Does your type of temperament help you in everyday life and how? And if it doesn't write down why not.

What would you like to change in your type of temperament?

What is the best type of temperament in your opinion? And what is the worst? [1, с. 143].

11. «Рольова гра» – драматизація діалогу на тему: «The interaction of different types of temperament. Взаємодія різних типів темпераменту».

12. Метод фасилітації на тему «Мрії». Викладач починає фасилітацію з питання: «What future do you dream of? Про яке майбутнє ви мрієте?». Далі робота проводиться за вже описаним алгоритмом реалізації цього методу.

Після завершення цієї вправи викладач пропонує студентам творчу роботу – намалювати колаж своїх мрій, в процесі роботи над яким студенти реалізують свої творчі здібності та відчувають позитивні емоції, що сприяє міцнішому запам'ятовуванню матеріалу.

Після цього студенти показують свої роботи та коментують їх, використовуючи вивчену лексику з теми. Одногрупники теж можуть висловлювати свої думки щодо представлених робіт [3, с. 40].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати тематичну вправу на тему: «Dreams: how to dream in a right way, how to realize one's own dream?» Мрії: як мріяти правильно, як здійснити власну мрію?»).

13. Письмове завдання на аналіз проблемної ситуації (тривалість – 20 хв.)

Опис. Викладач пропонує студентам коротко описати на аркуші паперу ситуацію, коли наснився «поганий» сон (можна запропонувати виконати цю вправу анонімно). Після цього викладач збирає і перемішує усі аркуші з записаними історіями. Процедура обговорення відбувається так: викладач витягує із загального стосу черговий аркуш з описом ситуації, зачитує текст уголос, після чого студенти (за бажанням) продовжують речення: «Якби я був на місці цієї людини, то вчинив би так...» («If I were this person I would...»).

Обговорення

– Якого досвіду ви набули, виконуючи цю вправу? What experience did you gain while doing this exercise?

– Стосовно яких ситуацій змінилося ваше ставлення і чому? Towards what situations did you change your attitude and why?

Ця вправа допомагає навчитися адекватно застосовувати іншомовну лексику з теми.

Після виконання вправи викладач пропонує студентам творчу роботу – намалювати малюнок із найкращим своїм сном [1, с. 145]. Результати малювання коментуються авторами та іншими учасниками тренінгу – студентами-психологами [3, с. 40].

Висновки. Отже, проведене експериментальне дослідження застосування експресивної психотехніки в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів довело доцільність та ефективність використання невербальних засобів спілкування у процесі навчання іноземної (англійської) мови, що дало змогу студентам наситити пізнавальну діяльність привабливим емоційним контекстом, підвищити учбову мотивацію, полегшити і прискорити процес набуття іншомовної комунікативної компетентності, зробити заняття цікавим, зрозумілим, а також надати йому довершеності та заохотити студентів до співпраці та навчання, сприяючи підтриманню хорошої психологічної атмосфери на занятті, творчій активності студентів, кращому засвоєнню та запам'ятовуванню навчального матеріалу, активному включенню студентів у навчальний процес, а найголовніше – мотивації студентів до вивчення іноземної мови [4].

Перспективу подальших досліджень в окресленій царині може становити розробка цілісної експресивної психодидактичної технології навчання професійної іноземної мови у закладах вищої освіти для студентів різних спеціальностей, що значно розширить горизонти застосування експресивної психотехніки у процесі здобуття студентами вищої освіти.

Література:

1. Турчин О.В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2017. 259 с.
2. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ, 2012. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Магійків І.М., Якимів А.І., Черняк Т.Г. Основи тренерської майстерності : навч.-метод. посібн. / за заг. ред. А.І. Якиміва. Львів, 2012. 392 с.
4. Турчин О.В. Експресивна психотехніка як засіб підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. *Психологія особистості [науковий журнал]*. 2013. № 1 (4). С. 180–187.

Turchyn O. The use of nonverbal means of communication for the optimization of a foreign (English) language teaching process of future psychologists at higher educational establishments

Summary. The author's experimental programme of teaching a foreign language to future psychologists by nonverbal means of communication at higher educational establishments aiming facilitation of joint training and professional activity has been given in the article.

The experimental programme of the communication nonverbal means use (expressive psychotechnics) as a psychodidactic means of foreign language teaching optimization to future psychologists is the enrichment of the interactive technology with nonverbal communicative signs included from the "body language" repertoire, demonstrative and activity exercises, dramatization games, etc. in order to fill students-psychologists' cognitive activity with an attractive emotional context for a mutual educational activity. The interactive technology expressive amplification of learning a foreign language by future psychologists was carried out through such methodical techniques as "Moderation", "Cluster", "Facilitation", "Emotional Recharge", Case Method, etc. combining the reaching of purely didactic goals in a foreign language with the tasks of students-psychologists' professional training.

Classes, where the training methods combined with expressive psychotechnics, are involved, enable to increase the cognitive activity of students-psychologists in the process of foreign language learning and their motivation to the learning activity. They enable to move from passive, reproductive learning of a foreign language by students to its active use in simulated or real situations of professional activity.

The introduction of interactive classes with the use of nonverbal means of communication into the methodology of foreign language teaching can increase the efficiency of foreign language material learning by students, their communicative competence. It encourages students to active interaction and interest in educational material, develops not only their mental but also creative abilities. This approach can reduce the emotional tension of students, which is often observed in the process of foreign language learning, create a favorable and friendly atmosphere that helps them to overcome the language barrier and fear of making mistakes, as well as to show initiative in the process of doing tasks.

Key words: nonverbal means of communication, expressive psychotechnics, a foreign language teaching, optimization of learning, author's experimental programme, the English language.

*Fedorenko Yu. P.,**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the General Linguistics and Foreign Languages Department
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

LINGUISTIC COMPONENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE

Summary. The article is devoted to the consideration of intercultural communicative competence and its linguistic component in particular. The multifaceted definition of the concept, the peculiarities of translation led to the distinction between the concepts "communicative competence" and "communicative competency". Competence includes a set of personal interrelated traits (knowledge, skills, abilities, methods of activity), set in relation to a certain range of objects and processes, and necessary for quality productive activities in relation to them; while competency is the possession, when person obtain the relevant competence, which includes his personal attitude to it and to the subject of activity.

The structure and the components of communicative competence in various scientific researches are analyzed in the scientific work, its complex multicomponent structure is considered. In a structure of communicative competence as its components the author considers the following types of competences: linguistic, sociolinguistic, discursive, sociocultural, social, strategic. We note that communicative competence in its modern interpretation includes the following types of competencies: linguistic, sociolinguistic, discursive, strategic, social, sociocultural, subject, professional. The article reveals the essence of key competencies. The study focuses on the definition of linguistic competence, consisting of phonological, orthographic, lexical, grammatical and semantic competencies, as well as the ability to use them in their productive speech and to understand the speech of others. It is noted that linguistic competence contributes to the feeling of correctness of sentence construction, enrichment of vocabulary, formation of abilities to analyze and evaluate linguistic facts qualitatively and quickly.

The formation of communicative competence appropriate level ensures the competitiveness and professional mobility of higher education institutions graduates and also contributes to the satisfaction of professional needs and the successful implementation of business contacts.

Key words: linguistic competence, competence, competency, communicative competence, intercultural communication.

Formulation of the problem. At the present stage of society development, the expansion of opportunities for integration into European space, a specialist in any field must speak a foreign language as a native. Therefore, the problem of intercultural communication of higher education institutions students is relevant today in the field of educational services. A high level of proficiency in a foreign language, English in particular, promotes competitiveness and professional mobility in any field of human activity and communication of the future specialists. Students also acquire appropriate communicative and professional competence in

mastering English at such a level that will allow them to use it to meet professional needs, business contacts and further professional self-education and self-improvement and to prepare them for intercultural communication in various spheres of life.

Analysis of recent research and publications. An analysis of the sources where the investigation to this problem was initiated showed that many scientists have studied the problem of communicative competence. However, this problem has not been investigated properly yet.

The study of the problem of speech communication is an integral part of the linguistic concepts of M. Bakhtin, N. Chomsky, L. Shcherba and D. Hymes. Linguists V. Kostomarov and O. Leontiev studied the communicative function of language. Speech activity as a speech-creative process has been studied in the works of I. Bilodid, E. Vereshchagin, N. Venig, L. Vygotsky, T. Donchenko, L. Matsko, O. Mitrofanova, J. Carol, W. Littlewood, S. Savignon. N. Uysimbayeva, A. Khutorsky, V. Legan, V. Vvedensky, V. Slastyonin and others studied the essence of professional competence. Linguistic competence was studied by: N. Chomsky, S. Savignon, L. Bachman, I. Zymnaya, S. Kornienko, I. Snikhovska, E. Vereshchagin, V. Kostomarov, N. Mykytenko, L. Shmelkova, Y. Kartava.

The purpose of the article is to single out and consider the linguistic aspect of communicative competence, to present different approaches to defining the essence of the concepts "communicative competence" and "competency", as well as to identify its leading components in higher education foreign language teaching.

Presentation of the main research material. The complexity and multifaceted definition of the concept, the peculiarities of translation have led to the fact that some researchers talk about "communicative competence", while others about "communicative competency". In the scientific literature, there is a tendency to distinguish these concepts. Thus, according to A. Surygin, competence is a range of issues in which the individual is well aware, in which he has some knowledge and experience, and competency is a property of the individual based on competence [1].

A. Khutorsky gives detailed interpretation of these terms: "Competence includes a set of personal interrelated traits (knowledge, skills, abilities, methods of activity), set in relation to a certain range of objects and processes, and necessary for quality productive activities in relation to them. While competency is the possession, when person obtain the relevant competence, which includes his personal attitude to it and to the subject of activity" [2].

The very term "competence" appeared in the scientific world thanks to the American linguist, author of the theory of grammar, N. Chomsky; in his works, he uses the phrase "linguistic

competence”, presenting it as a system of rules inherent in the speaker’s language. The term “communicative competence” (*competentia* in Latin), was introduced by the American anthropologist D. Hymes, who believed that it is not enough to master only linguistic competence for those who study foreign language; it is also necessary to learn to use the studied language in modern society properly. The concept of “communicative competence” also means that all utterances have their own rules, grammar rules and their understanding and usage provides the ability to use language in the process of communication [3].

Let us turn to the structure and component composition of communicative competence. Nowadays there is no single definition of the term “communicative competence”. The authors interpret it differently.

The etymological dictionary of the Ukrainian language defines competence as follows: “competence” – compliance, consistency associated with *competere* – to seek together, to strive [4]. The dictionary reference book on the methods of Ukrainian language teaching gives the following definition: “communicative competencies – competencies that involve mastering oral and written communication, mastering several languages” [5, p. 108]. The dictionary of modern Russian language gives the following interpretation of competence: “competence is an area of issues in which someone is well acquainted” [6]. In order to learn to speak, read and write well, a person must acquire the appropriate knowledge and skills. Modern linguistics and linguodidactics define language learning and speech learning as learning to communicate in a language.

For O. Kazartseva – communicative competence – is the knowledge, skills and abilities necessary to understand others and create their own programs of speech behavior, corresponding to the aims, areas, and situations of communication. It includes knowledge of language linguistics basic concepts – styles, types, ways of referring sentences in the text, etc.; skills and abilities of text analysis and actual communicative skills – skills and abilities of speech communication in relation to different spheres and situations of communication, taking into account the addressee and purpose [7]. We believe that competence is a complex personal formation consisting of knowledge, skills and abilities that allow individuals to function effectively in a particular activity. Competence is knowledge, skills and abilities in the fields of linguistics (language competence, speech competence, sociocultural and sociolinguistic competence, strategic and discursive competence) [8].

N. Hez gives the following definition of communicative competence: “communicative competence is the ability of a person to understand and generate foreign language expressions in various socially determined situations, taking into account the linguistic and social rules that native speakers follow” [9].

I. Zymnya considers communicative competence as the achievement of “a certain goal-result of language learning”, as “the ability of the subject to carry out speech activity, implementing speech behavior, in accordance with different tasks and situations of communication” [10, p. 7].

The following types of competencies began to be considered as a part of communicative competence as its components: linguistic, sociolinguistic, discursive, sociocultural, social, strategic. Communicative competence in its modern interpretation includes the following types of competences: linguistic, sociolinguistic, discursive, strategic, social, sociocultural, subject, professional.

N. Hez identifies three components of communicative competence:

- linguistic component – knowledge of the system being studied and the skills of lexical-grammatical and phonetic means of communication formed on their basis;

- pragmatic component – knowledge, skills and abilities that allow to understand and create foreign language expressions in accordance with the specific situation of communication, due to the task and communicative intention;

- sociolinguistic component – knowledge, skills and abilities that allow for speech and non-speech communication with native speakers, taking into account the national and cultural characteristics of any linguistic society.

J.A. Van Ek identifies such components as: linguistic, sociocultural, sociolinguistic, strategic, discursive, social [11]. The Council of Europe identifies three competencies: 1) linguistic; 2) sociolinguistic; 3) pragmatic.

Despite different interpretations of communicative-speech competence and its components, the exact condition of its formation is that the student obtain linguistic competence, which in the common sense is defined as a set of knowledge about the language system at the lexical, phonetic and grammatical level and the ability to use this knowledge to solve different communicative tasks. Linguistic competence is the obtaining of knowledge about the language system, about the rules of functioning of language units in speech and the ability to use this system to understand other people’s thoughts and express their own ideas orally and in writing.

Linguistic competencies consist of phonological, spelling, lexical, grammatical and semantic competencies. Phonological competence is the knowledge and ability to recognize and produce sounds of speech; features that distinguish sounds (for example, such properties as articulation, nasal feature, etc.); phonetic composition of words (emphasis, tone); sentence phonetics; emphasis and rhythm of the sentence; intonation; phonetic reduction; forms of sounds; assimilation. Spelling competence is the knowledge and ability to recognize and produce the symbols that make up graphic texts. The competence is the ability to read aloud the text and pronounce correctly graphically represented new words. It includes knowledge of spelling rules; ability to use the dictionary and knowledge of the rules used in it to show the correct pronunciation; ability to recognize homonyms, syntactic ambiguity from the context. Semantic competence involves knowledge of meanings – lexical and grammatical. Lexical semantics considers issues related to the meaning of a word, as well as inter-lexical relations (synonyms, antonyms). Grammatical semantics refers to the meanings of grammatical elements, grammatical categories and grammatical structures. Lexical competence is the knowledge and use of a foreign language vocabulary, which consists of lexical elements and grammatical elements. Lexical elements include set expressions (speech formulas, idioms, phrasal verbs, compound prepositions, etc.); single words that have several meanings (polysemy) etc. Grammatical elements include articles, pronouns, interrogative words, prepositions, conjunctions, particles etc. Grammatical competence is the knowledge and ability to use grammatical resources of a foreign language. By other words, it is the ability to understand and express a certain meaning, while recognizing and producing phrases and sentences according to rules of making sentences. Grammatical competence requires a good knowledge of the morphology and syntax of the language.

N. Chomsky defines linguistic competence as the ability to understand and produce an unlimited number of linguistically correct sentences with the help of learned speech patterns and the rules of their coordination [12].

S. Savignon implies linguistic competence by grammatical competence – the ability to recognize lexical, morphological, syntactic and phonological features of language and operate them [13].

N. Akhmetova, M. Kondubaeva, T. Kapitonova and L. Moskovkin consider communicative competence as a complex multicomponent structure. Linguistic one (knowledge of the phenomena of phonetics, vocabulary and grammar, as well as their ability to use in speech and to understand the speech of others) is a component of it [14].

According to M. Vyatutnev, linguistic competence – “is the acquired intuitive knowledge of a small number of rules which are a basis for creation of deep language structures, turn in the communication into various statements that are of superficial structures. Knowledge of the rules does not necessarily mean the ability to formulate them” [15].

The scientist S. Kornienko expresses her opinion on the definitions of linguistic competency and competence. The researcher notes that linguistic competency is a rather wide concept, which includes not only understanding the links between different linguistic sciences, but also spelling reforms, the history of literary language, the ability to work with vocabulary (spelling, lexical, etc.). S. Kornienko identifies four components of linguistic competence: 1) knowledge of speech units and the rules of their coordination; 2) the rules of grammatical forms formation; 3) the amount and accuracy of linguistic components knowledge; 4) the ability to build sentences with the help of acquired language skills. Linguistic competence contributes to the feeling of correctness of sentence building, vocabulary mastering, and formation of abilities to analyze and evaluate linguistic facts qualitatively and quickly. Linguistic competence is the ability to recognize, name and define linguistic concepts, operate with linguistic facts in phonetics, morphology, lexicology, syntax and stylistics, master the rules of pronunciation, spelling and punctuation [16, p. 163].

Conclusions. It should be noted that linguistic competence mastering is only the first stage on the way to communicative-speech one. It is obvious that the language study and its use in speech are inextricably linked, and the formation of these two competencies occurs simultaneously. The importance of linguistic competence in the formation of communicative-speech is evidenced by the fact that communicative competence is determined by the ability of the person to implement linguistic competence in different conditions of speech communication. Linguistic competence is a necessary condition for language proficiency. Undoubtedly, to achieve the goal of language learning as a means of communication and for the formation of communicative-speech competence, linguistic competence is the basic, because without verbal communication minimum no verbal communication is possible.

References:

1. Суригин А.И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке. Санкт-Петербург : Златоуст, 2000. 310 с. URL: <https://www.libfox.ru/583769-a-surygin-osnovy-teorii-obucheniya-na-nerodnom-dlya-uchashchih-sya-yazyke.html>.

2. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2002. 23 апреля. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
3. Hymes D. On Communicative Competence. *Sociolinguistics. Selected Readings* / J. Pride, J. Holmes (eds.). Harmondsworth : Penguin, 1972. URL: <http://www.homes.uni-bielefeld.de/sgramley/Hymes-2.pdf>.
4. Етимологічний словник української мови / гол. Ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1985. 542 с.
5. Захлюпана Н.М., Кочан І.М. Словник-довідник з методики української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 108 с.
6. Словарь иностранных слов и выражений / авт.-сост. Е.С. Зенович. Москва : Олимп ; ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998. 608 с.
7. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения : учебное пособие. 2-е изд. Москва : Флинта ; Наука, 1999. 496 с.
8. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Полтавський державний педагогічний ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава, 2005. 212 с.
9. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учебное пособие для студентов лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. 5-е изд., стереотип. Москва : ИЦ «Академия», 2008. 336 с.
10. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. URL: <http://www.rsuh.ru/article.html?id=50758>.
11. Van Ek J.A., Trim L.M. Waystage 1990. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/waystage1990/62409A544C75E73BA54929AFCD4CFFF1>.
12. Chomsky N. Language and Problems of Knowledge. URL: <https://www.jstor.org/stable/43046198?seq=1>.
13. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice: Texts and Contexts in Second Language Learning. Massachusetts, 1983. 22 p.
14. Арыпбекова Д.Д. Формирование ключевых компетенций студентов на занятиях по русскому языку. *Молодой ученый*. 2016. № 20.1(124.1). URL: <https://moluch.ru/archive/124/26667/>.
15. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах. *Русский язык за рубежом*. 1977. № 6. С. 38–45.
16. Корнієнко С.І. Сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності майбутніх учителів болгарської мови. *Педагогічні науки*. 2009. № 4. С. 161–165.

Федоренко Ю. П. Лінгвістичний складник між-культурної комунікативної компетенції

Анотація. Статтю присвячено розгляду міжкультурної комунікативної компетенції, а саме її лінгвістичного складника. Багатоаспектність визначення зазначеного поняття, а також особливості англійського перекладу призвели до розмежування термінів «комунікативна компетенція» та «комунікативна компетентність». Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються щодо певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них; натомість компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення людини до неї та предмета діяльності.

У науковому доробку проаналізовано структуру та компонентний склад комунікативної компетенції в різних наукових дослідженнях, розглянуто її складну багатокомпонентну структуру. У складі комунікативної компетенції як її складники автор розглядає такі види компетенцій:

лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, соціокультурну, соціальну, стратегічну. Зауважимо, що комунікативна компетенція в її сучасній інтерпретації включає до свого складу такі види компетенцій, як лінгвістична, соціолінгвістична, дискурсивна, стратегічна, соціальна, соціокультурна, предметна, професійна. У статті розкрито сутність ключових компетенцій. У дослідженні сконцентровано увагу на дефініціях поняття «лінгвістична компетентність», що складається з фонологічної, орфографічної, орфоепічної, лексичної, граматичної та семантичної компетенцій, а також умінь їх використовувати у своєму продуктивному мовленні та для розуміння мовлення інших

людей. Зазначено, що лінгвістична компетенція сприяє відчуттю правильності побудови речень, розширенню лексичного запасу мови, формуванню здібностей із якісного та швидкого аналізу й оцінки мовних фактів.

Сформованість належного рівня комунікативної компетенції забезпечує конкурентоспроможність і професійну мобільність випускників закладів вищої освіти, а також сприяє задоволенню професійних потреб та успішній реалізації ділових контактів.

Ключові слова: лінгвістична компетенція, компетенція, компетентність, комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація.

*Чередник Л. А.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства, культури та документознавства**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

РОЛЬ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ролі лінгвістичного ландшафту у сфері сучасної комунікації. Поняття «лінгвістичний ландшафт» виникло на межі соціології й мовознавства та є порівняно новим. Авторка аналізує низку наукових праць щодо цього питання з метою визначення сутності терміна «лінгвістичний ландшафт» та його дефініції з погляду українських та зарубіжних учених, оскільки ті розглядають це поняття у різних площинах. Зарубіжні дослідники аналізують мовні характеристики певної місцевості, а українські акцентують увагу на певному розряді власних назв у контексті мови міста, що виражається в ергонімах, оголошеннях, вивісках, графіті тощо. Виокремлюються функції лінгвістичного ландшафту, основними з-поміж яких є інформаційна та символічна. Також наголошується на тісному взаємозв'язку поняття «лінгвістичний ландшафт» із державною мовною політикою та етнічним складом населення регіону. У статті презентовано узагальнену добірку матеріалів, які є наочним прикладом особливостей мовного ландшафту різних регіонів нашої країни (Полтава, Київ, Львів, Кривий Ріг) і стосуються назв магазинів та закладів сфери обслуговування. Спираючись на дослідження багатьох українських мовознавців, зроблено висновок про складність і неоднозначність лінгвістичного ландшафту сучасної України, що пояснюється як соціально-політичними, так і регіональними чинниками. Підкреслюється, що головною тенденцією сьогодення є зростання ролі української мови у лінгвістичному ландшафті населених пунктів нашої країни, що пов'язано зі змінами у політичному векторі держави. Нині на вулицях різних міст, зокрема у назвах магазинів, переважають українські назви, хоча мають місце й російські та іншомовні написи. Посилення інтеграції сприяє зростанню іншомовних запозичень, серед яких переважають англіцизми. Характерною рисою сьогодення є адаптація запозичень до фонетичних, граматичних, морфологічних особливостей української мови. У сфері вивчення лінгвістичного ландшафту України й інших країн ще багато проблем, що потребують подальшого вирішення.

Ключові слова: лінгвістичний ландшафт, соціолінгвістика, суспільство, мовна політика, мовний знак.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого суспільства важливими є проблеми функціонування мови в соціальному контексті, тобто мовні практики у різноманітних сферах суспільного життя: політичному, професійному, медійному, рекламному дискурсах. З огляду на це, виникає низка нових понять, які пояснюють процеси, що відбуваються у суспільстві, серед яких «мовна ситуація», «мовна політика», «мовне буття», «мовне планування» тощо. Зацікавленість цими проблемами не є випадковою, оскільки мові належить значуща роль у формуванні особистості та її комунікації з представниками не тільки своєї, а й інших культур.

Останнім часом популярності набуває термін «лінгвістичний ландшафт», що виник на межі мовознавства й соціології.

Варто зазначити, що вперше термін «лінгвістичний ландшафт» (англ. linguistic landscape) вжито у 1997 році в науковій праці Р. Лендрі і Р. Бурхіса «Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: an Empirical Study». На їхню думку, під цим поняттям слід розуміти «видимість мов у публічних і комерційних знаках на певній території чи у певному регіоні» [1, с. 27]. Тобто це поняття вміщує «будь-який письмовий знак, який перебуває поза межами приватних будинків (від дорожніх позначок та назв вулиць до магазинів та шкіл)» [2, с. 285].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині ця концепція цікавить багатьох українських дослідників, серед них: Л. Белей, А. Павленко, С. Шах, О. Галай, Л. Біланок, Л. Соколова, Ю. Горожанова, О. Тищенко-Монастирська, Н. Кутуза, І. Кудрейко, М. Полосіна, А. Жукова та багато ін. Серед зарубіжних науковців заслуговують на увагу роботи таких відомих дослідників, як Д. Гортер, Д. Ценос, Н. Ісмагілова, М.К. Ель-Ясін, Р.С. Магадін, Е. Бен-Рафаель, Л.-Ж. Кальве та ін. Незважаючи на низку досліджень щодо лінгвістичного ландшафту, багато питань із цієї галузі ще потребують серйозного й глибокого вивчення.

Мета статті – шляхом систематизації наукового матеріалу з теми з'ясування сутності поняття «лінгвістичний ландшафт», розкрити його основні функції в мові та визначити ролі у процесі комунікації.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що тлумачення терміна «лінгвістичний ландшафт» постійно змінюється, що пов'язано з різними аспектами, які мають місце у розв'язанні цієї наукової проблеми.

Так, Р. Лендрі і Р. Бурхіс у своїй праці, яка згадувалася вище [1] вкладали у це поняття «мову публічних і комерційних знаків на певній території чи в певному регіоні», що містить «мову дорожніх транспарантів, рекламних білбордів, назв вулиць, топонімів, вивісок на магазинах, знаків на урядових будівлях» тощо.

Е. Бен-Рафаель уважає, що до вищезазначеного переліку обов'язково слід додати ще й такі зразки письмових знаків, як «графіті, епітафії, оголошення», а також «дорожні позначки, назви вулиць, магазинів, шкіл» [3, с. 254].

На думку Д. Гортера, термін «лінгвістичний ландшафт» є синонімічним до таких нових мовних понять, як «мовний ринок» (linguistic market), «мовна мозаїка» (linguistic mosaic), «екологія мов» (ecology of languages), «різноманітність мов» (diversity of languages) або «мовна ситуація» (linguistic situation)» [4, с. 2], які вже досить міцно закріпились у багатьох мовах світу.

Український дослідник Л. Белей у своїх численних працях із цього питання стверджує, що термін «лінгвістичний ландшафт», або «мовний ландшафт», містить у собі такі поняття, як «перелік мов, уживаних у країні загалом», «ареал, що включає територію декількох країн із різними мовами спілкування», «діалектний континуум однієї мови», «державне маркування топонімів» [5, с. 36]. Крім того, на думку науковця, у вітчизняному мовознавстві цей термін функціонує дещо обмежено, ще не має «усталеного термінологічного значення» [Там само, с. 37], оскільки бракує досліджень із цієї проблеми.

О. Олійник вважає, що українські й зарубіжні науковці проблему лінгвістичного ландшафту розглядають у різних площинах. У зарубіжних дослідженнях увага зосереджується на просторовій площині, тобто аналізується «місто чи окремі його ділянки, що є значущими для мовної характеристики певної місцевості» [6, с. 151], тоді як українські науковці «акцентують свою увагу на певному розряді власних назв у контексті мови міста (ергонімах) або жанрі (оголошеннях, вивісках)» [Там само, с. 152].

Окремо варто зупинитися на функціях лінгвістичного ландшафту. Більшість дослідників (Белей Л., Олійник О. та ін.) суголосні в тому, що поняття виконує дві функції:

1) інформаційну (маркувальна, меморативна, ергонімічна, самовиражальна), що спричинює чітке окреслення території мовної групи;

2) символічну (ідентичний, історичний, глобалізаційний, регіональний, фольклорний, релігійний, міфологічний аспекти), що характеризує «статус і цінність мови» під час комунікації між членами групи та у порівнянні її з іншими мовами [7, с. 8].

Варто наголосити, що вивчення лінгвістичного ландшафту є важливим складником державної політики, яка вможливує визначення пріоритетних напрямів мовної політики країни загалом. Для кожної країни, кожного міста моделюється конкретний лінгвістичний ландшафт, що і є відображенням основних тенденцій державної мовної політики.

На думку багатьох дослідників, лінгвістичний ландшафт сучасної України вирізняється складністю та неоднозначністю, що пояснюється як регіональними особливостями, так і соціально-політичними чинниками.

Так, на думку дослідниці Г. Мацюк, після здобуття незалежності «першими позбулися знаків лінгвістичного ландшафту, що символізували тоталітарний комуністичний режим, населені пункти західних областей» [8, с. 74], а саме: Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Волинської. Це було пов'язано з тим, що до влади у цьому регіоні прийшли представники демократичних партій. На інших територіях цей процес відбувався значно повільніше.

Останнім часом (у зв'язку зі змінами в політичному векторі) спостерігається зростання ролі української мови. Але на вулицях різних населених пунктів України донині поширеними залишаються російські й іншомовні (переважно англійські) назви та тексти.

Так, наші дослідження показали, що на території міста Полтави останнім часом збільшується кількість українських знаків у назвах магазинів, закладів обслуговування наприклад: *Золото моє; Львівська кав'ярня; Малаютко; Сільпо; Мережа виномаркетів «Поляна»; Супермаркет напоїв «Градус»; Фірмова крамниця «Вина світу»; Домінік; Нова пошта; Рідне село*

Аптека оптових цін тощо. Водночас трапляється багато англійських назв, наприклад: *Aroma kava; Laser bar; Coffee; Pizza; Olli; Fashion; La Visione; Sport Master; Anex tour* тощо.

У місцевих рекламних текстах можна побачити й російськомовні тексти, наприклад: *Утепление квартир; Ремонт всех видов электротехники; Компьютерный мастер. Живу рядом! Металлопластиковые окна, двери, балконы. Скидки до 25% та ін.*

Львівська науковиця Т. Козак, вивчаючи лінгвістичний ландшафт Львова, зазначає, що «маркування товарів і послуг» [9, с. 78] у місті здійснюється переважно українською. Водночас є й англійські назви, а інколи на закладах громадського харчування можна побачити дивні поєднання англійської та української мов, а саме: *Фрі house; Burger кафе; Pizza бар* тощо. Трапляються й зовсім дивні словоутворення на кшталт «*Єврофото*», «*Євроштори*», «*Єврочистка*», «*Євросеконд-хенд*» [Там само, с. 80].

На лінгвістичний ландшафт населеного пункту впливає й етнічний склад його мешканців. Так, дослідниця Д. Шапран вивчала лінгвістичний ландшафт свого рідного міста Кривий Ріг. Відомо, що у цьому регіоні є досить велика російська громада, крім того, живуть вірмени, цигани, молдаване. Науковиця вважає, що на території міста переважають назви українською мовою. Однак можна натрапити й на «наслідки інтерференції щодо ненормативного калькування російських словотвірних форм та окремих лексем», наприклад: *Горячі тури; Оріхи; Аіст; Кросівки, черевики, чоботи, тачочки; Дитячий магазин «Шалун»* тощо [10].

Зазначимо, що такі «суржикові» сполуки можна побачити і в інших українських містах східної та південної частини України. Наприклад, у Полтаві користується популярністю відомий проєкт «Авторська пекарня «Глеб Булочкин», у назві якого простежуються вияви білінгвізму.

Лінгвістичний ландшафт тісно пов'язаний із проблемами міжкультурної комунікації, що є важливим складником глобалізованого суспільства. Так, у лінгвістичному ландшафті України останнім часом спостерігається поява значної кількості спеціалізованих слів, переважно англіцизмів, які проникли у всі сфери суспільного життя і стали звичними для українці, наприклад: *онлайн, флеш, букмекер, домен, діджиталізація, брокер тандем, тендер, спікер, фрикері, апгрейд, браузер* тощо.

Зазначимо, що шляхом деривації від інтегрованих слів утворюються нові форми, що мають місце у мові українців: *ресект – ресектабельний, мітинг – мітингувати, лідер – лідувати, лідерство, стрес – стресовий, шок – шокувати, шоківий* тощо.

У мовленні сучасної молоді (учні, студентство) частотними є слова-англіцизми, що існують у такій розмовній формі, як *герл, сейшн, музи, паті, драйвовий, о'кейний, суперний, суперовий, байтовий, лукать, крейзи, крейзовий, мен* та ін. Ці та подібні слова є ілюстрацією фонетичної, граматичної, морфологічної адаптації до мови реципієнта і мають вторинний характер, навіть можна говорити про субхарактер молодіжного жаргону.

Деякі науковці, серед яких Т. Линник, В. Жалай, А. Пархоменко, Л. Рубашова, І. Рахманова, у своїх наукових розвідках наголошують на тому, що у Києві як багатомовному мегаполісі, крім англійських назв, «поширеними є й італійські, особливо у ресторанному бізнесі, що відповідає євроамериканській тенденції» [11].

Висновки. Отже, поняття «лінгвістичний ландшафт» упродовж порівняно короткого часу досить упевнено утвердилось в мовному середовищі України. Термін є багатоаспектним, оскільки вивчається не тільки лінгвістикою, а й соціологією. Крім того, поняття тісно пов'язане з мовною політикою держави.

Лінгвістичний ландшафт є відображенням усього розмаїття мовних груп, які мешкають на певній території. Залежно від цього текст знаків може бути різним: одномовним, двомовним, багатомовним.

Останнім часом у наших містах спостерігається тенденція до збільшення текстів українською мовою. Водночас у лінгвістичному ландшафті України трапляються тексти російською мовою, особливо це стосується південних регіонів.

Поширеними є також є іншомовні запозичення, зокрема англіцизми, що пов'язано з посиленнями процесами інтеграції в усьому світі та роллю англійської мови у спілкуванні між представниками різних культур.

Нині існує ще багато проблем у сфері дослідження лінгвістичного ландшафту, які потребують глибокого вивчення.

Література:

1. Landry R., Bourhis R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*. 1997. № 1. PP. 23 – 49.
2. Зимовець Галина. Комерційні власні назви в структурі комунікативної ситуації: права мовної особистості та вимоги законодавства. *Мовні права в сучасному світі*: зб. наук. пр. Ужгород, 2014. С. 284–301.
3. Shohamy Elana; Ben-Rafael Eliezer; and Barni Monica(eds.). *Linguistic Landscape in the City. Bristol: Multilingual Matters*, 2010. PP. 252–276.
4. Gorter D. Introduction: The Study of Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *Linguistic landscape: a new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 2006. PP. 1–6.
5. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород: Говерла, 2010. Вип. 23. С. 36–40.
6. Олійник О.Ю. Термінологія опису мовного ландшафту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. *Термінологічний вісник*, 2013. Вип. 2 (1). С. 150–154.
7. Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії та завдання. *Мова і суспільство*, 2010. Вип. 1. С. 5–20.
8. Мацюк Г. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле й сьогодення. *Мова і суспільство*, 2017. Випуск 8. С. 71–82.
9. Козак Т.М. Англійський колорит лінгвістичного пейзажу українського міста(на основі аналізу мовного ландшафту Львова).

Philosophy and political science in the context of modern culture, 2019. № 2. Т. С.77–82.

10. Шапран Д. Комерційні власні назви в мовному ландшафті Кривого Рогу; соціолінгвістичний аспект. URL: http://elibrary.donnue.edu.ua/884/1/Shafran_article. (дата звернення:20.03.2021).
11. Перспективи соціолінгвістичного підходу до вивчення термінології. / В. Жалай, Т. Линник та ін. *Лінгвістика XXI століття*, 2017. С. 3–17. URL: http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202017/1_Zhalai_et_al.pdf(дата звернення: 19.03.2021).

Cherednyk L. The role of the linguistic landscape in the sphere of modern communication

Summary. The article is devoted to the study of the role of the linguistic landscape in the sphere of modern communication. The concept of “linguistic landscape” arose on the border of sociology and linguistics. The author analyzes a number of scientific papers on this issue in order to define the essence of the term “linguistic landscape” and its definition from the point of view of Ukrainian and foreign scholars. Foreign researchers analyze the linguistic characteristics of a particular area, and Ukrainian scholars focus on the categories of proper names in the general context of the city’s language. The functions of the linguistic landscape are singled out, the main ones being informational and symbolic. It also emphasizes the close relationship between the concept of “linguistic landscape” and the state language policy and ethnic composition of the region’s population. The article presents a generalized selection of materials that serve as a clear example of the features of the language landscape of different regions of our country (Poltava, Kyiv, Lviv, Kryvyi Rih) and relate to the names of shops and restaurants. Based on the research of many Ukrainian linguists, a conclusion is made about the complexity and ambiguity of the linguistic landscape of modern Ukraine, which is explained by both socio-political and regional factors. It is emphasized that the main trend today is the growing role of the Ukrainian language in the linguistic landscape of the settlements of our country, which is associated with changes in the political vector of the state. Currently, the streets of various cities, in particular the names of shops, are dominated by Ukrainian names, although there are Russian and foreign inscriptions. Strengthening integration contributes to the growth of foreign borrowings, among which Anglicisms predominate. A characteristic feature of today is the adaptation of borrowings to the phonetic, grammatical, morphological features of the Ukrainian language. In the field of studying the linguistic landscape of Ukraine and other countries, there are still many problems that need to be addressed.

Key words: linguistic landscape, sociolinguistics, society, language policy, language sign.

*Chernyshov V. V.,
PhD in Philosophy,*

*Associate Professor at the General Linguistics and Foreign Languages Department
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

STUDENT ANTHEM *GAUDEAMUS IGITUR*: THE PROBLEM OF ORIGIN AND INTERPRETATION

Summary. The article focuses on the problem of origin and interpretation of the student anthem *Gaudeamus igitur*. The problem field of the study encompasses a number of issues: a chronological problem, the problem of origin and original purpose of the text, its sources, social and cultural environment in which the text had originally been created, different intentions and, therefore, interpretations of those who contributed to the text or used it for centuries. A particular object of study is a variety of *Gaudeamus igitur* variations and their correlation. Considering the research history of the anthem origin, the author comes to conclusion that the hypothesis on the medieval origin of the present text is highly doubtful. Instead he suggests that the text of the seventeenth century origin, and could have originated in Germany, Italy or Netherlands. However, in course of the study, he also suggests that the most likely place the anthem had originated was the city of Jena in Thuringia, in Germany. Concerning the detection of the possible author of *Gaudeamus igitur*, it should be noted that under the present conditions the authorship of the text has not been established: the author remains unknown, and all the previous efforts to solve this question in a positive way must be recognized as insufficient and invalid. Beside that there has been stated a hypothesis on the collective authorship of the text: in case the hypothesis would be accepted the question on any personal authorship might be cancelled. The second part of the article dedicated to the author's interpretation of the *Gaudamus igitur* text. The basic statement of the interpretation is a thesis on the Renaissance character of the present text. Renaissance character of the text, however, is based upon an ancient poetical tradition, represented by the names of three Roman poets: Virgil, Horace, and Ovid, which Renaissance humanists considered to be the model tradition. Also it is observed that in their works these Roman poets represent the ideas characteristic for Greek philosophers: Epicurus, Pythagoras, Plato, Aristotle, and Neo-Platonic tradition. The leitmotiv of the anthem is but a rehash of Horatian motive *Carpe diem*. The anthem, therefore, is a symbolic representation of human life: its intellectual, private, and socio-political dimensions. The last stanza of the anthem focuses on the main obstacles that could hinder from happiness, and unto which "May they perish" is pronounced.

Key words: *Gaudeamus*, Renaissance student subculture, student anthems, student songs, student subculture of the early Modern period, student subculture in the Middle Ages, table songs.

Problem statement. It happens sometimes that a text, which has been for a long time in use and therefore looked utterly familiar, turns at a closer examination to be a mystery, opening an abyss of issues and questions which may seem nearly irresolvable. It appears just the same case is with the worldly renown anthem

Gaudeamus igitur which is widely considered to be the most celebrated student anthem of medieval origin. At a closer look it appears that the both history of the text as much as its interpretation represent a considerable problem. The problem encompasses a variety of issues: starting with chronology, origin and original purpose of the text, its sources, social and cultural environment in which it had initially been created, as well as its (probable) evolution due to different intentions and interpretations of those who used the text over centuries, which in its own turn had fostered appearing the different versions of the text, and at last but not least a proper reception and understanding of it today.

Recent studies and publications. It is obvious that the circle of indicated problems is not entirely new, and has already been more or less satisfactory treated in a number of investigations and studies at least since the last quarter of the eighteen century. The nineteenth century made a great contribution to study both the history of the anthem and the meaning of the text. Among the earliest studies, there should be mentioned the works of A.-H. Hoffmann [1], É. Du Ménil [2], Robert and Richard Keil [3], W.M.A. Creizenach [4], A. Ellissen [5], H. von Fallersleben [6], T. Greizenach [7], G. Schwetschke [8], L.F.W. Klaas [9], A.P. von Bärnstein [10], G.E. Klemming [11], J. Bolte [12], A. Knopp [13, 14, 15], J. Zupitza [16], L. Erk and F. Böhme [17], and some others. The twentieth century focused primarily on generalisations. Among the generalising works of the twentieth century, there should be mentioned the works of M.J. Friedländer [18], C. Enders [19], S.A. Sobolevskiyi [20], C. Randolph [21], J. Fuld [22], and some others. The most recent publications focus primarily of the interpretation of the text. Thus, for instance L. Lovicelli focuses on rhetorical analysis, correlating the *Gaudeamus* with the medieval poetry of *Carmina Burana* [23]. E. Nayden, V. Maksimov and A. Serebrennikova undertake a philological analysis of the text, making an effort to trace a line between two genres – the clerical table song and the corporative hymn – which they believed lie at the foundation of contemporary version of *Gaudeamus igitur*. They also trace the text back to the fourteenth century [24]. N. Miron offers a local variation of *Gaudeamus igitur*, traditional his University [25]. Elisabeth Emery analyses *Gaudeamus* with respect to the late nineteenth century French taverns as a portal to the medieval [26]. A. Lindmayr-Brandl analyses a table song that has the same opening word – *Gaudeamus* – and often is being considered to be one of forerunners (or an early versions) of the students' anthem [27]. Ukrainian scholars T. Tymoschuk and I. Tymoschuk focus on the contemporary interpretation of *Gaudeamus* [28]. I. Vakulyk makes an effort to trace the history of *Gaudeamus* from

its very origins to becoming a cult anthem of students around the globe [29].

Purpose statement. The purpose of the present paper is to re-examine the history of origin of the student anthem *Gaudeamus igitur*, and to provide the ways of its possible comprehensible interpretation.

General study. The history of origin of the student anthem *Gaudeamus igitur* is far from being clear. It is generally acknowledged that the *contemporary (canonical) version* first was published in 1781 by Kindleben [30]. It is also generally accepted that Kindleben revised a previous version of the song to make it acceptable for the general public [30, p. 52–54]. Yet the Kindleben's version contains lacunas which cannot be explained with mere conventionality. In 1788, the first musical edition came, claiming to reproduce the Kindleben's text [31]. In its contemporary form first the anthem was performed as a part of opera *Faust* in 1794 in Hannover by Walther [17]. There is also a variation 1799, similar to Kindleben's version, but containing some extra verses [32].

Quest for the initial text included the search for earlier manuscripts and mentions of the anthem by other authors, scattered around literature. The search for earlier manuscripts resulted discovery of three Latin and two German texts which could have served the initial text for both the Kindleben's version and the musical version 1788. Another variation of the anthem is known as *Jenenser Blatt vom Jahr 1776*, published by Robert and Richard Keil [3, p. 165–167]. This variation differs from later versions [13; 14; 15]. It is also shorter: only six stanzas in five lines each.

Another two, even older but shorter variations are known as the Baron von Crailsheim's and Reyher's. Baron von Crailsheim's version (c. 1750) contains twelve lines of Latin text divided into three stanzas. Reyher's version (first published by Fabricius, who dated it 1745) contains five stanzas in Latin five lines each; each stanza is followed by German translation. There is also a text "Brüder, laßt uns lustig sein..." (1717) by J.C. Günther that is considered to be the oldest German translation of *Gaudeamus igitur*. Günther's text encompasses six stanzas seven lines each [17, p. 488–492].

Among the mentions of the anthem by other authors, there are often coming up the names of a Dano-Norwegian writer and dramatist L. Holberg (1684–1754), and two German poets S. Brant (1457–1521) and H. Sachs (1494–1576). Three Holberg's comedies – *Den ellefte Junii* (1723), *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1723), and *Kieldereisen* (1725) – contain the same words we find in the *Gaudeamus igitur* [12, p. 529; 14, p. 389]. Brant in *Das Narrenschiff* (1494) [33] and Sachs in his *Gesang der vollen Brüder* (1568) [34, p. 257] just mention a song named *Gaudeamus*. It is almost a general convention, however, that the mentions made by Brant and Sachs refer to another *Gaudeamus*: a famous drinking song written by A. Urceus (nicknamed Cordus, 1446–1500), which circulated in Germany in the XVI century. The song contains thirty two stanzas, three lines each [3].

Textual variety and the quest for the initial version inevitably raise a question for authorship. Hasse in his *Die Geschichte der Lombardei* (1828) calls the author of *Gaudeamus igitur* some Dominicus Strada, who lived in Bologna in the sixteenth century [35, p. 135], but Schwetschke rejects this version [8]. Kopp had stated the contemporary Latin text is but a translation of Günther's *Brüder, laßt uns lustig sein* [13; 14], but Sobolevsky disapproved that idea [20]. So the origin of the text can hardly be set with certainty.

Nor better situation is there with the place and time of anthem origin. So, Creizenach says first *Gaudeamus igitur* was sung to honour Olympia Fulvia Morata [4]. Laukhard alleges that the anthem circulated yet in Luther's times [36]. However, it is possible that Laukhard confuses the anthem *Gaudeamus igitur* with the song *Io io io io Gaudeamus io io* by Urceus. The latter had been so widely popular in the sixteenth century that there were even a number of parodies to it, among which and so-called *Hymnus paronymphorum* (1525) – a parody on Luther's wedding – that opened with words "Io io io io. Gaudeamus. Cum iubilo" [6].

Scholars who considered the time of anthem origin either can be roughly divided into two opposite parties: those who believe in the medieval origin (Hoffmann, von Fallersleben, Creizenach, Schwetschke and some others), as the other party (Kopp, Bolte, Zupitza, Randolph) holds it emerged in the Modern period.

The idea of medieval origin of the anthem is being founded on two versions of the same medieval anthem, published by E. Du Méril [2] and Klemming [11]. The title on the anthem is the same: *Du Mépris du Monde / De Contemptu Mundi*. However, it should be noted that although the poetical form of the stanzas looks very similar to the *Gaudeamus igitur* the meaning of it is just the opposite: it reflects on the traditional medieval topic of the contempt of the fleeting world.

Concerning the place of origin, it should be said that the anthem is most likely of German, or to be even more precise, Thuringian origin.

Gaudeamus igitur enables to be interpreted in different ways. In order to provide a comprehensible interpretation of the text, it seems much more profitable to undertake a literary and historico-philosophical analysis of the text. Classical version of the anthem contains seven stanzas, five lines each. From the linguistic point (apart from some very tiny details) *Gaudeamus igitur* is doubtlessly a masterpiece: the rhyme, meter, and accentuation everything looks just perfect.

Whatever is believed about the time of *Gaudeamus igitur* origin, it is clear that it represents anything but the medieval ideas. The represented ideas are rather characteristic for the Renaissance humanism, and can be traced yet further back to the Age of August and the three greatest Latin poets: Virgil, Horace, and Ovid. However, even then, these ideas were neither new nor of their own invention, and could easily be traced back to Epicurus, Pythagoras, and (in a much lesser degree) Plato, Aristotle, and Neo-Platonism.

Even a brief examination indicates that the general intention of the anthem is to represent the idea expressed by Horace with his "Carpe diem" (Carm., I, 11) [37] or Martial's "Vive hodie" (Mart. 1.15) [38]. Another expression of the same mood can also be found in the Bible (see Eccl. 11, 9–10). The anthem is a symbolic picture of life in which there must not be a place for sorrow or any other anxiety.

The first stanza can be repeated again and again as a refrain for the entire anthem. The call to be joyful because we are young is the very essence of the anthem.

The second stanza, however, addresses a very sensitive topic: the topic that can be at once divided into two: first is the idea that any life is sooner or later comes to an end, as the second one is that there is a dignity in each human life according to its final result. Any human life takes an individual – symbolically or really – to an end that can be considered in the categories of "supernus" and "infernus", and will remain such as an eternal result of one's individual life.

The third stanza is to remind the audience of the shortness of human life. It is really an exhortation to live today, and to live a full, quality life. The end of any human being is the same, but not with the same result. Sooner or later the death will come, and no one will escape its scythe. The time is very short and must not be wasted in vain. The shortness (or brevity) of life is one of the most important things to remember.

The fourth stanza addresses the intellectual life and academia. In contrast with other commentators, I would rather argue that this “academia” is not a formal educational institution, but a lifestyle. The first thing that might come to mind to a Renaissance humanist hearing the word “academia” was the Athenian academy founded by Plato. For the Renaissance people it was a kind of ideal fellowship that united all those who aspired to knowledge and took the pursuit for wisdom as one’s life lasting task. Cosimo Medici had even dared creating the Renaissance Academy in Florence.

However, let us get back to the fourth stanza *Gaudeamus igitur*. At the top of this informal academia are professors, who embody the informal leadership. Then, there are mentioned “each member”: one who is a student, and “all members” or the whole corporation of professors and students. The words “Semper sint in flore” indicate the eternal character of the academy: particular members come and go, but the academia remains. All this seems but a reminiscence of Plato: the existence of things depends on ideas, but the ideas do not depend on things, since they are imperishable and eternal.

The fifth stanza addresses private life. At a first sight it can look like as if it represents private life from a masculine viewpoint, through the eyes of man: as men regard women. Certainly, this literal meaning cannot and must not be excluded. Yet the womanhood here is praised rather as a symbol of life itself, just as in the Bible Eva – the literal meaning of whose name is the life itself – is called “the mother of all living” (Gen. 3, 20). It praises virgins and women, which may symbolically signify premarital and marital states. Virgins are endowed with epithets of “faciles (or graciles) and formosae” (a few earlier versions read “facile accessu” – “easily accessed”, but it is scarcely the case here). Women are praised for being “tenerae, amabiles, bonae, laboriosae”. It seems not without a reason one could admit that these six adjectives symbolically refer to a well known from the late antiquity conception of the six human ages: infancy, childhood, adolescence, youth, settled life, old age, popularised (or even invented) by St. Augustine [39, p. X–XI].

The sixth stanza addresses the social and political life. The reference to republic immediately brings to the Renaissance mind a few things: *The Republic* by Plato as well as three most powerful republics of the time Venice, Florence, and Genoa. There is also the literal meaning of the word republic, based on its etymology: *res publica* – *public affair*. Plato’s *Republic* purposes to represent a model state ruled by the highest ideas of good, justice, and beauty, led by philosophers, guarded by warriors, and sustained by the rest of people. The Renaissance created at least three potent imitations of Plato’s *Republic*: *Utopia* (1516) by More, *The City of the Sun* (1602) by Campanella, and *The New Atlantis* (1626) by Bacon.

In phrase “Vivat nostra civitas” the emphasis, it seems, must be placed not as much on the “city” as on “our”: *our* city is opposed to *their* city. Again a circle of meanings brings us back to Plato’s *Republic* and St. Augustine’s *De Civitate Dei*. The mention of “Maecenas” brings to mind the old Maecenas, who supported Vergil, Horace, and a number of other lesser poets; and to whom Horace dedicated his *Odes*, and Vergil his *Georgics*.

The seventh stanza addresses negative phenomena in student life, which are rather hindering them to enjoy it. Actually, there are mentioned three obstacles for complete happiness, causing “tristitia” – “sadness” and united under the same name of “osores” (“dolores” – *var.*): “diabolus”, “antiburchius”, and “irrisores”. Devil is the oldest enemy not only of students as students, but of all the humankind. Haters are those who express their hatred openly, as the scoffers or mockers are those who scoff and scold students as well as those who are false student, who just pretend to be a student.

Conclusions. All that has been said enables drawing the following conclusions.

The hypothesis on the medieval origin of the present text is at least highly doubtful. It can be suggested instead that the text is of the seventeenth century origin. It might have originated in Germany, Italy or Netherlands. However, the most likely place of the anthem origin is the German city of Jena in Thuringia.

Concerning the possible author of *Gaudeamus igitur*, it should be noted that under the present conditions the authorship of the text has not been established. Beside that the other solution to the problem is to accept a hypothesis on the collective authorship of the text: in case the hypothesis would be accepted the question on any personal authorship might be cancelled.

Basic statement for the *Gaudeamus igitur* interpretation must be a thesis on the Renaissance character of the present text, which however is based and backed by the ancient poetical tradition, represented by the names of three greatest Roman poets: Virgil, Horace, and Ovid, whom Renaissance humanists considered to be a model tradition. Also it should be noted that the latter tradition reproduces the ideas of Greek philosophers: Epicurus, Pythagoras, and (in a much lesser degree) Plato, Aristotle, and Neo-Platonic tradition. Thus, the leitmotiv of the anthem is but a rehash of Horatian motive *Carpe diem*. It should also be noted that the anthem is a symbolic representation of human life: its intellectual, private, and socio-political dimensions.

References:

- Hoffmann A.H. Spenden zur deutschen Literaturgeschichte II. Leipzig, 1844. S. 134.
- Ménil E. Poésies populaires latines du Moyen age. Paris, 1847. P. 125–127.
- Keil Rob., Keil Rich. Deutscher Studentenlieder des 17 und 18 Jahrhunderts. Lahr, 1861. S. 97–165.
- Creizenach W.M.A. Das Gaudeamus und was daran hängt. *Verhandlungen der 28 Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner*. Leipzig, 1872. S. 204–207.
- Ellissen A. Recenston des Gaudeamus. *Göttinger Gelehrten-Anzeigen*, 1872. S. 555–559.
- Fallersleben H. von. *Gaudeamus igitur*. Eine Studie. Halle, 1872.
- Greizenach T. Vortrag über das Gaudeamus, gehalten bei der Philologen-Versammlung zu Leipzig, 1872. *Verhandlungen Leipzig*, Teubnet, S. 203–204.
- Schwetschke G. Zur Geschichte des Gaudeamus igitur. Halle, 1877.
- Klaas L.F.W. *Gaudeamus igitur*. *Alma mater*. 1880. P. 279–302.
- Börnstein A.P. von. Ubi sunt, qui ante nos in mundo fuere? Würzburg, 1881.
- Klemming G.E. *Cantiones morales, scholasticae, historicae in Regno Sueciae olim usitatae*. Norstedt, 1887.
- Bolte J. Die älteste Fassung des Gaudeamus igitur. *Vierteljahrsschrift für Literaturgeschichte*. 1888. S. 248–253, 528–530.
- Kopp A. Die Entstehung des „Gaudeamus igitur“. *Burschenschaftliche Blätter*. 1891. V. 5. S. 139–229.

14. Kopp A. Die Entstehung des Gaudeamus igitur. *Burschenschaftliche Blätter*. 1892/93. V. 7. S. 242–270.
15. Kopp A. Deutsches Volks- und Studentenlied in vorklassischer Zeit. Berlin, 1889. S. 197–208.
16. Zupitza J. Zur Geschichte des Gaudeamus igitur. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*. 1891. V. 87. S. 440–444.
17. Erk L., Böhme F. Deutscher Liederhort. 3 Band. Leipzig, 1894.
18. Friedländer M. Das deutsche Lied im 18 Jahrhun. Stuttgart ; Berlin, 1902, II, S. 6.
19. Enders C. Zur Geschichte des Gaudeamus igitur. *Euphorion*. 1904. S. 391–406.
20. Sobolevskiy S.I. Pesnia Gaudeamus igitur i eya istoriya. *Zhurnal Ministerstva narodnago prosvescheniya*. Saint-Petersburg, 1905. Vol. 362. S. 539–580.
21. Randolph C.B. Three Latin Students' Songs. *The Classical Journal*. 1912. Vol. 7. № 7. P. 291–305.
22. Fuld J.J. The Book of World Famous Music: Classical, Popular, and Folk. 5th ed. New York : Dover Publications Inc., 2000. 752 p.
23. Lovicelli L.S. El *Gaudemus igitur*: una interpretación. *Káñina, Revista de Artes y Letras*. Univ. Costa Rica, 2005. Vol. XXIX (1 y 2). P. 115–123.
24. Найден Е.В., Максимов В.В., Серебренникова А.Н. «Гаудеамус»: жанровые границы варьирования концептов. *Известия Томского политехнического университета*. 2011. Т. 318. № 6 : Экономика. Философия, социология и культурология. С. 150–155.
25. Мирон Н.И. Студенческая песня «Гаудеамус». *Современная наука: актуальные проблемы и пути их решения*. 2014. Вып. 7. С. 140–142.
26. Emery E. Gaudeamus igitur: Late Nineteenth-Century French Taverns as a Portal to the Medieval. *The Year's Work in Medievalism*. 2016. Vol. 31. P. 90–103.
27. Lindmayr-Brandl A. GAUDEAMUS, BIBE, BIBE! Singing from Partbooks with a Baton? *Tijdschrift Van De Koninklijke Vereniging Voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*. 2017. Vol. 67. № ½. P. 213–222.
28. Тимошук Т.О., Тимошук І.О. Шляхи формування сучасної інтерпретації гімну студентської молоді «Gaudeamus». *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 16. С. 280–282.
29. Vakulyk I.I. Gaudeamus: from Source of Origin to Cult. *Linguistic Studies*. 2020. Vol. 11. № 2. P. 46–52.
30. Kindleben C.W. Studentenlieder. Aus den hinterlassenen Papieren eines unglücklichen Philosophen Florido genannt gesammelt und verbessert von C.W.K. [o.O.], 1781. S. 52–54.
31. Lieder für Freunde der geselligen Freude. Leipzig, 1788. S. 24.
32. R – r. Lieder für Freunde der geselligen Freude zunächst für Studierende oder Neues akademisches Liederbuch. Jena ; Leipzig, 1799. S. 239–241.
33. Brant S. Das Narrenschiff. Stuttgart : Philipp Reclam Jun., 1993. 532 S.
34. Sachs H. Dichtungen. 2 Theil: Spruchgedichte. Leipzig, 1885. S. 257–259.
35. Hasse F.C.A. Die Geschichte der Lombardei. 3 Bänd. Dresden, 1828. S. 135.
36. Laukhard F.C. Leben und Schicksale, von ihm selbst beschrieben, und zur Warnung für Eltern und studierende Junglinge herausgeben. Zweite Teil. Halle, 1792.
37. Horatius. Opera. Edidit F. Klingner. Berolini : Walter de Gruyter, 2008. P. 13.
38. Martialis M.V. Epigrammaton libri. Leipzig, 1976.
39. Saint Augustine. The City of God against the Pagans : in 7 vol. / Engl. transl. by Sanford and McAllen Green. Cambridge Mass. : Harvard UP, 1965. Vol. 5. P. x–xi.

Чернишов В. В. Студентський гімн «Gaudeamus igitur...»: проблема походження та інтерпретації

Аногація. Статтю присвячено проблемі походження та інтерпретації студентської пісні «Гаудеамус» («Про короткочасність життя»). Проблемне поле дослідження включає низку пунктів: хронологічну проблему, походження та оригінальне призначення тексту, його джерела, соціальне й культурне середовище, у якому він виник і де проходила його еволюція, розмаїття намірів тих, хто так чи інакше зробив свій внесок у формування тексту цієї студентської пісні в її теперішній формі. Предметом окремого аналізу є розмаїття наявних версій «*Gaudeamus igitur*» та їх кореляція. Розглядаючи історію дослідження походження студентського гімну, автор доходить думки про необґрунтованість гіпотези середньовічного походження цього тексту. Натомість наводиться гіпотеза, що цей текст міг виникнути в XVII ст. в Німеччині, Італії або Нідерландах. Однак у ході дослідження автор доходить думки, що найвірогіднішим місцем появи зазначеного тексту варто вважати німецьку Єну. Що ж до визначення можливо автора «*Gaudeamus igitur*», то на цей час авторство тексту встановити не вдалося, автор залишається невідомим, а всі спроби розв'язати це питання наразі мають бути визнані незадовільними. Висловлено гіпотезу щодо колективного авторства гімну, а отже, у разі прийняття цієї гіпотези питання про особисте авторство цього тексту просто знімається. Другу частину статті присвячено авторській інтерпретації тексту «*Gaudeamus igitur*». Базовою тезою цієї інтерпретації є теза про ренесансний характер зазначеного тексту, що спирається на античну поетичну традицію, репрезентовану іменами Вергілія, Горация та Овідія (гуманісти доби Відродження вважали цю традицію еталонною). Наводиться думка, що великі латинські поети репрезентували ідеї грецьких філософів, насамперед Епікура та Пітагора, меншою мірою Платона, Арістотеля та неоплатонічної традиції, а лейтмотив цього тексту є переспівом Горациєвого мотиву «*Carpe diem*». Стверджується, що пісня символічно репрезентує людське життя – його інтелектуальну, приватну й соціально-політичну сфери з позиції студента, а в останній строфі позначає головні завади до щастя, яким проголошується «нехай пропадуть!».

Ключові слова: Гаудеамус, застольні пісні, студентські пісні, студентська субкультура Нового часу, студентська субкультура середніх віків.

*Шевченко О. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Української медичної стоматологічної академії*

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНІЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. Однією з основних галузей когнітивної лінгвістики є лінгвоконцептологія, завданням якої є дослідження концептів та встановлення співвідношення мовних структур із концептуальними. Автор стверджує, що термін «концепт» вважається центральним для багатьох лінгвістичних дисциплін, проте нині не існує єдиного погляду щодо його визначення. Здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що концепт чітко структурований, виник і функціонує на базі декількох наук і характеризується міждисциплінарним характером. Автор звертає увагу на визначення ролі концепту в перекладознавстві. Виокремлено п'ять основних мовних підходів до розуміння терміна «концепт»: 1) лінгвокогнітивний; 2) лінгвокультурологічний; 3) логічний; 4) семантико-когнітивний; 5) філософсько-семіотичний. Під час дослідження проаналізовано значну кількість сучасних лінгвістичних праць, присвячених опису ознак і сфери функціонування, дефініції терміна «концепт», що мають вагоме теоретичне значення. У роботі представлено різні визначення терміна «концепт», охарактеризовано його структурні властивості та окреслено специфіку кожного з підходів, виокремлено спільні риси різних дефініцій, здійснено спробу сформулювати узагальнене, універсальне визначення терміна «концепт».

Незважаючи на всю різноманітність варіантів тлумачення, поняття «концепт» одноставно визнається одиницею ментального простору. Він структурує знання про світ і відображає національну специфіку членування світу. Виокремлено такі класифікації концептів: 1) за способом пізнання; 2) за способом вираження; 3) за ознакою унікальності-універсальності; 4) за відношенням концепту до суб'єкта концептуалізації; 5) за походженням; 6) за часом існування; 7) за структурою; 8) за способом репрезентації у мові; 9) за об'єктом і змістом концепту; 10) за рівнем абстракції імен концептів; 11) за критерієм досвіду; 12) за рівнем когнітивного осягнення; 13) за характером понятійного та емоційного змісту.

У статті виокремлено два основні напрями дослідження структури концепту: 1) когнітивно-епістеміологічний, 2) системно-ієрархічний.

Автор звертає увагу на те, що в сучасному перекладознавстві все більше уваги приділяється відтворенню національної специфіки концептосфер різних культур. Найважливішим зв'язком між групами реалій, вплив різних типів контексту зумовлює вибір способу передавання їх цільовою мовою в певному дискурсі, уможливлене розгляд національних специфічних термінів як елементів окремих смислових систем – концептів.

Ключові слова: концепт, перекладознавство, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика, різноманітна структура, ментальна сутність, мовне вираження.

Постановка проблеми. Нині відбувається стрімкий розвиток когнітології, що є показником кардинальної зміни парадигми гуманітарного знання. Когнітивна лінгвістика визначилася у мовознавстві як самостійний напрям, при цьому всі отримані знання інтегрує й узагальнює їх на пояснювальному рівні. О. Кубрякова зазначає, що когнітивна лінгвістика належить до низки наук, які вивчають один спільний предмет – когніцію. Це міждисциплінарна наука, що є «парасольковим терміном» для когнітивної психології, когнітивної лінгвістики, логічного аналізу мови, теорії штучного інтелекту, нейрофізіології [1, с. 10–11]. Аналіз мовної семантики уможливило доступ до сфери концептів. У центрі уваги когнітивної лінгвістики перебуває мова як загальний когнітивний механізм, як інструмент – система знаків, що відіграють важливу роль у репрезентації (кодуванні) і в трансформованні інформації. Сучасне перекладознавство характеризується тенденцією до вивчення ключових понять лінгвістичної науки, серед яких виокремлюються «концептуальна картина світу» (О. Кубрякова, О. Селіванова) і «мовна картина світу» (Ю. Караулов, О. Кубрякова, О. Селіванова), концепт (М. Алефіренко, Н. Арутюнова, С. Жаботинська, В. Карасик, В. Маслова, Ю. Степанов) і концептосфера (Д. Лихачов, О. Селіванова), які передають один із найістотніших моментів буття людини. Це дозволяє зосередити увагу перекладознавців на вивченні процесів взаємодії мови, мислення та дійсності і ролі мови у формуванні внутрішнього світу людини. Все це спрямовує перекладача на досягнення адекватності відтворення в перекладі репрезентацій образних параметрів тих феноменів, що створюють неповторну картину світу певної лінгвокультури.

Актуальність статті зумовлена осмисленням дійсних підходів до вивчення взаємовідношення мислення, форми та свідомості, оскільки робити висновки про ментальні моделі дійсності, які відображені в мові взагалі і в мовній свідомості конкретних носіїв мови, можна саме за сукупністю концептів.

Метою статті є спроба проаналізувати та визначити найбільш релевантні сучасні лінгвістичні підходи до визначення поняття «концепт».

Мета дослідження зумовлює такі завдання:

- узагальнити різні підходи до класифікації концептів;
- визначити структуру, зміст та функції концептів.

Об'єкт дослідження – поняття «концепт» та сучасні лінгвістичні підходи до його тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є об'єктом уваги фахівців із різних наукових галузей, що робить його міждисциплінарним феноменом для сучасного наукового дискурсу.

На сучасному етапі термін «концепт» застосовується у поняттєвому апараті таких наук, як лінгвістика тексту,

когнітивна семантика, лінгвокультурологія та психолінгвістика (Н. Арутюнова, В. Карасик, О. Кубрякова, В. Маслова, Ю. Степанов, О. Шевченко та ін.).

Як правило, дослідники пропонують різні дефініції концепту. Так, науковці, які працюють у руслі лінгвокультурології (С. Воркачев [2, с. 10], В. Карасик [3, с. 15] та ін.), визначаючи концепт, уважають основним факт етнокультурної зумовленості, а представники когнітивної лінгвістики (О. Кубрякова [1, с. 93], З. Попова, І. Стернин [4, с. 20] та ін.) роблять акцент на ментальній сутності концепту, його належності до сфери свідомості індивіда.

На думку О. Кубрякової, термін «концепт» є «парасольковим», він «покриває» предметні сфери декількох наукових напрямів, як-от когнітивна психологія та когнітивна лінгвістика, що займаються проблемами мислення та пізнання, зберігання та опрацювання інформації [1, с. 90].

У сучасному перекладознавстві науковці все більше уваги приділяють відтворенню національної специфіки концептосфер різних культур. При цьому для перекладацької інтерпретації результатів вербалізації особливостей національних картин світу використовується термін «реалія» [5, с. 3].

Виклад основного матеріалу. Термін «концепт» увійшов у вітчизняний науковий обіг у 90-х роках ХХ ст., проте досі не має однозначного тлумачення. Згідно з різними дефініціями концепт – це «знання людини про дійсність у її елементах і перспективах» [6, с. 120]; *концепт* – це те, що «реконструюється через своє мовне вираження і позамовні знання» [7, с. 97]; *концепт* – «відомості про те, що індивід знає, думає, уявляє про об'єкти» [8, с. 241]; *концепт* – це будь-яка дискретна одиниця колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу, зберігається в національній пам'яті мови у вербально позначеному вигляді [9, с. 15].

У сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвоконцептології існують п'ять основних підходів щодо розуміння терміна «концепт» [10, с. 7]:

1) лінгвокогнітивний підхід інтерпретує концепт як одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості. За цим підходом концепт визначають як багатомірне смислове утворення, в котрому виокремлюються ціннісна, образна й поняттєва сторони, розуміють його як ментальну сутність, оперативну змістову одиницю загальної картини світу людини;

2) лінгвокультурологічний підхід тлумачить концепт як базову одиницю культури, її концентрат. За цим підходом концепт є семантичним утворенням, що характеризується лінгвокультурною специфікою, властивою представникам певного етносу. Він є культурно маркованою понятійною системою, цілим комплексом уявлень про предмет у свідомості носіїв певної культури;

3) логічний підхід аналізує концепти логічними методами поза прямою залежністю від їх мовної форми;

4) семантико-когнітивний аналізує лексичну і граматичну семантику мовних одиниць як основного критерію розуміння змісту концептів, засобу їх моделювання від семантики мови до концептосфери;

5) філософсько-семіотичний підхід описує когнітивні основи знакової природи концепту.

Багатомірність та різнобічність концептів стала поштовхом для розробки різних класифікацій цього явища відповідно до різноманітних критеріїв.

Виокремлюють такі **класифікації** концептів:

1) **за гносеологією (способом пізнання):** концепти наукової та повсякденної свідомості, що відображають наукову чи наївну картину світу;

2) **за способом вираження:** пізнавальні (мають поняттєву природу) та художні (побудовані на художніх асоціаціях);

3) **за ознакою унікальності-універсальності:** концепти-універсалії, присутні в будь-якій лінгвокультурі, та концепти-унікалії – ідіоетнічні;

4) **за відношенням концепту до суб'єкта концептуалізації** – індивіда, групи, етносу, людства (тут визначальним є національний, становий, класовий, професійний, сімейний та особистий досвід людини-користувача концептом; етнокультурні, соціокультурні та індивідуально-культурні) чи космічні або універсальні, соціальні та національні. Вважаємо оптимальним варіант їх зведення до універсальних, національних, соціокультурних та індивідуально-культурних;

5) **за походженням:** первинні (вихідні, з яких пізніше утворюються інші) та вторинні;

6) **за часом існування:** концепти Античності, концепти Середньовіччя, концепти Відродження, концепти Просвітництва, концепти Нового часу тощо;

7) **за структурою:** прості і складні;

8) **за способом репрезентації у мові:** лексичні, фразеологічні і граматичні;

9) **за об'єктом і змістом концепту:** концепт-мінімум, концепт-максимум та енциклопедичний додаток;

10) **за рівнем абстракції імен концептів:** концепти-універсалії духовної культури і концепти-символи – окультурені реалії, між якими на проміжному рівні (між предметною та абстрактною сферами) перебувають емоційні концепти;

11) **за критерієм досвіду:** апріорні (переддослідні) та апостеріорні (дослідні, емпіричні);

12) **за рівнем когнітивного осягнення:** базові, абстрактні та конкретні;

13) **за характером понятійного та емоційного змісту:** предметні, образно-схематичні та емоційні.

Концепт вивчається як складне явище, яке структурується з окремих взаємозумовлених частин. Існує декілька основних поглядів лінгвістів на структуру концепту як складного ментально-когнітивного явища.

Когнітивно-епістемологічний – один зі найпродуктивніших напрямів розробки тематики структури концепту.

Представники цього підходу беруть за основу репрезентовані концептом знання та інформацію, його будову, структуру, функціонування і розвиток [10; 11; 12; 13].

Погляди на структуру концепту в межах цього підходу варіативні. Так, В. Карасик розрізняє в структурі концепту образно-перцептивний, понятійний або інформаційно-фактуальний компоненти і ціннісний складник, тобто оцінку та норми поведінки [3, с. 82], а М. Нікітін охарактеризував концепт багатифакторною дискретною одиницею зі структурою, що складається з образу, поняття, інтенціоналу, когнітивного імплікаціоналу та прагматичного імплікаціоналу [14, с. 59–60].

Другий напрям досліджень структури концепту – системно-ієрархічний. Його представники беруть за базу для розгляду структури концепту впорядкування від вищого рівня до нижчого його частин або елементів [9; 15; 16].

Ю. Степанов підкреслив складність структури концепту і звернув увагу на дуалізм: до структури входять всі складники побудови поняття, з іншого ж боку, сама структура концепту робить його фактом культури, тобто етимологія, історія, сучасні оцінки та інші складники [17, с. 43].

С. Воркачев диференціює в концепті три складники: понятійний (ознакову та дефініційну структуру), образний (когнітивні метафори, які підтримують концепт у свідомості) та значущий (тобто ті етимологічні та асоціативні характеристики концепту, які визначають місце в лексико-граматичній системі мови) [2, с. 177].

Дослідна база О. Голованя – сучасні психолінгвістичні напрацювання, тому структуру концепту він презентує такою схемою [18, с. 19]:

М. Нікітін дає визначення модусів концепту як функціональних підструктур загальної глобальної понятійної структури [14, с. 58], а різновиди модусів пов'язані з їх функціями та типом інформації, яку вони зберігають:

- раціонально-логічний модус відповідає за формуванням логічних понять про об'єкт пізнання чи аспект дійсності;
- картинно-образний модус пов'язаний із наочно-чуттєвими уявленнями про цей об'єкт/аспект дійсності;
- модус фіктивності – це впорядкована сукупність метафор, які допомагають додатковому осмисленню пізнаваного;
- аксіологічний – містить оцінку мовцями фрагмента дійсності;
- ціннісний модус відповідає за оцінювання мовцями певного феномену щодо утилітарно-практичної чи культурної значущості [14, с. 59].

У перекладознавстві головними напрямками досліджень концептів є опис у певному дискурсі способів їх вербалізації та виявлення особливостей їх структурування з метою відтворення способів перевербалізації цих концептів цільовою мовою [19, с. 59].

Інтерпретаційна теорія перекладу (О. Черденченко) та лінгвокультурний підхід до визначення концепту

(В. Карасик) є теоретико-методологічною основою таких досліджень.

Висновок. Таким чином, ми з'ясували, що поняття «концепт» є досить складним, оскільки воно має велику кількість тлумачень. Існує п'ять основних підходів до розуміння цього терміна: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний, логічний, семантико-когнітивний, філософсько-семіотичний. Незважаючи на велику кількість тлумачень, більшість учених сходяться на тому, що концепт є лінгвокогнітивною одиницею, що існує в свідомості людини, але знаходить своє вираження в мові. Існує багато класифікацій концептів, в основу яких покладені різні критерії, як-от за способом вираження, за походженням, за структурою тощо.

У лінгвістиці існує два основні напрями дослідження структури концепту (когнітивно-епістеміологічний та системно-ієрархічний) та з'ясували, що під час дослідження структурних характеристик концепту лінгвісти базуються або на його будові, функціонуванні і розвитку, репрезентованих ним знанні та інформації, на ієрархії структури концепту від вищих до нижчих його складників.

Дослідження цієї теми має **перспективи для подальших розвідок**, оскільки під час перекладі як художніх текстів, так і науково-технічних, у яких досить часто застосовується концептуальний аналіз значну роль відіграє концепт.

Література:

1. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов : Институт языкознания РАН, 2004. № 1. С. 6–17.
2. Воркачев С.Г. Концепт как зонтичный термин. *Язык, сознание, коммуникация*. Москва, 2003. Вып. 24. С. 4–12.
3. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии. *Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности*. Волгоград : Перемена, 2001. С. 3–16.

Рис. 1. Структура концепту (за О. Голованем)

4. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2000. 30 с.
5. Фесенко Т.А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода. Тамбов : Изд-во ТГУ, 2002.
6. Ермолаева Е.Н. Концепт CONFLICT и его объективация в лексико-семантическом пространстве современного английского языка. Иркутск : Кемеровский государственный университет, 2005. 250 с.
7. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу. *Вопросы языкознания*, 1994. № 5.
8. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: учебное пособие. Москва : УРСС Эдиториал, 2000. 352 с.
9. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамбовск. ун-та, 2000. 123 с.
10. Шевченко О.М. Методи дослідження концептів. *Modern Science: Problems And Innovations: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. Стокгольм, Швеція, 2020 С. 385–390. URL: <https://sciconf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modernscience-problems-and-innovations-26-28-iyulya-2020-goda-stokgolm-shvetsiyaarhiv/>.
11. Шевченко О.М. Методика проведення вільного й спрямованого асоціативних експериментів у дослідженні концепту. *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Munich, Germany, 2021. Pp. 554–558. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-actual-trends-of-modern-scientific-research-17-19-yanvary-2021-godamyunhen-germaniya-arhiv/>.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры. Москва : Академический проект, 2001. 590 с.
14. Никитин М.В. Развёрнутые тезисы о концептах. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов : Тамб. гос. ун-т. ИЯ РАН, 2004. № 1. С. 53–64.
15. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва : Языки русской культуры, 1999. 780 с.
16. Воркачёв С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва : Гнозис, 2004. 236 с.
17. Фаткуллина Ф.Г. Концепт как базовая категория лингвокогнитологии и лингвокультурологии. ФГБОУ «Башкирский государственный университет», 2012. С. 506–511.
18. Головань О.В. Семантико-ассоциативная структура концепта «война» (на материале произведений Р. Олдингтона и В.М. Гаршина). Барнаул, 2003. 19 с.
19. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 25. С. 19–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_25_9

Shevchenko O. The concept in the modern translation paradigm

Summary. The article is devoted to the consideration of the concept in the modern translation paradigm. One of the main branches of cognitive linguistics is linguoconceptology, studies concepts and establish the relationship between linguistic structures and conceptual ones. The author argues that the term «concept» is considered central to many linguistic disciplines, but today there is no consensus on its definition. This study suggests that the concept is clearly structured, originated and functions on the basis of several sciences and is noted for its interdisciplinary nature. The author draws attention to the definition of the role of the concept in translation studies. There are five main linguistic approaches to understanding the term “concept”: 1) linguo-cognitive; 2) linguocultural; 3) logical; 4) semantic-cognitive; 5) philosophical and semiotic. In the course of the study, a significant number of modern linguistic works devoted to the description of the features and the scope of functioning, the definition of the term «concept», which have important theoretical significance, have been analyzed. The paper presents various definitions of the term «concept», characterizes its structural properties and outlines the specifics of each of the approaches, highlights the common features of various definitions, attempts to formulate a generalized, universal definition of the term «concept». With all the variety of interpretation options, «concept» is unanimously recognized as a unit of mental space. It structures knowledge about the world and reflects the national specifics of the division of the world. The following classifications of concepts are highlighted: 1) by the way of cognition; 2) by the way of expression; 3) on the basis of uniqueness and versatility; 4) in relation to the concept to the subject of conceptualization; 5) by origin; 6) by the time of existence; 7) by structure; 8) by the way of representation in the language; 9) by the object and content of the concept; 10) by the level of abstraction of concept names; 11) by the criterion of experience; 12) by the level of cognitive comprehension; 13) by the nature of the conceptual and emotional content.

The article highlights two main areas of research into the structure of the concept: 1) cognitive-epistemological and 2) system-hierarchical.

The author draws attention to the fact that in modern translation studies, more and more attention is paid to the restoration of the national specifics of the conceptual spheres of various cultures. The presence of a connection between groups of realities, the influence of various types of context makes the consideration of national specific terms as elements of separate semantic systems - concepts.

Key words: concept, cognitive linguistics, translation studies, cultural linguistics, psycholinguistics, multi-level structure, mental entity, linguistic expression.

*Yakubenko I. V.,
PhD,*

*Dozentin am Lehrstuhl für allgemeine Sprachwissenschaft und Fremdsprachen
der Nationalen polytechnischen Jurii-Kondratjuk-Universität Poltava*

SEMANTISCH-PRAGMATISCHES POTENZIAL VON MODELLEN DER AKTUELLEN GLIEDERUNG DES SATZGEFÜGES (AUF DEM MATERIAL DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE)

Анотація. У статті розкривається зміст понять «актуальне членування речення» та «прагматична спрямованість моделі актуального членування речення». Пояснюється, які види іллокутивних актів можуть бути виражені певною моделлю та з якою метою, у яких саме комунікативних ситуаціях використовується зазначена модель. З розкриттям логіки побудови думки і її граматичним оформленням у межах речення (висловлення) безпосередньо пов'язане актуальне членування речення як метод лінгвістичного аналізу. Упродовж шляху розвитку мови формувалися закони, які відобразилися в актуальному членуванні речення. Саме ці закони сформулювали відносно усталені конструкції, що вживаються в конкретних сферах спілкування. Процес трансформування конструкцій у мовленнєві формули – так звані моделі-схеми – відбувся на основі законів мови. Уживання моделей-схем здійснюється в типових ситуаціях спілкування. У таких ситуаціях спостерігаємо відображення типових і водночас відносних зв'язків між намірами мовця, метою та моделлю, видом мовленнєвої дії і її ефективністю. Відповідно, таке речення (речення-модель) набуває статусу засобу мови як тактико-операційна одиниця у спілкуванні. Урахування одиниць мови різного рівня (синтаксичних, граматико-стилістичних, лексико-граматичних, граматико-фонетичних, які також є лінгвістичними засобами – засобами побудови речення-моделі) є надзвичайно важливим для процесу реконструювання речень-моделей.

Логіко-граматична функція цих засобів полягає в оформленні структури й семантики речення-моделі. Отже, якщо сам процес пошуку та визначення моделей актуального членування слугує для дослідника лінгвістичним методом (зокрема, методом моделювання), то самі моделі стають лінгвістичними засобами, операційними одиницями побудови речення-висловлення.

Речення у процесі комунікації необхідно розглядати на двох взаємопов'язаних рівнях – у теорії актуального членування та в теорії мовних актів. Це дасть можливість розкрити кінцеву мету його використання. Прагматична спрямованість визначає мовленнєве призначення речення. Структурно не змінена модель актуального членування складнопідрядного речення в поєднанні з іншими реченнями надфразної єдності може виражати різний зміст. Досягається це за допомогою лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів у поєднанні з контекстом. Така прагматична поліфункціональність не означає можливість використання моделі для вираження будь-яких іллокутивних актів, що зумовлено її структурно-семантичними особливостями.

Ключові слова: актуальне членування, тема, рема, складнопідрядне речення, контекст, іллокутивний акт, перлокутивний ефект.

Forschungsgegenstand des Artikels ist ein Satzgefüge als Satzmodell. **Das Ziel des Artikels** ist die pragmatische Bedeutung des Satzmodells zu bestimmen. **Die Aufgabe** des Artikels ist es, die thema-rhematische Korrelation des Inhalts der Satzäußerung mit dem Moment des Sprechens (Kommunikationssituation) und der Möglichkeit, ein bestimmtes Modell in verschiedenen Kommunikationssituationen zu verwenden. **Die Relevanz** dieses Materials beruht auf der kommunikativ-pragmatischen Richtung, die unter anderem im polyparadigmatischen Raum dominiert. Diese Richtung orientiert Linguisten an der Untersuchung der funktionalen Rolle syntaktischer Einheiten im Prozess der zwischenmenschlichen Kommunikation und an der Berücksichtigung dieser Einheiten in der dynamischen Entwicklung der Sprachaktivität gemäß der Absicht des Sprechers [1; 2]. Die Ergebnisse dieser Untersuchung sind von praktischer Bedeutung für den Satzbau eines deutschen Satzgefüges unter Berücksichtigung der Ziele des Sprechers.

Heutzutage gibt es einen Bedarf die Modelle der aktuellen Gliederung des Satzes festzustellen, weil die Benutzung von solchen Modellen als taktisch-operatives Kommunikationsmittel bei der Lösung von folgenden **Problemen** helfen kann:

- die Meinung korrekt zu formulieren;
- die Information in einem Satz (in einer Mitteilung) zwischen einem Thema und einem Rhema nach dem Zweck des Sprechers zu verteilen.

Analyse von Grunduntersuchungen und Veröffentlichungen. In diesem Artikel geht man von einem umfassenden Verständnis der Art der aktuellen Gliederung des Satzes aus. Aus den Einheiten der konstruktiven Ebene wird nur das prädikative Minimum eines Satzes gebildet, d.h. eine Einheit, die möglicherweise als Satz dienen kann, jedoch nur dann, wenn sie mit einem bestimmten lexikalisch-semantischen Material unter einer bestimmten kommunikativ-syntaktische Organisation zusammenwirkt, die kommunikative Beabsichtigung des Sprechers reflektiert und ausdrückt, es entsteht eine echte Äußerung, die in der Sprache als kommunikative Einheit funktioniert [3, S. 7]. Laut N.V. Ivanov hat die funktionale Perspektive des Satzes ein Kriterium der zweiseitigen pragmatischen Konditionierung und verwirklicht gleichzeitig zwei pragmatische Funktionen: kommunikative und kognitive [4, S. 22].

Die beiden Funktionen fallen in einer einzigen semantischen Richtung der Aussage zusammen, die sich in einer für sie gemeinsamen Form der aktuellen Gliederung ausdrückt. Unter Wissenschaftlern gibt es kein eindeutiges Verständnis der Art der funktionalen Perspektive des Satzes, und es gibt auch keinen bestimmten Begriff für die Definition der Thema-Rhema-Gliederung des Satzes. Viele Begriffe bezeichnen das Phänomen der Thema-Rhema-Gliederung

des Satzes auf kommunikativer Ebene. Ein grundsätzlich allgemeiner Punkt in den Ansichten von Linguisten ist die Bestimmung, dass die aktuelle Gliederung eine Kombination aus Inhalt (d.h. der Unterteilung in Thema (T) und Rhema (R)) und Form (d.h. linguistische Mittel, die diese Unterteilung ausdrücken) ist [5]. Gleichzeitig kann das Bestand eines Themas und eines Rhemas sowohl einfach als auch komplex sein, d.h. aus mehreren Segmenten bestehen. Der Begriff „kommunikative Gliederung“ spiegelt nach T.A. Sinitsyna die Natur des Phänomens selbst, das Wesen der Kommunikation, ganz vollständig wider [6, S. 32]. Nach unserem Verständnis ist die aktuelle Gliederung eines Satzes die Verteilung von Informationen in einem Satz in zwei Teile, die durch eine Kommunikationsaufgabe bestimmt wird, die für einen bestimmten Kontext oder in einer bestimmten Sprachsituation wichtig ist. Bei der Verteilung der Kommunikationslast spielt die Absicht des Sprechers eine entscheidende Rolle. Abhängig davon verwendet der Autor eine bestimmte Wortfolge, Intonation und andere Mittel zur aktuellen Gliederung (lexikalische, morphologische, syntaktische) [7]. K.A. Filippov nennt diese Wahl der Mittel und die Gliederung des Satzes „aktuell“, weil sie bereits die aktuelle Position (Ansicht) des Sprechers in Bezug auf den Inhalt und in Bezug auf diejenigen widerspiegelt, an die die Äußerung gerichtet ist [8, S. 164]. Die aktuelle Gliederung enthält also bereits einen pragmatischen Aspekt und hängt vom realen Kontext und der spezifischen Sprachsituation ab, baut die Struktur des Satzes in Übereinstimmung mit der Kommunikationsabsicht auf. Durch Organisieren einer Aussage nach einem bestimmten Schema wählt der Sprecher Modelle der aktuellen Gliederung des Satzes (die Reihenfolge der Informationsverteilung von Thema zu Rhema oder umgekehrt) und die entsprechenden Mittel zur Aktualisierung der Informationskomponenten aus. Das Ziel unserer Forschung ist eine pragmatische Interpretation des Modells der aktuellen Gliederung des Satzgefüges in der modernen deutschen Sprache.

Die Nähe der Theorie der aktuellen Gliederung des Satzes und der Pragmatik wird durch das Vorhandensein von solchen pragmatischen Parametern wie Absicht des Sprechers, der Informationszustand der Kommunikanten in der Definition der Struktur des Denkens (die im Satz enthalten ist) bestätigt [9, S. 114]. Aktuelle Gliederung und Pragmatik untersuchen die Verwendung der Struktur eines Satzes in der Sprache, sind miteinander verbundene und komplementäre Seiten bei der Offenlegung der kommunikativ-beabsichtigten Natur von Sätzen im Kommunikationsprozess. Der Sprecher verwirklicht eine illokutionäre Handlung, die eine bestimmte absichtliche Ausrichtung hat, und verwendet das geeignete Schema für die Verteilung von Informationen im Satz. Er wählt aus den vorhandenen Modellen die beste Variante, um sein Ziel erfolgreich zu erreichen oder den Hörer zu beeinflussen, um eine bestimmte Handlung auszuführen. Die Reaktion auf den einen oder anderen illokutionären Akt ist ein perlokutionärer Effekt, der nur bei bestimmten Veränderungen des Hörerzustands realisiert wird [9, S. 110]. Unter dem Begriff „das Modell der aktuellen Gliederung“ ist hier eine Variante des Ausdrucks eines illokutionären Aktes gemeint, der eine illokutionäre Ausrichtung hat und auf die Absicht einen Sprechakt auszuführen hinweist.

Ein bestimmtes Modell muss in dem pragmatischen Aspekt untersucht werden um zu verstehen und zu bestimmen, in welcher bestimmten Kommunikationssituation und zu welchem Zweck es verwendet wird. Und gerade der pragmatische Aspekt hat die führende Rolle in der Inhaltsstruktur des Satzes [10, S. 5]. Also das syntaktische Modell eines einfachen Fragesatzes „Was machst du

denn?“ kann verschiedene kommunikative Aufgaben ausführen: Einerseits drückt der Sprecher die Absicht der Frage aus, beabsichtigt eine Antwort zu erhalten, die sich auf die rhematische Komponente „Was ...denn“ konzentriert.

Andererseits: nur, wenn man die vorausgesetzten Eigenschaften der Sprachsituation, den Kontext der Kommunikation untersucht, dann wird eine weitere Aufgabe des Sprechers klar: emotionale und bewertende Absichten zu vermitteln, die mit einer besonderen Beziehung zwischen dem Adressaten und dem Adressaten, seiner Angst und Aufregung oder der Empörung verbunden sind. Das Verständnis hängt von verschiedenen Bedingungen ab, die zusammen den Kontext bilden [11]. Die kommunikative Gliederung ermöglicht Variabilität, aber eine eindeutige Interpretation der Absicht erfordert einen breiten Kontext und die Beteiligung an der Analyse der integralen Kommunikationssituation [2, S. 594].

Wenn also ein Satz in die Rede aufgenommen wird, wird auf sein Strukturmodell (syntagmatische Organisation der Äußerungsentwicklung) eine kommunikative Perspektive aufgelegt. Um den Kommunikationsprozess zu analysieren, müssen folgende Schritte eingehalten werden: Bestimmung der Absicht des Sprechers, seiner Motive, Bestimmung der Art der durchgeführten Sprachaktivität, Beschreibung des psychologischen Zustands des Sprechers, der Reaktion des Gesprächspartners, der den Grad der Wirksamkeit der Äußerung betont (perlokutionärer Effekt) [12, S. 202]. Interpretation kann als Konstruktion der inneren Modellwelt des Kommunikanten verstanden werden [13]. Die pragmatische Interpretation des Modells der aktuellen Gliederung enthält:

- 1) Bestimmung der Strategie des Sprechers;
- 2) Festlegung und Beschreibung illokutionärer Handlungen (Arten von Sprachaktivitäten);
- 3) Bestimmung sprachlicher Mittel, Beschreibung ihrer Zusammenwirkung bei der Äußerung pragmatischer Inhalte;
- 4) Bestimmung der Rolle der Subjekte des Kommunikationsakts (Sprecher und Zuhörer) bei der Offenlegung des Inhalts des Kommunikationsakts;
- 5) Beschreibung der zwischenmenschlichen Beziehungen seiner Teilnehmer [12, S. 209].

Bevor die Möglichkeit der Verwendung eines Modells in einer bestimmten Kommunikationssituation zu erklären, sollten einige schematische Symbole erklärt werden. Bei der Bezeichnung des struktur-semantischen Schemas wurden folgende Symbole verwendet: S – Subjekt, P – Prädikat, MV – Modalverb, HV – Hilfsverb. Im Modell der aktuellen Gliederung haben wir den Hauptsatz als [...] bezeichnet, den Nebensatz – (...), die Rhemazusammensetzung ist fett hervorgehoben. Zum Beispiel das von uns festgestellte Modell der aktuellen Gliederung [T-R1], (R) kann verwendet werden, um illokutionäre Handlungen wie *Warnung und Anweisung* auszudrücken. In diesem Modell ist das Hauptthema T, der Hauptteil ist R und der zusätzliche Teil ist R1. Rhema besteht aus zwei Teilen: R + R1. In Fettdruck und Kursivschrift haben wir die Zusammensetzung des Rhemas hervorgehoben und das Satzgefüge in einer überphrasalen Einheit unterstrichen.

Schauen wir uns einige Beispiele an:

Eine der Hauptfiguren des Romans „Der Vogel ist ein Rabe“ ist Christina, die vor dem Angriff ihres Freundes Jens Angst hat, warnt ihren Freund Paul über die mögliche Gefahr:

Ich hatte sie noch nie so panisch erlebt ... Und du, mach, dass du wegkommst von ihm ... Ich bin grün und blau überall ... [Du sollst von ihm abhauen], (weil er über mich hergefallen ist).

Er packte mich wieder am Handgelenk und schob mich aus der Wohnung [14, s. 94].

Я ніколи ще не бачив її в такій паніці ... – I ти, зроби так, щоб піти від нього ... – Я вюди зелена і синя ... – Тобі слід тікати від нього, тому що він накинувся на мене ... – Він знову схопив мене за зап'ястя і виштовхнув з квартири.

Das strukturelle und semantische Schema dieses Modellsatzes sieht so aus: [S + P / MV / HV + Gen/Dat/Akk.Objekt, Adverb. Bestimmungen + P], (weil / so dass / bis / auch wenn / damit / wo usw. oder die Konjunktion kann abwesend sein + es / S + Gen/Dat/Akk.Objekt, Adverb.Bestimmungen + P / MV / HV).

Die Untersuchung dieses Satzes im Kontext gibt uns die Möglichkeit, auf sein Strukturmodell eine kommunikative Perspektive aufzulegen und das Modell der aktuellen Gliederung [T-R1], (R) hervorzuheben. Die Zusammensetzung des Themas *Du* (ти; тут: *тобі*) ist ein zusätzliches Rhema im Hauptsatz – *sollst von ihm abhauen* (*слід тікати від нього*), der ganze Nebensatz fungiert als Hauptthema, das ein zusätzliches Rhema im Hauptsatz erklärt – *weil er über mich hergefallen ist* (*тому що він накинувся на мене*).

Das untersuchte Modellschema kann zur Realisierung des illokutionären Akts *Warnung* verwendet werden, um unerwünschte Ereignisse zu verhindern und zu warnen. Dieses Verständnis wird durch den Kontext sowie die Verwendung des Modalverbs *sollst* erklärt. Und der Nebensatz (Konditionalsatz) selbst (der erklärt, warum Paul sich von dem unruhigen Bekannten jetzt möglichst weiter halten sollte) fördert auch solchem Verständnis. Diese illokutionäre Handlung kann als erfolgreich angesehen werden, weil Paul es versucht hat Jens nicht mehr zu treffen.

Das folgende Beispiel zeigt den illokutionären Akt *Anweisung*, für deren Realisation auch das obige Modell der aktuellen Gliederung [T-R1] (R) verwendet wird. Hannah, die Leiterin einer Gruppe von Geologen in Afrika, fand ein altes Artefakt. Nachdem ein Team „der Wissenschaftler“ (Gauer) von der Entdeckung erfahren hat, fuhr es sofort in die Wüste, um die echten Forschungsgruppe zu unterstützen. Hannah fühlt, dass die sogenannten „Assistenten“ unaufrichtig sind und beeilt sich nicht sie zu treffen. Deswegen befiehlt sie ihrem Mitarbeiter Abdou ihnen nicht zu helfen, den Ort seines Ausgrabungslagers zu finden.

Hanna kniff die Augen zusammen. Nur jemand wie sie, der seit vielen Jahren hier lebte, konnte das Risiko abschätzen, das vor dem unberechenbaren Wind ausging. Die Insassen hatten ein Riesenglück, dass er sich zurzeit ruhig verhielt. Verdammter Leichtsinn ... Soll ich runter und ihnen helfen? – fragte Abdu. Nein. [Sie sollen versuchen], (allein klarzukommen). Abdu schüttelte den Kopf und blieb stehen [15, s. 25].

Хана примружила очі. Тільки така людина, як вона, що живе тут багато років, могла оцінити ризик, що виходить від непередбачуваного вітру. Межканцям дуже пощастило, що на даний момент він був спокійним. Проклята легковажність! ... – Мені спуститься вниз і допомогти їм? – запитав Абду. Ні. Вони повинні самі спробувати розібратися. Абду кивнув і залишився.

Das Strukturschema ist das gleiche: [S + P / MV / HV + Gen/Dat/Akk.Objekt, Adverb.Bestimmungen + P], (weil / so dass / bis / auch wenn / damit / wo usw.+es / S + Gen/Dat/Akk.Objekt, Adverb. Bestimmungen + P / MV / HV).

Als Thema befindet sich hier ein Teil des Hauptsatzes *Sie sollen* (вони повинні), und das Rhema wird durch das Wort *versuchen* (спробувати) präsentiert. Der zweite Teil des komplexen Rhemas

ist *allein klarzukommen*. Dieser illokutionäre Akt wird als *Anweisung* definiert, weil es im präpositiven Teil des Satzes ein Modalverb benutzt ist. Dieser illokutionäre Akt kann als erfolgreich angesehen werden, weil es die Reaktion des Hörers gibt (perlokutionärer Effekt) – Abdou ist geblieben.

Also es ist klar, dass dasselbe Modell der aktuellen Gliederung des Satzes in mehreren Sprachsituationen verwendet werden kann [16]. Als Ergebnis unserer früheren Untersuchungen wurde auch festgestellt, dass es in derselben Situation möglich ist, mehrere Modelle der aktuellen Gliederung des Satzes zu verwenden. Eine solche pragmatische Polyfunktionalität bedeutet nicht, dass sie sich gegenseitig duplizieren. Nach O.G. Potscheptsov gibt es eine systemische Verbindung zwischen den strukturellen und semantischen Parametern eines Satzes und der Anzahl seiner potentiellen illokutionären Kräfte. Solche Verbindung manifestiert sich darin, dass eine bestimmte Anzahl illokutionärer Kräfte einer bestimmten Kombination von strukturellen und semantischen Parametern entspricht [13, S. 27]. Z. B. ein festgestelltes Modell der aktuellen Gliederung [T-R1] (R) wird verwendet um solche illokutionären Akten als *Warnung* und *Anweisung* auszudrücken.

Die Gemeinsamkeit des Objekts für die Theorien der aktuellen Gliederung des Satzes und der Sprechakte (Spracheinheit – ein Satz) gewährleistet ihrer Interaktion und gegenseitige Beeinflussung. Diese Tatsache ermöglichte eine pragmatische Interpretation der Modelle der aktuellen Gliederung und die Identifizierung von Entsprechungen zwischen der thema-rhematischen Struktur des Satzes und der Art des Sprechakts: eins und dasselbe Modell der aktuellen Gliederung kann verschiedene Arten von illokutionären Akten und unterschiedliche Zielorientierungen ausdrücken.

Schlussfolgerungen. Der Satz im Kommunikationsprozess muss auf zwei miteinander verbundenen Ebenen betrachtet werden: der Theorie der aktuellen Gliederung und der Theorie der Sprechakte. Dies ermöglicht den Zweck seiner Verwendung zu erklären. Die pragmatische Ausrichtung bestimmt den Sprachzweck des Satzes. Ein strukturell unverändertes Modell der aktuellen Gliederung eines Satzgefüges kann in Kombination mit anderen Sätzen der überphrasalen Einheit unterschiedliche Bedeutungen ausdrücken. Das kann man mit lexikalischen, morphologischen und syntaktischen Mitteln in Kombination mit dem Kontext erreichen. Eine solche pragmatische Polyfunktionalität bedeutet nicht, dass es möglich ist, ein solches Modell zu verwenden um irgendwelche illokutionäre Akten auszudrücken. Diese Tatsache wird durch strukturelle und semantische Merkmale des Modells erklärt.

References:

1. Соловьева Е.В. Функционально-прагматический потенциал речевого акта возмущения в современном немецком политическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2013. 22 с.
2. Шабат-Сявка С.Т. Комунікативна інтенція у світлі теорії актуального членування речення. *Слов'янський збірник*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. XVII. Ч. 2. С. 592–598.
3. Крылова О.А. Коммуникативный синтаксис русского языка. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 176 с.
4. Иванов Н.В. Актуальное членение на пути к новой парадигме теории. *Проблемы и перспективы развития лингвистики, межкультурной коммуникации и лингводидактики : сборник научных статей по материалам Международной конференции «История и теория языка. Принципы преподавания иностранных языков»*. Вып. 3. Т. 1. Москва : Резонанс, 2009. URL: <http://www.mgimo.ru/files/63216/63216.pdf> (дата обращения: 11.03.2021).

5. Schreiber M. Thema-Rhema-Gliederung im Italienischen und Deutschen. Sprachvergleich und Übersetzungsverfahren. Translation zwischen Theorie und Praxis. *Forum Translationswissenschaft*. 2004. Bd. 2. S. 423–427.
6. Синицина Т.А. Функция порядка слов в коммуникативном членении предложения: сравнительно-сопоставительный анализ на материале немецкого и русского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2006. 294 с.
7. Бекетова С.В. Когнитивно-прагматические и семантические характеристики средств выражения авторского знания в газетном дискурсе: на материале современного английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Пятигорск, 2013. 27 с.
8. Филиппов К.А. Лингвистика текста. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2007. 331 с.
9. Рогатюк А.Е. Коммуникативно-прагматические особенности сложноподчиненных предложений с придаточным дополнительным в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1983. 180 с.
10. Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения. *Прагматика и семантика синтаксических единиц*. Калинин, 1985. С. 51.
11. Федосеева А.В. Прагматическое значение высказывания. *Альманах современной науки и образования*. 2008. № 8/2. URL: www.gramota.net/materials/1/2008/8-2/85.html (дата обращения: 12.03.2021).
12. Козловский В.В. Структурно-семантическая организация и коммуникативно-прагматическая направленность предложений с конъюнктивом в современном немецком языке : дисс. ... докт. филол. наук. Черновцы, 1977. 394 с.
13. Котельникова Е.В. Когнитивное моделирование иллокутивного потенциала научно-инновационного дискурса. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. № 5/1. С. 73–76. URL: www.gramota.net/materials/2/2013/5-1/16.html (дата обращения: 11.03.2021).
14. Lebert V. *Der Vogel ist ein Rabe*. Köln, 2003. 127 S.
15. Thiemeyer T. *Medusa*. München, 2005. 363 S.
16. Якубенко І.В. Засоби актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові: семантико-прагматичний аспект : дис. ... канд. филол. наук. Київ, 2018. 212 с.
17. Волокитина А.И. Прагматика форм речевого общения. Самара : СамГУ, 2001. 208 с.
18. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. Киев : Высшая школа, 1986. 116 с.
19. Sommerfeld K.-E., Starke G. *Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen, 1998. 277 S.

Yakubenko I. Semantic-pragmatic potential of models of actual division of subordinate sentence in modern German

Summary. The article reveals the meaning of the concepts “actual sentence division” and “pragmatic orientation of the model of actual sentence division”. It is explained

what types of illocutionary acts can be expressed by a certain model and to what purpose; in what communicative situations the specified model is used. The actual division of a sentence as a method of linguistic analysis is directly connected with the disclosure of the logic of thought construction and its grammatical design within a sentence (statement).

Actual division of sentence as a method of linguistic analysis is related to the disclosure of the logic of thinking and its grammatical form within the sentence (statement). At the same time, the actual division of sentence reflects the laws of the language, which during its development have produced relatively well-established constructions, used in concrete spheres of communication. It was on the basis of laws of the language that the constructions transformed into speech formulas – the so-called schematic models, the use of which is carried out in typical communication situations, which, in turn, reflect the typical (and simultaneously relative) connections between a particular model and purpose, the intentions of the speaker, the type of speech action and its effectiveness. Accordingly, such a sentence (sentence-model) acquires the status of a language means as a tactical-operational unit in communication. It is also important to note that the process of reconstructing sentence-models of actual division takes into account units of different language levels: syntactic, grammatical-stylistic, lexical-grammatical and grammatical-phonetic, which are also linguistic means – the means of constructing the sentence-model. Logical-grammatical function of these means consists in forming the structure and semantics of the sentence-model. Consequently, if the process of searching and determining the models of actual division is used by the researcher as the linguistic method (including the method of modeling), then the models themselves become linguistic means, the operational units of constructing sentence-statement.

Sentences in the communication process must be considered on two interrelated levels: the theory of actual division and the theory of linguistic acts. It enables to reveal the major purpose of sentence use. Pragmatic orientation determines the speech goal of the sentence. The structurally unchanged model of the actual division of a complex sentence, in combination with other sentences of supra-phrase unity, can express different meanings. This is achieved through lexical, morphological and syntactic means in combination with the context. Such pragmatic polyfunctionality does not mean the possibility of using the model to express any illocutionary acts, which is due to its structural and semantic features.

Key words: actual division, theme, rheme, complex subordinate sentence, context, illocutionary force, pragmatic intention.

ЗМІСТ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

<i>Aheicheva A. O., Rozhenko I. V., Pshychkina N. H., Vypovska A. Ye.</i> ICT USAGE PECULIARITIES IN TRANSLATION.....	4
<i>Алиєва А. Д.</i> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ДІЛОВА АНГЛІЙСЬКА МОВА».....	8
<i>Andreiko L. V., Medvedovska D. O., Skarloupina Yu. A., Turchyna T. V.</i> BENEFITS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES (ICT) FOR DEVELOPING LANGUAGE SKILLS.....	13
<i>Балацька О. Л.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛІЦИТНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ.....	19
<i>Бащук Н. П.</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ У ПАРЕМІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР.....	22
<i>Безугла Л. Р.</i> ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВ'Я У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	26
<i>Volotnikova A. P., Moskalenko M. V., Holovachova Ye. O.</i> VOCATIVE GRAMMAR INDICATORS IN UKRAINIAN COMMUNICATIVE CULTURE.....	30
<i>Болотнікова А. П.</i> ЕКСПЛІЦИТНІ ТА ІМПЛІЦИТНІ ВВІЧЛИВІ ПЕРФОРМАТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ.....	33
<i>Воробійова О. С., Слюсаренко М. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАУКОВОЇ СТАТТІ У СФЕРІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	37
<i>Воскобойник В. І., Купар М. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СЕМАНТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ АНГЛОМОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ.....	41
<i>Галаур С. П.</i> ЛІНГВАЛЬНІ РЕГУЛЯТЕМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	45
<i>Гунченко Ю. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НА МАТЕРІАЛІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ-ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	49
<i>Денисовець І. В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ДЕРИВАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩА НАКЛАДАННЯ МОРФЕМ.....	52
<i>Дмитренко О. В., Корнієнко Д. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ АКТИВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	56
<i>Заслонкіна А. В.</i> ДИСКУРСОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРІАДИ КОНЦЕПТІВ SENSE : FEELING : EMOTION.....	60
<i>Кальнік О. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	66

<i>Колос Ю. З.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ВИМОГ В ІНСТРУКТИВНИХ ТЕКСТАХ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....	70
<i>Король Т. Г.</i> МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ЗАВДАННЯ.....	73
<i>Кратар Н. А.</i> PERSONIFICATION IN SCIENTIFIC DISCOURSE: MERE RHETORICAL EMBELLISHMENT OR A POTENT HEURISTIC TOOL? (BASED ON THE LECTURES BY R. FEYNMAN).....	77
<i>Кушнірова Т. В., Дмитрюк С. С., Шишківська Л. О.</i> МІФОПОЕТИКА ДОХРИСТИЯНСЬКИХ МІФОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У «ЩОДЕННИКУ МАВКИ» ДАРИ КОРНІЙ.....	81
<i>Леценко Т. О., Жовнір М. М., Юфименко В. Г.</i> КОНТРАСТ УЗІРЦЕВОЇ ТА РЕАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТІСНИХ МОДЕЛЕЙ МОВЛЕННСВОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЛІКАРЯ-СТОМАТОЛОГА.....	85
<i>Manhura S. I., Palii K. V., Mykhailova M. A.</i> LINGUISTIC PROBLEMS OF TECHNICAL TEXT TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF OIL AND GAS TERMINOLOGY).....	89
<i>Модестова Т. В., Крсеєк О. Є.</i> РОЗВИТОК НАВИЧОК ГОВОРІННЯ У ПІДГОТОВЦІ ДО ІСПИТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	92
<i>Pavelieva A. K., Radchenko Yu. S.</i> ARTISTIC TIME AND SPACE CONTINUUMS IN NIKOLAI GOGOL'S PROSE: THEORETICAL ASPECT.....	96
<i>Палій К. В., Астахова С. А., Лунай О. Ю.</i> МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ.....	100
<i>Стефурак О. В., Наместюк С. В.</i> ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК «ТРЕТЬОГО КОДУ».....	104
<i>Стецько І. І., Ничко О. Я.</i> АНГЛОМОВНЕ МОНОЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК МОВНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА-ПЕРЕКЛАДАЧА.....	108
<i>Турчин О. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ (АНГЛІЙСЬКОЇ) МОВИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	113
<i>Fedorenko Yu. P.</i> LINGUISTIC COMPONENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE.....	117
<i>Чередник Л. А.</i> РОЛЬ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	121
<i>Chernyshov V. V.</i> STUDENT ANTHEM GAUDEAMUS IGITUR: THE PROBLEM OF ORIGIN AND INTERPRETATION.....	124
<i>Шевченко О. М.</i> ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНІЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ.....	128
<i>Yakubenko I. V.</i> SEMANTISCH-PRAGMATISCHES POTENZIAL VON MODELLEN DER AKTUELLEN GLIEDERUNG DES SATZGEFÜGES (AUF DEM MATERIAL DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE).....	132

CONTENTS

INNOVATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF A SPECIALIST

<i>Aheicheva A., Rozhenko I., Pshychkina N., Vypovska A.</i> ICT USAGE PECULIARITIES IN TRANSLATION.....	4
<i>Alyieva A.</i> FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN THE STUDY OF THE DISCIPLINE “BUSINESS ENGLISH”.....	8
<i>Andreiko L., Medvedovska D., Skarloupina Yu., Turchyna T.</i> BENEFITS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES (ICT) FOR DEVELOPING LANGUAGE SKILLS.....	13
<i>Balatska O.</i> LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF IMPLICIT MEANS OF NEGATIVE EVALUATION IN CRITICAL REMARKS IN ENGLISH-LANGUAGE RESEARCH ARTICLES.....	19
<i>Bashuk N.</i> REPRESENTATION OF RELATIONSHIPS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN IN THE PAREMIA OF UKRAINIAN AND GERMAN LINGUISTIC CULTURES.....	22
<i>Bezugla L.</i> PRAGMATIC POTENTIAL OF PROVERBS IN GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE.....	26
<i>Bolotnikova A., Moskalenko M., Holovachova Ye.</i> VOCATIVE GRAMMAR INDICATORS IN UKRAINIAN COMMUNICATIVE CULTURE.....	30
<i>Bolotnikova A.</i> EXPRESS AND IMPLICATE POLITENESS PERFORMATIVE UTTERANCES.....	33
<i>Vorobiova O., Sliusarenko M.</i> PECULIARITIES OF RENDERING INTO ENGLISH UKRAINIAN LANGUAGE SCIENTIFIC ARTICLE IN THE LAW SPHERE.....	37
<i>Voskoboinyk V., Kupar M.</i> THE TRANSLATION PECULIARITIES OF SEMANTIC NEOLOGISMS OF ENGLISH ECONOMIC TERMINOLOGICAL SYSTEM.....	41
<i>Halaur S.</i> LINGUAL REGULATIVITY UNITS OF THE LITERARY TEXT.....	45
<i>Hunchenko Yu.</i> FEATURES OF ECONOMIC TERMINOLOGICAL SYSTEM COMPREHENSIVE RESEARCH ON MATERIAL OF COMPLEX NOUNS - ECONOMIC TERMS.....	49
<i>Denysovets I.</i> ON THE QUESTION OF DERIVATIVE TERMS FORMATION FOR THE DESCRIPTION OF MORPHEME IMPOSITION PHENOMENON.....	52
<i>Dmytrenko O., Korniienko D.</i> FEATURES OF THE TRANSLATION OF ACTIVE FINANCIAL ACTIVITY TERMS.....	56
<i>Zasloukina A.</i> DISCOURSE-FORMATIVE POTENTIAL OF THE CONCEPTUAL TRIAD SENSE : FEELING : EMOTION.....	60
<i>Kalnik O.</i> PECULIARITIES OF ASSESSMENT IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN DISTANCE EDUCATION.....	66

<i>Kolos Yu.</i> THE PECULIARITIES OF CONVEYING REQUIREMENTS IN INSTRUCTIVE TEXTS WHEN TRANSLATING FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	70
<i>Korol T.</i> DIDACTIC ASPECT OF MEASURING TRANSLATION TASK DIFFICULTY.....	73
<i>Kramar N.</i> PERSONIFICATION IN SCIENTIFIC DISCOURSE: MERE RHETORICAL EMBELLISHMENT OR A POTENT HEURISTIC TOOL? (BASED ON THE LECTURES BY R. FEYNMAN).....	77
<i>Kushnirova T., Dmytriuk S., Shyshkovska L.</i> IMAGES OF PRE-CHRISTIAN UKRAINIAN MYTHOLOGY IN THE NOVEL “MAVKA’S DIARY” BY DARA KORNIY.....	81
<i>Leshchenko T., Zhovnir M., Yufymenko V.</i> CONTRAST AND REAL COMPETENCE MODELS OF MODERN DENTIST’S SPEECH PERSONALITIES.....	85
<i>Manhura S., Palii K., Mykhailova M.</i> LINGUISTIC PROBLEMS OF TECHNICAL TEXT TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF OIL AND GAS TERMINOLOGY).....	89
<i>Modestova T., Krsek O.</i> DEVELOPMENT OF SPEAKING SKILLS IN PREPARATION FOR ENGLISH LANGUAGE EXAMS.....	92
<i>Pavelieva A., Radchenko Yu.</i> ARTISTIC TIME AND SPACE CONTINUUMS IN NIKOLAI GOGOL’S PROSE: THEORETICAL ASPECT.....	96
<i>Palii K., Astakhova S., Lupai O.</i> MOTIVES RESEARCH METHODOLOGY IN THE LYRICAL WORK OF THE LATE XIX – EARLY XX CENTURIES.....	100
<i>Stefurak O., Namestiuk S.</i> ONTOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TRANSLATION AS A “THIRD CODE”.....	104
<i>Stetsko I., Nychko O.</i> ENGLISH MONOLOGUE AS AN INTEGRAL PART OF THE LANGUAGE-ORIENTED COMPETENCE OF FUTURE PHILOLOGIST AND INTERPRETOR.....	108
<i>Turchyn O.</i> THE USE OF NONVERBAL MEANS OF COMMUNICATION FOR THE OPTIMIZATION OF A FOREIGN (ENGLISH) LANGUAGE TEACHING PROCESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS.....	113
<i>Fedorenko Yu.</i> LINGUISTIC COMPONENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE.....	117
<i>Cherednyk L.</i> THE ROLE OF THE LINGUISTIC LANDSCAPE IN THE SPHERE OF MODERN COMMUNICATION.....	121
<i>Chernyshov V.</i> STUDENT ANTHEM GAUDEAMUS IGITUR: THE PROBLEM OF ORIGIN AND INTERPRETATION.....	124
<i>Shevchenko O.</i> THE CONCEPT IN THE MODERN TRANSLATION PARADIGM.....	128
<i>Yakubenko I.</i> SEMANTIC-PRAGMATIC POTENTIAL OF MODELS OF ACTUAL DIVISION OF SUBORDINATE SENTENCE IN MODERN GERMAN.....	132

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 48 том 4, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Канавка С.А.

Підписано до друку 30.04.2021 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 19,47, ум. друк. арк. 16,27.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0721/240.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua